THEOLOGIA IVDÆORVM

SIVE

Opus, in quo rem ipsam, quæ nunc Christiana religio nuncupatur, etiam apud Antiquos fuisse, priusquam Christus veniret in carne, ex Hebræorum libris ostenditur.

Errores vero, quos post natum Christum Iudæi per fraudem, & malitiam attulerunt, coarguuntur.

Auctore IOSEPHO DE VOISIN Burdigalensi.

PARISIIS,

Apud MATHVRINVM HENAVLT, viâ Iacobæâ sub signo Angeli Custodis:

Et IOANNEM HENAVLT, in Aulâ Palatij Delphinicâ, sub Angelo Custode.

M. DC. XLVII.

Cum Approbatione & Priuilegio Regis.

[illegible]

SERENISSIMO
REGIÆ STIRPIS
PRIMO PRINCIPI
HENRICO
BORBONIO
CONDÆO.

SERENISSIME PRINCEPS,

Inter Auguſtiſſimæ

domus Tuæ trophæa terra, marique parta: Inter applauſus, & gratulationes populi: Inter curas, quibus ad regni gubernacula ſedens reipublicæ, & priuatorum commodis aſsidue inuigilas; ad Tuam accedo Celſitudinem.

Neque vereor ne in

publica peccem momenta, ſi Tua tempora meis ſermonibus morer; omnium enim horarum Principem adire me intelligo. Cum Te nihil lateat eorum, quæ ſciri poſſunt, nullis vtique occupationibus impediris; vt Tibi ad gloriam nihil ſit accommoda-

tius, quam penitus inſpici: & cum omnia immortalitate digna facias; iis, qui immortalitati laborant, apertæ ſunt ſemper apud Te fores, & inuitantia limina: quippe tantum litteras diligis, quantum ab illis probaris.

Eas ex Atauis Tuis Carolum Magnum Im-

peratorem primum in vrbem inuexisse referunt historiarum monimenta: sed id tantum iis temporibus præstare potuit, vt quasi ex peregrina merce prodirent. Gaguin. lib. 4.

Tu vero dum eas in palatio Tuo collocas: immo dum in Augustissimæ mentis Tuæ

ſacrario reponis: dum eas Sereniſſimorum Principum Filiorum Tuorum, Heroum incomparabilium familiaritate dignatus es in illuſtriſſimæ terrarum omnium Societatis gremio; dignas effeciſti Principibus.

Quantum Tibi debeant, publicis gratiarum

rum actionibus celebrare, & memoria viuorum, ac prȩſentium teſte poſteris commendare, opus eſt eorum, qui loqui ſciunt, & ſcribere.

Ego certe diutius affectus meos ſupprimere non potui. Patere, SERENISSIME PRINCEPS, me pro me mu-

nere isto fungi: idque in hoc opere de Deo, Deique proprietatibus, quod Tuo nomine consigno, harum aliquot linguarum prę-conio, quæ per vniuersum orbem diffusæ sunt, vbique profiteri: qui, vt hoc pro dignitate rei exequi possem, non solum cum

Poëta linguas mihi centum, oráque centum optarem; ſed, vt verbis Scripturæ vtar, *Dan. 3. v. 31.* omnibus populis, gentibus, & linguis per omnem terram degentibus vellem prædicari.

Quamquam quæ Principum maior laus eſſe poſſit, quam quæ

ex conſideratione diuinorum attributorum colligitur? Eô enim vos hominibus ſuperiores, Deoque propiores eſſe intelligimus, quô pręſtantius in dignitatis veſtræ apice, velut in propria ſede creata diuinas perfectiones elucere conſpicimus. Omnium ho-

minum votum eſt humanitus eſſe perfectos: Veſtra vero ſumma gloria eſt nihil niſi diuinum ſapere.

Omnia attributa diuina ad potentiam, bonitatemq; referuntur: quæ licet Regij ſanguinis Tui decora ſint, & ornamenta; in Te tamen, SERENISSIME

PRINCEPS, ſingularia ea eſſe omnes vna mente, vno ore conſentiunt: quippe qui ad nullius vnquam iniuriam ſumma Tua potentia vti volueris. Eô ſemper potentior haberi voluiſti, quô melior, alioſque meliores efficis; vt quod olim de ſuo Principe dixit

Romanus ille consul; id nos de Tua Celsitudine eô verius pronuntiare deceat; quod quę veri numinis propria sunt, in Te exprimis. *Plin. 2m. de Traiano.*

Ille parens hominum, Deorumq; Optimi prius, deinde Maximi nomine colitur: quô præclarior laus Tua, quem non mi-

ſicut turbida fulmen intentabat. Atque his quidem ſignis , tamquam propriis effectis potentiam , bonitatemque ementiebantur, qua carebant, falſa numina. Nos veri numinis cultu feliciores ſigna illa diuina eſſe præſagia tamquam fideles creatoris ſui mi-

niſtros nõ dubitamus, quibus ſuum erga homines amorem prouidum peculiari modo commendat Deus.

Eiuſmodi fuit illa flamma, quę Tui ortus prę nuntia aliquot ante diebus in medio cœlo apparens caſtrum, in quo natus es, circumfulſit.

Refert Fr. Ioſeph Texera Luſitanus quondam Sereniſſ. Antonij Regis Portugalliæ confeſſor: tum Regis Chriſtianiſsimi eleemoſynarius, & concionator: & Dominæ Principiſſæ Condææ confeſſor.

Tale fuit illud tonitru, cuius ingens fragor cœlo ſereno auditus eſt, quum ad Baptiſmatis fontem deferebaris. Sicque iterum ſine nube tonuit, dum aqua ſalutari abluebaris.

Eiuſmodi fuit illa flamma è cœlo coruſcans, quæ tamquam

itineris præuia facem tibi præferebat, dum à Rege vocatus aulam peteres; vnde summi Pontificis legatum à latere in Galliam aduentantem primus Regiæ stirpis princeps, principibus cęteris comitantibus exciperes septennis puer.

Is erat Alexander Medices Card. & Archiep. Florent.

Aderat Henricus Borbonius Montispenserij Dux.

Qua maiestate post

exhibita Regis Chri-
ſtianiſſimi nomine pie-
tatis officia; Tuo ipſe
teſtatus es, *Nihil Tibi*
gratius contingere po-
tuiſſe, quam hanc occa-
ſionem profitendi quan-
to honore proſequereris,
quamque comiter obſer-
uares tum præclaram il-
lam ſanctiſsimam ſedem,

tum ſanctiſsimum Dominum Papam, quæque ad ius, & auctoritatem ſanctitatis ſuæ pertinent.

Vt te primum rationis vſum Deo, & Eccleſiæ impendentem agnoſcerent omnes datum terris Principem, à quo tantum res catholica ſplendorem

expectaret, quantum hæreticæ prauitati terrorem iniiceres: nec minus fidei nostræ antiquitatis retinentes Celsitudinis Tuæ pręsidio tuti essent, quam fallacium nouitatum rei auctoritatis Tuæ fulmen pertimescere deberent.

Quanto zelo pium

hunc ſenſum ſemper foueris: quanto ardore animi, & quam ſubtili intelligentia in eam curam ſemper incubueris, teſtantur publice Illuſtriſſimi Eccleſię antiſtites: & ſuis hoſtes cladibus ſentiunt Te è tot eximiis Regij ſanguinis titulis eo potiſſimum gloriari, quo nun-

nuncuperis Piissimus, Orthodoxus, Ecclesię defensor, Sedis Apostolicæ protector, Catholicæ veritatis columen.

Diuinarum proprietatum corona est immortalitas. Vt Tibi ad summam felicitatem nihil deesset; eos Tibi dedit Deus filios Du-

cem Enguiennenſium, & Principem de Conty, per quos fieres immortalis.

Ille ſemper victor modo expugnato Belgij propugnaculo celeberrima illa toto terrarum orbe DVNKERKA natali Fratris ſui die Oceanum Regi ſuo reſtituit.

11. die Octobr.

Frater de proſtratis nouitatibus aduerſus receptam Eccleſię doctrinam in Belgio exortis in ampliſſimo Europæ theatro præſente Clero Gallicano, plaudentibus omnibus Regni ordinibus, Te arbitro, & iudice glorioſiſſime triumphauit; veritatemque ſuæ

ſedi reſtituit.

Vt per Te, Tuoſque victrice Gallia; triumphante Eccleſia Tua ſit immortalis gloria.

Huius veritatis Eccleſiæ antiquitatem quum ab initio generis humani repetere non dubitet S. Auguſtinus: idque enodatius, quam petita è Iudæo-

1. Retr. cap. 13.

rum libris probatione conſtare non poſsit; rem Celſitudini Tuæ gratam, acceptăque, & Religioni noſtræ vtilem facturum me exiſtimaui, ſi ex Hebręorum monumentis Theologica noſtra dogmata eruam; vt videant omnes quanta fide antiquæ traditio-

nes apud nos conſeruentur: & ſciant Theologiam noſtram expreſſam eſſe Scripturarum interpretationem à Moſe, & Prophetis acceptam.

Quas enim habent Iudæi contrarias, & diſcrepantes à noſtris ſententias; in ijs ſolum habent, quæ ſpectant

ad Meſſię ſtatum: quod ideo Chriſtiani nominis odio per fraudem, & malitiam factum eſſe nemo ſanus ambigit. Atque in hoc ab antiquis ſuis defecere traditionibus: humanaſque, vt ipſimet conqueruntur, diuinis pręculerunt: & ita cœci animo ad plenas ca-

lumniis fabulas diuerterunt.

Quum autem mendacium nullum veritati locum relinquat; hinc aduertere deberent summæ veritatis fuga (cuius in aliis captiuitatibus vocem audire solebant) suam iamdudum abrogatam esse religionem: & nos

nos esse gentem illam iustam, quam prædixit Esaias *apertis portis ingressuram vrbem Sion ad custodiendum veritates.* Cap. 26. v. 2.

Hæretici vero, & Nouatores hinc erubescant à recepta Ecclesiæ nostræ Catholicæ doctrina tot anti-

quis traditionibus veneranda discedere. Iere.6. v.16. *State super vias*, ait Propheta, *& videte, & interrogate de semitis antiquis & videte quæ sit via bona, & ambulate in ea, & inuenietis requiem animabus vestris.*

Sic ea est perpetuæ, atque constantis do-

ctrinæ noſtræ ſinceri-
tatis prærogatiua, vt
omnium temporum
præſcriptione aduer-
ſus inſurgentes identi-
dem hæreſes, & erro-
res peremptorie ſit
munita. Opinionum
commenta delet dies:
veritatis iudicia con-
firmat.

Neque vero de his

rebus, quæ ad fidei nostræ ſplendorem pertinent, apud Te agendi aliud magis opportunum tempus fuerit, SERENISSIME PRINCEPS, quam quo Auguſtiſſimę domus Tuę victoriis aucto Regis Chriſtianiſſ. imperio prima Eccleſiæ ſedes quam-maximum inde

amplitudini ſuę cumulum acceſſiſſe reputat. Datum eſt enim oraculum, quod & ipſi hoſtes venerantur: Exaltationem regni Francorum ſublimationem reputari ſedis Apoſtolicæ.

Innocent. III. quod refert Hiſpanus Scriptor Anton. Auguſt. Epiſcop. Ilerdenſ. Antiq. coll. 3. Decret. l. 2. tit. 1. de Iudiciis.

Multi fortaſſe felicius hęc tractaſſent. Vtrum ipſe expectationem,

quam adeo illuſtris materia concitat, expleuerim;

Pagina iudicium docti ſubitura mouetur
Principis, vt Clario miſſa legenda Deo.

Vnum hoc ſaltem preſtiterim, probaſſe me eſſe gratum. Suas in me nihil adhuc me-

ritum curas demittere non eſt dedignata Celſitudo Tua. Fouere iudicium tanti Principis, quod de me habere voluiſti, hic meus labor eſſe debet. Quum non minus Maximum, quam Optimum Principem habere me intelligam; cui, vt Maximo obtemperandum

eſt, quia imperat: vt Optimo, quia quod iubet, cum vtilitate noſtra coniunctum eſt; illud enitar & efficiam, vt ad exhibitionem obſequij prior ſit ſemper auctoritas imperantis, quam vtilitas ſeruientis.

Sereniſsimæ Celſitudini Tuæ,

Addictiſsimus, & fideliſsimus
IOSEPH DE VOISIN.

EPISTOLA

Illustrissimi Viri

D. DE GAVLMIN,

EQVITIS,

COMITIS CONSISTORIANI ORDINARII,

SVPPLICVM LIBELLORVM IN AVLA MAGISTRI

AD

CLARISSIMVM VIRVM,

D. DE VOISIN.

PRIMAM operis tui de Theologia Iudæorum partem (VIR CLARISSIME) legi, & quidem accurate. De illa quando iudicium meum postulas, faciam quod soleo ἐλευθεροστομεῖν; vt nec amori, nec gratiæ

quidquam concedam αἱ γὰρ εὖνοιαι δεῖναι δικάζειν τὰς ψήφους. Ego multos vidi, qui hoc argumentum tractandum susceperunt. Sed neque Christiani rerum suarum amorem; nec Iudæi nostrarum odium satis exuunt. Plerique Hebraicæ linguæ negligentes cùm sibi regnare, adeoque rem totam rationibus confecisse videntur; tum demum hoc apud duræ ceruicis homines assequuntur, vt vulgo Iudæorum risum moueant. Alij peritiores; sed Sacræ tantum Scripturæ addicti Thalmudica monumenta nugas vocant: ideò maxime negligunt, quia maxime ignorant. Atqui cœcæ gentis pertinacia non nisi ex Magistrorum suorum scriptis, (quod bonum, felixque illis sit) refelli potest. Hoc certè hactenus neminem, vt oportuit, præstitisse certus sum: Au-

thorem Pugionis fidei excipio, quem mala fide Galatinus exſcripſit. Verum illi duo nimia poſterorum, ſuique fiducia, nec ſatis acri iudicio, magnoque optimæ cauſæ detrimento dum falſa ſcripta laudant, lęſæ veritatis rei, atque inania ſecuti, valida tranſmiſerunt. Tu vnus hoc tuo Libro omnium præteritorum comparationem labore, ac doctrina viciſti. Itaque cæteri æquales magis operis, quam eruditionis erunt; adeoque

Par onus vt tulerint, altius ipſe feres.

Vale, VIR CLARISSIME, AC DOCTISSIME, & me ama, 25. Mart. 1646.

GAVLMIN.

Approbatio Doctorum.

EGo Doctor Theologus sacræ Facultatis Parisiensis legi primam partem *Theologi e Iudaeorum, de Dei attributis & perfectionibus concinnatam maxime ex scriptis Rabbinorum*, *opera Clarissimi viri D.* Ioseph de Voisin, *Burdigalensis*. Quod opus & magnitudine argumenti & eruditione tr. ctatoris, & alijs nominibus commendabile, vtile erit docendis nostris, & arguendis Iudæis, qui ex magistrorum suorum effatis admodum conuinci amant: In tota serie libri nullum offendiculum reperi, aut aliquid deuium à regulis Catholicæ fidei Scripsi. Parisiis die 23. Martii, Anno 1646.

CHAPELAS.

EGo Valerianus de Flauigny, sacræ Facultatis Theologiæ Parisiensis Doctor, ac socius Sorbonicus, insignis ac Metropolitanæ Remensis Ecclesiæ Presbyter Canonicus, & in alma Parisiensium Academia sacrarum Hebraicarumque litterarum professor Regius, testor me attentè perlegisse librum, cui titulus est, *Theologia Iudaeorum, siue opus in quo Christianæ religionis nostra doctrinam etiam apud antiquos fuisse priusquam Christus veniret in carne, ex Hebraeorum libris ostenditur, errores verò, quos post natum Christum Iudæi per fraudem & malitiam attulerunt, coarguuntur: Auctore Clarissimo viro* Ioseph de Voisin, *Burdigalensi*: In quo tantum abest vt aliquid deprehenderim quod Ecclesiæ Catholicæ regulis minimè cóſonet, aut bonis moribus, quin potius in veritate comperi eaquæ de Deo, & eius attributis Hebræorum doctores atque Rabbini prodiderunt, adeò studiosè congesta esse, ac solerter & ingeniosè concinnata, & sanctorum Patrum sententiis accommodata, vt sacræ Theologiæ cultores qui linguam sanctam amant summam sint inde percepturi cum voluptate vtilitatem. Ita me Deus amet lubens, & omninò ex animo subscripsi apud inclytam Sorbonæ domum, die vicesima tertia mensis Martii, anno reparatæ salutis millesimo sexcentesimo quadragesimo sexto.

DE FLAVIGNY.

EGo infra scriptus sacrarum Hebræarumque litterarum Professor Regius, bona fide testor hunc librum *de Iudæorum Theologia*, *à Clarissimo doctissimoque viro Iosepho de* Voisin, ingeniose, non minus, quam eleganter concinnatum, ita doctrina plenùm esse, eruditione instructum, antiquorumque Hebræorum traditionibus refertum, vt non Theologis solum, verum & linguæ sanctæ studiosis vtilissimum esse affirmare nequaquam dubitem, præterea cum in eo nihil aut Ecclesiæ Catholicæ, aut bonis moribus dissonum conspiciatur publica luce dignum iudico, atque in huius veritatis gratiam, syngrapham, istam propria manu scriptam signaui, Parisiis die tertia Augusti, anno 1646.

C. D'AVVERGNE.

CLarissimi, Doctissimique viri Iosephi de *Voisin*, præclarum opus, quo religionis Christianæ doctrinam apud veteres fuisse, priusquàm Christus carnem assumeret, ex Hebræorum libris ostenditur, & errores ab eo tempore à Iudæis propositi & inuenti expugnantur, eruditorum lectione dignum iudico; in eoque nihil contineri quod bonis moribus, & fidei repugnet, sed plurimum fauere mecum affirmarit quisquis illud legerit. Ita dico F. Marinus Mersennus, ordinis Minimorum Theologus Calendis Aprilis Anno 1646. Lutetiæ.

INDEX CAPITVM LIBRI I.

INDEX CAP. LIBRI II.

IN THEOLOGIAM IVDÆORVM.

PROLEGOMENA.

FACTVRVS ne operæpretium ſim ſi Theologica Iudæorum dogmata perſcripſerim dubitabunt fortaſſe ij, quibus Ephori Lacedæmonij conſilium de Lyſandri oratione placuiſſet, huiuſmodi ſcripta omnia defodienda potius eſſe, quam temere refodienda; quippe qui ſummos ſæpe Pontifices Gregorium IX. Innocentium IV. Iulium III. Pium IV. Clementem VIII. Libros Iudæorum damnaſſe, & interdixiſſe videant; vt iam ſine periculo euolui non poſſint,

ſimiles arboribus per præcipitia naſcentibus, quarum fructus non niſi vulturibus, ac coruis patent.

Iuuabit tamen horum Pontificum mentem ex ipſorum ſucceſſore Paulo V. accepiſſe. Ille Hebraicam linguam, atque Chaldæam, &c. addiſci, & Clementis V. veſtigiis inſiſtens, vt ipſius Clementis verbis vtar, Libros de linguis ipſis in Latinum fideliter transferri iubet ad fidem propagandam ſalubriter in ipſos populos infideles: vtque Catholici cognita Iudæorum malitia, atque perfidia, in fide, & charitate conſeruentur: infideles autem ab infidelitatis tenebris educantur: & hæretici intelligentes legis interpretationem non priuati alicuius ſententia, ſed antiqua traditione, & Eccleſiaſticis conſtitutionibus fieri, à peruerſitate erroris liberentur.

In Bull. tom. 3. Conſt 65. a. D. 1610 31. Iulij.

In Conc. Vienn. tit. 1. de Magiſt.

rentur. Qui ſapiunt, ait S. Bernardus, non deſipiant: qui non ſapiunt, ſapiant: & qui deſipuerunt reſipiſcant. Enimuero anno Dom. 1565. Pio IV. Pontifice S. Carolus Cardinalis Borromæus Concilio Mediolanenſi primo ſtatuit, vt eſſent linguæ, & rituum Iudæorum periti, qui ad eos concionarentur, diſcuſſa Synagogæ caligine, fidei noſtræ Chriſtianæ veritatem aperientes.

Iudæi partim nobiſcum ſentiunt, partim à nobis opinionum, vt & fidei diſſenſione diſcrepant. Et eam quidem partem, quæ eſt de iis, quæ nobiſcum communia habent, nemo adhuc, quod ſciam, attigit: eius tamen tractatio doctrinæ noſtræ Catholicę multam vtilitatem videtur afferre poſſe: nec enim id parui ducendum eſt, quod veritatis teſtimonium ha-

bemus ab hostibus. & in iis, quorum fides post natum Christum æque ac ante ad nos pertinet, permagni interest probari Theologiam nostram veram Scripturæ interpretationem habere, antiqua nimirum traditione à Mose, & Prophetis acceptam. Vt enim docet S. Augustinus: *Res ipsa quæ nunc Christiana religio nuncupatur, erat & apud Antiquos, nec defuit ab initio generis humani, quousque ipse Christus veniret in carne; vnde vera religio, quæ iam erat, cœpit appellari Christiana.*

Retract. l.1.c.13.

Altera pars est vel de iure veteris Legis, cuius vim perpetuam, & ęternam esse volunt Iudæi; vel de noua, quam ipsi tradunt, doctrina eorum, quæ ad Messiam pertinent.

Ex hoc quod veteres Legis Mosaïcæ ritus libris suis explicant; vt quod eos in terris principum Christiano-

rum exulantes obſeruare tolerantur, hanc eſſe vtilitatem docet Concilium Baſileenſe, quod quaſi figura nobis repræſentetur quod credimus: Dati ſunt illi diuinitus priori populo per teſtamentum, quod dicitur vetus, ad ſignificationem futurorum, quæ per Chriſtum oportebat impleri: quibus aduenientibus remanſerunt ea omnia Chriſtianis videnda, aut legenda tantum ad intelligentiam Scripturæ; ita vt in illorum Iudęorum vocatione, quos pręſentia carnis Domini, & Apoſtolica tempora ſic inuenerunt; omnes illæ vmbrarum actiones conſumptę ſint, & tamquam cum honore à Chriſtianis ſepultæ perpetuo deſeri debuerint. Hoc illis ad commendationem ſufficit, quod non tamquam deteſtandæ, & ſimiles idololatriæ, quam ſatanas S. Aug. epiſt. 19. Hieron.

persuasit, vitentur; sed vltra progressum non habent; ne putentur necessariæ, tamquam vel ab illis salus esset; vel sine illis esse non posset: Scriptum est enim Ierem. 31. *Feriam domui Israel, & domui Iuda fœdus nouum, non secundum pactum, quod pepigi cum Patribus eorum.*

In Psal. 56. & 58. Portant Iudæi scripturam, inquit sanctus Augustinus, tamquam cœci speculum, in quo ab aliis videntur, ipsi se non vident: portant collatæ in in nos gratiæ prophetias: ideoque *Idem de ciu. Dei, l. 4. c. 34.* quod per omnes fere terras, gentesque dispersi sint, accepto quasi Caini signo, ne occidantur; Dei Optimi Maximi prouidentia est; vt quod deorum falsorum simulachra, aræ, luci, templa euertuntur, & sacrificia prohibentur; de codicibus eorum probetur, quemadmodum hoc fuerit tanto ante prædictum; ne forte

quum legeretur in nostris, à nobis putaretur esse confictum: *Ne occidas eos,* *Psal. 58.* inquit Propheta, *ne quando obliuiscantur legem tuam: Disperge eos in virtute tua.*

Occisi ergo non sunt, sed dispersi; vt quamuis in fide, vnde saluarentur non haberent; tamen vnde nos adiuuaremur, memoria retinerent.

Ex hoc vero quod in iis fere solum quæ ad Messiam spectant, à nobis dissentiunt; id Christiani nominis odio per fraudem, & fallaciam eorum factum esse intelligimus. Fures imitati antiquarum traditionum suarum signa commutauerunt; vt iam non nisi nouis, & commentitiis vtantur. Acquiescamus, inquit sanctus *In Epist. S. Pauli ad Tit.* Hieronymus, paulisper Iudæis, & eorum, qui apud eos sapientes vocantur, patienter ineptias audiamus; & tunc intelligemus quæ sunt Iudaicæ

fabulæ ſine auctoritate ſcripturæ, ſine vlla aſſertione rationis, anilia quędam, & fabuloſa fingentium; de quibus Eſaias prophetauit, cap. 29. v. 13. *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt à me: & fit religio eorum erga me ex præcepto, quod ab hominibus docetur.* Ideo tribus ante Ieroſolymitanum excidium annis forum Bethene dirutum eſſe ipſorum etiam monumenta teſtantur in Talmude *Bauametzia* Cap. 7. מפני מה חרבו חנויות של בית היני ג"שנים קודם ירושלים מפני שהעמידו דבריהם על דברי תורה *Quare vaſtatum eſt forum Bethene tribus ante Ieruſalem annis? Quia verba ſua verbis Legis præponebant.*

Aduerſariorum arma inſpicere prudentiæ eſt, vt ſciamus quibus armati eſſe debeamus, vt occurrere poſſimus quæſtionibus eorum, captioneſque diſcutere, vel prouocare

improbos. Ita de hoc Iudaicorum dogmatum ſtudio liceat illud Poëtæ vſurpare:

Eripit interdum, modo dat medicina ſalutem,
Quæque iuuet monſtrat, quæque ſit herba nocens.
Et latro, & cautus præcingitur enſe viator:
Ille ſed inſidias: hic ſibi portat opem.

Multi è noſtris, & præcipue Galatinus hanc curam ſuſceperunt; ſed quum non ſatis accurate, & exquiſite rem iſtam egerint; in iis retractandis eam adhibere conabor diligentiam, vt quod in eorum lucubrationibus deeſſe conquerimur; in Opere noſtro non deſideretur. Nec minus lubenter ad alteram partem aggrediar intactam hactenus: de iis nempe in quibus nobiſcum conueniunt

Iudæi: eumque ſequar ordinem, quem in Theologicis diſputationibus Doctores noſtri tenere ſolent. Licet tuta ſe ipſa Chriſtianæ religionis noſtræ veritas exigua hac ope, atque opera noſtra non egeat; ingratus tamen eſſe non poteſt labor eius, qui matris Eccleſiæ auctoritatem pro ſua parte defendit.

Cæterum miſeros eos, qui Iudaiſmi tenebris inuoluuntur, S.Paulum imitati, qui Iudæis tamquam Iudęus fiebat, ſcilicet malis eorum, tamquam ſi ſua eſſent, medicinam faciendo, compatientis affectu proſequamur, ſperantes aliquando fore, vt de fide in fidem venientes redemptionē, quam errore ducti ſperant futuram, iam contigiſſe gaudeant ſecundum Eſaiæ prophetiam, *Reliquiæ conuertentur, reliquiæ, inquam, Iacob ad Deum fortem.* Cap. 10. v. 21.

DE

EPISTOLA

REVERENDI ADMODVM PATRIS DIONYSII PETAVII E SOCIETATE IESV, AD CLARISSIMVM VIRVM

D. DE VOISIN.

LIBRI tui ſpecimen, quod ad me recenſendum, caſtigandumque miſiſti, VIR CLARISSIME, reliquit me ex cenſore, ac magiſtro, rediens ad te, admiratorem

ſuum. Adeò multa in eo legi præclara, & ſcitu digna. Sed imprimis argumento ipſo placuit: quod amplum per ſe, ac magnificum, tractatione ipſa ſplendidius, illuſtriuſque feciſti. Quid autem Chriſtiano Theologo iucundius, atque optatius eſſe debet, quam quod illîc agitur, vt fidei dogmata ex ipſorum, qui implacabiles ſunt illius hoſtes, Hebræorum placitis, & decretis adſtruantur? Sed ineſt præterea illo tuo in Opere non vulgaris iſte fructus, quod inueteratus ex eo conuincetur error, non minus bonis artibus, quàm Chriſtianæ rei pernicioſus. Nam ſunt plerique nec obſcuri, nec contemnendi ceteroquin homines, quibus Hebraiſmi ſtudium

vel omninò displicet; vel tantum in eo collocari operæ, minus profecto placet. Quod ipsum duabus de causis sentire illos animaduerti. Primum quod inde præsidia subministrari putant nouitatis in religione plus æquo cupidis hominibus, quibus ad Catholicæ simplicitatis, auctoritatisque contemptum illorum acuitur, & armatur audacia. Deinde quòd ita persuasum habent nihil in reconditiore Rabbinorum supellectili, prçter commentitias res, & aniles ac ludicras contineri fabulas: quas quidem accuratius explorare, vti nihil obsit (quod tamen difficile sit credere) certè nihil ad veram, solidàmque scientiam admodum intersit. Hæc igitur duo,

quæ Hebraicarum litterarum alioquin appetentes, absterrere solent, tuo illo ex Opere depelli ac refutari magnopere gaudeo. Nam & discent, qui hoc legere volent, quanto ad rem Catholicam tuendam, & ornandam adiumento disciplina ista esse queat, si non minus prudenter, quàm eruditè tractata fuerit: & non pauca inesse istîc intelligent; quorum ne graues quidem, & apprime pios Theologos pœnitere debeat.

Atque vt desint cetera, quanti tandem illud æstimandum est, quod ex tuo armamentario in promptu nobis ea sunt, quibus recentiorum ex illa fæce Iudaismi frangi, ac reuinci contumacia poterit? Quæ hominum na-

tio etsi plumbea sit, & communem cum vera pietate sensum, ac rationem amiserit; tamen dum se maiorum suorum sententiis, quorum proxima est apud illos ab sacris libris; immò par æqualisque dignatio, tam perspicue refelli viderint, non poterunt, nisi dedoceri, ac resipiscere velint, sine pudore aliquo, & ęquiore in nos animo discedere. Non est autem in censu, & apparatu Christiani Doctoris ac Theologi postremo numeranda loco vis, & facultas illa Iudaicæ coarguendæ perfidiæ: vt à quo populo lucis, & salutis per Christum in nos primordia deriuata sunt, nos in illum vicissim eadem ista, per quæ salui sumus, fidei, & Christianæ veritatis beneficia confe-

ramus. Mihi quidem, vt de me profitear, non parua videtur futura hæc acceſſio ad Theologicorum noſtrorum dogmatum commentationem: in qua me ſcis occupatiſſimo modò animo, otioque verſari. Tum vero impenſius hortor, vt in eo, quod feliciter inſtituiſti, quoad tuo, publicoque commodo poteris, gnauiter & impigrè perſeueres. Itáque prorſus habeas, prima iſta lucubratione tua non perfunctam & abſolutam apud nos fidem, & induſtriam tuam; ſed ad vberiora poſthac iiſdem ex Hebræorum, & ingenij tui fontibus proferenda, deuinctam, & oppigneratam teneri.

Verum hæc adhuc ſpêranda ſcilicet, & poſtmodum opera, ſtu-

dioque tuo fruenda ſuccedent. Quod autem moliris in præſens, & cuius mihi guſtum, ac ſpecimen repræſentaſti, ſi iis, quæ legi, cetera, vti confido, reſponderint, magno mihi tùm ad illam, qua ſum erga te vſus, hortationem incitamento ſunt: tum ad communem exorandum Dominum, tibi vt ad exequenda reliqua, corporis, animique vires ſuppetant: & illius, quod iam edideris, fructus ex communi vtilitate, & proborum, ac Doctorum approbatione conſtet. Vale, VIR ERVDITISSIME, & me, vti facis, amare perge.

Optabam ego ipſe anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, &c. *qui ſunt Iſraëlitæ, quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & legiſlatio, & obſequium & promiſſa: quorum patres, & ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula, Amen. Non autem quod exciderit verbum Dei. Non enim omnes, qui ex Iſraël ſunt, ij ſunt Iſraëlitæ: neque qui ſemen ſunt Abrahæ, omnes filij; ſed in Iſaac vocabitur tibi ſemen: id eſt, non qui filij carnis, hi filij Dei, ſed qui filij ſunt promiſſionis, æſtimantur in ſemine,* &c. Epiſt. ad Rom. cap. 9.

LIBER

LIBER PRIMVS, DE DEO, ET PROPRIETATIBVS EIVS.

CAPVT PRIMVM.

De cognitione Dei.

D*EVM nescire mori est, nosse viuere est.* Fundamentum fundamentorum, & columna scientiarum est agnoscere vnum primum ens, causam, & principium omnium entium, *inquit Rabbi Moses in sua summa Talmudica lib. de fundamentis legis, Cap. 1.*

Author lib. de Speculo, cap. 33.

יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא

Longum esset, & non necessarium huiusce notitiæ dignitatem explicare. Caput commendationis eius apud nos esse debet; quod à Deo sit imperata. Exod. 20. v. 2. 3. *Ego sum Dominus Deus tuus: Non erunt tibi dij alij coram me.* Vt huius rei notitia habeatur, *ait R. Moses*, præceptum est affirmans, Exod. 20. vers. 2. *Ego sum Dominus Deus tuus.* Quicumque vero alium fingit Deum præter hunc, peccat in præceptum negans, *Exod. 20. v. 3. Non erunt tibi dij alij coram me.* Summumque, ac præcipuum negat fundamentum, à quo cætera pendent omnia.

Lib. de fundamentis Legis, cap. 1.
וידיעת דבר זה מצות
עשה שנאמר אנכי ה"
אלהיך וכל המעלה על
דעתו שיש שם אלוה
אחר חוץ מזה עובר
בלא תעשה שנאמר
לא יהיה לך אלהים
אחרים על פני וכופר
בעיקר שזהו העיקר
הגדול שהכל תלוי בו

Audaciam existimat Tertullianus de bono diuini præcepti disputare: Neque enim quia bonum est, idcirco auscultare debemus; sed quia Deus præcepit. Ad exhibitionem obsequij prior est authoritas imperantis, quam vtilitas seruientis.

De Pænitentia, c. 4.

Quærit author libri de fundamentis, Quomodo fundamentum legis diuinæ positum sit in re, quæ nulli enti, nisi soli Deo pateat? Hoc dat responsum. Cognoscere Deum esse non est fidei articulus in lege tradi-

Lib. 2. cap. 1.
ראוי שישאל שואל
ויאמר איך יונח שרש
לתורה אלהית דבר
שהוא נעלם השגתו
משום נמצא זולת
השם. והתשובה בזה
כי לא יונח מציאות

tus, quatenus eiusmodi cognitio haberi non potest; scilicet secundum essentiam Dei; sed quatenus Deus cognosci potest; ex rebus nempe creatis, quæ ab ipso authore suo, & causa sua emanant.

האל שורש לתורה מן הצד שהוא נמנע ההשגה שזהו מצד מהותו יתברך אלא מן הצד שהוא אפשר ההשגה וזה מצד היות הנמצאות מושפעות ממנו והוא עלה להם ופועל אותם.

Si Deum ex se, & ex natura sua simpliciter consideramus; nihil est minus notum. Non enim, *vt docet author libri de Cardinalibus Christi operibus, in Præfat.* patitur ad liquidum se videri diuinitas, quam vtique inuestigatio fidelis aliquo modo odorat, vel sentit; sed puram eius essentiam nec conspicit, nec comprehendit. Quidquid de illo omnino retuleris; rem aliquam ipsius magis, & virtutem, quam ipsum explicaueris. Quid enim de eo condigne aut dicas, aut sentias, qui omnibus, & sermonibus, & sensibus maior est. *Hanc rationem affert Scholiastes R. Mosis ad Cap. 1. de fundamentis legis.* Id cuius essentiam cognoscere volumus, cognosci non potest, nisi ex definitione eius: Deus autem benedictus definiri non potest: definitio enim composita est ex genere proximo, & differentia; Deus autem non habet genus, sub

שכל דבר שנרצה לידע מהותו לא נדע אותה אלא מגבולו והקב״ה אין לו גבול שהגבול הוא מורכב מן הסוג הקרוב וההבדל והב״ה אין לו סוג שיכלל תחתיו לפיכך לא נוכל להשיג מהותו.

quo comprehendatur; ideoque non possumus comprehendere essentiam eius.

Lib. 1. aduers. Marcionem, cap. 10.

Lib. 2. Cap 4.
לכך התחילה התורה בפרשת בראשית להורות על מציאות הפועל וזה כי ממה שנזכר שם מציאות הדברים מן הכח אל הפועל יש ראיה על מציאות הפועל המוציא אותם אל הפועל וממה שנזכר מציאתם אל הפעל בזמנם מתחלפים וחם ששת ימי בראשית יש ראיה על מציאות פועל בכוונה ורצון

Sed si Deum in rebus creatis inspicimus; nihil est notius Deo. A primordio rerum, *inquit Tertullianus*, conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis vt Deus cognosceretur. Ideo, *vt notat author libri de fundamentis*, initium legis ducitur ab explicatione creationis mundi; vt Deum creatorem demonstret. Quod enim res è potentia in actum eductæ referuntur; argumentum est esse agens, à quo in actum eductæ sint. Quod vero productæ diuersis temporibus commemorantur, sex nempe diebus Geneseos; argumentum est esse agens liberum.

איך יעלם מציאותך עם גודל פרסום פלאי מעשיך והגלותם ואם תכלית הראותם מחייב לנו העלמם לקצורינו לא בכל זאת נחדל להכיר גדלך כי חזק הסתרו יעיד עליו למקצרים כמו שיגלהו חוזק הראותו למשיגים כמו העטלף אשר אור יקרות לא ראתה

Eleganter exclamat author Examinis mundi: Qua ratione occulta est natura tua, Deus, quandoquidem mirabilia opera tua adeo publica sunt, & aperta? Et si magnitudine splendoris sui exilem mentis nostræ aciem perstringant; nihilominus tamen ideo magnificentiam tuam nó ignoramus. Quod enim tantopere sit abscondita;

id argumentum illius & indicium est imbecillibus; vt è contra splendore aspectus sui patet iis, qui capere possunt: quemadmodum vespertilio, cuius oculi propter imbecillitatem potentiæ sensitiuæ, lumen clarissimum ferre non possunt, necessariò fingit in se vim scintillantium solis radiorum, quos fugit: aquila vero vere exprimit propius accedendo ad solem, cuius splendore recreatur: quamuis hæ duæ cognitionum species inter se omnino differant.

עינו לחולשת כחו וחושו והוא בחכרח מצייר חוזקו ניצוץ השמש אחרי היותו בורח ממנו כמו שיציירהו הנשר ציור אמיתי ברוב התקרב אליו להתענג בזיור ואם שני מיני הציור אין ביניהם הדמות

Similiter apud Trismegistum: Nihil est in vniuerso mundo quod non sit ipse (Deus.) Est ipse entia, & non entia: entia quidem manifestauit, non entia vero habet in se. Hic occultus est: hic notissimus: *Et, quod admirabile est, quo se Deus clarius exhibet, eo vlterius se quærendi initium affert.* Quæramus, *inquit D. Augustinus*, inueniendum, quæramus inuentum: vt inueniendus quæratur, occultus est: vt inuentus quæratur, immensus est.

οὐδέν ἐστιν ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ, ὃ οὐκ ἔστιν αὐτός: ἔστι καὶ τὰ ὄντα, καὶ τὰ μὴ ὄντα: τὰ μὲν γὰρ ὄντα ἐφανέρωσε, τὰ δὲ μὴ ὄντα ἔχει ἐν ἑαυτῷ. οὗτος ὁ ἀφανής, οὗτος ὁ φανερώτατος.

In Ioannem.

Elegantissimus est Tertulliani locus in Apologetico, qui nobis suggerit comparationem cognitionis illius, qua Deus nobis in- *Cap. 17.*

notescit, cum notitia viri, quæ ex ornatu eius nobis imprimitur. Quod colimus nos, Deus vnus est; qui totam molem istam cum omni instrumento elementorum, corporum, spirituum, verbo quo iussit, ratione, qua disposuit, virtute, qua potuit, de nihilo expressit in ornamentum maiestatis suæ: vnde & Græci nomen mundo κόσμον accommodarunt. Inuisibilis est, etsi videatur: Incomprehensibilis, etsi per gratiam repræsentetur: Inæstimabilis, etsi humanis sensibus æstimetur, adeo verus, & tantus est. Cæterum quod videri communiter, quod comprehendi, quod æstimari potest, minus est, & oculis, quibus occupatur, & manibus, quibus contrectatur, & sensibus, quibus inuenitur. Quod vero immensum est, soli sibi notum est. Hoc quod est, Deum æstimari facit, dum æstimari non capit. Ita eum vis magnitudinis, & notum hominibus obiecit, & ignotum.

Libr 2. cap. 1. כי מעלת האומן תוכר בפעולותיו

Author libri de fundamentis comparat notitiam Dei ex creaturis, notitiæ artificis ex operibus eius.

Orat. 34.

Gregorius Nazianzenus comparat eam

notitiæ citharœdi ex cithara, & cantu eius; ut ipsis illius verbis cognitio Dei ut in se est, rectè similis diceretur notitiæ, qua quis de facie cognoscitur. Quemadmodum, inquit, quispiam citharam pulcherrime videns elaboratam, eiusque concinnitatem, & ordinatam dispositionem; aut etiam citharæ cantum ipsius audiens, nihil aliud quam ipsum citharæ fabricatorem ac citharœdum cogitabit, & ad ipsum recurret animo; etiam si de facie minime cognoscat. Sic etiam nobis eorũ, quæ condita sunt, artifex, eaque mouens, & conseruans causa manifesta est, tametsi mente non comprehendatur.

ὡς γὰρ κιθάραν τις ὁρῶν κάλλιστα ἠσκημένην καὶ τὴν ταύτης ἐναρμόνιον καὶ εὐταξίαν, ἢ τῆς κιθαρῳδίας αὐτῆς ἀκούων, ἄλλο τι, ἢ τὸν τῆς κιθάρας δημιουργὸν καὶ τὸν κιθαρῳδὸν ἐννοοῖ, καὶ πρὸς αὐτὸν ἀναδέρμεται τῇ διανοίᾳ, κἂν ἀγνοῶν τύχῃ ταῖς ὄψεσιν· οὕτω καὶ ἡμῖν τὸ ποιητικὸν δῆλον, καὶ τὸ κινοῦν, καὶ τηροῦν τὰ πεποιημένα, κἂν μὴ διανοίᾳ περιλαμβάνηται.

His consentanea est doctrina R. Mosis in summa sua Talmudica: Nulla est humana cognitio, quæ Deum indagare, & assequi possit. Iob. 11. vers. 7. *Num inuestigatione Deum inuenies? Num usque ad perfectionem omnipotentem inuenies?* Quid quærebat comprehendere Moses doctor noster, Exodi 33. v. 18. *Fac me videre, quæso, gloriam tuam?* Volebat cognoscere veritatem essentiæ Dei benedicti eâ notitia qualem habet hominis is qui illum de fa-

Tractat. de fundamentis legis, cap. 1.

אין דעתו של אדם
יכולה להשיגו ולחקרו
וזהו טאמר הכתוב
החקר אלוה תמצא
אם עד תכלית שדי
תמצא ומהו זה שביקש
משה רבינו להשיג
כשאמר הראני נא את
כבודך ביקש לידע
אמתת המצאו של
הקב"ה עד שיהיה ידוע
בלבו כמו ידיעת אחד
מן האנשים שראה פניו
ונחקקה צורתו בלבו

cie nouit, & imaginem eius habet impreſſam in animo, hominem illum ab aliis diſtinctum concipiens: ſic petebat Moſes magiſter noſter diuinam eſſentiam ab aliis rerum creatarum naturis diſtinctam animo complecti; donec illius eſſentiæ veritatem, vt in ſe eſt, intelligeret. Significauit illi Deus benedictus hominem viuentem, ex corpore, & anima compoſitum nulla ſcientia veritatem huiuſmodi aſſequi poſſe. Cognitionem tamen vni illi poſt homines natos maximam, nulliquepoſt hac ſimilem dedit. Id enim in contemplatione veritatis eſſentiæ diuinæ conſecutus eſt, vt Deum ab aliis creatis diſtinctum conciperet; quo quis hominem modo ab aliis diſtinctum habet in animo, cuius poſteriora vidit, veſtemque, ac totum corpus attente aduertit provt diſtinguitur ab aliis corporibus. Hoc Scriptura deſignat Exod. 33. verſ. 23. *& videbis poſteriora mea: At facies mea non videbitur.*

שנמצא אוהו האיש נפרד בדעהו משאר האנשים כך ביקש משה רבי׳ להיות כציאת הקב״ה נפרדת בלבו בשאר מציאות הנמ- צאות עד שידע אמתת המצאו כמו שהיא והשיבו הקב״ה שאין כח בדעת האדם החי שהוא מחובר מגוף ונפש להשיג אמתת דבר זה על בוריו והודיעו הקבה״ מה שלא ידע אדם לפניו ולא ידע לאחריו עד כהשיג מאמיתת המצאו דבר שנפרד הקבה״ בדעתו משאר הנמצאים כמו שיפרד אחד מן האנשים שראה אחוריו והשיג כל גופו ומלבושו בדעהו משאר גופי האנשים ועל דברי זה רמז הכתוב ואמר וראית את אחורי ופני לא יראו

Epiſt. 142 ad Damaſum.

Quorſum, *inquit D. Hieronymus*, illud Exodi 33. *Nemo faciem meam videbit, & viuet*, quum facie ad faciem ſe ad

ad Moysem locutum esse fateatur, Ibid. v.11? Respondebunt vtique iuxta possibilitatem humanam Deum visum, non vt est; sed vt voluit se videri. *Clarius id explicat D. Thomas 1.2.q. 98. art.3.ad 2.* Dicendum quod sicut Augustinus dicit 12. super Genes. ad litteram, in Exodo dicitur, *Locutus est Dominus Moysi facie ad faciem:* Et paulò post subditur, *Ostēde mihi gloriam tuam.* Sentiebat ergo quod videbat, & quod non videbat, desiderabat; non ergo videbat ipsam Dei essentiam: & ita non immediate ab eo instruebatur. Quod ergo dicitur quod loquebatur ei facie ad faciem, secundum opinionem populi loquitur Scriptura, qui putabat Moysen ore ad os loqui cum Deo; quum per subiectam creaturam, id est per angelum, & nubem ei loqueretur, & appareret. Vel per visionem faciei intelligitur quædam eminens contemplatio, & familiaris infra essentiæ diuinæ visionem.

12. super Gen. ad lit.

Similem refert interpretationem Scholiastes R. Mosis: Quærebat Moses comprehendere veritatē essentiæ creatoris, vt eam corde suo insculptam haberet:

In lib. de Fundamentis Legis, cap. 1.

שבקש להשיג אמתת
המצאו של בור״ כדי
שיהא נחקק בלבו

מפני שחשב שיוכל
להשיג זה על דרך
מופת והודיעו השם
שזה אי אפשר אלא
ידיעו מה שיוכל
להשיג מה שהוא
שלם במין האדם.

putabat enim ſe poſſe eam demonſtratiuè percipere: Deus vero ſignificauit illi id eſſe impoſſibile; ſed fecit, vt cognoſceret quod cognoſcere poterat, tam perfectè quam erat capax ſpecies humana.

אשר ידעו יי׳ פנים
אל פנים שהיה לבו
גם בו ומדבר אליו
בכל עת שרוצה כענין
שנא ועתה אעלה אל
יי׳ עמדו ואשמעה מה
יצוה יי׳ לכם.

R. Salomoh Iarchi in illud Deut. 34. *& non ſurrexit vltra propheta in Iſrael ſicut Moyſes, quem noſſet Dominus facie ad faciem.* Senſus, *inquit*, Scripturæ eſt; quod Moſes ad Deum animo fidenti accederet, & cum eo loqueretur, quoties vellet iuxta illud Exod. 32. v. 30. *Aſcendam ad Dominum*, & num. 9. v. 8. *ſtate vt conſulam quid præcipiat Dominus de vobis.*

R. Moſes in ſumma ſua Talmudica lib. de fundamentis legis, cap. 7. his verbis præſtantiam prophetiæ Moſis deſignari cenſet; quod res, quas Deo docente percipiebat, non per ænigmata, ſed clare intueretur.

ומה הפרש יש בין
נבוא׳ משה לנבוא׳
שאר כל הנביאי׳ שכל
הנביאים בחלום או
במראה ומשה רבי׳
רואה והו׳ ער ועומד
שנאמר ובבא משה
אל אהל מועד לדבר
אתו וישמע הקול
מדבר אליו כל הנביאים
עי׳ מלאך לפי׳ רואים

Quæ eſt, *inquit*, differentia inter prophetiam Moſis, & aliorum omnium Prophetarum? Quia ſcilicet alij Prophetæ vel in ſomnis, vel in viſione prophetiam recipiebant: at Moſes doctor noſter videns, vigilque ſtabat num. 7. v. 89. *Quando ingrediebatur Moſes in tabernaculum conuentus ad loquendum cum*

eo, audiebat vocem loquentis ad se. Omnes Prophetæ ab angelis discebant; ideoque visa eorum in ænigmate, & figura apparebant eis: Moses vero magister noster id ab angelis non accipiebat num. 12. v. 8. *Ore ad os loquar cum eo:* ita scriptum est Exod. 33. v. 11. *Et loquebatur Dominus ad Mosem facie ad faciem,* num. 12. v. 8. *& ideam Domini contemplabitur*, id est non per ænigmata; sed rem clarè, & perspicue, non figuratiue intuebitur, iuxta illud de eo scripturæ testimonium num. 12. v. 8. *& in visione, non per ænigmata.* Quippe qui non propheraret obscure, & ænigmatice; sed in visione, clare, & dilucide intueretur quod res erat.

מה שהם רואים במשל וחידה ומשה רבינו לא על ידי מלאך שנאמר פה אל פה אדבר בו ונאמר ודבר ה׳ אל משה פנים אל פנים ונאמר ותמונת ה״ יביט כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה ובלא משל והוא שהתורה מעידה עליו ומראה ולא בחידו׳ שאינו מתנבא בחידה אלא במראה שרואה הדבר על בוריו.

CAPVT II.

De argumentis quibus probatur Deum esse.

V*Erissima est, & digna sapiente illa Scholiastis R. Mosis sententia.* Etsi ad credenda illa omnia (scilicet Deum esse, &c.) debeamus duci traditione sine vllo scrupulo, & dubitatio-

Ad Cap. 1. lib. de Fundam. Legis.

ואף על פי שאנו חייבין להאמין בכל אלו הדברים מצד הקבלה ולא יהיה בלבנו ספק

בחן כשנשמע מופת
על אחד מאלו העיקרים
יסמך הלב בו ותתחזק
האמנה.

ne; Ratione tamē, qua vnum aliquem è fidei articulis probari audimus, sustentatur animus, fidesq; confirmatur.

Part. 2 cap. 11.
וכאשר גדלנו על מנהג
דעות הסכלים שבו אלו
הדיעות הפלוסופיות
כאלו הם נכרים
מתורתנו כזרות
מדעות הסכלים ואין
העניין כן.

Ipse Rabbi Moses in more Neuochim: Quum, *inquit*, ad consuetudinem, & institutum stolidarum, imperitarumque gentium istarum sic educati fuimus; factæ sunt nobis sententiæ, & opiniones philosophicæ, quasi peregrinæ, & alienæ à nostra lege; prout alienæ videntur stultis, & ignorantibus: verum nequaquam ita est.

E nostris S. Hilarius, Fidem, *inquit*, non nudam Apostolus, atque inopem rationis reliquit: quæ quamuis potissima ad salutem sit: tamen nisi per doctrinam instruatur, habebit quidem inter aduersa tutum refugiendi recessum: non etiam retinebit constantem obtinendi securitatem, eritque vt infirmioribus sint post fugam castra; non etiam vt arma habentibus adsit interrita fortitudo.

Strom. lib. 1.
αὐτοτελὴς μὲν οὖν καὶ ἀ-
προσδεὴς ἡ κατὰ τὴν σω-
τῆρα διδασκαλία δύ-
ναμίς ἐστι, καὶ σοφία τοῦ
Θεοῦ· προσιοῦσα δὲ φιλο-
σοφία ἡ ἑλληνικὴ οὐ δυ-

Idem ante illum docuerat Clemens Alexandrinus: Est per se ipsa perfecta, & nullius indigens doctrina Saluatoris: vt pote facultas & sapientia Dei. Porro Græca philosophia ad eam acce-

dens, non potentiorem facit veritatem; sed sophisticam aduersus eam impressionem imbecillem reddens, propulsansque dolosas contra veritatem insidias, congruens vineæ sepimentum,& vallum dicitur.

νατωτέραν ποιεῖ τὴν ἀλήθειαν ἀλλ' ἀδύνατον παρέχουσα τὴν κατ' αὐτῆς σοφιστικὴν ἐπιχείρησιν, καὶ διακρουομένη τὰς δολερὰς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλάς, φραγμὸς οἰκεῖος εἴρηται καὶ θριγκὸς εἶναι τοῦ ἀμπελῶνος.

Rationes autem quibus Hebræi probant Deum esse, è pluribus hæ sunt eximiæ. Cœlum,*inquit R. Moses*, perpetuo voluitur; at volui non potest sine motore: motor autem est Deus benedictus sine manu, sine corpore.

In summa Talmud. lib de Fund. Leg. c. 1.
שהגלגל סובב תמיד ואי איפשר שיסוב בלא מסבב והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף.

Quæ sic explicat Scholiastes: Id nobis demonstratur ex cœlo,quod perpetuo moueri compertum habemus. Dicimus enim cœlum è duobus alterum esse necessariò: vel generationi,& corruptioni obnoxium; vel non. Si generationi, & corruptioni obnoxium est; Id,per quod ipsum existit, quum antea non esset,Deus est: Estque ens necessario existens, neque est corpus, neque potentia corporis. Si enim id, per quod existit corpus, corpus esset; esset vtique compositum. Quidquid autem compositum est, habet causam. Si vero eius causa composita est, redit quæstio: ideoque concedendum est

תבננו בזה הגלגל מצאנו שהוא סובב תמיד נאמר שזה הגלגל אינו יוצא מב' פנים או שהוא הוה ונפסד או לאו אם הוא הוה ונפסד ממציאו אחר ההעדר הוא האל יתברך והוא מצוי מחוייב המציאות לא גוף ולא כח בגוף שאם היה ממציאו גוף הגוף גם כן מורכב וכל מורכב יש לו עילה ועילהו אם היא מורכבת חזר הדין לפיכך יכלה לממציא שאין לו עילה והוא האל ית' וגם ממציאו אינו דבר אפשרי שהאפשרי יש לו עילה וכל שיש לו עילת אינו מחוייב המציאות

הילכך אי איפשר שיהא ממציא העולם אלא מצוי מחויב המציאות ואם אינו הווה ונפסד הרי הוא מתנועע תמיד וכל מתנועע יש לו מניע ואם מניעו גוף הרי הגוף גב״ מתנועע בעת שיניע הילכך יהיה מניעו לא גוף ולא כח בגוף הרי נתבאר על ב׳ הפנים שיש שם מצוי מחויב המציאות הוא שברא הגלגל וכל מה שבתוכו או המניע הגלגל והוא עלתו

id, per quod alia exiſtunt, cauſam non habere: & hoc eſt Deus. Sic etiam id, per quod alia exiſtunt, non eſt contingens: quod enim eſt contingens, cauſam habet: & quod habet cauſam, non exiſtit neceſſariò: ideoque author mundi non poteſt eſſe niſi ens neceſſariò exiſtens. Quod ſi cœlum eſt expers generationis & corruptionis: at ſemper mouetur: quod autem mouetur, motorem habet. Si motor eſſet corpus, corpus moueretur dum mouet: itaque motor non poteſt eſſe corpus, neque potentia corporis. Quæ quum ita ſint duobus argumentis probatum eſt ens eſſe neceſſario exiſtens quod creauit cœlum, & omnia quæ in medio eius continentur: vel quod mouet cœlum, eſtque cauſa eius.

דבר ידוע שהעולם מצוי וכל המצויים לא יצאו מג׳ חלקים או כולם הווים ונפסדים או כולם אינם הווים ונפסדים או מקצתם הוה ונפסד ומקצתם אינו הווה ונפסד אי אפשר שיהיו כולם הווים ונפסדים שאם כן יהיה כל מצוי אפשר

Hanc alteram paulo poſt ſubiungit rationem: Certum eſt mundum eſſe ens: omnia autem entia ſunt triplicis ordinis: vel enim omnia ſunt generationi, & corruptioni obnoxia: vel omnia ſunt expertia generationis, & corruptionis: vel quædam ſunt obnoxia generationi, & corruptioni: quædam ſunt expertia generationis, & corru-

ptionis. Non possunt esse omnia generationi, & corruptioni obnoxia; alioquin omne ens posset generari, & corrumpi. At species non potest esse contingens: alioqui sequeretur quod quidquid est destrueretur. Quod si omnia desinerent esse, nihil existeret; nos autem existimus, & videmus alia multa existere. Secundo falsum est omnia esse expertia corruptionis, & generationis: videmus enim multa entia generari & corrumpi. Restat tertio, vt quædam sint expertia generationis & corruptionis. Id autem quod est expers generationis & corruptionis; si causam habet, licet causa eius necessario existat; ipsum tamen contingens est; ideoque causa ipsa erit necessario existens. Ex hoc argumento id colligitur quandoquidem sunt entia quædam corruptioni & generationi obnoxia: & est aliquid quod expers est generationis, & corruptionis; illud est causa eius quod generationi, & corruptioni est obnoxium: & hæc causa, si causam habet, contingens est. & quum non detur progressus in infinitum; sed tandem deueniendum sit in causam

לו ההויה וההפסד וחאפשרות במין אי אפשר שלא יהיה יתחייב שיפסד כל מצוי ואם יפסדו כולם לא יהיה דבר מצוי וחרי אנו מצויים ורואים דברים רבים מצויים החלק השני שאינם כולם הווים ונפסדים גכ״ שקר שהרי אנו רואים מצויים רבים הווים ונפסדים נשאר החלק השלישי שיהיה מקצתם אינו הוות ונפסד והדבר שאינו הווה ונפסד אם יש לו עילה אף על פי שעילתו מחויבת המציאות הוא אפשרי המציאות לפיכך תהיה העילה היא המחויבת המציאות היוצא מזה חסופת שמאחר שיש שם דברים הווים ונפסדים ודבר שאינו הווה ונפסד עילה להווה ונפסד והעילה אם יש לה עילה תהיה אפשרית וזה לא ימשך לאין קץ אלא בסוף יכלה לעילה שאינה הווה ונפסדת ואין לה עילה והיא מחויבת המציאות והוא האל ית״.

expertem generationis, & corruptionis, & quæ causam non habet: hæc necessario existet: Estque Deus.

Similiter D. Thom. 1. par. q. 2. art. 3. Impossibile est ergo quod secundum idé, & eodem modo aliquid sit mouens, & motum, vel quod moueat seipsum. Omne ergo quod mouetur, oportet ab alio moueri. Si ergo id à quo mouetur, moueatur, oportet & ipsum ab alio moueri: & illud ab alio. Hic autem non est procedere in infinitum: quia sic non esset aliquod primum mouens, & per consequens nec aliquod aliud mouens, quia mouentia secunda non mouent, nisi per hoc quod sunt mota à primo mouente, sicut baculus non mouet, nisi per hoc, quod est motus à manu: ergo necesse est deuenire ad aliquod primum mouens, quod à nullo mouetur: & hoc omnes intelligunt Deum.

Secunda via est ex ratione causæ efficientis. Inuenimus enim in istis sensibilibus esse ordinem causarum efficientium, nec tamen inuenitur, nec est possibile, quod aliquid sit causa efficiens sui ipsius, quia sic esset prius se

ipso,

quod est impossibile: non autem est possibile, quod in causis efficientibus procedatur in infinitum; quia in omnibus causis efficientibus ordinatis primum est causa medij, & medium est causa vltimi, siue media sint plura, siue vnum tantum: remotâ autem causâ, remouetur effectus: ergo si non fuerit primum in causis efficientibus, non erit vltimum, nec medium. Sed si procedatur in infinitum in causis efficientibus non erit prima causa efficiens: & sic non erit nec effectus vltimus, nec causæ efficientes mediæ, quod patet esse falsū. Ergo est necesse ponere aliquam causam efficientē primam, quam omnes Deum denominãt.

Tertia via est sumpta ex possibili, & necessario, quæ talis est. Inuenimus enim in rebus quædam, quæ sunt possibilia esse, & non esse: cum quædam inueniantur generari, & corrumpi: & per consequens possibilia esse, & non esse. Impossibile est autem omnia, quæ sunt talia, semper esse; quia quod possibile est non esse, quandoque non est. Si igitur omnia sunt possibilia non esse; aliquando nihil

fuit in rebus. Sed si hoc est verum; etiam nunc nihil esset: quia quod non est, non incipit esse, nisi per aliquid quod est. Si igitur nihil fuit ens, impossibile fuit quod aliquid inciperet esse; & sic modo nihil esset: quod patet esse falsum. Non ergo omnia entia sunt possibilia; sed oportet aliquid esse necessarium in rebus. Omne autem necessarium vel habet causam suæ necessitatis aliunde, vel non habet. Non est autem possibile, quod procedatur in infinitum in necessariis, quæ habent causam suæ necessitatis; sicut nec in causis efficientibus, vt probatum est. Ergo necesse est ponere aliquid, quod sit per se necessarium, non habens causam necessitatis aliunde, Sed quod est causa necessitatis aliis: quod omnes dicunt Deum.

CAPVT III.

Deum esse vnum, & non vno plures.

יש בעולם נמצא מחוייב המציאות בעצמו שאין לו עלה

EST itaque in mundo ens necessariò existens per se, *inquit author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 6.* quod

causam non habet, & cui nihil est par; quum ipsum sit causa omnium entium; quo stat existentia, & substantia eorum: ipsius vero existentia ab illis non pendet, nec ab alio extra se. Hoc est Deus benedictus.

ולא דזמה לו והוא עלת כל הנמצאים וכו קיום מציאותם ואין קיום מציאותו תלוי בהם ולא בזולתו והוא האלוה יתברך.

Ideoque vnus est: Ex eo enim quod Deus benedictus est ens necessariò existens, consentaneum est eum esse vnum. Quod si non esset vnus; sed essent duo, pluresve: duo in vnoquoque eorum reperirétur necessariò: id quod necessariò existeret: & id quo vnum ab alio differret. Ideoque esset compositus Deus: & compositio esset causa existentiæ eius: Non esset ergo per se necessario existens.

כי להיות יתברך מחויב המציאות ראוי שיהיה אחד.

אם לא היה אחד אלא שנים או יותר היה בכל אחד מהם בהכרח שני ענינים ענין חייוב המציאות וענין בו יובדל מזולתו ויהיה אם כן מורכב והיתה הרכבתו סבת מציאתו ולא יהיה אכ״ מחויב המציאות בעצמו.

Vt enim docet D.Thom.1.par.q.3.ar.7. Omne compositum est posterius suis componentibus, & dependens ex eis. Tum omne compositum causam habet: Quæ enim secundum se diuersa sunt, nó conueniunt in aliquod vnum, nisi per aliquam causam adunantem ipsa. Deus autem non habet causam, quum sit prima causa efficiens.

Deus à Deo nullo differt, *inquit Boetius lib. de Trinit.* nec vel accidenti-

bus, vel ſubſtantialibus differentiis in ſubiecto poſitis diſtat. Vbi vero nulla eſt differentia, nulla eſt omnino pluralitas, quare nec numerus; igitur vnitas tantum.

Quod eleganter explicat Anſelmus in Monologio cap. 3. Quidquid eſt nonniſi per aliquid eſt. Quod quum ita ſit, aut eſt vnum, aut ſunt plura, per quæ ſunt cuncta quæ ſunt. Sed ſi ſunt plura, tunc ipſa referuntur ad vnum aliquid, per quod ſunt, aut eadem plura ſingula, ſunt per ſe, aut ipſa per ſe inuicem ſunt. At ſi plura ipſa ſunt per vnum, iam non ſunt omnia per plura; ſed potius per illud vnum, per quod plura ſunt. ſi vero ipſa plura ſingula ſunt per ſe; vtique eſt vna aliqua vis, vel natura exiſtendi per ſe, quam habent vt per ſe ſint. Non eſt autem dubium, quod per ipſum vnum ſint, per quod habent, vt ſint per ſe. Verius ergo per ipſum vnum cuncta ſunt, quam per plura, quæ ſine eo vno eſſe non poſſunt. Vt vero plura per ſe inuicem ſint, nulla patitur ratio, quoniam irrationalis cogitatio eſt, vt aliqua res ſit per illud, cui dat eſſe.

Author libri de fundamentis, lib. 2. cap.11. aliam rationem desumit ex eo quod Deus habita ratione creaturarum, vt causa earum, parem non habet: ergo nec habita ratione sui. Hoc, *inquit*, explicatur in lege Deut.6.v.4. *Audi Israel Dominus Deus noster Deus vnus est.* id est, quemadmodum Deus quatenus est Dominus noster: siue creator omnium entium (quæ est prima propositio à nobis exarata) debet esse ens necessariò existens per se causa omnium; quod in hoc par non habet iuxta illud Esaiæ 40.v.25. *Cui ergo me assimilabitis? aut cui similis ero?* Omnia enim præter Deum causam habent. Sic habita ratione ipsius Dei Deus vnus est, & non est alius illi par, neque est præter eum ens necessarium.

וזהו שנתבאר בתורה בפרשת שמע ישראל י״ אלהינו י״ אחד כלומר כי כמו שבבחינת היותו אלהינו רצה לומר ממציא כל הנמצאים והוא הסופת הראשון שכתבנו יתחייב שיש מחוייב המציאות הוא לבדו עלת הכל ואין לו דומה בזה כמו שאמר הכתוב ואל מי תדמיוני ואשוה כי כולם הם עלולים זולתו כן מצד עצמו הוא אחד ואין שני דומה לו ואין זולתו מחוייב המציאות.

Certe, *inquit Tertullianus in primo libro contra Marcionem, cap.3.* quemcumque alium Deum induxeris, non alia poteris eum forma tueri Deum, quam vt & illi proprium diuinitatis adscripseris sicut æternum, ita & summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent; quum hoc sit summum magnum, par non habe-

re? Par autem non habere vni competat, in duobus esse nullo modo possit.

CAPVT IV.

De essentia Dei.

Qualis sit essentia Dei, siue id quod in Deo primum esse intelligimus, & à quo reliqua deinceps, quæ sunt illius propria, deriuantur, non longe quærendum est: nam cōmunis hoc sensus habet, id esse maxime naturale Deo, vt sit id quod est.

Lib. de Incarnat. c. 9.

οὐσία Dei, *inquit D. Ambrosius*, quum dicitur, quid aliud significatur, nisi Deum semper esse: quod litteræ ipsæ exprimunt: quoniam vis diuina οὖσα ἀεὶ hoc est quum sit semper, οὐσία dicitur, vnius litteræ mutato ordine propter sonum, & compendium, decoremque sermonis.

Καὶ δὴ καὶ τὸ εἶναι ἄλλο τί ἐστιν ἐπὶ τῆς ὑπεραρχίου τριάδος, καὶ ἄλλο τὸ ἐν ἡμῖν· ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸ ὂν ὑπὲρ τὸ εἶναι· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲ κυρίως ὄν. πῶς γὰρ ἂν εἴη κυρίως ὂν τὸ ἐκ μὴ ὄντων παρηγμένον, καὶ εἰς τὸ μὴ ὂν, τῇ

Porro ens quum de Deo dicitur, notandum est quod docet Eulogus apud Photium: Esse ipsum aliud est, quod superprincipali Trinitati cōuenit, aliud quod inest nobis. Illic enim quod est, supra omne esse consurgit; Hic autem ne proprie quidem est esse. Quinam enim

proprie sit ens, quod ex nihilo productum est, & in nihilum suapte natura defluit?

τῇ οἰκείᾳ φύσει ἀπορρέον.

Itaque compertum est, *inquit Author lib. de fundamentis*, nomen entis vere non posse tribui vlli enti, præter Deum. De aliis enim præter eum entibus dici non potest ea semper esse; sed tantum dum existunt; non post, nec ante. Sed Deus benedictus quia semper permanet in eodem statu, ipsius essentia verum est ens.

Lib. 2. cap. 27.
ולזה הוא מבואר כי שם הנמצא אי אפשר שיצדק על שום נמצא מן הנמצאי' באמתו' אלא על השם כי מה שזולתו מן הנמצאים אי אפשר שיצדק עליו שם נמצא באמת בכל הזמנים אלא בהיותו נמצא בלבד לא אחר כן ולא קודם לכן אבל הוא ית'' כאשר הוא קיים תמיד על אופן אחד יהיה מציאותו מציאות אמתי

Vere enim tribuitur nomen entis ei, cuius esse non pendet ab alio, quam ab ipsius essentia. Ex eo enim quod eius esse pendet ab ipsius essentia, nullomodo contingens est. Quod si dicimus de cœlis, eos moueri perpetuò; id verum est quamdiu motor est, à quo moueantur: secus, si desinat esse motor. Sic etiam de intelligentiis separatis, si dicantur entia: verum est, quamdiu est qui creat, atque conseruat eas, sed habita præcise ipsarum ratione, earum non est absolute esse. quia pendent ab alio: nec eis debetur esse, nisi habita ratione causæ ipsarum.

Ibid.
וכן יפול הנמצא באמת על מי שאין מציאותו תלוי בזולתו אלא בעצמותו לפי שאין בו אפשרות כלל אחר היות מציאותו תלוי בעצמותו כי אם נאמר בשמים שהם מתנועעים תמיד הנה זה יהיה אמת כשימצא המניע אותם שיניעם אבל אם יעדר מניעם לא יהיה זה אמתי כן בשכלים הנבדלים אם יאמר בם שהם נמצאים יהיה זה אמת בהמצא ממציאם והמעמד ומקיים מציאות אבל בבחינת עצמם אין מציאותם מציאות מוחלט אחר שהם נתלים בזולתם ואין המציאות מחוייב להם אלא בבחינת עלתם.

τὸ κατ' οὐσίαν κυρίως ὂν ἀγαθὸν, ἐστὶ τὸ μήτε ἀρχὴν, μήτε τέλος, μήτε δι' ἣν τοῦ εἶναι, μήτε τὴν ἑαυτοῦ κατὰ τὸ εἶναι περὶ αἰτίαν τινὰ κίνησιν ἔχον. τὸ δὲ μὴ οὕτως ἔχον, οὐδὲ κυρίως ὂν ὡς ἀρχὴν καὶ τέλος, καὶ αἰτίαν τοῦ εἶναι καὶ τὴν κατὰ τὸ εἶναι πρὸς αἰτίαν τινὰ κίνησιν ἔχον. τὸ δὲ κυρίως οὐκ ὂν κἂν εἶναι λέγηται κατὰ μέθεξιν, βουλήσει τοῦ κυρίως ὄντος καὶ ἔστι, καὶ λέγεται.

Maximus Martyr in capitibus Theologicis non aliter de eo ſcribit. Quod, *inquit*, ſecundum eſſentiam propriè eſt bonum, eſt quod neque principium, neque finem, neque cauſam, vt ſit, neque motum vllum ſecundum ipſum eſſe ad cauſam aliquam habet. Quod autem non eſt eiuſmodi, ne propriè quidem eſt ens; vtpote quod principium, & finem, & cauſam vt ſit, & motum ad cauſam habet ſecundum eſſe ipſum. Porro quod proprie non eſt, tametſi dicatur eſſe participatione, eius, qui propriè eſt, voluntate & eſt, & eſſe dicitur.

Serm 31. in Cant.

Quidquid veniens, *inquit D. Bernardus*, ex eo quod fuit, non ceſſat tendere in id quod erit, tranſitum ſane habet per Eſt: ſed omnino non eſt. Nam quomodo eſt, quod nunquam in eodem ſtatu permanet? ſolum proinde vere eſt, quod nec à Fuit præciditur, nec ab Erit expungitur: ſed ſolum, atque inexpugnabile remanet ei Eſt, & manet quod eſt. nec Fuit, illi ſane tollit eſſe ab æterno: nec Erit, eſſe in æternum: ac per hoc ſibi vendicat verum eſſe, id eſt increabile, intermi-

nabile,

nabile, inuariabile. *Sic Boetius in libro de Trinitate solum Deum esse id quod est; reliqua non esse id quod sunt, demonstrat.*

Denique Gregorius Papa quærit, cur quum omnia creauerit Deus, ut essent; solus esse dicatur: ac sic respondet. Sed aliud est esse, aliud principaliter esse: Aliud mutabiliter, atque aliud immutabiliter esse. Sunt enim hæc omnia; sed principaliter non sunt: quia in semet ipsis minime subsistunt: & nisi gubernantis manu teneantur, esse nequaquam possunt. *Lib. 16 Moral. c. 16.*

Et hoc, *inquit Iudæus ille*, significatum est Mosi in rubo Deum sic interroganti, Exod. 3. v. 13. *Si dixerint mihi, quod est nomen eius; quid dicam ad eos?* Existimabat Moses illum forte, qui ei apparebat, esse angelum aliquem, cuius esse pendet ab alio, ideoque de petitionis suæ exitu dubitabat. Quum enim totum esse, & potentia angeli pendeat ab alio; si ille alius voluntatem eius vellet esse interdictam; Esset vtique sine dubio; nec fieret quidquam eorum, quæ desiderat. Quamobrem respondit illi Deus nomen suum esse *Ero qui Ero*, id est ens à se ip-

Ibidem.
יוזהו שנרמז לו למשה
בסנה כששאל ואמרו
לי מה שמו מה אומר
אליהם כי משה חשב
שאולי הנראה אליו
היה אחד מהשכלים
הנבדלים שמציאותם
נתלה בזולתם ולזה
היה חושש שמא לא
ישיג מבוקשו אחר
שכל מציאותו וכחו
של זה הזולת תלוי
בזולתו ואם הזולת
ההוא יחפוץ לבטל
רצונו יתבטל בלי ספק
ולא יצא אל הפועל
דבר ממה שהוא חפץ
ולזה השיבו הש״י כי
שמו הוא אהיה אשר
אהיה כלומר הנמצ׳
אשר מציאותו תלוי

ſo, & non ab alio dependens; vt propterea crederet ſuam expleri voluntatem provt ipſi placeret. Hæc autem dictio *Ero* eſt primæ perſonæ de ſe loquentis; quaſi diceret, Ego ſum, quia ſum, non autem quia alius eſt præter me: nec enim meum eſſe, & potentia mea pendet vllo modo ab alio; vt alia pendent entia: nullum enim ex aliis præter me de ſe ipſo poteſt dicere: Ego ero qui ero: ſed id ſolum dicere poteſt, Ego ero quia erit: dictio enim Erit nō deſignat perſonam loquentis; ſed tertiam perſonam, quæ ſit cauſa eius. quaſi diceret, Ego ero quia erit alius præter me, cauſa ſcilicet prima, à cuius eſſe pendet eſſe rerum omnium. Ipſius autem Dei benedicti eſſe ab ipſo pendet, & non ab alia cauſa: & ideo de eo ſolo extra cætera entia recte dici poteſt, Ego ero qui ero, id eſt, Ego ſum, & exiſto quia ſum: ſiue per me: non autem quod alius ſit præter me; ſiue non per alium.

Sic D. Hieronymus in tertium caput epiſtolæ ad Epheſios de illis Exodi verbis agens; Loquitur, *ait*, in Exodo Dominus, *Ego ſum qui ſum: & hæc dices filiis*

בעצמותו לא בזולתו· ולזה יהיה מובטח שיעשה חפצו ורצונו בכל אשר יחפוץ וזהו לשון אשר אהיה שהוא לשון המדבר בעד עצמו כלומר אני הוא מצד שאני הוה לא מצד שזולתי הוה כי אין מציאותי וכחי תלוי בזולתי כלל כמו שהו׳ הענין בשאר הנמצאי׳ כי מה שזולתי מן הנמצאי׳ לא יפול עליו זה השם שיוכל לומר על עצמו אהיה אשר אהיה אבל מה שיפול עליו הוא לשון אהיה אשר יהיה כי מלת יהיה אינו מורה על המדבר בעדו אבל על נמצא אחד נסתר שהוא עלתו וירצה לומר אהיה אשר יהיה אני הוא מצד שזולתי הוה והוא הסבה הראשונה שמציאות כל הנמצאים הלוי במציאותו והוא יתברך מציאותו תלוי בעצמו ולא בסבה אחר׳ ולזה יצדק עליו בלבד מזולתו מן הנמצאים שם אהיה אשר אהיה כלומר אני הוה ונמצא מצד שאני הוה ולא מצד שזולתי נמצא.

Israel, Qui est, misit me ad vos. Nunquid solus Deus erat, & cætera non erant? vtique Angeli, cœlum, terra, vel maria, & ipse Moses, cui Dominus loquebatur, & Israel, & Ægyptij, ad quos, & contra quos princeps, & aduersarius mittebatur, erant. Et quomodo nomen commune substantiæ sibi proprium vendicat Deus? Illa, vt diximus, causa, quia cætera vt sint, Dei sumpsere beneficio: Deus vero, qui semper est, nec habet aliunde principium, & ipse sui origo est, suæque causa substantiæ, non potest intelligi aliunde habere quod subsistit.

Idem in Epist. 136. Deus, *inquit*, solus quia æternus est, hoc est quia exordium non habet, essentiæ nomen vere tenet. Hoc enim nomen ad sanctum Moysem per Angelum est delatum. Quærenti enim quod esset nomen eius, qui eum pergere præcipiebat ad populum ex Ægypto liberandum; respondit: *Ego sum, qui sum: & dices filiis Israel,* Qui est, *misit me ad vos:* tamquam in eius comparatione, qui vere est, quia incommutabilis est, ea, quæ commutabilia facta sunt, quasi non sint. Quod

enim dicitur, Fuit, non eſt: & quod dicitur, Erit, nondum eſt. Deus autem eſſe tantum nouit: fuiſſe, & futurum eſſe non nouit. Solus enim Pater cum Filio, & Spiritu ſancto veraciter eſt: cui comparatum eſſe noſtrum, non eſſe eſt.

At D. Ambroſius in Commentariis ad Pſalmum quadrageſimum tertium, non nomen Dei in illo Exodi loco, ſed rem nominis expreſſam putat. Denique cognoſcens, *inquit*, mentem eius Deus, non reſpondit nomen, ſed negotium: hoc eſt rem expreſſit, non appellationem, dicens, *Ego ſum qui ſum*: quia nihil tam proprium Dei quam ſemper eſſe.

CAPVT V.

De nomine Dei.

EX iis quæ ſuperiori capite de epiſtola 136. D Hieronymi retulimus, diſcimus proprium nomen Dei eſſe nomen eſſentiæ. Hoc eſt nomen tetragrammaton, de quo R. Moſes in More Neuochim, parte 1. cap. 61. Omnia, *inquit*, nomina Dei, quæ in libris Sacris inueniuntur,

כל שמותיו יתעלה הנמצאים בספרים כולם נגזרים מן

deriuata ſunt, vt palam eſt, ab operibus eius, vnico excepto Iod, He, Vau, He, quod eſt nomen Dei proprium: vnde etiam vocatur *Schem Hammephoraſch* nomen explicatum: quia clare, & citra vllam æquiuocationem de ſubſtantia creatoris docet.

הפעלות וזה מה שאין העלם בו אלא שם אחד והוא יוד״ הא׳ ואו׳ הא״ שהוא שם מיוחד לו יתעלה ולזה נקרא שם המפורש עניינו שהוא יורה על עצמו יתעלה הוראה מבוארת אין השתתפות בה.

Paulo poſt, Probabile omnino eſt, hoc nomen, tum ſecundum ſignificationem ipſius vocis; de qua inter nos hodię non niſi parum conſtat: tum ſecundum lectionem ſignificare id, quod neceſſariam habet exiſtentiam.

ואפשר שיורה כפי הלשון אשר אין אתנו היום ממנה אלא דבר מועט וכפי מה שיקרא נכ׳ עניין חיוב המציאות.

Subiungit, Quum doceat de ſubſtantia Dei: quo reſpectu, vel in qua ſignificatione nulli creaturæ communicatur, ſicut de eo dicunt Rabbini, *Nomen meum* proprium mihi.

להיותו מורה על עצמו יתעלה מאשר לא ישתתף אחד מן הברואים בהוראה ההיא כמו שאמרו עליו זכרונם לברכה שמי המיוחד לי.

Similiter D. Thomas 1. parte, quæſt. 13. art 11. ad 1. & adhuc magis, *inquit*, proprium nomen eſt tetragrammaton, quod eſt impoſitum ad ſignificandam ipſam Dei ſubſtantiam incommunicabilem: &, vt ſic liceat loqui, ſingularem.

Aliam affert ethymologiam author libri de fundamentis: Nomen quod ſcri-

Lib. 2. cap. 28.

שם הנכתב ביוד״ הא״ ויו׳ הא׳ הוא הנקרא

bitur per Iod, He, Vau, He, vocatur *Schem hammephurasch*, id eſt nomen diſtinctum. Ideo autem, *ait ille*, vocatur diſtinctum, quia eſt peculiare, & proprium Deo benedicto præ cæteris nominibus: Alia enim nomina dicuntur de Deo, & de aliis, præter Deum: quia illa nimirum impoſita ſunt Deo benedicto, ſiue habita ratione creaturarum: ſiue propter aliam rationem: non autem habita ratione ipſius eſſe neceſſarij. Sic Elohim ſignificat poteſtatem: ideoque tribuitur Deo, & aliis præter Deum: Tribuitur enim hęc vox Elohim etiam Angelis, & Iudicibus. Sic etiam Adonai ſignificat Dominium: ideoque Deo, aliiſque præter Deum tribuitur. ſic eſt de aliis nominibus, quæ ſimiliter poſſunt Deo tribui, & aliis præter Deum, vel perfecte ὁμωνύμως vel ſecundum prius & poſterius. At nomen tetragrammaton nullomodo dici poteſt de alio, quam de Deo: quia hoc nomen Deo conuenit, quatenus eſt ens neceſſarium.

Huc referri poteſt quod de nomine Qui eſt, *refert ſanctus Doctor loco citato in corpore articuli.* Vnde Damaſcenus dicit

שם המפורש רוצה לומר השם הנבדל.

פירוש שם המפורש הוא שהוא נבדל ומיוחד לו יתברך מזולתו מן השמות וזה כי שאר השמות הם שמות נאמרים עליו יתברך ועל זולתו לפי שהם שמות הונחו לו יתברך אם מצד הפעולות ואם מצד בחינה אחרת זולת חיוב מציאות יתברך כמו אלהים המורה על היכולת ועל כן יאמר עליו ועל זולתו כי אלהים יאמר על המלאכים והדיינים וכן אדני המורה האדנות יאמר עליו ועל זולתו וכן בשאר השמות יש שהם על זה הדרך רוצה לומר שכבר אפשר שיאמרו עליו ועל זולתו אם בשתוף גמור אם בקדימה ואיחור ואולם שם בן ארבע אותיות אי אפשר שיצדק על זולתו כלל בשום צד לפי שהוא שם יאמר עליו יתברך מצד חיוב מציאותו.

quod principalius omnibus, quæ de Deo dicuntur, nominibus est, *Qui est.* Totum enim in se ipso comprehendit velut quoddam pelagus substantiæ infinitum, & indeterminatum. Quolibet enim alio nomine determinatur aliquis modus substantiæ rei; sed hoc nomen, *Qui est* nullum modum essendi determinat; sed se habet indeterminate ad omnes: & ideo nominat ipsum pelagus substantiæ infinitum.

Lib. 4. de Fide Orthod. cap. 12.
Δοκεῖ μὲν οὖν κυριώτερον πάντων τῶν ἐπὶ Θεοῦ λεγομένων ὀνομάτων εἶναι ὁ ὤν καθὼς αὐτὸς χρηματίζων, τῷ Μωϋσῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους φησίν. εἶπον τοῖς υἱοῖς Ισραὴλ, ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με. ὅλον γὰρ ἐν ἑαυτῷ συλλαβὼν ἔχει τὸ εἶναι οἷόν τι πέλαγος οὐσίας, ἄπειρον, καὶ ἀόριστον.

Nihilominus tamen, *inquit author libri de fundamentis,* iam factum est, vt translatum sit hoc nomen ad alia præter Deum entia, per analogiam. Scriptum est enim Exod. 13. v. 21. *Et Deus* יהוה *ibat ante eos interdiu in columna nubis ad ducendum eos per viam*, &c. Et postea scriptum est cap. 14. v. 19. *Et profectus est Angelus Dei, qui ibat ante castra Israel: & iuit à tergo ipsorum: & profecta est columna nubis, quæ erat ante eos, & stetit à tergo ipsorum.* Nomina vero transferuntur ab iis, quorum sunt propria, ad alia duplici ex causa; vel quia illa aliis sunt in aliquo similia; etsi non omni modo; sed remota aliqua similitudine. Vel quia alia designant signo

Lib 2. cap. 18.
ועם כל זה כבר נמצא
שיושאל זה השם
לזולתו מן הנמצאים
על צד ההשאלה שהרי
הכתוב אומר וי״ הולך
לפניהם יומם בעמוד
ענן לנחותם הדרך
וגו׳ וכתוב אחר כן.

ויסע מלאך האלהים
ההולך לפני מחנה
ישראל וילך מאחריהם
ויסע עמוד הענן
מפניהם ויעמוד
מאחריהם וזה לפי
שהשמות יושאלו על
המושאלים אליהם
משני צדדים אם מצד
שידמו אליהם בדבר
מה ואף עפ״ שלא ידמו
מכל אופן אלא דמיון
רחוק ואם מצד שיורו

aliquo remoto: quemadmodum opus deducit in cognitionem artificis. Sic de Meſſia ſcriptum eſt Ierem. 30. v. 9. *Et ſeruient Domino Deo ſuo, & Dauid regi ſuo, quem ſuſcitabo eis.* Quia nimirum ſimilis erat futurus rex Meſſias Dauidi, vel in regno, vel in excellentia aliqua: Ita loquitur Ezechiel cap. 37. v. 24. *Et ſeruus meus Dauid erit rex ſuper eos.* Quia Meſſias futurus erat de ſemine Dauid; ſignificatur regnum Dauidis fore ſtabile, provt alibi explicatur, Ibid. v. 25. *Et Dauid ſeruus meus erit princeps eis in ſæculum:* Quod ſine dubio dicitur de Dauide ipſo: ſtante enim dominio ſeminis eius, ideo ipſe dicitur fore princeps eis in ſæculum.

עליהם בהוראה רחוקה כהוראה הכלי את בעל הכלי כי יאמר הכתוב על המשיח ועבדו את יי׳ אלהיהם ואת דוד מלכם אשר אקים להם בעבור שידמה מלך המשיח במלכותו או בנשיאותו אל דוד ויאמר ועבדי דוד מלך עליהם בעבור היות המשיח מזרע דוד מורה על היות מלכות דוד קיימת כמו שפירש במקום אחר ודוד עבדי נשיא להם לעולם שזה בלי ספק נאמר על דוד עצמו כי בעבור היות ממשלת זרעו קיימת הנה הוא נשיא לעולם.

Hinc, *addit ille Iudæus*, prophetæ ſibi licere putauerunt denominare rem quam videbant, nomine rei, quæ eos latebat, ſcilicet Dei; ita vt loquerentur cum Angelo, aut gloria, quàm videbant; quaſi loquerentur cum Deo benedicto. Elias loquebatur cum Angelo, qui illi apparuerat, aut qui loquebatur cum eo, quaſi eſſet Deus 1. Reg. 19. verſ. 10. *Dereliquerunt pactum tuum, filij Iſrael: Altaria tua deſtruxerunt, Prophetas*

ומכאן התירו הנביאים עצמם לכנות הדבר הנראה אליהם בשם הדבר הנסתר הבלתי נראה שהוא השם עד שידברו עם המלאך או הכבוד הנראה אליהם כאלו הם מדברים עם השם יתברך כי אליהו היה מדבר עם המלאך הנראה אליו או המדבר אליו לנוכח כאלו הוא השם אמר כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחותיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב.

Prophetas tuos occiderunt gladio.

Subiungit Iudæus. Sibi licere putauerunt Prophetæ loqui cũ Angelis, quasi loquerentur cum Deo, quia Angeli sunt mediatores, per quos prophetia à à Deo ipsis communicabatur.

התירו הנביאים עצמם לדבר עמהם כאלו ידברו עם השם להיותם אמצעיים להגיע על ידם הנבואה מהשם אליהם.

Deinde: Id agebant, quia Angelus est mediator, per quem prophetia Prophetis communicatur: vel quia est instrumentum, quo fiunt signa, & miracula significantia absolutam Dei voluntatem, & beneplacitum in creaturas suas. Solent autem homines dicere de præcepto, quod legatus regis aut præfectus eius, vel princeps militiæ eius imperauit, id regem imperasse. Eoque honore eum in sermonibus suis prosequuntur, quasi cum rege loquerentur. Ideo scriptura Angelum nuncupat nomine Dei: eique illa tribuunt Prophetæ quæ Deo tribuerent.

ועשו כן להיות המלאך הוא אמצעי להגיע הנבואה אל הנביאים או כלי להעשות על ידו אות או מופת המורה על הגמר רצון השם וחפצו בנמצאים ודרך בני אדם לומר על הצווי היוצא מפי שלוח המלך או פקידו או שר צבאו כי המלך צוה כן וידברו עמו דרך כבוד באלו ידברו עם המלך ועל כן קרא אותו הכתוב בשם השם ויתארוהו הנביאים כאלו הוא השם.

Notat eximiam præterea rationem: Scito, *inquit*, quum sint Angeli expertes materiæ; neq; sint capaces accidentiũ materialium, v.g. Inuidiæ, odij, & iræ: sunt enim puri ab omni malo: neq; in iis reperiatur superbia; neque libertas ad malum, & peccatum vllo modo,

ודע כי המלאכים להיותם נבדלים מחומר ואי אפשר שישיגום המקרים הנמשכים לבעלי החומר כקנאת ושנאת ותחרות כי הם נקיים מכל רע ואין בהם לא גאוה ולא בחירה,

אל הרע ואל החטא
כלל אבל בחירתם
תמיד אל הטוב והישר
בעיני האלהים על כן
הותר להם כשהם
כשתלחים לבני אדם
לדבר בלשון שולחם
כמו שמצינו זה מפורש
במקומות רבים
שהנראה הוא מלאך
ומדבר בשם שולחו
אמר המלאך להגר
הרבה ארבה את זרעך.

ſed libertas eorum ſemper ſit circa bonum, & id quod rectum eſt in oculis Dei; ideo licet illis, quum mittuntur ad homines, loqui nomine eius, qui mittit eos; quemadmodum id compertum habemus ex multis ſcripturæ locis: vbi Angelus apparens loquitur nomine Dei, à quo mittitur. Sic Gen. 16. verſ. 9. *Dixitque ei* (Hagar) *Angelus Domini, Revertere ad dominam tuam, & humiliare ſub manu illius.* Deinde: *Multiplicans*, inquit, *multiplicabo ſemen tuum*, &c.

Inſigne Iudæorum flagitium eſt ex his concludere Meſsiam non aliter Deum eſſe, quam ſit Angelus; quatenus nimirum eſt nuncius Dei, & mediator inter Deum, & homines: aut etiam quam ſint iuſti; quatenus ſcilicet inſtrumentum eſt, ſicut illi, quo Deus ſigna patrat, & miracula; ſuamque ſanctitatem, & alia attributa patefacit: immo ſimili analogia Arcæ fœderis; & altari Moſis nomen tetragrammaton tribuunt. Hæc ſunt Iudæi illius verba loco ſupra citato.

וכמו כן קרא הכתוב
הארון בשם השם עם
היותו כל נעשה במלכה
להיותו מורה על השם

Sic ſcriptura nomen Dei arcæ tribuit; quia quum eius conſultatione omnia fierent; demonſtrabat Deum,

qui legem dederat, quæ in ipſa erat repoſita: Scriptum eſt num. 10. verſ. 35. *Et erat quando proficiſcebatur arca & dicebat Moſes, Surge Domine*, &c. Et v. 36. *Et quando requieſcebat, dicebat, Reuertere Domine ad decem millia millium Iſrael.* Sic Ioſue de arca dixit Ioſ. 3. v. 11. *Ecce arca fœderis Dominus omnis terræ antecedet vos per Iordanem.* At arca non erat domina totius terræ; ſed ſic vocatur, quia pertinebat ad dominum totius terræ; & ideo tribuitur illi nomen Domini totius terræ. *Vel, vt explicat Kimhi in illum Ioſue locum*, Arcam nuncupat nomine Domini totius terræ, quia per arcam oſtendit Deus ſe eſſe Dominum totius terræ, immutando naturam rerum ſecundum arbitrium ſuum; quum enim natura aquarum ferat, vt fluant; ipſæ ſteterunt in cumulum vnum.

הנותן התורה שהיא בארון אמר הכתוב ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה יי״ ובנוחה יאמר שובה יי׳ רבבות אלפי ישראל וכן יהושע אמר על הארון הנה ארון ברית אדון כל הארץ עובר לפניכם בירדן ואין הארון אדון כל הארץ אבל יקראהו כן להיותו נמצא מצד אדון כל הארץ.

ואמר אדון כל הארץ כי על ידי הארון הראה האל יתברך שהוא אדון כל הארץ והפך הטבעים כרצונו: כי המים טבען להיות נגרים ועמדו נד אחד.

Pergit author lib. de fund. In vſu enim linguæ ſolet denominari res nomine domini ſui, aut eius à quo deriuatur: vel ſolent tribui domini actiones, rei, quæ ab ipſo fit, aut quæ per illum procedit: quemadmodũ ſolent homines in vſu loquendi tribuere actionem agentis

ויקראהו בשם אדון כל הארץ כי כן דרך הלשון לקרוא הדבר בשם בעל הדבר או מי שנמשך הדבר ממנו או ליחס פעולות בעל הדבר אל הדבר שעל ידו יעשה או יגיע הפעל ההוא כמו שבלשון בני אדם תיוחס פעלת.

instrumento, per quod procedit actio eiusmodi. Dicimus enim oculum videre, aurem audire: visus tamen, & auditus ad animam spectant: oculus vero, & aures sunt instrumenta, & media eiusmodi actionis. Secundum duplicem simul hunc modum Moses vocauit altare, *Deus eleuatio mea*, Exod. 17. v. 15. quia altare est instrumentum, per quod signa fiunt: tum quia designat Deum benedictum signa facientem. Sic scriptura vocat Messiam *Deum iustitiam nostram*, Ierem. 23. v. 6. quia est mediator Dei, per quem iustitiam à Deo consequimur. Ideoque vocatur nomine Dei. Sic etiam vocatur Ierusalem *Dominus nomen eius*, Ezech. 48. vers. 35. quia est locus, in quo præ omnibus aliis apparet, & innotescit gloria Dei semper.

הפועל אל הכלי שעל ידו יגיע הפעל ההוא כי אמרנו שהעין רואה והאזן שומעת והראות והשמע אינם אלא לנפש והעין וה אזן כלים יגיע הפעל׳ ההוא באמצעותם ועל שני אלו הדרכים ׳ אחד קרא משה שם המזבח יי׳ נסי להיות המזבח כלי אל שיעשו על ידו נסים ולהיותו מורה גם כן על השי״ העושה הנסים ויקרא הכתוב שם המשיח יי׳ צדקינו להיותו אמצעי אל שנשיג הצדק מהשם על ידו ועל כן יקראהו בשם השם וכן יקרא ירושלם יי״ שמה לפי שהוא מקום שנראה ונגלה שם כבוד יי״ בתמידות יותר מכל המקומות.

Similem loquendi vsum Ethnicorum, refert Cicero lib. 2. de natura Deorum. Itaque tum illud quod erat à Deo natum, nomine ipsius Dei nuncupabant: Vt quum fruges Cererem appellamus.

In idem incidit illud Talmudicum, tract. Porta postrema, cap. 5. Tria sunt quæ Dei nomine vocantur (id est se-

שלשה נקראו על שמו של הקבה׳ ואלו הן צדיקים ומשיח וירושלם

cundum glossam, שיהא שמם יהוה, id est, quorum nomen sit Iehoua) scilicet Iusti, Messias, & Ierusalem. Iusti quidem Esa.43.v.7. *Omnis qui vocatur nomine meo, & ad gloriam meam creaui illum, formaui eum, etiam & feci eum.* Messias autem, vt scriptum est Ierem. 23.vers.6. *Et hoc est nomen eius, quo vocabunt eum, Deus iustitia nostra.* Ierusalem vero, quomodo scriptum est Ezec. 48.vers.35. *Et nomen ciuitatis ex eo die Deus* שמה ne legas שָׁמָּה, id est *ibi*, sed שְׁמָהּ, *id est nomen eius.*

צדיקים שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו משיח דכתיב וזה שמו אשר יקראו יי' צדקנו ירושלם דכתיב ושם העיר מיום יי' שמה אל תקרא שָׁמָּה אלא שְׁמָהּ.

Galatinus lib. 3. cap. 9. & Porchetus, part.2.cap.1. obiecta hæc hostium tela videntur sibi his verbis perfringere. Longe aliter, *inquiunt*, dicitur de Messia (quod vocetur nomine Dei quatuor litterarum) quam de Ierusalem. Quum enim dicitur de Messia, dicitur de ipso cum Toar, id est cum adiectiuo nomine quod est צדיק, id est Iustus, *&c.* & hic modus loquendi est eius, qui vult dare intelligi veritatem, & qualitatem cuiuscumque rei, & quidditatem eius: id est res illa quid sit, *&c.* Quum autem dicitur de Ierusalem superna, non dicitur cum Toar, id est cum adiecti-

uo: ſed cum hoc aduerbio *Schamma*, *ibi*, quod ſignificat locum: per hoc volens oſtendere, & dare intelligi, non quidem ipſam eſſe Deum, ſed Deum eſſe in ea, *&c.* Taliſque modus loquendi, atque vocandi eſt apud illos, qui filios ſuos vocant, Deus-dedit: vel Deus ſaluet eum: vel Deus nobiſcum.

Verum enimuero animaduertere debebant, Ierem. 23. verſ. 6. dictionem צדקנו recte ſubſtantiue ſumi. Sic Pagninus vertit *Dominus iuſtitia noſtra: Et in gloſſa interlineari legitur:* Quia factus eſt nobis ſapientia à Deo & iuſtitia. *Alia itaque via refellendi ſunt Iudæi, quod poſtmodum præſtare conabor.*

Illud recte arguunt Galatinus & Porchetus, Ezech. 48. vocem שמה *non ſignificare* nomen eius, *id eſt Ieruſalem: ſed eſſe aduerbium ſignificans* Ibi, *iuxta paraphraſim Chaldaicam, & ſecundum expoſitionem R Salomonis Iarchi.* & nomen ciuitatis quod eſt expoſitum à die, quo conſtituit Dominus diuinitatem ſuam ibi: *id eſt non imponetur illi nomen, niſi nomen primum, quod impoſitum eſt ei à die, quo ligauit Abraham filium ſuum Iſaac. Nomen illi impoſuit* יי יראה, id

ושמא דקרתא דמתפריש מיומא די ישרי יי שכנתיה תמן.

eſt, Dominus proſpiciet. *ipſa vocabatur* Salem, *hinc*, Ieruſalem.

Addo ex libro Faſciculus Myrrhæ *hoc nomen illi loco fuiſſe impoſitum, ad ſignificandum fore, vt Deus in memoriam tam præclari facti Abraham, & Iſaac, occurreret populo ſuo in precibus, votis, & ſacrificiis, quæ aliquando ibi erat oblaturus.* Sic per hæc verba Geneſ. 22. verſ. 14. *Dominus proſpiciet* (vnde vſque hodie nuncupatur) indicatur fore, vt in æternum recordetur Deus eorum, quæ facta ſunt, & referuntur hîc de ligatione Iſaac in monte *Dominus proſpiciet*, id eſt, *in Ieruſalem.* Ibi enim accepturus erat Deus preces, & oblationes propter ſacrificium Iſaac, & propter iuſtitiam eius.

וכן רמז ה״ יראה אשר יאמר היום כי לעולם יזכור השם אלו הדברים שעברו ונזכרו ככאן בעקידת יצחק בהר ה״ יראה שהוא ירושלם כי שם יקבלו התפלות והקרבנות בסבת עולת יצחק ובזכותו.

Optime etiam notant Exod. 17. altare Moſis non vocatum fuiſſe Deum, ſed eo nomine eſſe nuncupatum, quo deſignaretur victoria à Deo Iſraelitis conceſſa aduerſus Hamalecitas: iuxta interpretationem Chaldaicam, & ſacrificauit ſuper illo altari Domino qui fecit ei ſigna.

ופלח עלוהי קדם יי״ דעביד ליה ניסין.

Addo locum ex faſciculo Myrrhæ *qui totum hoc clare explicat,* & vocauit Abraham nomen loci illius de nomi-

ויקרא אברהם שם מקום ההוא עש״ הנס ה״ יראה כמו שקרא

משה שם המזבח ה' נסי.

ne miraculi *Dominus prospiciet, Gen. 22.* quemadmodum vocauit Moses nomen altaris, *Dominus eleuatio mea, Exodi 17. v. 15.* id est, Quum dixisset Isaac ad Abraham patrem suum, *Ecce ignis, & ligna, & vbi agnus in holocaustum?* Respondit Abraham, *Deus prospiciet sibi agnum in holocaustum, vers. 7. & 8.* In memoriam illius responsi, & miraculi, quod subsecutum est, vocauit Abraham nomen loci, in quo altare extruxerat, *Dominus prospiciet, vers. 14.* Sic in memoriam victoriæ, quam impetrauit à Deo Moses aduersus Hamalecitas per eleuationē manuum; vocauit nomē altaris, *Dominus eleuatio mea.*

Quod vero attinet ad argumentum petitum ex Esaiæ verbis, cap. 43. vers. 7. Non minus facile, & expeditum mihi videtur Iudaicum hoc commentum ipsorummet Iudæorum authoritate delere. Hæc enim verba, Omnis qui vocatur in nomine meo: *non significant,* Omnis qui vocatur Deus; *sed,* Omnis qui vocatur populus, vel de populo Dei. *Sic exponit Aben Ezra,* Omnis qui vocatur in nomine meo: nempe quia sunt populus Dei.

כל הנקרא בשמי שהם עם ה'.

Itidem

Itidem & Kimhi: Omnis qui vocatur nomine meo: omnis nempe Israel, qui vocatur populus Dei.

כל הנקרא בשמי כל ישראל נקרא עם יי'.

Adde quod Aben Ezra refert quosdam actiue explicare, הנקרא ה' *vt sit sensus,* Omnis qui inuocat nomen meum.

יש אומרים כי נקרא כמו קורא.

At vero de eo quod obiiciunt Iudæi Mesiam non aliter Deum esse, & dici; quam sit, & dicatur angelus; quatenus scilicet interpres est, & nuncius Dei ad homines, mediator, aut instrumentum diuinæ omnipotentiæ, nullum verbum fecere Galatinus, & Porchetus.

Dicam ego ea quæ sunt in promptu: iisque vtar rationibus aduersus Iudæos, quas ipsi nobis suppeditant. Dicimus, *inquiunt,* oculum videre, aurem audire; visus tamen, & auditus ad animam spectant, &c. *Hinc argumentum desumo: quemadmodum ex eo quod oculus dicitur videre, auris audire; non dicitur tamen auris, aut oculus esse anima; sic ex eo quod Angelus dicitur loqui, aut aliquid agere nomine Dei, ideo dici non debet Deus: multo minus Iehoua, quod est nomen maxime proprium diuinitatis. Quum vero de Mesia expresse scriptum sit, Ierem. 23.* & hoc est nomen eius, quo vocabunt

Supra ex lib. de fundamentis 2. cap. 28.

אמרנו שהעין רואה והאזן שומעת והראות והשמע אינם אלא לנפש.

eum, Iehoua: *Recte de Mesia dicimus*, Messias est Iehoua.

Putabunt statim Iudæi responsum se habere expeditum: Itidem in scriptura Angelum vocari Deum, Exod. 23. v. 21. & est nomen meum in illo. *Sed frustra: Celeberrimus enim eorum Rabbinus Salomoh Iarchi ex mente Doctorum suorum docet hæc designare nomen Angeli illius esse; non quidem nomen Dei, sed simile nomini Dei: non Iehouæ, sed Sadai, quod Omnipotentem significat.*

In cap. 23. Exod. ורבותינו אמרו זה מטטרון ששמו כשם רבו מטטרון בגימטריא שדי.

Doctores, *inquit*, nostri dixerunt hunc Angelum esse Mitatron: cuius nomen est sicut nomen Domini sui. Mitatron enim per Gematriam, id est secundum æqualem litterarum numerum: idem est atque Omnipotens. *Eundem enim numerum efficiunt 314. Eadem repetit Elias Leuita in Thisbi.*

Author libri Neue Schalom, id est Tabernaculum pacis, explicans illud, Exod. *23. v. 21.* *& est nomen meum in illo.*

Lib. 10. cap. 3. כי שמי בקרבו ואמרו זל״ זה מטטרון ששמו כשם רבו והוא מיכאל.

Doctores, *inquit*, nostri f. m. dixerunt hunc esse Mitatron, cuius nomen est sicut nomen Domini sui. Hic est Michael.

Præterea ex eo quod Angelus in perso-

na Dei loquens, aut vt mediator, & instrumentum diuinæ Omnipotentiæ Dei nomine nuncupatur; tantum abest vt Iudæi vllum defensioni suæ, atque causæ subsidium poßint comparare; quin immo hinc forte, & inuictum aduersus eos argumenmentum ducimus. Angelus enim quatenus in persona Dei loquitur; non Angeli, sed Dei tantum persona intelligitur; nulla nominis Angeli, nulla virtutis eius propriæ ratio habetur. Sic in lib. de fundamentis 2. cap. 28.

Et ideo Angelus missus ad exequendum Dei mandatum, non vult declarare nomen suum; quod ex se, & ex virtute sua proprium habet præter munus legationis, quod obit. Iacobo roganti Angelum, Gen. 32. v. 29. *Dic mihi quo appellaris nomine?* Respondit Angelus, v. 30. *Cur quæris nomen meum?* Sic Iud. 13. v. 18. Respondit Angelus Manue, *Cur quæris nomen meum, quod est mirabile?* Vnde etiam dixerat illi, v. 16. *Si me cogis, non comedam panes tuos: si autem vis holocaustum facere; offer illud Domino*: id est, Si obtuleris mihi holocaustum, non accipiam, nihilque tibi proderit: neque enim appa-

:ולזה אין המלאך
:המשתלח בשליחות
:השם רוצה לגלות שמו
אשר לו מצד עצמו
וכחו המיוחד לו מזולת
השליחות שנשתלח בו
אמר המלאך ליעקב
כשאמר לו הגידה נא
שמך אמר לו למה זה
תשאל לשמי וכן אמר
:המלאך אל מנוח למה
זה תשאל לשמי והוא
פלאי ואמר לו גם כן
אם תעצרני לא אוכל
בלחמך ואם תעלה
:עולה לײ׳ תעלנה רוצה
לומר אם תעלה עולה
לי לא אקבל אותה ולא
יועיל לך דבר שאין
:אני נראה לך מצד

עצמי והכח אשר לי מעצמי ולזה לא יועיל לך ידיעת שמי והכח המיוחד לי מעצמי כי זה יביא אותך לטעות ולחשוב שיש לי שום כח בשליחות הזה מעצמי ואינו כן ועל כן אם העלה עולה ליי'' העלנה שהכח בא מצדו והשליחות בא ממנו.

reo tibi meo nomine, aut ſecundum aliquam virtutem, quæ mea ſit ex me ipſo. Itaque nihil tibi proderit noſſe nomen meum, & virtutem mihi propriam ex me ipſo: id enim te in errorem poſſet inducere, vt exiſtimares in hac legatione aliquam me habere virtutem ex me ipſo: quod non ita eſt. Quamobrem ſi obtuleris holocauſtũ; offer Domino: virtus enim ab ipſo procedit, & ab ipſo mãdatũ eſt, & legatio.

Quæ quum ita ſint, patet alia ratione Angelum dici Dominum in ſcriptura; alia Meſsiam Dominum nuncupari. Quod vt oſtendam; ſumo quod Iudæi negare non poſſunt, Dauidem dicere Pſal 110. Dixit Dominus domino meo. *Id enim conuincit inſcriptio Pſalmi,* Pſalmus Dauid: *& iuxta Targum*, Per manum Dauid Canticum: *idque explicatur in Talmud. Tract. de feſto Paſchatis, cap. 10.*

על יד דוד תושבחת.

לדוד מזמור מלמד ששרתה עליו שכינה ואחכ'' אמר שירה.

Pſalmus Dauid docet Deum reſediſſe ſuper eum: deinde ipſum recitaſſe canticum.

& paulo ſupra:

תנו רבנן רמ'' היה אומר כל שירות ותושבחות האמורות בספר תילים דוד אמרן

Tradunt Doctores noſtri, dixit Rabbi Meir, omnia cantica, & pſalmos libri Pſalmorum Dauidem recitaſſe iux-

ta illud, quod dicitur in fine Psalmi 72. כלו *Orationes Dauid filij Iesse:* ne legas כלו *id est completæ sunt*, sed כל אלו id est, *hæc omnia sunt orationes Dauid.*

שנאמר כלו תפלות דוד בן ישי אל תקרי כלו אלא כל אלו.

Deinde:

Tradunt Doctores nostri, dixit R. Eliezer: Omnes psalmos, & cantica, quæ dixit Dauid in libro psalmorum, ea suo nomine dixisse. R. Iosue censet nomine Synagogæ dicta. Sapientes vero dicunt quædam suo nomine, quædam nomine Synagogę recitasse. Quæ in numero singulari dicuntur, suo nomine dixisse; quæ in numero plurali, nomine Synagogæ.

תנו רבנן ר׳ אליעזר או׳ כל שירות ותושבחות שאמר דוד בספר תלים כנגד עצמו אמרן. ר׳ יהוש׳ אומר כנגד צבור אמרן וחכמים אומרים יש מהם כנגד עצמו ויש מהם כנגד צבור: האמו בלשון יחיד כנגד עצמו והאמורות בלשון רבים כנגד צבור.

Denique sumo, quod etiam Iudæi docent, sensum horum verborum: Dixit Dominus domino meo: *hunc esse: Dixit Deus Mesiæ Domino meo. R. Saadias Gaon ad cap. 7. Danielis, v. 13.* Et ecce cum nubibus cœli tamquam filius hominis veniebat, *&c.*

Hic est, *inquit*, Messias author iustitiæ nostræ: quomodo scriptum est Psal. 110. *Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis.*

וזהו משיח צדקנו כדכתוב נאם יי״ לאדני שב לימיני.

Quæro iam à Iudæis vtrum hîc Messias intelligatur in persona Dei, vel in per-

sona propria? Si in propria persona Ipsum, vt filium Dauid, dicant intelligi: vrgeo, quomodo Rex Dauid, qui alium in terra dominum non agnoscebat, eum Dominum suum appellat, quem filium erat aliquando habiturus? Si in persona Dei dicant intelligi: vrgeo itidem: Cur Deus, & Messias personam Dei gerens, vt duæ personæ, vt duo domini exprimuntur, tota reclamante scriptura, quæ non duos, sed vnum agnoscit Dominum Angelo loquente in persona Dei? (Porro certum est apud Iudæos nomen אדוני *id est, Domini, quod hîc Messiæ attribuitur; attributum ei, qui in persona Dei loquitur, sanctum esse, & proprium Dei. Id ex doctrina R. Salomonis Iarchi colligitur ad illa verba Gen. 19. vers. 19. Lothi ad Angelum in persona Dei loquentem:* Quæso, אדוני Domine mi, *&c.* Doctores, *inquit,* nostri dixerunt hoc nomen, אדוני *Domine mi,* esse sanctum, quia de eo dicitur, *vt saluares animam meam, Gen. 19. v. 19.* Deus enim est, in cuius potestate est occidere, & viuificare.)

אל נא אדוני רבותינו אמרו שסם זה קודש שנאמר בו להחיות את נפשי כי שיש בידו להמית ולהחיות.

Quum ergo hîc Messias personam Dei gerens, & mediator Dei, & hominum, vt ipsi loquuntur Iudæi, vt supra vidimus,

Deo ipsum alloquente dicatur Dominus, prout Dominus est proprium nomen Dei: aliter certe Dominum dici fateantur necesse est; quam dicatur Angelus, ut interpres, mediator, nuncius, & instrumentum Dei est; verum scilicet Deum, superiorem regibus, & æqualem Deo: quatenus Dei *filius est.*

Ita R. Saadias Gaon docet de Mesia dici: Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis: *Quomodo dicitur de eo Psal. 2.* Dominus dixit ad me filius meus es tu. *Hæc sunt illius verba ad cap. 7. Dan. vers. 13. Et usque ad antiquum dierum peruenit.* Quomodo scriptum est Psal. 110. *Dixit Dominus Domino meo sede à dextris meis,* &c. vers. 14. *& dedit ei potestatem,* &c. sicut scriptum est Psal. 2. vers. 6. & 7. *Ego autem constitui regem meum super Sion montem sanctum meum: narrabo, & ponam in præceptum, & consuetudinem ut narretur, Dominus dixit ad me, Filius meus es tu.*

ועד עתיק יומין
הקרבוהי כדכתיב
נאם יי״ לאדוני שב
לימיני וגו״ וליה יהיב
שולטן שיתן לו
שולטנות ומלכות
כדכתוב ואני נסכתי
מלכי על ציון הר קדשי
אספרה אל חק יהוה
אמר אלי בני אתה.

Tanta profectò est vis huius argumenti, ut hoc uno uti voluerit Saluator noster ad conuincendam Pharizæorum peruicaciam, Matth. 22. Congregatis autem Pharizæis interrogauit eos Iesus, dicens:

est Deus: Messias est nomen Dei; ergo Messias est Deus.

Nomen Dei Deum esse probant, quia dicitur à Rabbinis nomen Dei fuisse cum Deo quando creauit mundum. Quod nomen, *inquiunt*, Dei sit Deus, habetur per id quod scriptum est in Psal. 23. *Domini est terra & plenitudo eius.* Dicitur enim super hunc locum in Medrasch Tehilim, *Ego Dominus faciens omnia, extendens cælos per me, firmans, vel sternens terram* מאתי *id est, ex mecum, vel ex apud me.* Esa. 44. *Quis ergo fuit* אתי, *id est mecum?* Nomen meum mixtum fuit mecum in creatione sæculi. Dixit ergo Dauid coram Deo sancto, & benedicto. Ex quo tu creasti cœlos, & terram nomine tuo; nomini tuo ego attribuam ea, dicens, *Domini est terra & plenitudo eius.* hucusque Medrasch, &c.

Hæc nihil ad rem. Miror eos non legisse interpretationem illius sententiæ apud Maiemonidem in More Neuochim, 1. p. cap. 61.

In libro Pirke, siue Capitulorum R. Eliezeris: Antequam, inquit, mundus crearetur, erat Deus benedictus ipse, & nomen eius tantum. Aduerte

ובפרקי רבי אליעזר
אמר עד שלא נברא
העולם היה הקדוש
ברוך הוא ושמו בלבד
והסתכל איך גלה שאלו

quomodo significet illa omnia nomina deriuata de nouo esse imposita post creationem mundi. Equidem verum est illa omnia nomina esse imposita habita ratione operationum, quæ fiunt in mundo. Verum si cósideretur Deus in se, seorsim, & simpliciter absque vlla operatione, nullum habebit omnino nomen deriuatum, sed solum nomen proprium, quod designet ipsius substantiam. nullum autem habemus nomen, quod non sit deriuatum, præter nomen Iod, He, Vau, He, quod est nomen distinctum, siue explicatum.

השמות הנגזרים כלם נתחדשו אחר חדוש העולם וזה אמת שהם כולם שמות הונחו לפי הפעולות הנמצאות בעולם אמנם כשתבחן עצמו נקי מיוחד מופשט מכל פעל לא יהיה לו שם נגזר בשום פנים אבל שם אחד מיוחד להורות על עצמו ואין אצלנו שם בלתי נגזר אלא זה והוא יוד״ הא״ ואו׳ הא״ אשר הוא שם המפורש.

Huc referri potest quod docet D. Thomas 1. part. quæst. 13. artic. 7. ad 1. Quædam, *inquit*, nomina significant ipsam habitudinem ad creaturam, vt Dominus, & huiusmodi non significant substantiam diuinam directe; sed indirecte; inquantum præsupponunt ipsam: sicut dominium præsupponit potestatem, quæ est diuina substantia. Quædam vero significant directe essentiam diuinam, & ex consequenti important habitudinem, sicut Creator, Saluator, & eiusmodi, significant actioné Dei, quæ est eius essentia. Vtraque tamen

nomina ex tempore de Deo dicuntur, quantum ad habitudinem, quam important vel principaliter, vel consequenter; non autem quantum ad hoc, quod significant essentiam, vel directe, vel indirecte.

Paschasius Diaconus in primo libro de Spiritusancto, cap. 5. In eius, *inquit*, nomine quidquid est, nequaquam adiectiuum; sed sine dubio naturaliter sempiternum est.

Nicolaus vero Cusanus, lib. 1. de docta ignorantia, cap. 24. Hoc nomen, *inquit*, Creator, quamuis ei (Deo) in respectu ad creaturas conueniat; tamen etiam conuenit antequam creatura esset; quoniam ab æterno creare potuit. *Sed de his, cap. 8. fusius agemus.*

Pergunt Galatinus, & Porchetus, Iudæi vero, *inquiunt*, moderni pessimi cupientes suffocare diuinitatem Christi ferunt, quod septem res fuerũt creatæ duobus millibus annorum ante mundi creationem. Colligunt enim fatuitatem hanc ex eo quod legitur in libro Pesah Seni, in Perek 1. vbi dicitur: Traditum est, septem res creatæ sunt antequá mundus crearetur: & hæ

Galat. lib. 3. cap. 13. Porchetus in loco cit. part. 2. cap. 2.

ſunt Lex, Pœnitentia, Gehenna, Domus ſanctuarij, Thronus gloriæ, Hortus voluptatis, & nomen Meſſiæ.

Sed his reſponſum, *inquiunt*, habetur in eorum Talmud: in quo taliter ſcriptum eſt in lib. Peſah Seni in Perek, id eſt in diſtinctione, quæ incipit Makom R. Ioſe, dicit: Ignis quem Deus ſanctus, & benedictus creauit in 2ª. Sabbati: id eſt in feria ſecunda, non extinguetur in æternum, iuxta illud Eſa. 7. *Vermis eorum non morietur; & ignis eorum non extinguetur*, &c. Traditio quoque eſt; dixit Rabbi Banaa: Cur non fuit dictum in ſecunda Sabbati, Gen. 1. *Et vidit Deus quod eſſet bonum?* Propterea quod in ea creatus eſt ignis gehennæ. Ecce habemus hîc duos teſtes iſtos Rabbinos, ſiue Magiſtros authoritatis maximæ apud eos, quòd ignis gehennæ extitit creatus ſecunda die creationis mundi. Quùm vero ſcriptum ſit Deut. 19. *Super ore duorum teſtium, vel ſuper ore trium teſtium ſtabit verbum*: oportet Iudæos concedere iſtos dixiſſe verum. Ad cuius rei veritatem ſequitur eſſe falſum ignem gehennæ eſſe creatum

ante creationem mundi, &c.

Hæc etiam nihil ad rem. Immo hæc doctrina Iudæorum, si ex mente doctiorum explicetur, à nostra Catholica non est aliena. Nihil enim aliud Iudæi volunt, dicentes Deum creasse legem, & pænitentiam, &c. ante mundum; quam causam finalem creationis mundi significare; quæ intentione prior est ipsa creatione mundi; licet executionis ordine sit posterior provt recte explicat author libri כפתור ופרח *id est, Pomum & Flos.*

Designant hæc, *inquit*, causam finalem, quæ præcessit in cogitatione Dei benedicti, creationem mundi.

רמוז בכאן אל הסבה תכליתית אשר קדמה לפני מחשבתו יתברך בבריאת העולם.

Creauit enim Deus mundum propter hominem, vt seruaret mandata eius. Quod si à lege Dei aliquando aberraret; vt posset ad eam reduci, proposuit pænitentiam.

Illud duntaxat notandum est non recte dici res illas creatas esse antequam crearentur. Licet enim recte dicatur Deus creator ante creationem mundi, iuxta illud Cyrilli 31. Thesauri. Quid enim dicemus intelligentes ante productionem huius mundi creatorem substantiâ Deum fuisse, sed nondum actu, quod nulla res adhuc existeret? Crea-

τί γὰρ ἐροῦμεν ἐννοοῦντες, ὅτι πρὸ μὲν τῆς διακοσμήσεως τοῦδε τοῦ παντὸς ἦν μὲν κατ' οὐσίαν δημιουργός, οὔπω δὲ τοῦτο τῇ ἐνεργείᾳ, διὰ τὸ μήπω τῶν ἔντων τι

to autem mundo, factus quoque velut Creator est.

παρῆχθαι πρὸς γένεσιν, ἐπειδὴ δὲ ἐποίησε τὸ πᾶν, γέγονεν ὥσπερ δημιουργός.

Non tamen res factæ dici debent antequam fiant, vt docet D. Augustinus in libello ad Commonitorium Orosij contra Originistas, cap.8. Quum hoc eorum dogma proposuisset Orosius : Omnia antequam facta apparerent, semper in Dei sapientia facta mansisse : Deus enim quæcumque fecit, faciendo non cœpit; *sine vlla hæsitatione respondit.* Non sobrie ista dici. Facta enim quando essent antequam facta essent? Sed in Dei sapientia omnium faciendarum rerum rationes esse potuerunt ; non tamen factæ, *&c.*

Et mox : Nouerat ergo ea facienda, non facta nouerat ; vt faceret, non quia fecerat . Proinde quamuis iam nota essent, quia nisi à sciente non fierent, non tamen facta esse cœperunt : quæ vt fierent, sciebantur antequam fierent. *Vide lib.2.cap. 6.*

Verum eò reuertamur, quo nos reuocat Iudæus ille eodem capite 28. lib.2. de fundamentis.

De cultu Angelorum, & de dirigendis ad eos precibus.

E*X eo quod Angeli in persona Dei loquuntur colligit recte adorari posse Angelos.* Licet, *inquit*, adorare Angelum quatenus est legatus Dei; quemadmodum qui cultum, & honorē deferret præfecto regis propter se, & propter potestatem eius propriam; cumque exciperet vt Dominum, non habita ratione potestatis, quam habet à Rege; ille reus esset læsæ maiestatis. Honor vero, qui illi defertur, vt legato Regis, redundat in Regem; ideoque recte Iosue adorauit Angelum qui apparuit ei in Iericho, & dixit illi Ios. 5. vers. 14. *Sum princeps exercitus Domini, & nunc venio. Cecidit Iosue pronus in terram, & adorauit*, &c. Etsi enim adoratio sit vnus è quatuor cultibus, quibus nefas est etiam angelos ministratorios prosequi; quale est sacrificium; suffitus: & libamen; Nihilominus tamen quia adoratio illa ad Dei gloriam referebatur; (Angelus enim erat eius legatus) ideo tantum licita erat.

המשתחוה לו מצד מה שהוא שליח השם הוא מותר כמו שהמשתהוה לפקיד המלך מצד עצמו וכחו ומקבלו כאדון ולא מצד הכח שיש לו מהמלך הוא מורד במלכות והמשתחוה לו מצד שהוא שליח המלך הוא כבוד אל המלך ובעבור זה היה מותר ליהושע להשתחו׳ למלאך כשנראה לו ביריחו ואמר לו אני שר צבא יי׳׳ עתה באתי ויפול יהושע על פניו וישתחו וגומר שאם היות ההשתחויה אחת מד׳ עבודות שאסור לעשותה ואפילו למלאכי השרת כזבוח וקטור ונסוך אלא כי לפי שההשתחויה ההיא היתה לכבוד השם להיות זה שלוחו בלבד היתה מותרת.

Sic verba illa Iosue 14. Cecidit Iosue pronus in terram, & adorans ait, *&c.* *exponit glossa*: quia intellexit Deum esse. *D. Augustinus quæst. 7. in Iosue*; Quæri *inquit*, potest vtrum Angelo se prostrauerit, cumque Dominum dixerit; An potius quia intellexit Deum esse, intelligens à quo missus fuerit, ipsum dominum dixerit, eique se prostrauerit.

Similiter Abulensis Episcopus exponens illud, Gen. 19. v. 19. Et dixit Loth ad eos (Angelos) quæso Domine mi: Ideo, *inquit*, dicendum quod licet Loth ad vtrumque Angelum loqueretur, & vterque ad saluandum eum, & ad destruendam venerat ciuitatem; tamen singulariter loquebatur; quia vnum Deum in eis cognoscebat mittentem eos, & illum in eis deprecabatur, & non aliquem de Angelis.

Quod vero Iudæus ille negat Angelos in persona sua ita colendos esse, vt ad eos nominatim preces dirigantur: Hic error est eripiendus. Hæc sunt illius verba, ibid.

אבל המתפלל למלאך או משתחוה לו מצד עצמו וכחו המיוחד לו ומצד מה שיורה עליו שמו הוא מה שהוזהר.

Sed orare Angelum, aut adorare eum propter se, aut propter potestatem illi propriam, & propter id quod nomine eius exprimitur, hoc demum prohibetur

hibetur illo præcepto, Exod. 20. *Non habebis deos alienos coram me.* Et hæc est doctrina R. Mosis filij Nachmanis. Hinc patet error eorũ qui in orationibus suis proferunt nomina Angelorũ: nomina enim Angelorũ illis cõueniunt propter propriam ipsorum virtutem. Id vetitum est Exod. 20. *Non habebis deos alienos*, &c. vt diximus. Causam erroris prębuit illis quod repererunt in quibusdam precibus peculiaribus Veterũ referri nomina quædam propria: & ideo putauerunt licitũ esse vti quibuscumq; nominibus in precibus. Non ita res est: Nefas est enim vllum proferre nomen in precibus, præter nomina Dei propria, & ideo vocatur hæc scientia Cabala, quia ea vti non licet, nisi ex traditione. Alioqui periculum esset erroris; possetque alius deus coli præter Deum verum. & vt id pateat attendenti; huius rei exemplum afferam. Reperitur in precibus Veterum nomen Mitspats, quod lector existimare posset nomẽ esse alicuius Angeli: nõ est tamẽ; sed est nomen יהוה tetragrãmaton facta litterarum permutatione per Atbasch.

עליו כדבור לא יהיה לך אלהים אחרים על פני וכן כתב הרמב״ן ומכאן התבאר טעות המזכירים בתפלתם שמות המלאכים כי שמות המלאכים אמנם הם להם מצד הכח אשר להם בעצמם וזהו מה שהוזהר עליו בדבור לא יהיה לך כמו שכתבנו ואמנ׳ נפל הטעות בזה למה שמצאו קצת תפלות מיוחדת לקדמונים נזכרו בהם שמות מיוחדים וחשבו מתוך כך שהוא מותר להכנים בתפלה כל השמות ואינו כן כי לא הותר להזכיר שם מן השמות בתפלה אלא השמות המיוחדים לו יתברך ולא שם אחר כלל ולכן נקרא אותה חכמה קבלה לפי שאי אפשר להשתמש ממנה אלא דרך קבלה שאם לא כן אפשר שיבא האדם לטעות ולעבוד אלוה מבלעדי י״י ולמען ישכיל המעיין וידע ואמשול משל בזה הרי שנמצא בתפלה לקדמונים שם מצפ״ץ והרואה יחשוב שהוא שם לאחד מן המלאכים ואינו כן אלא הוא כנוי לשם בן ארבע בחלוף האותיות באלפא״ ביתא״ דאתב״ש.

א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ
ת ש ר ק צ פ ע ס נ מ ל

Sumendo Mem, pro Iod: Tſade, pro He: Pe, pro Vau: Tſade, pro He.

וכן כוזו במוכסז היא כנוי ליי׳ אלהינו בחלוף כל אות מיי״ אלהינו באות הבא אחרי׳ באלף״ בית״ כי יחליפו יוד״ בכף״ והא״ בויו׳ וכן השאר.

Sic Cuzu Bamucſaz, eſt nomen Dei יהוה אלהינו Domini noſtri. Sumendo pro ſingulis litteris יהוה אלהינו עד, alias in Alphabeto ſubſequentes:

א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ צ ק ר ש ת
ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ל מ נ ס ע פ צ ק ר ש ת א

Sumendo Caph, pro Iod: Vau, pro He: Zain, pro Vau: Vau, pro He, *&c.*

Antequam aggrediar ad coarguendum Iudaicum hunc errorem de non dirigendis ad Angelos precibus; illud præmoneo nobis nullomodo probari quod inuexit ſuperſtitio de qua conqueritur R. Moſes in More Neuochim, part. 1. cap. 62.

וכאשר מצאו האנשים הרעים הפתאים אלו הדברים התרחב להם הכזב והמאמר שיקבצו איזה אותיות שירצו ויאמרו שזה הוא שם יעשה ויפעל בשיכתב או כשיאמר על תאר כך:

Poſteaquam, *inquit*, fatui, & mali quidam homines ea inuenerunt, quæ de ſupradictis nominibus adduximus; Anſam inde plura mendacia componendi arripuerunt, litteras aliquas ad libitum in dictionem vnam colligentes, ac hominibus perſuadentes, illam hoc, vel illo modo ſcriptam, aut di-

ctam; talem, vel talem habere operationem, & effectum.

Plenus est totus liber Schimmusch Tehilim superstitiosis hisce nominibus, & precibus. Vnum hoc exemplum sit instar omnium.

Placeat tibi Angele dicte ישעי author salutis, vt salues me, & eripias me ab omni angustia: Tua enim est salus, & potestas. *Superstitiose hoc nomen componunt ex litteris Psalmi 6.* טׄ י *desumitur ex prima littera versus secundi* יהוה Domine ne in furore, *&c.* טׄ ש *ex prima littera versus quinti* שובה Conuertere Domine. טׄ ע *ex prima littera versus octaui* עששה Caligauit præ ira oculus meus. טׄ י *ex prima littera versus vndecimi* יבשו Confundantur. *Hac oratione vti volunt eos qui versantur in periculo, siue in mari, siue in terra, repetendo eam septies, præsertim sero.*

יהי רצון מלפניך ישעי״ בעל הישועות שתושיעני ותצילני מכל צער כי לך הישועה והיכולת.

Intelligant Iudæi quomodo Apostolus & Ecclesia nostra eiusmodi superstitionem, & idololatriam damnent. Apostolus ad Coloss. 2. Nemo, *inquit*, vos seducat volens in humilitate, & religione Angelorum, quæ non vidit ambulans, *&c.*

ὅτι οὐ δεῖ χριστιανοὺς ἐγκαταλείπειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ θεοῦ, καὶ ἀπιέναι, καὶ ἀγγέλους ὀνομάζειν, καὶ συνάξεις ποιεῖν· ἅπερ ἀπηγόρευται. εἴτις οὖν εὑρεθῇ ταύτῃ τῇ κεκρυμμένῃ εἰδωλολατρείᾳ σχολάζων, ἔστω ἀνάθεμα.

Et in Concilio Laodiceno, Can. 35. legere possunt: Non oportere Christianos Ecclesiam Dei relinquere, & ire, atque Angelos nominare, & congregationes facere: quæ interdicta noscuntur. Si quis igitur inuentus fuerit huic occultæ idololatriæ seruiens, sit anathema.

Si indigna est, & intoleranda eiusmodi superstitio; indignissimæ sunt opiniones, ex quibus orta est; & quibus imbecillitatem hominum occupauit. Secta est idololatrarum, *inquit Author lib. de Fundamentis, lib. 3. cap. 18.* aliter grauius peccantium: opinantium nempe secundùm aliquos philosophos, & asserentium Deum deseruisse terram: Etsi crederent Deum esse, Deumque vnum esse: eumque nec esse corpus, nec potentiam corpoream, putabant tamen Deum prouidentia sua nullomodo consulere mundo inferiori: idque diuinæ authoritati gloriosum esse censebant, non curare speciem humanam abiectam, despicatissimam, & contemptissimam, &c.

ויש כת אחרת טועין אחר עז' מצד אחר יותר עמוק וזה כי הם סוברים כדברי קצת הפילוסופים האומרים עזב יי' את הארץ ועם היותם מאמינים מציאות השם ואחדותו ושאינו גוף ולא כח בגוף יאמינו שאין לשם השגחה בעולם השפל כלל ויחשבו זה רוממות בחק השם שלא ישגיח במין האדם להיות האדם פחות נבזה ומאוס.

Deinde:

Dicebant ergo rectionem mundi

יאמרו שהנהגה העולם

inferioris proficisci, & pendere à cœlis, nullamque omnino eius notitiam Deum habere. Quandoquidem, inquiebant illi, Deus benedictus creauit stellas, & astra, & Angelos ad regendum mundum inferiorem, distribuitque illis imperium gentium iuxta illud Deut. 4. v. 19. *Quæ (astra scilicet) distribuit Dominus Deus tuus omnibus populis sub omni cælo.* quorum influxus ad nos peruadit; Debemus nos disponere ad recipiendum eiusmodi ab iis influxum: debemusque ea colere, quum regant nos, & influant in nos. Hic fuit error mulierum maledictarum, quæ dicebant Ieremiæ, cap. 44. v. 18. *Et ex eo tempore quo cessauimus suffi: reginæ cælorum, & libare ei libamina, caruimus omnibus.* Dicunt etiam singula è septē metallis respondere singulis è septem Planetis: Aurum, Soli: Argentum, Lunæ: plumbum, Saturno; & ita de aliis omnibus. Credebant præterea si figura fieret ex aliquo horum metallorum certa hora, certaque coniunctione huius stellæ cum aliis, fore vt in illam figuram descenderet virtus spiritualis illius stellæ, & ita influxus stel-

השפל היא מושפעת
מהגלגלים ואין לשם
ידיעה בו כלל ויאמרו
מאחר שהשם יתברך
ברא כוכבים ומזלות
ומלאכים למשול בעלם
השפל וחלק להם
ממשלה על האומות
כמאמר הכתוב אשר
חלק יי׳ אלהיך אותם
לכל העמים אשר תחת
כל השמים וההשפעה
באה על ידם ראוי
שנכין עצמינו לקבל
השפע הזה מהם
ושנעבוד אותם אחר
היותם מנהיגים אותנו
ומשפיעים עלינו וזה
היה דעת הנשים
הארורות שאמרו
לירמיה ומן אז חדלנו
לקטר למלאכת השמים
והסך לה נסכים
חסרנו כל ויאמרו
כי כל אחד מז״
המתכות מיוחס לאח׳
אחד משבעה כוכבי
לכת הזהב לשמש
והכסף ללבנה
והעופרת לשבתאי וכן
כלם ויאמינו כי
הצורה הנעשית מאיזה
מן המתכות בשעה
ידועה ובמצב ידוע
לשאר הכוכבים עם
הכוכב ההוא ירד עליו
רוחניות הכוכב ההוא
ויגיע שפע הכוכב

באמצעות עבודת הצורה ההיא.

læ prodiret intermedio cultu illius figuræ.

Similiter D. Ambrosius lib. 1. de Officiis cap. 13. refert hanc Aristotelis opinionem. Vsque ad Lunam descendere Dei prouidentiam: Et Deum suis contentum esse finibus, & præscripto regni modo degere, vt Poëtarum loquuntur fabulæ, qui mundũ in tres ferunt esse diuisũ.

In vita Aristot.
Διατείνει δ' αὐτοῦ τὴν πρόνοιαν μέχρι τῶν οὐρανίων, καὶ εἶναι ἀκίνητον αὐτόν· τὰ δ' ἐπίγεια κατὰ τὴν πρὸς ταῦτα συμπάθειαν οἰκονομεῖσθαι.

Idem de eo refert & Diogenes Laërtius: Dei ab illo prouidentiam cælestibus regionibus esse definitam: atque immobilem ipsum esse. Terrena porro consensione quadam, & conspiratione cum illis administrari.

Aduersus hunc errorem communis est Iudæorum, Christianorumque decertatio, qui se diuinæ prouidentiæ defensores ostendunt acerrimos. Ideo hîc satis erit argumentum afferre Gregorij Nysseni ex ethymologia ipsius Dei nominis græci desumptum. Θεός *enim* ἀπὸ τῆς θέας *dicitur.* Ipsum, inquit, Deitatis nomen siue inspectricem, siue prouidam potestatem significat, quam propriè in humanum genus habet. Qui enim iis, quæ sunt, vim existendi tribuit Deus, etiam inspector est eorũ, quæ ab ipso facta sunt.

Lib. II contra Eunom.
καὶ αὐτὸ δὲ τὸ τῆς θεότητος ὄνομα, εἴτε τὴν ἐποπτικὴν, εἴτε τὴν προνοητικὴν ἐξουσίαν σημαίνει, ἣν οἰκείως εἶχε πρὸς τὸ ἀνθρώπινον· ὁ γὰρ τὴν δύναμιν παρέχων τοῖς οὖσι τοῦ εἶναι θεὸς, καὶ ἐπόπτης τῶν ὑπ' ἐκείνου γινομένων ἐστίν.

Aliam affert Iudæus ille eodem loco opinionem, quæ eiusmodi creauerit superstitionem. Existimabant necessariam esse figuram; aut aliud medium inter Deum, & nos ad virtutem spiritualem euocandam. & hæc, inquit, opinio erronea Israelitas impulit ad faciendum vitulum: ideoque dicitur Exod. 20. vers. 22. *Vos vidistis quod de cælo locutus sim vobis*, id est, Iam vidistis quod etsi emineam in cœlis; demisi tamen dignitatem meam: neque id obstat quominus loquar vobiscum, quamuis nemo vestrum præter Mosem, sit dispositus ad eiusmodi gloriã magnam: vt hinc argumentum accipiatis, licet species humana sit despicata, & contempta, indignaque prouidentia mea, me tamen ipsius etiam indignæ curam habere. *Ideoque non facietis mecum deos argenteos, & deos aureos, Exod. 20. v. 23.* id est ad euocandum per eos spiritualem virtutem; Re enim leuiori influxum meum communicabo, iuxta illud ibid. vers. 24. *Altare terreum facies mihi:* Et enim, vt scriptum est Esa. 57. vers. 15. *In excelso, & sancto habitabo: & cum contrito & humili spiritu.* Immo re ad-

שהיו חושבים שצריך
צורות או אי זה אמצעי
בינינו ובינו להורדת
הרוחניות שזה הדעת
היה טעות ישראל
במעשה העגל לכך
אמר אתם ראיתם כי
מן השמים דברתי
עמכם כלומ׳ כבר
ראיתם כי עם היותי
מרומם בשמים
השפלתי מעלתי ולא
מנעתי עצמי מלדבר
עמכם עם היותכם
כולכם זולת משה בלתי
מוכנים למעלה גדולה
כזו ויהיה זה לכם
לאות שאף אם יהיה
מין האדם פחות ונבזה
ובלתי ראוי שאשגיח
בו שאני משגיח בו
אף אם הוא בלתי ראוי
לכך ואם כן לא תעשון
אתי אלהי כסף ואלהי
זהב כלומר כדי
שתורידו על ידם
הרוחניות כי בדבר קל
מזה תושג השפעתי
וזה מזבח אדמה
תעשה לי כי מרום
וקדוש אשכון ואת
דכא ושפל רוח או
בדבר יותר קל מזה

שהוא התפלה וזהו שאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך כלומר אשפיע ברכתי עליך ובזה נתבטלו הדעות ההן שהיו סבה לטעות אחר עז״שהיו מתפשטות בזמן ההוא.

huc leuiori, scilicet oratione, iuxta illud Exod. 20. v. 24. *In omni loco, quo memorare faciam nomen meum, veniam ad te, & benedicam tibi:* id est, demittam super te benedictionem meam. Quibus verbis coarguuntur illæ opiniones, quæ erant causæ erroris, & idololatriæ illorum temporum.

τοῦτο πάλιν συμβουλεύον, ἐκεῖνοι γίνεσθαι, ταπεινοφροσύνῃ δῆθεν κεχρημένοι, καὶ λέγοντες, ὡς ἀόρατος ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, ἀνέφικτός τε, καὶ ἀκατάληπτος, καὶ προσήκει διὰ τῶν ἀγγέλων τὴν θείαν εὐμένειαν πραγματεύεσθαι. ἔμεινε δὲ τοῦτο τὸ πάθος ἐν τῇ Φρυγίᾳ καὶ Πισιδίᾳ μέχρι πολλοῦ· οὗ δὴ χάριν καὶ συνελθοῦσα σύνοδος ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Φρυγίας νόμῳ κεκώλυκε τὸ τοῖς Ἀγγέλοις προσεύχεσθαι.

Huius erroris meminit Theodoretus in epist. ad Coloss. 2. Tamquam, *inquit*, humilitate ducti asserebant, quum inuisibilis vniuersorum Deus nec attingi, neque comprehendi possit, oportere per Angelos diuinam sibi conciliare beneuolentiam: *Et hanc hæresim refert damnatam esse in Synodo Laodicena.* Morbus hic in Phrygia, & Pisidia hæsit longo tempore. Cuius gratia Synodus apud Laodiceam Phrygiæ oppidum habita lege vetuit Angelos orare.

Elegans est obiurgatio, qua Gentiles arguit author incertus comment. in epist. Pauli inter Ambrosij opera editus. Solent tamen, *inquit*, pudorem passi neglecti Dei, misera vti excusatione, dicentes per istos posse ire ad Deum; sicut per comites peruenitur ad Regem. Age nunquid tam demens est aliquis, aut

salutis

salutis suæ immemor, vt honorificentiam regis vindicet comiti: cum de hac re, si qui etiam tractare fuerint inuenti, iure vt rei maiestatis damnentur? & isti se non putant reos, qui honorem nominis Dei deferunt creaturæ, & relicto domino conseruos adorant, quasi sit aliquid plus, quod reseruetur Deo. Nam & ideo ad Regem per tribunos, aut comites itur, quia homo vtique est Rex, & nescit quibus debeat rempublicam credere. Ad Deum autem, quem vtique nihil latet, (omnium enim merita nouit) promerendum, suffragatore non opus est, sed mente deuota. Vbicumque enim talis locutus fuerit ei, respondebit illi.

Hinc intelligant Iudæi non minus nos, quam ipsos execrari eos, qui existimant dirigendas esse ad Angelos preces; vel quasi rectores sint mundi; Deo nullum cum inferiori mundo habente commercium; vel quasi necessario adhibendi sint velut interpretes, & internuncij.

Verum hæc est Catholica fides nostra, posse ad Deum precatores allegari, & conciliatores Angelos: non sine quibus aditus

nobis ad Deum nullus patet; sed à quibus exorari se, interpellarique vult, & facilius indulget quidquid petimus. Angeli, *inquit Seuerianus Gabalitanus orat. 1. de mundi Opificio*, ad Deum omnia referunt, non vt quasi ignarum doceant; sed vt ordinem hunc ministrandi inter creatas res impleant.

Tom 7. Chrysost. οἱ ἄγγελοι τῷ θεῷ πάντα τὰ γενόμενα (μηνύουσιν) οὐκ ἀγνοοῦντα διδάσκοντες, ἀλλὰ τὴν λειτουργικὴν τάξιν τῆς δημιουργίας πληροῦντες.

Obiectiones Iudæorum.

R*Eclamant Iudæi, idque rationi precum; & modo operandi Angelorum repugnare contendunt. Et primo quidem, inquit Author lib. de fundamentis, lib. 4. cap. 17.* Omnes species misericordiæ deriuantur, & emanant à Deo benedicto: nullumque est ens aliud præter Deum, quod possit misericordiam infundere in rem aliquam: misericordia enim perfecta non potest expectari nisi ab eo, in quo reperiantur quatuor conditiones. Prima est, vt ille à quo emanat misericordia, sit immutabilis; si enim mutabilis esset, misericordia ab ipso profluens non esset perfecta, quia non esset certa: nullum vero est ens quod sit immutabile præter Deum, &c.

כל מיני החסד מושפעים ונמשכים מהשם יתברך ואין נמצא אחרזולתו שיוכל להשפיע חסד על שום נמצא וזה, לפי שאי אפשר שיקווה חסד גמור משום נמצא אלא אם כן נמצאו במשפיע ההוא ארבעה הארים. האחד שיהיה המשפיע ההוא בלתי משתנה שאם היה משתנה אי אפשר שיהיית החסד הנמשך ממנו גמור כי לא יהיה קיים ואין נמצא זולת ה״ שלא ישתנה וגו״.

• Secunda conditio est, vt ille, à quo deriuatur misericordia, non indigeat alterius auxilio ad misericordiam illam, aut eiusmodi bonum tribuendum: si enim alterius ope indigeat; non esset certus qui misericordiam capit, perpetuáne foret huiusmodi misericordia, ob requisitum alterius auxilium, &c. Nihil autem in mundo est, quod alterius auxilio non egeat, præter Deum benedictum, iuxta illud Esa. 44. vers. 24. *Ego Dominus faciens omnia, extendens cælos: Ego solus, expandens terram mea potentia.*

והשני שיהיה המשפיע
ההוא בלתי צריך אל
עזר אחר נמצא זולתו
בהשפעת החסד ההוא
או הטוב ההוא שאם
יהיה צריך אל עזר
זולתו לא יהיה בטוח
מקבל החסד שיתמיד
החסד ההוא אם לא
בהמצא העזר ההוא
וגו" ואין נמצא בעולם
שלא יצטרך אל עזר
זולתו אלא השם יתברך
כמאמר הכתוב אני ה"
עושה כל נוטה שמים
לבדי רוקע הארץ
מאתי.

Tertia conditio est, vt ille qui impertit misericordiam duo opposita ex æquo possit: alioqui qui misericordiam capit, non posset semper obtinere quod sibi expedit: modo enim indiget aliquis re quadam, modo alia contraria, &c. Non est autem in mundo qui id possit præter Deum benedictum, de quo scriptum est Esa. 45. vers. 7. *Formans lucem, & creans tenebras: faciens pacem, & creans malum: Ego Dominus faciens hæc omnia.*

• והשלישי שיהיה
המשפיע ההוא יכול
על שני הפכים בשוה
שבזולת זה לא יוכל
המקבל להשיג חפצו
בכל עת שפעמים
יצטרך האדם אל דבר
ופעם אל הפכו וגו"
ואין בעולם שיהיה
יכול על זה אלא הש"
יתברך אמר הכתוב
יוצר אור ובורא חושך
עושה שלום ובורא רע
אני יי" עושה כל אלה.

Quarta denique conditio est, vt ille, à quo misericordia emanat, in eo

והרביעית שיהיה
המשפיע ההוא בצד

שלא יהיה שום נמצא אחר יכול לעכב על ידו מלעשות רצונו שאם יש מעכב על ידו לא יהיה בטוח מקבל החסד שיגיע אליו החסד המבוקש מן המשפיע ההוא שאולי יעכב על יד זולתו והוא מבואר שכל נמצא זולת השם יכול השם לעכב על ידו ואין מי שיעכב ביד השם שלא יעשה רצונו אמר הכתוב הן יחטוף ומי ישיבנו כי יאמר אליו מה תעשה ובהתחבר אלו התוארים במשפיע יהיה בטוח מקבל החסד שיתקיים בידו החסד המגיע או שיגיע המבוקש ואחר שאין נמצא זולת השם שימצאו בו יחד אלו הארבע' תנאי' הוא מבואר שאין ראוי שיבוקש או שיקוה חסד משום נמצא זולתו וזה הדבר באר אותו הכתוב בפרשת האזינו ראו עתה כי אני אני הוא.

sit statu, vt nihil impedire ipsum possit quominus efficiat quidquid ipsi placuerit. Si enim impediri posset; ei, cui misericordia tribueretur, non esset certum de capienda ab eo misericordia quam requirit, quum ab alio impedimentum afferri posset. Constat autem Deum posse alia omnia impedire: nihil vero posse impedire voluntatem, & beneplacitum Dei, iuxta illud Iob. 9. vers. 12. *Si rapuerit, quis restituere faciet eum? Quis dicet ad eum, Quid facis?* Quum autem hæ conditiones conueniunt in eũ qui misericordiam impertit: certum erit ei, cui misericordia tribuitur, sibi non defuturam misericordiã, quæ datur, seq; cõsequi posse quod petit. Quoniã vero non est præter Deũ, in quo hę quatuor conditiones reperiãtur simul; Constat non esse misericordiam requirendam, aut expectandam nisi à Deo, iuxta illud Deut. 32. vers. 39. *Videte nunc quod Ego, Ego sum,* &c.

Deinde:

ואין שום נמצא זולתו שיוכל לעשות חסד שהוא לבדו מקור החסדים והטובות כלם וזהו כי עם יי' החסד

Nemo præter Deum potest facere misericordiam; quia ipse solus est fons misericordiarũ, & bonorum omnium, iuxta illud Psal. 130. v. 7. *Quia cum Do-*

mino misericordia est: id est, & non cum alio. Ideoque ipsum orare decet, & non alium. Quomodo enim oraret aliquis eum à quo non posset consequi quod petit?

רחצ׳ לום׳ ולא עם
זולתו ולזה תהיה
התפלה ראויה אליו
ולא לזולתו שאיך
יתפלל אדם לפני מי
שאינו יכול לתת את
שאלתו ולעשות את
בקשתו.

Repugnare id præterea dicunt modo operandi Angelorum, quia Angelos fingunt, sicut & stellas necessario, & non libertate plena operari. Sic Iudæus ille lib. 4. de fundamentis, cap. 16.

Radix, *inquit*, erroris idololatrarum fuit, quod existimarent influxum emanantem à stellis profluere ex libera motione voluntatis stellarum circa operationes proprias stellarum; non attendentes id fieri, quia actionibus illis disponitur subiectum per virtutem causæ occultæ, quæ est in eis: ideo adorabant eas, precibus eas orabant, sacrificabant eis, suffimenta, & libamenta adhibebant, putantes voluntatem earum stellarum ad se deferri per eiusmodi actiones. Patet autem eos in hoc errare, quia virtus potestatum superiorum finita est & determinata, nullaque earum potest aliud facere, quam quod natura eius fert; & secundum dispositionem subiecti tantum; nul-

וזה היה שורש הטעות
בעובדי עבודה זרה
שהיו חושבין שהשפע
המגיע מהכוכב היה
מצד הפקת רצון
הכוכב על הפעלות
המיוחדות לכוכב ולא
יחשבו שזה מצד
הפעולות ההם יהנו
הכנה במקבל וזה לפי
שהיתה הסבה בהן
נעלמת ובעבור זה
היו באין להשתחות
לו ולהתפלל לפניו
ולזבח ולקטר ולנסך
לכוכב ההיא בהיותם
חושבין להפיק רצון
ממנו על יד הפעולות
ההן והטעות בזה
מבואר לפי שיכולת
הכחות העליונות
מוגבל ואין כח ביד
שום אחד מהן לעשות
אלא מה שיגזור טבעו
וכפי הכנת המקבל

lomodo vero ex libero arbitrio: quemadmodum narratur de Baal Pehor: cuius virtus erat laxare humores eorum, qui coram eo detegebant posteriora sua. Referunt autem Doctores nostri f.m. Sacerdotes Baal Pehor solitos esse cibare eum betis, qui aluum sibi laxari petebat: & potare eum sicera hordeacea, vt ita esset dispositus. Effectus vero iste à Baal Pehor emanabat in eum qui sua coram eo posteriora detegebat, siue eo egeret, siue non. Proderat egenti: nocebat non egenti, eique mortem inferebat, quia nimirum non agebat libere: & ideo scriptura vocat huiusmodi cultum sacrificia mortuorum, Psal.105. vers.28. *Et initiati sunt Baal Pehor, & comederunt sacrificia mortuorum:* id est, Sicut non potest mortuus velle, & nolle; sic non possunt stellæ velle, & nolle. Sicut non potest ignis non comburere vestẽ viri iusti, qui propius ad eum accedit; aut comburere vestem impij, qui ab eo distat, vel quæ non habet dispositiones vllas, vt comburatur: sic non potest stella bene, aut male facere, nisi secundum naturæ suæ determinatio-

בלבד לא על צד
הרצון כלל וזה כמו
בעל פעור שהיה כחו
לשלשל הליחות
לפוערי לפניו ואמרו
רבותינו ז״ל שהכומרי׳
היו מאכילין אותו
תרדין ומשקין אותו
שכר של הזמי וזה כדי
שיוכן המקבל לכך
והפוע׳ הזה היה נמש׳
ממנו אל הפוע׳ לפניו
הן שיהיה צריך לכך
או בלתי צריך והיה
מועיל אל הצריך
ומזיק אל הבלתי צריך
וממי׳ אותו וזה שלא
היה הפועל נמשך
ממנו על צד הרצון
ולזה מה שקרא הכתוב
לעבודה ההיא זבחי
מתים אמר ויצמדו
לבעל פעור ויאכלו
זבחי מתים כלומר כמו
שאין ביד המת כח
לרצות ושלא לרצות
כן אין ביד הכוכבים
לרצות ושלא לרצות
כמו שאין יכולת ביד
האש שלא לשרוף בגד
הצדיק כשיקרוב אליו
או לשרוף בגד הרשע
כשירחק ממנו או
כשלא תהיה בו הכנה
כלל לקבל השרפה כן
אין כח ביד הכוכב
להרע או להטיב אלא
כפי מה שיגזור טבע

nem, diſpoſitionemq; ſubiecti. Quamobrem nullomodo ad ſtellam dirigendæ ſunt preces; nec enim agit libere; ſed Deo benedicto offerendæ ſunt, cuius operationes liberæ ſunt: qui poteſt velle, & nolle: facere hoc, & eius contrarium, *&c.*

וכפי הכנת המקבל ולזה לא תהיה התפלה ראויה אליו כלל אחר שאין פעולתו על צד הרצון אלא לשם יתברך שהפעולות המגיעות ממנו הן מגיעות על צד הרצון ויש בידו כח לרצות ושלא לרצות ולעשות דבר והפכו.

Idem de Angelis tradunt: Licet enim libero eos cenſeant eſſe præditos arbitrio, plenam tamen iis libertatem denegant. Apprehendunt Angeli, *inquit Maiemonides in More Neuochim, part. 2. c. 7.* operationes ſuas, & eligendi, regendique facultatem habent: verum non eam libertatem, & gubernationem, quam nos, quæ plena eſt in rebus aliter, & aliter agēdis. Lex diuina hoc nos docet: ideo enim dixit Angelus ad Lothum, Gen. 19. v. 22. *Non potero facere quidquam, donec ingrediaris illuc.*

והשכלים משיגים פעולותיהם ובוחרים ומנהיגים אבל לא כבחירתנו והנהגתנו אשר היא כלה בעניינים מתחדשים כבר ספרה התורה ענינים העידונו על זה אמר המלאך אל לוט כי לא אוכל לעשות.

Hinc Author lib. de fundam. cap. & libro proxime citatis. Eadem eſt, *inquit*, ratio de aliis poteſtatibus ſuperioribus. Idq; explicant doctores noſtri f. m. in capite, *In Paraſceue Paſchatis*, tract. *De Commixt.* Quando Nabuchodonozor impius proiecit in medium fornacis ignis Ananiam, Miſael, & Azariam ſte-

ועל זה הדרך שאר הכחות העליונות וזה הדבר ביארו אותו רבותינו ז'ל בפרק ערבי פסחים אמרו שם בשעה שהפיל נבוכד נצר הרשע את חנניה מישאל ועזריה בתוך כבשן האש עמד

tit Ierukemi præfectus grandinis coram Deo benedicto: dixitque, Domine mundi descendam, & refrigerabo fornacem, vt liberem iustos, dixitque: id non cederet in gloriam Dei benedicti: verum ego qui præfectus sum ignis, calefaciam foris, intus refrigerabo: vt sit miraculum in miraculo. Vnde colligitur Ierukemi virtutem non habere, nisi ad refrigerandum: neque Gabrielis virtutem esse, nisi ad calefaciendum, nisi Deo aliter placuerit.

ירוקמי" שר של ברד לפני הקב'ה ואמר לפניו רבונו של עולם ארד ואצנן את הכבשן ואציל את הצריקים עמד גבריאל לפני הקב'ה ואמר אין כבודו של הקב'ה בכך אלא אני שר של אש ואחמם מבחוץ ואצנן מבפנים כדי שיהיה נס בתוך נס הנה מבואר שאין כחו של ירוקמי אלא לקרר וכחו של גבריאל אלא לחמם זולתי ברצון השם יתברך.

Refutatio Iudæorum.

Talmudica hæc doctrina amplissimam nobis præbet Iudæis satisfaciendi rationem; vt enim omittamus ea, quæ de libero Angelorum arbitrio dici possent, ne nostra longius proposito aberret oratio; satis est nobis Angelos, etsi determinatos ad operationem vnam; (quod sumunt sibi Iudæi: & de quo nunc agere non libet: alterius enim loci disputatio est) posse nihilominus Deum rogare vt contrariam etiam operationem, saltem supernaturaliter exercere possint: quod apud Iudæos certum est; vt constat ex allato exemplo:

plo: Vbi Gabriel præfectus ignis petit à Deo sibi id concedi; vt calefaciat foris, & intus refrigeret. Vnde colligitur, *inquiunt*, v. g. Ierukemi virtutem non habere, nisi ad refrigerandum: neque Gabrielis virtutem esse, nisi ad calefaciendum; nisi Deo aliter placuerit.

אני שר של אש ואחמם מבחוץ ואצנן מבפנים וג׳ הנה מבואר שאין כחו של ירוקמי אלא לקרר וכחו של גבריאל אלא לחמם זולתי ברצון השם יתברך.

Quidni ergo orare liceat Angelos vt id à Deo petant permitti sibi nostri causa, saltem supernaturaliter, quod nobis norint plurimum prodesse? Simili ratione Sanctos oramus, qui tamen vt docet D. Augustinus lib. de cura pro mortuis, cap. 13. non per naturalem, sed per diuinam potentiam preces nostras percipiunt. Non igitur ideo putandum est, *inquit*, viuorum rebus quoslibet interesse posse defunctos, quoniam quibusdam sanandis, vel adiuuandis martyres adsunt; sed ideo potius intelligendum est, quod per diuinam potentiam martyres viuorum rebus intersint, quoniam defuncti per naturam propriam viuorum rebus interesse non possunt.

Porro quum Angeli, vt docet D. Augustinus epist. 121. quod nec ipsi negant Iudæi, vt postea videbimus, orationes, & vota nostra offerant Deo; non quia Deum

doceant, qui omnia antequam fiunt, ſicut & poſtea quam facta ſunt, nouit; ſed quia eius voluntatem ſuper his conſulunt, & quod Deo iubente completum eſſe cognouerint, hoc nobis euidenter, vel latenter reportent.

Illud ſerio notandum eſt quod D. Thomas tradit 2. 2ᵃ. quæſt. 83. art. 2. Non propter hoc nos orare, vt diuinam diſpoſitionem immutemus; ſed vt id impetremus, quod Deus diſpoſuit per orationes Sanctorum eſſe implendum; vt ſcilicet homines poſtulando mereantur accipere, quod eis Deus omnipotens ante ſæcula diſpoſuit donare, vt Gregorius dicit in lib. Dialogorum.

Addit ſanctus Doctor: Et ideo oportet ſic inducere orationis vtilitatem, vt neque rebus humanis diuinæ prouidentiæ ſubiectis neceſſitatem imponamus, neque etiam diuinam diſpoſitionem mutabilem æſtimemus. Ad huius ergo euidentiam conſiderandum eſt, quod ex diuina prouidentia, non ſolum diſponitur qui effectus fiant, ſed etiam ex quibus cauſis, & quo ordine proueniant.

Quod vero pertinet ad quatuor illas conditiones, quas requirunt Iudæi in oratione; Clare iamdiu huic difficultati occurrit D. Thomas 2.2ᵃ. quæst.83. artic.4. Dicendum quod oratio porrigitur alicui dupliciter: vno modo quasi per ipsum implenda: alio modo sicut per ipsum impetranda. Primo quidem modo soli Deo orationem porrigimus, quia omnes orationes nostræ ordinari debent ad gratiam & gloriam consequendam, quæ solus Deus dat secundum illud Psal.83. v.12. *Gratiam, & gloriam dabit Dominus*. Sed secundario modo orationem porrigimus sanctis Angelis, & hominibus; non vt per eos Deus nostras petitiones cognoscat; sed vt eorum precibus, & meritis orationes nostræ sortiantur effectum. Et ideo dicitur Apocal.8. quod *ascendit fumus incensorum de orationibus Sanctorum, de manu Angeli coram Deo.* Et hoc etiam patet ex ipso modo quo Ecclesia vtitur in orando. Nam à sancta Trinitate petimus vt nostri misereatur: ab aliis autem Sanctis quibuscumque petimus vt orent pro nobis.

Enimuero ſic nos orare recte poſſe Angelos, vt orent pro nobis, id ſcriptura euidenter docet Gen. 48. v. 16. Angelus qui redemit me ab omni malo, benedicat, &c. *& Gen. 32. v. 26.* Non dimittam te, niſi benedixeris mihi, &c. *id eſt, Niſi oraueris Deum pro me. Etenim, vt explicat Author lib. de fundamentis, lib. 4. cap. 19.* Qui benedicit, mediator eſt ad impetrandum influxum, ſiue gratiam eiuſmodi: Eſtque illa ratio impoſitionis manuum: ſolent enim qui benedicunt, imponere manus ſuper eos, quibus benedicunt, vt eos diſponant ad recipiendam gratiam, aut bonum eiuſmodi. Quum autem iuſtus, aut pius benedicit; ipſe eſt canalis, per quem gratia diuina profluit.

ויהיה המברך אמצעי בהורדת השפע ההוא וזהו ענין סמיכת היד שהיו סומכין ידיהם המברכים על המתברכים לתת הכנה אל המתברך שיקבל השפע או הטוב ההוא וכאלו החסיד או הצדיק המברך הוא צנור להמשיך השפע האלהי על ידו.

Illud Gen. 32. appoſite explicat R. Dauid Kimhi ad caput Hozeæ 12. Totum hoc, *inquit*, eſt ad ſignificandum Deum benedictum mittere Angelum in auxilium Iuſti; & vt faciat voluntatem eius: ideoque non ſeparatur ab eo, niſi arbitratu ipſius.

כל זה להודיע כי האל ית' שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא כרצונו.

Et ita hæc verba: Non dimittam te niſi benedixeris mihi; *exprimunt orationem Iacobi ad Angelum eius aſpectui ſub-*

trahere se volentem: cuius præsentia sic recreabatur Iacob, vt eius absentiam sine fletu ferre non posset, teste propheta Hozea, cap. 12. vers. 5. Fleuit, & orauit eum, *scilicet Angelum, cuius benedictionem petebat; id est, vt esset intercessor pro eo ad Dominum. Eius precibus motus Angelus Deum pro eo orauit, vt clare exprimit idem Propheta loco proximo citato.* Et in Bethel inuenit eum, & ibi locutus est nobiscum: *id est, secundum R. Saadiam Gaonem,* Et locutus est nobiscum: *hoc est, propter nos, vel pro nobis, sicut pro semine Israel: De quo dixit illi Genes. 35. vers. 11.* Ego Dominus omnipotens cresce, & multiplicare; Gens, & cœtus gentium erit ex te, *&c.*

וסם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עלינו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו׳.

Hunc Angelum fuisse Michaelem tradunt Iudæi; qui sua hac intercessione omni metu Iacobum liberauit. Dixerunt Doctores nostri, f. m. *inquit R. Kimhi ad cap. 12. Hoz.* hunc Angelum fuisse Michaelem: de quo dixit Iacob, Genes. 48. vers. 16. *Angelus qui redemit me ab omni malo,* &c. *Hinc illud habemus præterea fas esse Angelos nominatim orare exemplo Iacobi qui Michaelem orauit.*

ואמרו רז״ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע.

Memorabile est illud quod de Archan-

Enimuero ſic nos orare recte poſſe Angelos, vt orent pro nobis, id ſcriptura euidenter docet Gen. 48. v. 16. Angelus qui redemit me ab omni malo, benedicat, &c. *& Gen. 32. v. 26.* Non dimittam te, niſi benedixeris mihi, &c. *id eſt, Niſi oraueris Deum pro me. Et enim, vt explicat Author lib. de fundamentis, lib. 4. cap. 19.* Qui benedicit, mediator eſt ad impetrandum influxum, ſiue gratiam eiuſmodi: Eſtque illa ratio impoſitionis manuum: ſolent enim qui benedicunt, imponere manus ſuper eos, quibus benedicunt, vt eos diſponant ad recipiendam gratiam, aut bonum eiuſmodi. Quum autem iuſtus, aut pius benedicit; ipſe eſt canalis, per quem gratia diuina profluit.

ויהיה המברך אמצעי בהורדת השפע ההוא וזהו ענין סמיכת היד שהיו סומכין ידיהם המברכים על המתברכים לתת הכנה אל המתברך שיקבל השפע או הטוב ההוא וכאלו החסיד או הצדיק המברך הוא צנור להמשיך השפע האלהי על ידו.

Illud Gen. 32. appoſite explicat R. Dauid Kimhi ad caput Hozeæ 12. Totum hoc, *inquit*, eſt ad ſignificandum Deum benedictum mittere Angelum in auxilium Iuſti; & vt faciat voluntatem eius: ideoque non ſeparatur ab eo, niſi arbitratu ipſius.

כל זה להודיע כי האלית״ שולח המלאך לעזרת הצדיק ולעשות לו רצונו ובעבור זה לא נפרד ממנו אלא ברצונו.

Et ita hæc verba: Non dimittam te niſi benedixeris mihi; *exprimunt orationem Iacobi ad Angelum eius aſpectui ſub-*

trahere se volentem: cuius præsentia sic recreabatur Iacob, vt eius absentiam sine fletu ferre non posset, teste propheta Hozea, cap.12. vers.5. Fleuit, & orauit eum, *scilicet Angelum, cuius benedictionem petebat; id est, vt esset intercessor pro eo ad Dominum. Eius precibus motus Angelus Deum pro eo orauit, vt clare exprimit idem Propheta loco proximo citato.* Et in Bethel inuenit eum, & ibi locutus est nobiscum: *id est, secundum R. Saadiam Gaonem*, Et locutus est nobiscum: *hoc est, propter nos, vel pro nobis, sicut pro semine Israel: De quo dixit illi Genes. 35. vers. 11.* Ego Dominus omnipotens cresce, & multiplicare; Gens, & cœtus gentium erit ex te, *&c.*

ושם ידבר עמנו כמו בעבורנו או עלינו כמו בעבור זרע ישראל שאמר לו פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו'.

Hunc Angelum fuisse Michaelem tradunt Iudæi; qui sua hac intercessione omni metu Iacobum liberauit. Dixerunt Doctores nostri, f.m. *inquit R. Kimhi ad cap.12. Hoz.* hunc Angelum fuisse Michaelem: de quo dixit Iacob, Genes. 48. vers. 16. *Angelus qui redemit me ab omni malo*, &c. *Hinc illud habemus præterea fas esse Angelos nominatim orare exemplo Iacobi qui Michaelem orauit.*

ואמרו רז"ל כי המלאך הזה הוא מיכאל ועליו אמר המלאך הגואל אותי מכל רע.

Memorabile est illud quod de Archan-

gelo Michaele referunt Iudæi in libro, qui inscribitur Initium Sapientiæ, *cap.3. Illum animas defunctorum Deo offerre.* Quemadmodum, *inquiunt*, anima per misericordiam Dei procreatur; sic per misericordiam Dei mundatur. Si, quod absit, immunditiam contrahat; sicut erat sacerdos qui mundabat leprosos, iuxta illud Leuit. 14. vers. 2. *Ista erit lex leprosi in die mundationis suæ: adducetur ad sacerdotem*, &c. Sic anima igne gehennæ purgatur, vt pura euadat, & candida: Deinde committitur Michaëli, qui est sacerdos superior, offerens animas iustorum.

וכיון שהנשמה נשפעת מצד החסד גם טהרתה היא מצד החסד ואם חו״ נטמאה כמו שהיה הכהן מטהר את המצורע דכתיב ביום טהרתו והובא אל הכהן כן הנשמה נטהרה על ידי אשו של גיהנם כדי שתתלבן ואחר כך עולה על ידו מיכאל שהוא הכהן העליון המקריב נשמות של צדיקים.

Sic Ecclesia nostra Catholica in Missa pro defunctis canit. Signifer sanctus Michaël repræsentet eas in lucem sanctam, quam olim Abrahæ promisisti, & semini eius.

Quemadmodum ergo decebat orare sacerdotem, vt purgatos à lepra in Ecclesiam admitteret; quidni etiam pium sit orare Michaelem Archangelum superiorem sacerdotem, cui cura animarum commissa est; vt eas in cælum introducat? Præterea quum orent Iudæi Deum, vt Angelus patrocinium ipsorum suscipiat.

Iube eloquatur Angelus omnes iustitias meas:
Quando iudicabis omnia digna iudicio.

וצו מלאך להליץ כל זכותי בעת תשפוט ותדין כל פלילת.

Quidni ipsum Angelum liceat orare, vt hoc ipsum ipse à Deo petat. Idque eo conuenientius, quo mortuos homines orant Iudæi, vt pro viuis Deum orent; vt clare constat ex Zohar, sect. Post mortem, *Leuit. 16.* Quando mundus eget misericordia; & viui animabus iustorum suā produnt indigentiam flentes super sepulchris eorum, quibus videtur communicanda: quare id agunt? nisi vt cōmunicatis affectibus anima animæ adiungatur? Tunc excitantur animæ iustorum, & sumptis alis accedunt ad dormientes Hebron, illisque afflictionem mundi significant: & omnes proficiscuntur ad ostium horti Eden: Hæcq; renuntiant spiritibus: Spiritus, qui horto Eden circumcluduntur, quibus se adiungunt Angeli superiores, omnes referūt ista ad animam gradus perfectioris. Anima hæc refert ad Deū benedictum. Omnes petunt misericordiam pro viuis, & in eorū gratiam parcit Deus sanctus benedictus mundo.

ובשעתא דאצטריך עלמא רחמי וחיי אזלי ומודעי להו לנפשייהו דצדיקיא ובכן על קבריהו אינון דאתחזו לאודעא להו מט״ דשויין רעותא דילהון לאתדבקא נפשא בנפשא כדין אהערין נפשייהו דצדיקיא ומהכנפי ואזלין ושאטין לדמיכי חברון ומודיעי לחו צערא דעלמא וכלהו עאלין בההוא פתחת דגע״ ומודיעי לרוח ואינון רוחין דמתעטרן בגע״ מלאכי עלאין אזלי בינייהו וכלהו מודיעין לנשמח ונשמח אורעא לקב״ה וכלהו בעאן רחמי על חיי וחס קבה״ על עלמא בגיניהון.

Ipſe R. Abarbenel in lib. de capite Fidei, cap. 12. negare non poteſt etiamnum hodie inter Iudæos moris eſſe, expandere ſe ſuper ſepulchra mortuorum, vt pro nobis miſericordiam efflagitent. Et iuxta hoc ait Propheta Ierem. cap. 31. verſ. 15. Rachel flet ſuper filios ſuos.

יש דרש כי דרך קבר רחל הולכים בגולה על כן אמר רחל מבכה על בניה ודרשו זה על פסוק והקבר בדרך אפרת ואמרו מה ראה יעקב אבינו לקבור את רחל בדרך אפרת אלא שצפה יעקב אבינו ברוח הקדש שהגליות עתידות לעבור דרך שם לפיכך קברה שם כדי שתהא מבקשת עליהם רחמים הדא היא דכתיב קול ברמה נשמע.

Quæ ſic exponit R. David Kimhi: Secundum expoſitionem myſticam, per viam ſepulchri Rachelis ducti ſunt Iſraelitæ in captiuitatem: ideoque dicitur Ierem. 31. verſ. 15. *Rachel plorat filios ſuos.* Afferturque hæc expoſitio ad cap. 35. Gen. verſ. 19. *Et mortua eſt Rachel, & ſepulta eſt in via Ephrath:* & dicunt, quare ſepeliuit Iacob pater noſter Rachelem in via Ephrath? nimirum quia per Spiritum ſanctum vidit Iacob pater noſter fore, vt poſteri eius in captiuitatem ducerentur per hanc viam: ideoque ſepeliuit eam ibi, vt Deum exoraret pro eis: hoc eſt, quod ſcriptum eſt, *Vox in Ramah, in excelſo audita eſt.*

ולמה נוהגין אפר בראש כדי שיבקשו המתים רחמים עלינו.

In Talmude tractat. de Ieiuniis, *cap. 2.* Cur imponere capiti cinerem mos eſt? vt mortui pro nobis impetrent miſericordiam.

Sed quid diutius in huiuſce rei probatio-

ne

ne insistimus? Quid clarius hisce Iudaicarum precum formulis quæ habentur in officio defunctorum. Patres sæculi, qui dormitis in Hebron portas horti Eden aperite illi, atque dicite: Aduentus ipsius sit in pace.

אבות עולם ישני חברון
שערי גן עדן פתחו לו
ואמרו לו שלום בואו.

Angeli pacis egredimini in occursum ipsius: portas horti Eden reserate illi, atq; dicite: Aduentus ipsius sit in pace.

מלאכי שלום צאו
לקראתו שערי גן עדן
פתחו לו ואמרו לו
שלום בואו.

Simile quid canit Ecclesia in ordine commendationis animæ, Subuenite sancti Dei, occurrite Angeli Domini: suscipientes animam eius: offerentes eam in conspectu Altissimi.

Calumnia Iudæorum coërcetur.

HInc quam malitiosa sit Iudæorum calumnia quis non videt; qua pium ritum nostrum orandi super sepulchris mortuorum, reliquias superstitionis Ethnicorum esse obiectant? Author libri de fundamentis, lib. 3. cap. 8. Quidam (Ethnici) suffimenta faciebant, vt se adiungerent mortuis; dormiebantque in sepulchris, vt super eos resideret spiritus immundus mortuorum: ita vt se-

ויש שהיו עושים
עשונים והקטורת
להתחבר עם המתים
ולנים בבית הקברות
כדי שיחול עליהם רוח
טומאה מן המתים עד

pelirent mortuos ſuos in templis ſuis: eoque conueniebant vna viri, & mulieres, ſtabantque ſuper ſepulchris: ibique orabant, & inde ſpiritus immundus mortuorum reſidebat ſuper eos, aut ſuper ſacerdotes eorum, prædicebantque eis futura.

שהיו קוברים מתיהם
בבתי עבודה זרה
שלהם והיו נאספים
שם האנשי והנשי יחד
ועומדים על הקברים
ומתפללים שם ומתוך
כך היה רוח הטומאת
מן המתים חל עליהם
או על כומריהם
ומגידים להם העתידות

Deinde: Hinc remanſit apud Chriſtianos mos ſepeliendi mortuos in Eccleſiis ſuis: ſicque viri vna, & mulieres orant, & tympana pulſant, quum ſepeliunt mortuos ſuos. Ethnici enim legem Chriſti amplectentes tradiderunt Chriſtianis ritus Patrum ſuorum: ſicut ab Ethnicis etiam acceperũt conſuetudinem tranſeundi per ignem extruendo pyras magnas ſingulis annis, nocte ea qua ſol ingreditur ſignum Cancri, quod eſt vnum è ſignis fixis Zodiaci, tripudiantes, complodentes circum pyram, circulantes, & per eam tranſilientes. Has autem conſuetudines omnes, quia ſunt cultus dæmonum, & à ſpiritu immundo profectæ, reiicit lex, Deut. 18. v. 10. *Non inueniatur in te qui tranſire faciat filium ſuum, & filiam ſuam per ignem.*

מכאן נשאר לנוצרים
לקבור מתיהם בבית
תפלתם ולהתפלל יחד
האנשים ונשים
ומקשקשים בקשקוש
בשעת קבורת מתיהם
לפי שהאומות ההם
כשחזרו לדת הנוצרי
השאירו מנהג
אבותיהם בידיהם כמו
שנשאר בידם גם כן
מנהג עוברי באש
לעשות מדורות גדולות
בלילה אחת בעת יכנס
השמש במזל סרטון מן
המזלות האמתיים
בעלי הצורות בכל שנה
ושנה ולרקד ולטפח
סביב המדורה ולהקיף
אותה ולדלג עליה וכל
אלו הדרכים לפי שהם
עבודה לשדים ומצד
רוח טומאה הרחיקה
אותם התורה ואמרה
לא ימצא בך מעביר
בנו ובתו באש.

Nos vero Chriſtiani vel mortuos ora-

mus, vt pro nobis orent, quos piè, & sanctè vixisse compertum habemus: vel pro mortuis Deum oramus, de quorum salute, & fœlici statu solliciti sumus. Idque ex recepta apud Iudæos consuetudine nos facere ex iis quæ iam retulimus satis constat. Id Iudæus ille nos ab Ethnicis accepisse contendit; non quidem propter futurorum prædictionem: Nemo enim qui libros nostros legerit, id audeat scribere. Quippe in Decret caus. 26. quæst. 5. clare scriptum est: Necromantici sunt quorum percantationibus videntur resuscitari mortui: diuinare, & ad interrogata respódere.

Tum quæst. 2. ex D. Augustino, lib. 2. de doctrina Christiana: Hoc autem genus fornicationis animæ salubriter diuina authoritas non tacuit: neque ab ea sic deterruit animam, vt propterea talia negaret esse sectanda, quod falsa dicantur à professoribus corũ; sed etiam si dixerint vobis, inquit, & ita euenerit, ne credatis eis. Non enim quod imago Samuelis mortui Sauli vera pręnunciauit: propterea talia sacrilegia, quibus illa imago pręsentata est, minus execranda sunt: aut quod in actibus Apostolorum fœmina ventriloqua ve-

rum testimonium perhibuit Apostolis Domini; Ideo Paulus Apostolus pepercit spiritui illi, ac non potius fœminam illius dæmonij correptione, atque exclusione mundauerit. Omnes igitur artes huiusmodi, vel nugatoriæ, vel noxiæ superstitionis ex quadam pestifera societate hominum, & dæmonum, quasi pacta infidelis, & dolosæ amicitiæ constituta, penitus sunt repudiandæ, & fugiendæ Christiano. *Denique, quæst. 5.* Si quis Ariolos, Aruspices, vel Incantatores obseruauerit, aut filateriis eorum vsus fuerit: Anathema sit.

Ideo ergo Ethnicorum superstitionem sapere ritum hunc nostrum vult Iudæus ille; quia mortuos in Ecclesiis sepelimus.

Sed constat non fuisse hanc Ethnicorum consuetudinem. Immo lege cautum erat apud eos ne quis inferret cadauer non solum in templa, sed etiam in vrbem. Paulus 1. sent. 22. Corpus, *inquit*, in ciuitatem inferri non licet, ne sacra ciuitatis funestentur. Qui contra fecerit, extra ordinem punitur.

Cicero 2. de legibus: Hominem, *inquit*, mortuum in vrbe ne sepelito, ne-

uevrito. *Et ex eo quod lib. 5. Tuscul. q. de sepulchro Archimedis tradit, aperte colligitur defunctorum corpora in templis non fuisse sepulta.* Ex eadem vrbe (Syracusanorum) *inquit*, humilem homunculum à puluere, & radio excitabo, qui multis annis post fuit, Archimedem. Cuius ego quæstor ignoratum ab Syracusanis, cum esse omnino negarent, septum vndique, & vestitum vepribus, & dumetis indagaui sepulchrum: tenebam enim quosdã senariolos, quos in eius monumento esse inscriptos acceperam: qui declarabant in summo sepulchro sphæram esse positam cum cylindro. Ego autem cum omnia collustrarem oculis (est enim ad portas Agrigentinas magna frequentia sepulchrorum) animaduerti columelam non multum è dumis eminentem, in qua inerat sphæræ figura, & cylindri. Atque ego statim Syracusanis (erant autem principes mecum) dixi me illud ipsum arbitrari esse, quod quærerem. Immissi cum falcibus multi purgarunt, & aperuerunt locum. Quo cum patefactus esset aditus, ad aduersam basim accessimus: apparebat epigram-

ma exesis posterioribus paribus versiculorum dimidiatis fere. Ita nobilissima Græciæ ciuitas, quondam vero etiam doctissima, sui ciuis vnius acutissimi monumentum ignorasset, nisi ab homine Arpinate didicisset.

Etiam apud nos Christianos satis diu prohibita est defunctorum humatio, & sepultura in Ecclesiis, l. vlt. Cod. Theod. 17. Nullus in Ecclesia sepeliat mortuum. *Et in Concilio Vasensi vt habetur Can. Præcipiendum, Causa 13. quæst. 2.* Prohibendum est etiam secundum maiorum instituta: vt in Ecclesia nullatenus sepeliantur; sed in atrio, aut in porticu, aut in exedris Ecclesiæ.

μηδεὶς ἐν ἐκκλησίᾳ θαπτέτω νεκρόν.

Quin immo magis ad rationem sepulturæ Christianorum spectare videtur, vt extra vrbem, & Ecclesias sepeliantur, exemplo Christi, qui extra vrbem passus, & sepultus est: Quemadmodum primis temporibus Christianos feria sexta in Parasceue egredi solitos esse extra vrbem, & in cæmeteriis congregatos memoriam Passionis Christi celebrare testatur Chrysostomus, serm. 32. in cæmeterij appellationem.

πολλάκις ἐζήτησα πρὸς ἐμαυτὸν τίνος ἕνεκεν οἱ πατέρες ἡμῶν τοὺς οἴκους τοὺς εὐκτηρίους τοὺς ἐν ταῖς πόλεσι

Sæpe mecum ipse cogitaui, cur maiores nostri relictis ædibus sacris, quas

in vrbibus habent, lege lata statuerint, vt extra ciuitatem hodie, & quidem in hoc loco in concionem conueniremus, *&c.*

Quæ igitur causa est? Crucis memoriam agimus. At crucifixus extra ciuitatem cruci affixus est; propterea extra ciuitatem nos eduxit, *&c.*

Ne existimetis hanc esse coniecturam nostram. Paulum vobis testem do, *Ad Hebr. 13.* Quid igitur ille ait de sacrificiis? *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccatis in sancta per Pontificem; horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus vt sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium eius portantes.* Dixit, iussit Paulus: Obtemperauimus, exiuimus. Extra igitur hac de causa congregamur.

Qua vero ratione concessum sit defunctorum corpora in Ecclesiis sepeliri; Discimus ex eo quod refertur ex D. Gregorio, Can. Quum grauia, c. 13. q. 2. Quum grauia peccata non deprimunt, tunc prodest mortuis si in Ecclesia sepeliantur; quia eorum proximi quoties ad eadem

παραδραμόντες, ἔξω τῆς πόλεως ὑμᾶς σήμερον, καὶ ἐνταῦθα ἐκκλησιάζειν ἐνομοθετήσαμεν, &c.

τίς οὖν ἐστιν ἡ αἰτία? σταυροῦ μνείαν ἐπιτελοῦμεν. ὁ δὲ σταυρωθεὶς ἔξω τῆς πόλεως ἐσταυρώθη· διὰ τοῦτο ἔξω τῆς πόλεως ὑμᾶς ἤγαγεν, &c.

ἵνα γὰρ μὴ νομίσητε ἡμέτερον εἶναι στοχασμὸν, παῦλον ὑμῖν παρέχω μάρτυρα. τί οὖν ἐκεῖνός φησι περὶ τῶν θυσιῶν. ὧν γὰρ εἰσφέρεται ζώων τὸ αἷμα περὶ ἁμαρτίας εἰς τὰ ἅγια διὰ τοῦ ἀρχιερέως, τούτων τὰ σώματα ἔξω τῆς παρεμβολῆς κατακαίεται. διὸ καὶ ἰησοῦς ἵνα ἁγιάσῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὸν λαὸν, ἔξω τῆς πύλης ἔπαθε. τοίνυν ἐξερχώμεθα πρὸς αὐτὸν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, τὸν ὀνειδισμὸν αὐτοῦ φέροντες. εἶπεν, ἐκέλευσε παῦλος· ὑπηκούσαμεν, ἐξήλθομεν· ἔξωθεν οὖν διὰ τοῦτο συναγόμεθα.

ſacra loca veniunt, ſuorumque ſepulturam aſpiciunt, recordantur: & pro eis domino preces fundunt.

בספר חסידים.

Quod ab Hebræorum doctrina non eſt alienum: ſic enim in libro Piorum, num. 170. *ſcriptum eſt.* Si iuſtus propter aliquod peccatum non admittitur (poſt mortem) in locum iuſtorum; tunc proſunt illi orationes, aut eleemoſynæ, quæ pro illo fiunt.

או צדיק שמפני עון אין מכניסים אותו במחיצת צדיקים אז מועיל אם מתפללים או אם נותנים צדקה בשבילו.

Et num. 450. Barzilai Galaadites dicebat: Moriar in ciuitate mea! Id enim multum prodeſt mortuis, quod amici eorum accedant ad ſepulchra eorum: & pro animabus eorum miſericordiam implorent, & expoſcant: eaſque iuuent in eo mundo.

ברזילי הגלעדי אמר אמות בעירי כי הנייה יש למתים שאוהביהם הולכים על קבריהם ומבקשים לנשמתן טובה ומטיבים להם באותו עולם.

Hinc ſolent Iudæi ſepulchra ſuorum conſpicientes benedicere; vt tradit Maiemonides, tract. de Benedictionibus, cap. 10. Benedictus ſit Dominus Deus noſter Rex mundi, qui formauit vos in iudicio: qui aluit vos in iudicio: qui conſeruauit vos in iudicio: qui mortem intulit vobis in iudicio: qui ſuſcitaturus eſt vos in iudicio ad vitam futuri ſæculi. Benedictus ſis Domine Deus, qui ad vitam vocas mortuos.

הרואה קברי ישראל מברך באי׳אמה׳ אשר יצר אתכם בדין וזן אתכם בדין וכלכל אתכם בדין והמית אתכם בדין והוא עתיד להקים אתכם בדין לחיי העולם הבא ברוך אתה יי׳ מחיה המתים:

Hic

Hîc non hæret contumeliosa Iudæorum obstinatio. At enim, *inquiunt*, Christiani colunt in ecclesiis suis corpora defunctorum, quos Martyres, & Sanctos vocant.

Verum enimvero quid in hoc dare vitio possint Iudæi non video. Aduolui enim sepulchris mortuorum iustorum ad orandum eos, vt pro nobis orent Deum; recepta est apud eos consuetudo, vt iam retulimus: Sic in libro Piorum legimus, num. 450. Accedunt ad sepulchra eorum: Præterea quum eos (defunctos) orant, ipsi orant pro viuentibus.

בספר חסידים.
הולכים על קבריהם
וגו' וגם כשמבקשים
מהם הם מתפללים
עלהחיים.

Reliquias vero Sanctorum in templis collocare eadem ratione licet, qua imagines: sicut enim, iuxta doctrinam Concilij Nicæni II. si facimus hominum piorum similitudines; non tamen eæ fiunt, vt adorentur vt Dei; sed vt eas videntes, ad imitationem facinorum illorum irritemur. *Sic etiam, vt docet D. Augustinus contra Faustum Manichæum, lib. 20. cap. 21.* Populus Christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & vt meritis eorum consocietur atque orationibus adiuue-

tur; ita tamen vt nulli martyrum, ſed Deo martyrum, quamuis in memorias martyrum conſtituamus altaria. Quis enim Antiſtitum in locis ſanctorum corporum aſſiſtens altari, aliquando dixit: Offerimus tibi Petre, aut Paule, aut Cypriane? Sed quod offertur, offertur Deo, qui martyres coronauit, apud eorum memorias, quos coronauit: vt ex ipſorum locorum admonitione maior affectus exurgat ad acuendam charitatem, & in illos quos imitari poſſumus, & in illum quo adiuuante poſſumus.

Hinc in Concilio Nicæno II. proxime citato, act. 8. Can. 7. communi decreto et imagines, & reliquias reſtitui ſancitum eſt. Impiam hæreſim aduerſariorum Christiani nominis aliæ etiam impietates conſecutæ ſunt: quemadmodum enim venerabilium imaginum aſpectum ex Eccleſia ſuſtulerunt; ſic etiam alios quoſdam ritus deleuerunt, quos oportet renouari: & tam ex iure ſcripto, quam non ſcripto, ſic obſeruari. Quæcumque ergo templa conſecrata ſunt abſque ſanctis reliquiis martyrum; ſtatuimus in iis fieri depoſitio-

Τῇ οὖν ἀσεβεῖ αἱρέσει τῶν χριστιανοκατηγόρων καὶ ἄλλα ἀσεβήματα συνηκολούθησαν· ὥσπερ γὰρ τὴν τῶν σεπτῶν εἰκόνων ὄψιν ἀφείλοντο ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἕτερά τινα ἔθη παραλελύκασιν, ἃ χρὴ ἀνανεωθῆναι καὶ κατὰ τὴν ἔγγραφον καὶ ἄγραφον θεσμοθεσίαν οὕτως κρατεῖν· ὅσοι οὖν σεπτοὶ ναοὶ καθιερώθησαν ἐκτὸς ἁγίων λειψάνων μαρτύρων, ὁρίζομεν ἐν αὐτοῖς κατάθεσιν γενέσθαι

nem reliquiarum cum precibus consuetis.

λείψανον μετὰ καὶ τῆς συνήθους εὐχῆς.

Imagines autem iustorum in templo Hebræorum collocatas fuisse ob easdem, quas iam recensuimus, rationes probamus ex libro Baal Turim, *in Exod.* 25. Duo Cherubim per gematriam, Abraham, Isaac, & Iacob, qui ibi in propitiatorio aderant ad reuocandum in memoriam iustitiam Patrum.

שנים כרובים בגימטרי' אברהם יצחק יעקב שהיו שם כדי להזכיר זכות אבות.

Obiectant nobis deinde Iudæi vsum campanarum in exequiis. Verum audiant rationem illius vsus ex Beda histor. Angl. lib. 4. cap. 23. Audiuit subito in aëre notum campanæ sonum, quo ad orationes excitari, vel conuocari solebant, quum quis eorum de sæculo fuisset euocatus.

Intelligant originem campanarum nostrarum referri ad tubas, quas Deus fieri iusserat, Num. 10. *quarum vsus erat ad vocandum cœtum, & dum castra mouebantur.*

At enim, *inquiunt Iudæi,* vsus campanarum in exequiis ideo damnandus est, quia Ethnicorum communis est:

Vrgeo. Ergo Iudæi non debuissent oculos morientium claudere: ea enim erat Ethni-

corum consuetudo. Sic Penelope scribens Vlyssi oculos sibi, & ipsi marito suo optat à Telemacho filio suo sigillari.

Dj precor hoc iubeant, vt euntibus, ordine fatis,
Ille meos oculos comprimat, ille tuos.

Hancque affert rationem Plinius lib. 11. cap. 37. Morientibus illos operire, rursusque in rogo patefacere, Quiritum magno ritu sacrum est. Ita more condito, vt neque ab homine supremum eos spectari fas sit; & cœlo non ostendi nefas.

Sic tamen Iudæis nihilominus vsus est ipso etiam Deo approbante, Gen. 46. v. 4. Ioseph quoque ponet manus suas super oculos tuos.

Hancque rationem affert Author libri, Fasciculus myrrhæ, *ad hunc Gen. locum.* Hæc verba: *Ioseph ponet manum suam super oculos tuos*, indicant mundum hunc occludi patri, & concedi filio; vt ita à Patre suo, si iustus est, discat, sibi in fide eius viuendum esse: & via Domini sibi esse progrediendum.

ולכן רמז ויוסף ישית ידו על עיניך לרמוז שיסתם העולם הזה מאביו ונשאר לבן הזה ויש לו לבן ללמוד מאביו אם הוא צדיק שיחיה באמונתו ללכת בדרכי ה׳.

Obiectant nobis denique Iudæi ignes, quos accendere solemus die 23. Iunij.

Verum vt intelligant Iudæi, quantum detestetur Ecclesia nostra omnem abusum in eiusmodi rebus; audiant quid statutum sit in Concil. Constantinopol. General. 6. Quos in Nouiluniis quidam ante suas officinas, & domos accendunt rogos, supra quos etiam antiqua quadam consuetudine salire inepte, ac delire solent; deinceps cessare iubemus.

Sciant ergo ignes illos à nobis accendi die vigesima tertia Iunij, vigilia natiuitatis S. Ioannis, vt testemur lætitiam, quam percipimus ex natiuitate præcursoris Messiæ. Quod si hunc morem nostrum damnare velint; quia sic Ethnici lætitiam suam testari solent.

Vrgeo. Cur ergo Iudæi accendunt lucernas in portis domorum suarum die vigesima quinta lunationis Nouembris? Hazamonæi superatis hostibus populi Israelitici, die vigesima quinta mensis Kisleu, siue lunationis Nouembris, ingressi templum, & diligentissime perquirentes nihil olei puri reliquum in templo repererunt præter lecythum vnum, in quo non plus erat olei, quam ad vnum duntaxat diem sufficere posset: ex eo accenderunt lampades, quæ per octo tamen dies arse-

Maiemonides de festo Encæniorum, cap. 3.

ומפני זה התקינו
הכמים שבאותו הדור
שיהיו שמנת ימים האלו
שתחלתן כה׳ בכסליו
ימי שמחה והלל
ומדליקין בהן הנרות
בערב על פתחי הבתים.

runt, donec oleum purum ex oliuis expressissent. Ideoque sapientes illius æui statuerunt celebrari octo dies cum gaudio à vigesima quinta die mensis Kisleu accendendo lampades noctu in portis domorum in commemorationem illius miraculi. *Hoc festum vocat Iosephus* Φῶτα, *Hebræi* הדלקת נרות, *id est,* λυχνοκαΐαι, *siue accensionem lucernarum. De hoc festo, vel de Encæniis templi ab Herode instaurati, scripsit Persius Sat. 5.*

Herodis venere dies, vnctaque fenestra,
Dispositæ pinguem nebulam vomuere lucernæ,

Cur, inquam, accensis noctu lampadibus in portis, fenestrisque domorum suam Iudæi testabantur lætitiam? Sic enim Romæ, aliisque prouinciis, id ipsum erat in vsu apud Ethnicos, vt docet Tertull. in Apologetico: Quam recentissimis, *inquit,* & ramosissimis laureis postes præstruebant? quam elatissimis, & clarissimis lucernis vestibula enubilabant? *Idem lib. de Idololatria:* Ergo, inquis, honor Dei est, lucernæ pro foribus, & laurus in postibus.

Iuuenalis Satyr. 11.

Hic nostrum placabo Iouem, laribusque paternis,
Thura dabo, atque omnes violæ iactabo colores,
Cuncta nitent, longos erexit ianua ramos,
Et matutinis operatur festa lucernis.

Præclare Maiemonides in More Neuochim, parte 3. cap. 32. docet plerosque Ethnicorum ritus retineri posse, & ad veri Dei cultum transferri. Vsitata tum in mundo consuetudo erat, cui omnes assueti erant; & cultus vniuersalis, in quo omnes erant educati; vt variæ animalium species in templis, in quibus imagines collocabant, offerentur: coram illis procumberetur, & adoleretur: certi insuper quidam essent cultores sequestrati; siue homines ad cultum illum destinati, qui in templis illis in honorem Solis, Lunæ, reliquarumque Stellarum extructis exercebatur; sicut ostendimus; ideo noluit sapientia, & prouidentia Dei, quæ in omnibus eius creaturis elucet; mandare vt cultus illi omnes derelinquerentur, aut abolerentur: huius enim rei

והיה המנהג המפורסם בעולם כלו שהיו אז רגילין בו והעבודה הכוללת אשר גדלו עליה להקריב מיני בח״ בהיכלות ההם אשר היו מעמידים בהם חצלמי׳ ולהשתחות להם ולקטר לפניהם והעובדים הפרושים היו או האנשים הנתונים לעבדת ההיכלות ההם העשויים לשמש ולירח ולככבים כמו שבארנו לא גזרה חכמתו ותחבולתו המבוארת בכל בריאותיו שיצונו להניח מיני העבודות ההם כולם ולבטלם כי אז היה מה שלא יעלה בלב לקבלו כפי טבע

cor humanum, quod perpetuo ad id inclinat, cui eſt aſſuetum, naturaliter non fuiſſet capax; ac proinde perinde fuiſſet, ac ſi hoc noſtro tempore propheta aliquis veniret, qui nos ad cultum Dei vocare vellet, & diceret: Deus præcipit vobis ne oretis, ne ieiunetis, ne quæratis ab eo ſaluari in die anguſtiæ; ſed vt cultus veſter totus conſiſtat in cogitatione, non in opere. Propter hanc itaque cauſam retinuit Deus adhuc cultus aliquos eiuſmodi: eoſque à rebus creatis, & fictitiis, quæ nullam veritatem habent; ad nomen ſuum venerandum transtulit, & præcepit nobis, vt illos ipſi exhibeamus. Ita præcepit vt ipſi ædificemus templum, Exodi 25. verſ. 8. *Et facient mihi Sanctuarium.* vt Altare nomini eius conſecretur, Exod. 20. v. 24. *Altare terræ facies mihi,* Vt ſacrificium ipſi offeratur. Leuit. 1. v. 2. *Homo quum ſacrificium ex vobis obtulerit Domino,* Se adorari iuſſit, ſibique adoleri incenſum. Prohibuitque ne quidquam eiuſmodi fieret alteri præter ſe, Exod. 22. v. 20. *Qui immolat diis, occidatur,* &c. Exod. 34. verſ. 14. *Noli adorare Deum alienum.*

האדם שהוא נוטה תמיד למורגל והיה דומה אז כאלו יבא נביא בזמננו זה שיקרא לעבודת השם ויאמר השם צוה אתכם שלא תתפללו אליו ולא תבקשו תשועתו בעת צרה אבל תהיה עבדתכם מחשבה מבלתי מעשה ומפני זה השאיר השם מיני העבודות ההם והעתיקם מהיותם לנבראים ולעניינים דמיוניים שאין אמתות להם לשמו יתעלה וצונו לעשותן לו יתעלה וצונו לבנות היכל לו ועשו לי מקדש ושיהיה המזבח לשמו מזבח אדמה תעשה לי ושיהית הקרבן לו אדם כי יקריב מכם קרבן ליי׳ ושישתחוו לו ושיקטירו לפניו והזהיר מעשות דבר מאלו העניינים והמעשים לזולתו זובח לאלהים יחרם וגו׳ כי לא תשתחוה לאל אחר.

Similiter

Similiter D. Thomas 2. 2ᵉ. quæst. 10. art. 11. Aliorum vero infidelium ritus qui nihil veritatis afferunt, non sunt aliqualiter tolerandi, nisi forte ad aliquod malum vitandum; scilicet ad vitandum scandalum, vel dissidium, quod ex hoc posset prouenire; vel impedimentum salutis eorum qui paulatim sic tolerati conuertuntur ad fidem: propter hoc enim Hæreticorum, & Paganorum ritus aliquando Ecclesia tolerauit, quando erat magna infidelium multitudo.

Constat ex iis, quæ dicta sunt, recte ad Angelos preces nostras dirigi; non quidem quasi per ipsos implendæ sint, sed quasi per ipsos sint impetrandæ: non quod sine iis aditus nobis ad Deum nullus patere possit, sed quod ipsis pro nobis orantibus facilius indulgeat Deus quod petimus, seruato, quem statuit, rerum ordine. Ideo honore, & cultu digni sunt, quum sanctos homines etiam inter nos degētes qui pro nobis orant Deum, colere, & honorare pium sit.

Sed à proposita in hoc Capite, quæstione de Dei nomine, longius nostra aberrauit oratio per multa diuerticula, flexionesque Iudæorum. Eo nunc, vnde digressa est, re-

uertatur. Et vt finem huic capiti tandem imponamus, agamus paucis de veneratione nominis Dei.

De venerat. nominis Dei.

Maiemonides in *More Neuochim, part. 1. cap. 61.* Nullum est, *inquit*, dubium, quod hoc nomen essentiale proferri non licebat, nisi in Sanctuario, & à sacerdotibus Dei sanctis solum in benedictione sacerdotũ, vt & à sacerdote magno in die ieiunij.

ואין ספק שזה השם העצום אשר לא ידובר בו אלא במקדש וכהני השם המקודשים לבד בברכת כהנים וכהן גדול ביום הצום.

Hinc in describendo nomine sancto tantam requirunt Iudæi attentionem; vt teste Maiemonide, tract. de Tephillin, Mesusah, & libro Legis, cap. 1. §. 15. Qui scribit nomen diuinum, etiam si à Rege Israel salutem acciperet, iubeatur tamen non referre. si vero duo aut tria nomina scriberet; pausa inter illa facta, salutem referre debet.

לפיכך הכותב את השם אפילו מלך ישראל שואל בשלומו לא ישיבנו היה כותב שני או שלשה שמות הרי זה מפסיק ביניהם ומשיב.

Reiecta omni superstitione, quæ in eiusmodi rebus facile hominum imbecillitatem occupare solet: Æquissima certe est illa D. Chrysostomi indignatio, homil. 9. in Acta. Nomen illud pretiosum, quod nomine omni præstantius est, quod per totam terram admirabile est, quod

νυνὶ δὲ τὸ τίμιον ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, τὸ θαυμαστὸν ἐν πάσῃ γῇ, ὃ δαίμονες ἀκούοντες φρίττουσιν; ἁπλῶς [illegible]

audiẽtes dæmones horreſcunt, promi-
ſcuo in vſu ferimus. O conſuetudinẽ!
Inde enim contemptum eſſe cœpit.

ρόμενον ὢ τῆς συνηθείας· ἀπὸ γὰρ ταύτης γέγονεν εὐκαταφρόνητον, &c.

Et mox: Nonne cum Deus nomi-
natur, horror quidam inuadere nos de-
beret! Atqui apud Iudæos tam augu-
ſtum illud nomen fuit, vt in laminis
inſcriberetur: nec vlli litteras cogitare
fas eſſet, niſi ſummo Pontifici. Nunc
autem, velut rem aliquam deſpicabi-
lem nomen ipſius circumferimus.

οὐ γὰρ φρίκην ἔδει γενέσθαι ὀνομαζομένου τοῦ θεοῦ· ἀλλ' ἐπὶ μὲν Ἰουδαίων οὕτως αὐτοῦ τὸ ὄνομα σεμνὸν ἦν, ὡς ἐν πετάλοις γράφεσθαι, καὶ μηδενὶ τὰ γράμματα ἐξεῖναι φορεῖν, ἀλλ' ἢ μόνῳ τῷ ἀρχιερεῖ· νυνὶ δὲ, ὡς τὸ τυχὸν, οὕτω περιφέρομεν αὐτοῦ τὸ ὄνομα.

*Huc referri poteſt pius ille Iudæorum
vſus, quo librum Legis venerantur. Apud
Maiemonidem, tractat. de libro Legis,
cap. 10. §. 9.* Quicumque conſpicatur
deferri librum Legis, illi aſſurgere de-
bet: omneſque ſtare debent, quamdiu
ſteterit qui ipſum defert, donec ad lo-
cum ſuum eum detulerit, vel donec
oculis eorum ſubductus fuerit. Poſtea
ſedere licet.

כל הרואה ספר תורה כשהוא מהלך חייב לעמוד מפניו ויהיו הכל עומדים עד שיעמד זה שהוא מהלך בו כשיגיענו למקומו או עד שיתכסה מעיניהם ואחר כך יהיו מותרים לישב.

Et §. 10. Iubetur dicari locus lib. legis,
iſque in honore ſummo eſt habendus.

מצות לייחד לספר תורה מקום ולכבדו ולהדרו.

*Similis eſt pia conſuetudo noſtra ſalu-
tandi crucem, & imaginem Chriſti,* &c.
*Cuius meminit Chryſoſtomus in Miſſa
Latinitati ab Eraſmo donata.*

Sacerdos egreditur è paruo oſtio por-

tans Euangelium præcedente ministrō cum lucerna, & conuersus ad Christi imaginem inter duo ostia, inflexo capite cum exclamatione dicit, *&c.*

Simile est etiam illud quod in Concilio Constantinop. in Trullo Generali 6. Can. 73. de Veneratione crucis statutum est. Cum crux viuifica illud salutare nobis ostenderit; nos omne studium adhibere oportet, vt ei, per quam ab antiquo lapsu saluati simus, eum quem par est, honorem habeamus. Vnde & mente, & sermone, & sensu adorationem ei tribuentes, Crucis figuras, quæ à nonnullis in solo, ac pauimento fiunt, omnino deleri iubemus, ne incedentium conculcatione victoriæ nobis trophæum iniuria afficiatur.

Τοῦ ζωοποιοῦ σταυροῦ δείξαντος ἡμῖν τὸ σωτήριον πᾶσαν σπουδὴν ἡμᾶς τίθεναι χρὴ τοῦ τιμὴν τὴν ἀξίαν ἀποδιδόναι τῷ δι' οὗ σεσώσμεθα, τοῦ παλαιοῦ πτώματος· ὅθεν καὶ νῷ καὶ λόγῳ, καὶ αἰσθήσει τὴν προσκύνησιν αὐτῷ ἀπονέμοντες τοὺς ἐν τῷ ἐδάφει τοῦ σταυροῦ τύπους, ὑπό τινων κατασκευαζομένους ἐξαφανίζεσθαι παντοίως προστάττομεν ὡς ἂν μὴ τῇ τῶν βαδιζόντων καταπατήσει τὸ τῆς νίκης ἡμῖν τρόπαιον ἐξυβρίζοιτο.

Id ipsum iam ante fuerat cautum legē Imperatorum Theodosij, & Valentin. Cod. lib. 1. tit. 8. Cum sit nobis cura diligens per omnia superni numinis religionem tueri, signū Saluatoris Christi nemini licere vel in solo, vel in silice, vel in marmoribus humi positis insculpere, vel pingere: sed quodcumq; reperitur tolli, grauissima pœna multando eo qui contrarium statutis no-

ſtris tentauerit, ſpecialiter imperamus.

Reſtat vt de vſu nominis Dei ad morbos depellendos, aliaque miracula patranda diſſeramus.

De vſu nominis Dei ad morbos depellendos, &c.

EX *eo quod ſcriptum eſt in* Schemot Raba: Piaculum eſſe ſanari vlla re ad idololatriam ſpectante, vt ſi e. g. dicant: Cape ex eo quod adoleuerũt idolo: aut ſumito aliquid è luco cõſecrato, vnde conficias membranulam è collo penſilem, atq; ſanaberis. Ne accipito.

כל דבר שהוא של עז״ אסור להתרפאות בו ואם אימרו לו לאדם טול ממה שמקטירין לעז״או טול מן האשרח ויעשה מהן קמיח ותתרפא אל תטול.

Exclamat Guillelmus Vorſtius ad cap. 5. libri de fundamentis legis. Hiſce gemina multa in Hebræorum ſcriptis occurrunt, quæ merito pudorem incutere deberent iis, qui neſcio, ex quibus non nugis medelam petere ſolent, non ſine inſigni ſanctiſſimæ religionis noſtræ opprobrio, chartulas atque laminas in futuræ ſanationis ſpem de collo ſuſpendunt: quem tamen ritum ab ipſis gentilibus eſſe deriuatum, tum ex hoc loco, tum ex aliis pluribus luce clarius apparet: ſed cæcutire volenti ne ſol quidem ipſe ſufficit.

Non aduertit in eo loco petito ex Schemot Raba, non damnari nisi membranas, quæ ex rebus idolo consecratis fiunt. Porro ignorare non debet Iudæorum doctrinam esse Tephillin, quæ ex membranis diuina nomina complectentibus componuntur, imposita capiti, & brachio prodesse ad vitam producendam: apud Maiemonidem, tractat. de Tephillin & Mesusah, & libro Legis, cap. 4. §. 26. Quicumque assuescit Tephillin, is producit suos dies iuxta promissum Dei, Deut. 11. v. 21. *Vt multiplicentur dies vestri.*

וכל הרגיל בתפילין מאריך ימים שנאמר ה' עליהם יחיו.

Legerat in tractatu de fundamentis legis, cap. 6. §. 7. Solitos fuisse Iudæos in carne sua exarare nomen Dei: Quod si quis in cute sua exaratum habeat nomen Dei.

אם היה שם כתוב על בשרו.

Similem veterum Christianorum morem describit Procopius ad illa verba Esaiæ cap. 44. *& hic scribet manu sua dominum.* Quod autem, *manu,* dixit Esaias; ideo forsan adiecit quod Christi nomen permulti, vel crucis signum in palmis, aut brachiis inuri sibi curarent.

τὸ δὲ (τῇ χειρὶ) διὰ τὸ στίζειν ἴσως πολλοὺς ἐπὶ καρπῶν, ἢ βραχιόνων ἢ τοῦ σταυροῦ τὸ σημεῖον ἢ τὴν τοῦ Χριστοῦ προσηγορίαν.

Legisse poterat Vorstius in Ionathanis paraphrasi, Exod. 14. v. 21. In baculo Mosis sculptum, & expositum fuisse no-

חטרא חקיק ומפרש ית שמא רבא ויקירא.

men illud magnum, & gloriosum.

Tum Exod. 15. vers. 25. Mosen scripsisse in ligno nomen magnum, & gloriosum, *quo proiecto in aquas amaræ, dulces factæ sunt.*

וכתב עלוי שמא רבא ויקירא.

Clare docet Author libri de fundamentis, lib. 1. cap. 18. Nomina diuina esse velut instrumenta opificij Dei, quibus dedit virtutem, signa, & miracula fieri per ea. Qui iis vtitur ad voluntatem Dei, vt Prophetæ; aut ad gloriam Dei, vt iusti; ille charus est superis: & &amabilis est in hoc inferiori mundo.

כי השמות הם ככלי ..מנותו לש מקום כי שם בכחם שיעשו בהם אותות ומופתים ומי שמשתמש בהם ברצונו של מקום כנביאים או לכבודו של מקום כחסידים הוא אהוב למעלה ונחמד למטה.

Neque vero obstat quod Ethnici simile quid facerent, vt tradit Varro de lingua Lat. lib. 6. & Macrobius Saturn. lib. 1. cap. 6. quos ad marginem citat Vorstius post Baronium, tom. 1. ad ann. 58. Nam, vt ex ipso Baronio discere poterat. Quis prohibet prophana, per verbum Dei sanctificata in sacrum transferri vsum? Nonne constat ex Ægyptiorum auro, & argento, Dei iussu sacra vasa ad diuinum cultum esse conflata? Multa quidem ex superstitione gentilitia in Christianam religionem laudabiliter esse translata pluribus exéplis superius, Patrumq; authoritate sunt demonstrata.

Idque proxime supra apud Hebræos laudabiliter vsurpari solitum esse ostendimus ex Maiemonide in More Neuochim, parte 3. cap. 32. Vide sup. pag. 95. & 96.

Celebre est illud D. Augustini tract. 7. in cap. 1. Ioan. Cum caput, *inquit*, tibi dolet, laudamus si Euangelium ad caput tibi posueris, & non ad ligaturam cucurreris. Ad hoc enim perducta est infirmitas hominum, & ita plangendi sunt homines, qui currunt ad ligaturas; vt gaudeamus quando videmus hominem in lectulo suo constitutum iactari febribus, & doloribus, nec alicubi spem posuisse, nisi vt sibi euangelium ad caput poneret; non quia ad hoc factum est, sed quia prælatum est euangelium ligaturis. Si ergo ad caput ponitur vt quiescat dolor capitis, ad cor non ponitur, vt sanetur à peccatis?

D. Thom. in epist. ad Rom. cap. 1. lect. 6. Considerandum est, *inquit*, per quem modum Euangelium salutem conferat. *Respondet*, quod tripliciter: Primo, per fidem, Marc. vltimo: *Prædicate Euangelium omni creaturæ: Qui crediderit, & baptizatus fuerit, saluus erit.*

Secundo per confessionem, infra cap. 10.

cap. 10. *Oris confeſsio fit ad ſalutem.* Tertio, per Scripturam. Vnde etiam verba Euangelij ſcripta virtutem ſalutiferam habent; ſicut B. Barnabas infirmos curabat Euangelium ſupponendo. Cauendæ ſunt tamen ſuperſtitiones characterum, quoniam hoc eſt ſuperſtitioſum. Vnde Ezech. 9. Illi ſaluati ſunt, in quorum frontibus eſt ſcriptum TAV, quod eſt ſignum crucis.

CAPVT VI.

De attributis Diuinis.

NVllum eſt nomen, *inquit D. Baſilius in primo contra Eunomium,* quod totam Dei naturam comprehendat, & quantum ſatis eſt explicet. Quare multa ſunt, ac diuerſa, quæ ſingula propriam habent ſignificationem.

ἓν μὲν οὐδέν ἐστιν ὄνομα, ὃ πᾶσαν ἐξαρκεῖ τὴν τοῦ Θεοῦ φύσιν περιλαβὸν ἱκανῶς ἐξαγγεῖλαι· πλείω δὲ καὶ ποικίλα κατ᾽ ἰδίαν ἕκαστον σημασίαν.

Quamuis ſit Deus ſimpliciſsimus, neque aut compoſitus ex partibus, aut qualitatibus, vel accidentibus affectus vllis; ſed vnum ſint omnia, quæ ineſſe illi dicuntur, cum natura, & eſſentia, tum etiam ipſa ſecum, relatiuis exceptis proprietatibus (de

quibus alibi agemus) tamen quia vnica & simplici sua essentia quidquid vsquam aut est, aut cogitari potest, perfectionis, excellentiæque continet; nec potest vnica contemplatio mentis, ac velut intuitus tam infinitam varietatem percipere; necesse est, vt animus noster, post primam illam cognitionem, qua totum Deum semel vniuerseque complexus est, eundem sæpius cogitando repetat, ac sigillatim quæ insunt in eo, minutatimque discernat.

Lib 12. cont. Eunom. τίς ἀπόπληκτος οὕτως, ὡς ἀγνοεῖν, ὅτι ἡ μὲν θεία φύσις ὅ, τί ποτε κατ' οὐσίαν ἐστὶ μία ἐστὶν, ἁπλῆ τε, καὶ μονοειδὴς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ κατ' οὐδένα τρόπον ἐν ποικίλῃ τινὶ συνθέσει θεωρουμένη· ἡ δὲ ἀνθρωπίνη ψυχὴ χαμαὶ κειμένη, καὶ ἐν τῷ γηΐνῳ σώματι καταχωρυγμένη, τῷ μὴ δύνασθαι τηλαυγῶς κατιδεῖν τὸ ζητούμενον, πολλαῖς ἐννοίαις τῆς ἀφράστου φύσεως πολυτρόπως, καὶ πολυμερῶς ἐπορέγεται· οὐ κατὰ μίαν τινὰ διάνοιαν τὸ κεκρυμμένον θηρεύουσα.

Nam quis ita stupidus est, *ait D. Gregor. Nyssenus*, vt ignoret diuinam quidem naturam, quidquid tandem secundum essentiam est, esse vnam, & vniformem, atque compositionis expertem, nec vllo modo in vana quadam compositione spectari: humanam vero animam humi iacentem, & in terreno defossam corpore, quoniam non potest quod quæritur, liquido perspicere; per multas notiones ad inexplicabilem naturam diuerse, ac multipliciter contendere, non vna aliqua cogitatione quod latet indagantem.

התואר לא ימלט משיחיה אם עניין

Hæc sunt quæ attributa vulgo dicuntur. Attributum, *inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 9.* necessario est

vel ſubſtantiale aliquid, vel accidentale.

עצמי ואם עניין מקרי.

Si ſubſtantiale ſumatur. Re vera, *ait Maiemonides in More Neuochim, parte 1. cap. 47.* nullum attributum ſubſtantiale verum conuenit Deo aduentitium eſſentiæ eius.

ועל דרך האמת אין תואר עצמי אמתי ראוי לו מוסף על עצמו.

Si vero accidentale dicatur: Deus eſt ens ſine accidente, *vt traditur in Machzor. Et vt docet Author libri de fundamentis, cap. 9. ſupra citato:* Si attributum ſumatur accidentale, clarum eſt illud Deo tribui non poſſe; quia accidens indiget ſubiecto, nec enim per ſe ſubſiſtit accidens: & ita Deus benedictus eſſet ſubſtantia ſubiecta accidentibus, quod dici nefas eſt, vt infra dicemus.

הוא מצוי ולא נמצא במקרה.

ואם היה התואר ענין מקרי הוא מבואר שהוא נמנע מסיתואר בו יתברך וזה לפי שהמקרה יצטרך אל נושא כי המקרה איננו עומד בעצמו ויהיה לפי זה השי״ עצם נושא המקרים.

Hinc cap. 7. Quandoquidem, *inquit,* Deus eſt omni modo vnus, non admittit attributa ſubſtantialia, neque accidentalia, quia illa multitudinem, & compoſitionem inferunt, deſtruuntque vnitatem.

אחר שהוא יתברך אחד מכל אופן אי אפשר שיהית לו תוארים עצמים ולא מקריים לפי שכלם מחייבים רבוי ומסלקים האחדות.

Addit Iudæus ille, & recte cap. 9. ſupra citato. Si attributum ſit aliquid ſubſtantiale, qua ratione dicitur: Homo eſt animal rationale; non eſt hoc attributum aduentitium eſſentiæ, ſed per-

ואם היה ענין עצמי כאמרך האדם הוא חי מדבר אין זה תואר נוסף על העצם אבל

inde eſt, ac ſi diceres: Homo eſt homo: nihil enim aliud eſt homo, quam animal, & rationale: idque non eſt niſi explicatio nominis; quippe attributum huiuſmodi eſt ſubſtantia denominata, non res alia aduentitia ſubſtantiæ. Nihil obſtat Deum eiuſmodi attributis denominari, quia non ſunt res aduentitiæ eſſentiæ: pluralitas enim nominum, nó deſignat neceſſario pluralitatem rerum, ſed ſunt explicationes conceptuum eſſentię: quemadmodum enim diximus, hæc nomina, *Corpus*, *Viuens*, *Senſitiuum*, non addunt pluralitatem (rerum) ſupra conceptum dictionis *Animalis*.

הוא כאמרך האדם הוא אדם כי האדם אינו דבר זולת החיות והדבור וזה הדבור אינו אלא ביאור שם כי התואר הוא עצם המתואר ואינו ענין אחר מגיע לעצם ולא ירוחק שיתואר השם בתואר כזה אחר שאינו דבר נוסף על העצמות כי רבוי המלות לא יורו בהכרח על רבוי העניינים אבל הם ביאור הבנת העצמות כמו שאמרנו גשם נזון מרגיש לא יוסיפו אלו המלות רבוי על הבנת מלת החי.

Ita vt attributa diuina nec à ſe inuicem, nec ab eſſentia, niſi conceptu ſolo differant: Quum vnus ſit ſubiecto (Deus) *inquit D. Baſilius in primo contra Eunomium*, & vna ſubſtantia, ſimplexque, ac compoſitionis expers: aliter ſemetipſum alias appellat, cognomenta ſibi accommodans notionibus inter ſe differentia.

ἀλλ' ἓν ὢν κατὰ τὸ ὑποκείμενον, καὶ μία οὐσία, καὶ ἁπλῆ, καὶ ἀσύνθετος, ἄλλοτε ἄλλως ἑαυτὸν ὀνομάζει, ταῖς ἐπινοίαις διαφερούσαις ἀλλήλων τὰς προσηγορίας μεθαρμοζόμενος.

Apud gentiles Philoſophos Bryſon auſus eſt dicere nominum, quæ idem re ipſa ſignificant, indifferentiam eſſe. Sed eum

eleganter coarguit Aristoteles Rhetor. lib.3. cap.2. Non enim est, vt dixit Bryson; Neminem turpiter dicere, si quidem idem significat hoc, pro illo dicere. Hoc enim est falsum: nam est aliud alio magis proprium, & similius, & accommodatius ad ponendam rem ante oculos. Præterea non similiter se habens significat hoc, & illud. Quare sic etiam aliud alio honestius, & turpius ponendum est; ambo enim honestum quidem, & turpe significant, sed non quatenus honestum, aut non quatenus turpe: aut hæc quidem, sed magis, & minus.

οὐ γὰρ ὡς ἔφη Βρύσων, οὐθένα αἰσχρολογεῖν, εἴπερ τὸ αὐτὸ σημαίνει τόδε ἀντὶ τοῦδε εἰπεῖν· τοῦτο γάρ ἐστι ψεῦδος· ἔστι γὰρ ἄλλο ἄλλου κυριώτερον, καὶ ὡμοιωμένον μᾶλλον, καὶ οἰκειότερον τῷ ποιεῖν τὸ πρᾶγμα πρὸ ὀμμάτων· ἔτι δ' οὐχ ὁμοίως ἔχον σημαίνει τόδε, καὶ τόδε, ὥστε καὶ οὕτως ἄλλο ἄλλου κάλλιον, καὶ αἴσχιον θετέον· ἄμφω μὲν γὰρ τὸ καλὸν, καὶ τὸ αἰσχρὸν σημαίνουσιν· ἀλλ' οὐχ ᾗ καλὸν ἢ αἰσχρὸν, ἢ ταῦτα μὲν, ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἧττον, &c.

Hinc, *inquit*, Simonides, quum daret præmium paruum ipsi is qui vicerat mulabus, noluit carmen facere, quasi grauaretur in semiasinas carmen facere. vbi vero idoneum dedit, cecinit,

καὶ ὁ Σιμωνίδης, ὅτε μὲν ἐδίδου μισθὸν ὀλίγον αὐτῷ ὁ νικήσας τοῖς ὀρεῦσιν, οὐκ ἤθελε ποιεῖν, ὡς δυσχεραίνων εἰς ἡμιόνους ποιεῖν· ἐπεὶ δ' ἱκανὸν ἔδωκεν, ἐποίησε,

Saluete volucrum filiæ equorum,
Atqui asinorum quoque filiæ erant.

Χαίρετ' ἀελλοπόδων
θύγατρες ἵππων.
καίτοι καὶ τῶν ὄνων θυγατέρες ἦσαν.

Post natum Christum Eunomius hæreticus non dubitauit asserere attributa omnia, quæ de Deo prædicantur nullomodo, ne cogitatione quidem cum à se, tum ab essentia discrepare. Cuius errorem docte re-

futarunt Basilius, & Gregor. Nyssenus. Videtur, *inquit Gregorius Nyssenus, libr. 12. contra Eunomium,* neque iustitiæ ratio ab iis, quæ dicta sunt, esse diuersa, neque sapientiæ, neque virtutis, neque bonitatis, ac cæterorũ nominum quæ digne de Deo dicuntur; Ac nulla sit notio propria intellecta ratione, sed toti nominum catalogo vna sit subiecta significatio, & vnica descriptio singulorum, quæ dicuntur, definitionem impleat. Ac si interrogeris quid iudicis nomine significetur; ingenitum interpretare respondendo. Aut si iustitiæ definitionem reddere oporteat; in promptu tibi sit ad respondendum incorporei nomen. Quid autem incorruptibilitas significat? Idem quod misericordia, omnino dices, aut quod iudicij notio præ se fert. Ad eundem modum etiam singillatim omnia in se inuicem transeant, sic vt nulla peculiaris significatio alterum ab altero secernat. Quod si hæc Eunomius, tamquam legislator aliquis edicit; cur scripturæ frustra diuinam naturam variis nominibus appellant? Ac Deum iudicem, iustum, fortem, patientem,

δοκεῖ δὲ μηδὲ ὁ τῆς δικαιοσύνης λόγος ἕτερον παρὰ τὰ εἰρημένα τυγχάνειν· μηδὲ ὁ τῆς σοφίας, καὶ ὁ τῆς δυνάμεως, καὶ τὸν τῆς ἀγαθότητος, καὶ ἑκάστου τῶν θεοπρεπῶν ὀνομάτων· καὶ μηδεὶς ἔστω λόγος κατὰ τὸ ἰδιάζον νοούμενος· ἀλλ᾽ ἐπὶ παντὶ τῷ καταλόγῳ τῶν ὀνομάτων ἓν ὑποκείσθω τὸ σημαινόμενον, καὶ εἷς ὑπογραφῆς λόγος ὁ περὶ ἑκάστου τῶν λεγομένων ὅρον ἀποπληρούτω· κἂν ἐρωτηθεὶς τὸ τοῦ κριτοῦ σημαινόμενον, τὴν τῆς ἀγεννησίας ἑρμηνείαν ἀπόκειναι· κἂν τῆς δικαιοσύνης δέῃ τὸν ὁρισμὸν ἀποδοῦναι, τὸ ἀσώματόν σοι πρόχειρον εἰς τὴν ἀπόκρισιν ἔστω· τί δὲ σημαίνει ἡ ἀφθαρσία? ὅπερ ἢ τὸ ἔλεος πάντως ἐρεῖς, ἢ ἡ τῆς κρίσεως σημασία παρίστησιν· οὕτω καὶ τὰ καθ᾽ ἕκαστον πάντα πρὸς ἄλληλα μεταχωρείτω, μηδεμιᾶς ἰδιαζούσης ἐμφάσεως τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου διαστελλούσης. καὶ εἰ ταῦτα νομοθετεῖ ὁ Εὐνόμιος, τί μάτην αἱ γραφαὶ πολυωνύμως τὴν θείαν φύσιν διαγράφουσι, θεὸν κριτὴν

verum, misericordem, & id genus alia nominant? Nam si nullum nomen in aliqua propria notione intelligitur, sed omnia inuicem significationum confusione miscentur, inanis est labor, multas de eodem appellationes vsurpare, cum nulla significationis differentia à se inuicem nomina distinguat.

δίκαιον, ἰσχυρὸν, μακρόθυμον, ἀληθινὸν, ἐλεήμονα, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα καὶ ὀνομάζουσιν· εἰ γὰρ οὐδὲν τῶν ὀνομάτων ἐπί τινος ἰδιαζούσης ἐννοίας καταλαμβάνεται, πάντα δὲ ἀλλήλοις διὰ τὴν κατὰ τὸ σημαινόμενον συγχύσεως ἀναπέφυρται, μάταιος ἂν εἴη πολλαῖς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ταῖς ἐπωνυμίαις κεχρῆσθαι, μηδεμιᾶς τῆς κατὰ τὸ σημαινόμενον διαφορᾶς ἀπ' ἀλλήλων τὰ ὀνόματα διαστελλούσης.

Quînam ergo manifestæ insaniæ non sit, *ait D.Basilius in primo aduersus Eunomium*, proprium vnicuique nomini significatum negare subiici: sed quod ad vim attinet, idem valere inuicem affirmare nomina omnia.

πῶς οὖν οὐχὶ μανία σαφὴς, μὴ ἴδιον σημαινόμενον ἑκάστῳ τῶν ὀνομάτων ὑποβεβλῆσθαι λέγειν. ἀλλὰ παρὰ τὴν ἐνέργειαν πάντα ταὐτὸν δύνασθαι ἀλλήλοις διορίζεσθαι τὰ ὀνόματα.

Ac si quis dicat, *ait idem S. Doctor in libro de recta Fide*, Deus, non hoc ipsum, quod est, Pater, exprimit. Ei porro, quod est, Pater, deest hoc quod est creator: tum istis deest, addique oportet bonitatem, sapientiam, virtutem, ac cætera, quæ in sacra Scriptura memorantur.

ἀντὶ γὰρ εἴπῃ τις, Θεὸς, οὐκ ἐδήλωσε τὸ πατήρ· τῷ δὲ πατὴρ λείπει τὸ, κτίσης· τούτοις δὲ πάλιν χρεία ἀγαθότητος, σοφίας, δυνάμεως, καὶ τῶν λοιπῶν τῶν φερομένων ἐν τῇ ἁγίᾳ γραφῇ.

Vno verbo, vt docet D.Gregor.Nyss. lib.12.contra Eunom. Aliquid in altero eorum nominum intelligitur, quod non inest in altero.

τοῦτο γάρ ἐστιν ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν ὀνομάτων νοῆσαι ὃ ἐν τῷ ἄλλῳ οὐκ ἔστι.

Eadem est doctrina Authoris libri de

כשאני מתבונן בתוארים ואני מוצא אותם רבים בהכרח מצד היותם שלמיות מתחלפות כי הידיעה יובן ממנה דבר זולת היכולת וזולת הרצון בהכרח ומה שיובן מכל אלו ודומיהן הוא דבר זולת המהות.

fundamentis, lib. 2. cap. 21. Quum attributa, *inquit*, considero, ea plura esse necessario comperio: sunt enim perfectiones diuersæ; quippe scientia alium sui conceptum necessario exhibet, quam potentia, & liberum arbitrium: & quod ex illis omnibus, aliisque eiusmodi concipitur, aliud est quam essentia.

Ex his patet attributa non esse essentiam in sensu formali, vt loquuntur, siue prout concipiuntur; sed etsi non sint etiam accidentia, possunt concipi instar accidentium, iuxta illud Cyrilli 31. Thesau.

Σοφὸν μὲν τὸ λέγειν μηδὲν ἐπισυμβαίνειν τῇ οὐσίᾳ τοῦ θεοῦ, διὰ τὸ ἔχειν αὐτὴν ἐξ ἑαυτῆς τὸ εἶναι τελείαν· ἑρῶμεν δὲ ὅτι πολὺς ἡμᾶς ἀναγκάζει λόγος, ὡς συμβεβηκότα τὰ τοιαῦτα νοεῖν ἐπὶ θεοῦ, καὶ εἰ μὴ πάντως συνέβη.

Sapienter dicitur nihil accidere substantiæ Dei; quia ex se ipsa habet, quod sit perfecta; sed tamen cogimur nonnumquam quasi accidentia, etiamsi omnino non accidant Deo, eiusmodi attributa dicere, & mente concipere accidentium modo.

CAPVT

CAPVT VII.

Attributa re ipſa, nec à ſe inuicem, nec ab eſſentia differunt.

EIuſmodi vero diſtinctio conceptuum quibus Deum conſideramus, ita eſt intelligenda, vt nulla in re ipſa ineſſe putetur compoſitio, vel compoſitionis ſpecies, tam ea quæ phyſica, quam quæ metaphyſica vulgo nominari ſolet. vt quamuis intellectu multa eſſe dicantur; re tamen, & ſubſtantia vnum ſint, in quibus eſt plenitudo diuinitatis, *ait Author libri de Incarnatione Verbi, lib.2. in Append. Tomi. 4. Auguſt.*

Recte explicat Author libri de fundamentis, lib.2. cap.9. quod ſuperiori capite ex ipſo retulimus: nempe attributa diuina ſubſtantiam diuinam denominare; quemadmodum animal, & rationale denominant hominem. Verum enimvero, *inquit*, ſciendum eſt Deum non poſſe admittere attributa, quæ ſint duæ res componentes ipſius eſſentiam; ſicut animal, & rationale componunt hominem: neque quæ ſint vna res inſtar

ואולם ראוי שתדע
שאי אפשר שיתואר
השי״ בשני דברים
על שהם בו עצם
כחיות והדבור באדם
ולא בדבר אחד על

differentiæ ſubſtantialis: ſic enim Deus benedictus componeretur ex duabus rebus: iam autem oſtendimus Deum benedictum eſſe ſimpliciſſimum ſimplicitate perfecta. ſed ita in Deo recte admittitur attributum, vt ſit explicatio nominis, quo nuncupatur: quod fieri non poteſt, niſi attributum ſit ſubſtantiale explicans ſubſtantiam, quam denominat.

שהוא בו חלק עצם
שאם כן היה הש״י
מורכב מב״ דברים
וכבר ביארנו שהוא
יתברך פשיט בתכלית
הפשיטות אבל כבר
יתואר באיזה תואר
על דרך שיהיה התואר
ההוא ביאור לשם
הנקרא בו וזה לא יבא
אלא כשיהיה התואר
ענין עצמי מבאר לעצם
המתואר.

Simile eſt illud Anſelmi in Monologio, cap. 16. Idem eſt quodlibet vnum illorum, quod omnia ſimul, ſiue ſingula: vt cum dicitur iuſtitia, vel eſſentia, vnum ſignificat, quod alia, vel omnia ſimul, vel ſingula. Quemadmodum itaque vnum eſt quidquid eſſentialiter de ſumma ſubſtantia dicitur; ita ipſa vno modo, vna conſideratione eſt quidquid eſt eſſentialiter. Cum enim aliquis homo dicatur corpus, & rationalis, & homo; non vno modo, vel conſideratione hæc tria dicitur. Secundum aliud enim eſt corpus, & ſecundum aliud rationale: & ſingulum horum non eſt totum id, quod eſt homo. Illa vero ſumma eſſentia nullomodo ſic eſt aliquid, vt idem il-

lud secundum alium modum, aut secundum aliam considerationem non sit; quia quidquid aliquo modo essentialiter est, hoc est totum quod ipsa est.

Si vnamquamque proprietatem, velut ingenitum, diceremus partem esse substantiæ, *inquit D. Basil. lib. 2. aduersus Eunomium*, locum haberet quod obiicit Eunomius, Deum fore compositum, vt pote qui ex diuersis cōstaret. Sed cum substantiam Dei dicamus esse lumen, aut vitam, aut bonum vniuersum, quod est vitam esse, & totum lumen, totumque bonum; porro vita habet consequens ingenitum: nonne compositione caret is, qui secundum substantiam est simplex.

εἰ μὲν ὡς μέρος τῆς οὐσίας τὸ ἀγέννητον ἐλαμβάνομεν, εἶχεν ἂν αὐτῷ χώραν ὁ λόγος σύνθετον εἶναι λέγων τὸ ἐκ διαφόρων συγκείμενον· εἰ δὲ οὐσίαν θεοῦ τὸ φῶς τιθέμεθα, ἢ τὴν ζωὴν, ἢ τὸ ἀγαθὸν ὅλον ὅπερ ἐστὶ ζωὴν ὄντα, καὶ ὅλον φῶς, καὶ ὅλον ἀγαθὸν, παρεπόμενον δὲ ἔχει ἡ ζωὴ τὸ ἀγέννητον, πῶς οὐκ ἀσύνθετος ὁ κατὰ τὴν οὐσίαν ἁπλοῦς.

Hæc est ratio quamobrem Hebræi attributa vocant Sephirot, teste R. Mose in commentariis suis ad cap. 1. libri Ietzira. Abraham, *inquit*, pater noster vocauit Sephirot, quasi Saphiros, ad significandum, quemadmodum Saphirus omnes colores recipit; sic Deo omnes formas, benedictiones, emanationesque tribui; ita tamen, vt hæc omnia summam Dei benedicti vnitatem prędicent.

אברהם אבינו אמר ספירות מענין ספירים וכמו שהספיר מקבל המראים כלם כן יבאר בזה קבול כל הצורות וכל הבריכות והאצילות וכל זה לאות שהשם ית" הוא אחד.

Ad faciliorem huiusce veritatis intelligentiam, scilicet Deum, quum re ipsa simplicissimus sit; notiones tamen habere diuersas, secundum quas variis censetur appellationibus: hac similitudine vtitur D. Basilius lib. 1. aduersus Eunomium.

οἷον τοῦ σίτου νόημα μὲν ἁπλοῦν ἐνυπάρχει πᾶσι καθ' ὃ φανέντα γνωρίζομεν· ἐν δὲ τῇ ἀκριβεῖ περὶ αὐτοῦ ἐξετάσει, θεωρία τε πλειόνων προσέρχεται, καὶ προσηγορίαι διάφοροι τῶν νοηθέντων σημαντικαὶ, τὸν γὰρ αὐτὸν σῖτον νῦν μὲν καρπὸν λέγομεν, νῦν δὲ σπέρμα, καὶ πάλιν τροφήν· καρπὸν μὲν ὡς τέλος τῆς παρελθούσης γεωργίας· σπέρμα δὲ, ὡς ἀρχὴν τῆς μελλούσης· τροφὴν δὲ ὡς κατάλληλον εἰς προσθήκην τῷ τοῦ προσιεμένου σώματι· τούτων ἓν ἕκαστον τῶν λεγομένων καὶ κατ' ἐπίνοιαν θεωρεῖται, καὶ τῷ ψόφῳ τῆς γλώττης οὐ συναπέρχεται.

Velut frumenti simplex quidem inest in omnibus notio, qua simulatque oculos incurrerit, illud agnoscimus. Adhibita vero diligentiore illius examine plurium occurrit consideratio, appellationesque variæ, quibus res cogitatæ significantur. Nam idem frumentum modo fructum vocamus, modo semen, ac rursus alimentum: fructum quidem, tamquam finem antecedentis agriculturæ: semen vero, tamquam futuræ initium: alimentum porro, tamquam aptum ad incrementum comedentis corpori præstandum. Horum quæ dicuntur vnumquodque & secundum intelligentiam spectatur, & cum linguæ strepitu non transit.

Hoc ipsum Gregor. Nyss. lib. 12. aduersus Eunomium, animæ nostræ similitudine declarat: quæ cum plures in se disciplinas continet, vt Astronomiam, musicam, medicinam, non propterea simplex, vnaq;

esse desinit, neque composita putatur. Quo exemplo vtitur etiam Iudæus Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 8. Anima *inquit*, humana, quum sit vna, ex ipsa tamen emanant operationes diuersæ, *&c.*

הנפש האנושית אחת
ימשכו ממנה פעולות
מתחלפות.

Addit posteà: Quod si hæc sic se habent in agentibus nostris imbecillibus, quæ sensu comprehenduntur: quanto magis id exigit conditio primi agentis, à quo procedunt omnes operationes, cum naturales, tum liberæ. Itaque asserimus, etsi cōcipiamus plures diuersas à Deo benedicto operationes emanare; eas tamen in Deum benedictum compositionem non inducere. Hinc philosophis visum est tot attributis diuersis Deum denominare propter operationes eius diuersas, siue circa diuersa subiecta, quemadmodum potentia vegetatiua est in planta, & potentia animalis in animali. siue circa subiectum vnum: quemadmodum aliquando miseretur, & parcit: aliquando vindictam sumit de vno eodemque viro seorsim: vel de vno populo generatim: & ita de cæteris attributis, quæ denotant operationes diuersas

ואם נמצא זה בפועלים
המוחשים החלושים
אשר אצלנו כל שכן
שימצא זה בחק
הפועל הראשון אשר
הוא סבת כל הפעולות
הטבעיות והרצוניות
ולזה נאמר שאעפ״
שנשיג היות נמשכות
ממנו יתברך פעולות
רבות מתחלפות אין
זה ממה שיתייבו רבוי
בו יתברך ולזה כח
שיותר אצל המעיינים
להאר השם בכמו אלו
התוארים המתחלפים
מצד הפעולות
המתחלפות אם
במקבלים מתחלפים
כמו כח הצמיחה
בצומח וכח החיות
בחי ואם במקבל אחד
כמו שיהיה חנון ורחום
פעם ונוקם פעם לאיש
אחד בעצמו או לעם
אחד בעינו וכיוצא
באלו התארים. המורים
על הפעולות הנמשכות

ממנו ובעבור זה נאמר
כי אף אם נתאר אותו
בעצמו באיזה תאר
מצד הפעל שראינו
שנמשך ממנו אין זה
ממה שיחייב רבוי בו
כי כשתארנו אותו
שהוא חי בבחינ' הפעל
הנמשך ממנו שהוא
החיות לכל החיים
לא יחייב זה רבוי
בעצמו יתברך כי
הכוונה לומר כי לפי
שאנו רואים החיים
הנמשכים ממנו נשפוט
שעמו מקור חיים
להמשיך החיות לכל
החיים ולזה הוא מה
שנתארהו בשהו' חי
כמאמר הכתוב כי
עמך מקור חיים.

agentis. Dicimus ergo, etſi Deo habita ratione ipſius tribuatur aliquod attributum propter operationem, quam videmus ab ipſo procedere, non ideo tamen ipſum eſſe compoſitum: quum enim Deum denominamus viuentem propter operationem vitæ, quæ ab ipſo deriuatur in omnia viuentia, non ſequitur in ipſo Deo benedicto eſſe compoſitionem: id tantum exprimitur, ſcilicet ex eo quod videmus vitam ab ipſo procedere, nos iudicare cum ipſo eſſe fontem vitæ, ad diffundendam vitam in omnia viuentia. Hæc eſt ratio quamobrem Deum denominamus viuentem, iuxta illud Pſal. 36. verſ. 10. *Quoniam apud te eſt fons vitæ.*

Quod Theologi noſtri ſic explicant, eſſentiam diuinam ſimpliciſsimam eſſe; ſed eſſe plures res Eminenter, quippe quæ infinitate ſua innumerabiles mentis humanæ notiones, & conceptus exhauriat. Itaque eadem prorſus Dei ſubſtantia, quæ, vt à nobis tamquam eſſentia conſideratur, occulta eſt, & ignota, neque verbis poteſt explicari: vt rationem habet effectricis facultatis, & vt fons eſt bonorum, atque commoditatum omnium, quæ in res creatas

profluunt, tum nobis est vsu ipso, & vtilitate cognita: tum varias appellationes accipit; vt vel omnipotentia, vel sapientia, vel prouidentia, vel bonitas, vel id genus alia nominetur: Cum sit Deus omnia in omnibus; vt per hæc vocabula diuinarum dispositionum mysteria cognoscantur; non vt ipsa maiestas Dei proprie definita demonstretur, *ait simili in re S. August. serm. 190. de Tempore.*

Quæ quum ita sint, cum sapientia in Deo re ipsa sit idem quod bonitas, quod diuinitas; & tamen quum sapientiam cognoscimus; eius notio diuersa sit à bonitatis, diuinitatisque notione; Quomodo falsa non est perceptio nostra, quæ rei perceptæ minime consentanea est? Quia nimirum id quum facimus, non ita in re esse indicamus: neque humanis cogitationibus ea, quæ mentem omnem excedunt, subiicimus: aut inquisitionibus rem comprehendentibus ea, quæ inuentione potiora sunt, iniuria afficimus. *Vt verbis vtar Eulogij Alexandrini apud Photium, Cod. 230. Aliud quippe est vnum aliquid per se, ac separatim ab altero, quo cum iunctum est re ipsa, contemplari, & cognoscere: aliud indicare il-*

οὐκ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς τὰ ὑπὲρ νοῦν ὑποβαλλόμεθα, οὐδὲ ἐφικνοντικαῖς ἐρεύναις τὰ ὑπὲρ εὕρεσιν ἐνυβρίζοντες.

lud ab eo esse disiunctum. Nam qui vnum sine altero cogitat, non tamen ab eo separatum esse putat, aut affirmat: sed simpliciter quid sit hoc per sese, ac sine altero spectat. Talis autem notitia veri, falsique est expers; quia verum, ac falsum in compositione, ac diuisione consistit, *vt scribit Aristot. cap.* 1 *de Interp.*

περὶ γὰρ σύνθεσιν καὶ διαίρεσίν ἐστι τὸ ψεῦδός τε καὶ τὸ ἀληθές.

Hunc concipiendi modum Author libri de fundamentis, lib. 2. *cap.* 25. *egregie comparat somnio dormientis.* Scriptum est, *inquit,* Psal. 139. v. 17. & 18. *Quam pretiosæ sunt mihi cogitationes tuæ, ô Deus: quam præstant capita earum, dinumerabo eas, & super arenam multiplicabuntur: experrectus sum, & adhuc sum tecũ,* id est, *Tu intellexisti cogitationes meas de longe,* v. 2. Verum ego non possum comprehendere cogitationes tuas, id est, cognitionem tuam, & conceptus tuos: Ita enim pretiosi sunt mihi, vt superent captum meum dignitatis suæ splendore: tum quia sunt æterni: hoc est quod dicitur, *Quam præstant capita earum* (cogitationum) tum quia sunt infinitæ notitiæ, hoc est quod dicitur, *Dinumerabo eas, & super arenam multiplicabuntur.* Nihilominus tamen ea omnia

ולי מה יקרו רעיך אל מה עצמו ראשיהם וגו״:

כלומר אתה בנת לרעי מרחוק אבל אני איני יכול להשיג רעיך רוצה לומר ידיעתך ומחשבותיך כי הם יקרי לי מאד עד שאי אפשר לי להשיגן מצד יוקר מעלתם ועוד שהם בבת״ בזמן וזהו ומה עצמו ראשיהם ועוד שהם ידיעות בבת״ וזהו אספרם מחול ירבון ועם כל זה הם

vnum

vnum sunt in te vnitate perfecta, sicut scriptum est eodem Psal. vers. 16. *Et illi est vnitas in eis.* Nec enim ea sunt aduentitium quid essentiæ tuæ. Enimvero quum experrectus sum à meditatione eorum; inueni me adhuc esse tecum, id est, ea nihil aliud esse præter te. Intelligere autem possumus per dictionem (*Cogitationes tuæ*) attributa perfectionum Dei benedicti.

מתאחדים בך אחדות גמורה כמו שאמר ולו אחד בהם ואינן ענין נוסף על עצמותיך כי כאשר הקיצותי מהתבודדותי בזה מצאתי כי עודי עמך ואינם דבר זולתך ואפשר שנאמר כי במלת רעיך ירמוז אל תארי השלמיות אשר בו יתברך.

Notandum est hûc Iudæum interpretari vers. 16. secundum traditionem Doctorum suorũ: & illi est vnitas. *Nam prout scriptum est in textu; aliud omnino verba sonant: scilicet* quum ne vnum quidẽ eorum existeret. *Quod ipse monuit paulo supra, dum sic explicat*, v. 16. Psal. 139. *Embryonem meum viderũt oculi tui*, &c. Omnes, *inquit*, Embryones tam pauperum, quam magnatum scripti sunt in libro tuo: & noti sunt tibi dies, quibus in eos formæ infundentur, vt iis informentur. Immo antequam quidquam eorum existat. Hoc est quod dicit Dauid, *Scripti erant dies, quibus ea omnia erant formanda, quum adhuc nullum eorum existeret.* Si hæc explicentur prout scripta sunt, nempe per Aleph לא אחד,

כל הגלמים קטן וגדול כלם הם נכתבים על ספרך וידועים לפניך הימים שיושפעו בהם הצורות ויהיו נוצרים בהם ואפילו קודם שיהיה שום אחד מהם נמצא וזהו אמרו ימים יוצרו ולא אחד בהם על פי הכתוב שהוא כתוב באלף ועל פי

expone *Nullū.* Sed si sequamur traditioné, quæ legit לו אחד per Vau; expone *Illi vnum, siue vnitas est.* Sensus ita erit; Multiplicatis rebus quæ cognoscuntur cognitionem non multiplicari; sed esse in Deo vnitaté cognitionis circa illa.

המסורת שהוא כויו בא לומר שבהתרבות הידועים לא התרבה הידיעה אבל לו יתברך אחדות ידיעה בהם.

Sed redeamus ad explicationem modi illius concipiendi attributa diuina in vnitate essentiæ Dei. Subdit Iudæus ille. Experrectus sum, & adhuc sum tecum, Psal.139. *id est,* quum attributa considero: eaque plura esse necessario comperio; sunt enim diuersæ perfectiones: & scientia alium sui conceptum exhibet necessario, quam potentia, & liberum arbitrium: & quod ex illis omnibus, & aliis eiusmodi concipitur, aliud est quam essentia. Secundum hanc considerationem videri possent attributa inferre compositionem in essentiam tuam; ideo dixit, *Experrectus sum, & adhuc sum tecum.* id est, Quum exsurrexi ab illa concipiendi ratione, qua ego multitudinem attributorum intelligebam; Ego video omnia illa attributa non esse nisi notiones intellectuales, quibus concipiuntur perfectiones illæ esse in essentia tua; sed ve-

הקיצותי ועודי עמך כלומר כשאני מתבונן בתארים ואני מוצא אותם רבים בהכרח מצד היותם שלמיות מתחלפות כי הידיעה יובן ממנה דבר זולת היכולת וזולת הרצון בהכרח ומה שיובן מכל אלו ודומיהן הוא דבר זולת המהות וזאת הבחינה כבר יחשב בהתארים מחייבים אי זה רבוי בעצמותיך על כן אמר הקיצותי ועודי עמך כלומר כשאני מקיץ מאותם ההתבוננות שאני מתבונן ברבוי התארים אני רואה שכל אותם התארים אינן אלא בחינות שכליות מורות היות השלמיות ההם נמצאים בעצמותיך אבל על

re re ipsa nihil sunt præter essentiam tuam: hoc est quod dicitur, *Et adhuc sum tecum*: id est, Ea nihil sunt præter te, neque essentiam tuam multiplicant.

דרך האמת אינם דבר זולת עצמך וזהו לשון ועודי עמך כלומר שאינן דבר זולתך ואינן מחייבים רבוי בעצמותיך.

CAPVT VIII.

De Attributis absolutis, & relatiuis.

R*Egius psaltes in contemplatione attributorum diuinorum defixus, exclamat, Psal. 103.* Benedic anima mea Domino; & omnia quæ intra me sunt, nomini sancto eius: Benedic anima mea Domino, & noli obliuisci omnes retributiones eius.

Quæ sic explicat Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 23. Bis dicit Dauid, *Benedic anima mea Domino:* Secundum duas species laudationis, siue attributorum, quorum mentionem fecimus. Quod attinet ad attributa, quæ Deum ipsum respiciunt, dicit Dauid; *Benedic anima mea Domino, & omnia interiora mea nomini sancto eius*, &c. id est, Celebra Deum laudatione, quæ deceat dignitatem sanctitatis nominis eius:

אמר ב' פעמים ברכי נפשי את ה' כנגד שני מיני השבח שאמרנו כנגד השבח אשר מצד עצמו אמר ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו וגו' כלומר השבח הראוי לו כפי מעלת שם קדשו מה

שאין הפה יכולה לדבר

quam ore eloqui nemo poteſt.

וכנגד השבח הב'
אשר בבחינת פעולותיו
והטוב המקובל כמנו
ומהדרכים שהוא
מנהיג בהם בריותיו
אמר פעם שנית ברכי
נפשי את ה" ובאר
שזה השבח הוא מצד
פעולותיו ולזה סיים
ואל תשכחי כל גמוליו.

Quod vero pertinet ad attributa ſecũdæ ſpeciei, quæ reſpiciunt operationes Dei, & bonum quod ab ipſo percipitur: & vias, quibus ducit & regit creaturas ſuas, dicit iterum Dauid: *Benedic anima mea Domino, & noli obliuiſci omnes retributiones eius.* quibus verbis deſignat operationes eius.

Χρὴ τοίνυν ἕκαστον τῶν ἐπὶ
θεοῦ λεγομένων οὐ τί κατ'
οὐσίαν ἐστὶ σημαίνειν οἴεσθαι
ἀλλ' ἢ τί οὐκ ἔστι δηλοῦν,
ἢ σχέσιν τινὰ πρός τι τῶν
ἀντιδιαστελλομένων ἤ τι
τῶν παρεπομένων τῇ φύσει
ἢ ἐνέργειαν.

Non enim eſt arbitrandum, *inquit Ioannes Damaſcenus lib. 1. de Fide, c. 12.* vnumquodque nominum eorum, quæ de Deo dicuntur, quid ſecundum eſſentiam ſit ſignificare, ſed vel quid non ſit indicare; vel habitudinem quamdam ad ea, quæ ex aduerſo opponuntur: vel aliquid naturam conſequens, vel actionem.

שיתואר השם
בתוארים מתחלפים
אם מצד הפעולות
המתחלפות מצד
המקבלים ואם מצד
הפעולות המתחלפות
בעצמם או מצד
היחסים והצרופים
שיצטרף אליהם או מצד
הבחינות המתחלפות.

Denominatur Deus ſecundum diuerſa attributa, ſiue propter operationes, quæ diuerſæ ſunt habita ratione ſubiectorum: aut quæ ſunt diuerſæ in ſe ipſis: ſiue propter proprietates, & relationes, quibus diuerſi in Deo reſpectus intelliguntur, ſiue propter notiones diuerſas: *inquit Author libri de fundam. lib. 2. c. 8.* Sed etiam, *inquit idem cap. 21.* habita ratione ipſius benedicti.

אבל גם מצד עצמו
יתברך.

Vniuersim hæc omnia referuntur ad duas species attributorum. Absolutorum scilicet: & Relatiuorum.

Duæ sunt species attributorum eiusmodi; *inquit Iudæus ille cap. 24.* quibus diximus Deum denominari: Alia sunt attributa respectu ipsiusmet: alia respectu operationum eius.

שני מיני התארים הללו שאמרנו שיתואר בהם השי״ שהם התארים אשר מצד עצמו והתארים אשר מצד פעולותיו.

Hinc in libro Portæ lucis: Quare Iehoua benedictus denominatur Tu? quia nimirum ad se ipsum intrinsece refertur, non ad creaturas: quemadmodum attributum, Dominus.

מה שיהוה ית״ מכונה בלשל אתה״ לפי שהוא מכפנים ואינו נמצא לבריות כמו מדת אדני״.

Sic Philo Iudæus lib. de Nominum mutatione: Ens, *inquit,* (vel *Qui est,*) vt ens, non refertur ad aliud: Ipsum enim se ipso plenũ est, ac sibi ipsum sufficiens; & tam ante, quam post omniũ productionem, in eodem statu perseuerans.

τὸ γὰρ ὂν ᾗ ὄν ἐστιν, οὐχὶ τῶν πρός τι· αὐτὸ γὰρ ἑαυτοῦ πλῆρες, καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ ἱκανόν, καὶ πρὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, καὶ μετὰ τὴν γένεσιν τοῦ παντὸς ἐν ὁμοίῳ.

Cæterum, *subdit ille ibid.* virtutes eius aliquæ, quas ad conditi à se operis beneficam procurationem extendit, dici quodammodo ad aliquid euenit: vt est facultas regia, & vis benefica. Rex enim alicuius rex, & benefactor item alicuius: ita vt alter omnino sit, qui regitur, & qui beneficio afficitur.

Ibid. τῶν δὲ δυνάμεων, ἃς ἔτεινεν εἰς γένεσιν ἐπ' εὐεργεσίᾳ τοῦ συσταθέντος, ἐνίας συμβέβηκε λέγεσθαι ὡσανεὶ πρός τι, τὴν βασιλικὴν, καὶ εὐεργετικήν, βασιλεὺς γάρ τινος, καὶ εὐεργέτης τινὸς ἕτερον πάντως βασιλευομένου, καὶ εὐεργετουμένου.

Hic quæri solet attributa relatiua Deo

ab æterno tribuantur; an vero ex tempore? Recte Cyrillus distinctione vtitur.

In Thes. 31.
τί γὰρ ἐροῦμεν συνιέντες, ὅτι πρὸ μὲν τῆς διακοσμήσεως τοῦδε τοῦ παντὸς ἦν μὲν κατ' οὐσίαν δημιουργὸς, οὔπω δὲ ἦν τῇ ἐνεργείᾳ, διὰ τὸ μήπω τῶν ὄντων τι παρῆχθαι πρὸς γένεσιν· ἐπειδὴ δὲ ἐποίησε τὸ πᾶν, γέγονεν ὥσπερ καὶ δημιουργὸς, καὶ τρόπον τινὰ συμβέβηκε τοῦτο αὐτῷ, διὰ τὸ καὶ κατ' ἐνέργειαν ὀφθῆναι τοιοῦτον.

Quid dicemus, *inquit*, intelligentes ante creationem huius mundi creatorem substantia Deum fuisse, sed nondum actu, quod nulla res adhuc existeret? Creato autem mundo, factus quoque velut creator est; idque modo quodam ei accidit, quod actu talis extitisse conspicitur.

D. Thom. vt supra retulimus, cap. 5. Vtraque tamen nomina (*inquit*, id est, tam quæ significant diuinam essentiam indirecte, v. g. *Dominus*, &c. quam quę directe eam significant, v. g. *Creator*, &c.) ex tempore de Deo dicuntur quantum ad habitudinem, quam important vel principaliter, vel consequenter; non autem quantum ad hoc, quod significant essentiam, vel directe, vel indirecte.

Itaque si per nomen Creatoris, Domini, Regis, &c. intelligatur qui actu creat, qui actu subditos habet, quibus dominetur, quos regat, &c. Sic cum Tertulliano contra Hermogenem, capite tertio. Dei nomen dicimus semper fuisse apud semetipsum, & in semetipso.

Dominum vero non ſemper: diuerſa enim vtriuſque conditio. Deus ſubſtantiæ ipſius nomen, id eſt, Diuinitatis: Dominus vero non ſubſtantiæ, ſed poteſtatis. Subſtantiam ſemper fuiſſe cum ſuo nomine, quod eſt Deus, poſtea Dominus, accidentis ſcilicet rei mentio. Nam ex quo eſſe cœperunt, in quo poteſtas Domini ageret, ex illo per acceſſionem poteſtatis, & factus, & dictus eſt Dominus.

Simile eſt illud Maiemonidis quod cap. 5. retulimus. Aduerte, *inquit*, quomodo ſignificet (R. Eliezer) illa omnia nomina deriuata ex tempore eſſe impoſita poſt creationem mundi: equidem verum eſt illa omnia nomina eſſe impoſita habita ratione operationum, quæ fiunt in mundo.

הסתכל איך גלה שאלו השמות הנגזרים כלם נתחדשו אחר חדוש העולם וזה אמת שהם כולם שמות הונחו לפי הפעולות הנמצאות בעולם.

Si vero per nomen Creatoris, Domini, Regis, &c. eum intelligimus, qui vim habet creandi, dominandi, regendi, &c. Immo actu ipſo, quantum eſt ex ſeſe, præditus eſt; ad hunc modum Deus Creator, Dominus, Rex, &c. ex æterno fuit, quamuis nullum adhuc opus extaret: Si quidem & medicus, & architectus vocatur is qui nondum vel medicinam fecit, vel domum

extruxit: dum tamen vterque necessaria ad effectum operis facultate sit præditus. Ita Zacharias Mitylenæus in libro de Mundi opificio, Tom. I. Bibliot. PP. sciscitanti Ethnico. Quomodo conditor Deus nisi semper condat aliquid? *Respondet:* Quoniam condendi rationes in se ipso habet, semper esse conditorem. quemadmodum & medicus apud se habens medendi rationes, medicus est, & dicitur.

Πῶς δημιουργὸς ὁ Θεός, ὦ 'ταῖρε, εἰ μὴ ἀεὶ δημιουργεῖ; ΧΡ. Ὡς ἔχων, ἦν δ' ἐγώ, τοὺς δημιουργικοὺς λόγους ἐν ἑαυτῷ ἀεὶ δημιουργὸς ὁ Θεός· ὥσπερ καὶ ὁ ἰατρὸς ἔχων τοὺς ἰατρικοὺς λόγους ἐν ἑαυτῷ ἰατρός ἐστί τε, καὶ λέγεται.

Eleganter id exprimit Maximus, Centuria 4. de Charitate, num. 3. Tom. V. Bibliot. PP. Notitiam, *ait*, rerum, quam ab æterno in se ipso prius existentem habuit opifex, quando voluit subsistentem fecit, atque produxit.

Τὴν δὲ ἀΐδιον ἐν ἑαυτῷ ὁ δημιουργὸς τῶν ὄντων προϋπάρχουσαν γνῶσιν ὅτε ἐβουλήθη οὐσιῶσε, καὶ προεβάλετο.

Hinc obseruat Author libri de fundamentis, lib. 1. cap. 11. Toto primo capite Geneseos vsq; ad vers. 4. cap. 2. Deum non denominari, nisi *Elohim*, id est *Eum*, qui habet potestatem producendi omnia: ad significandum scripturam intendere per hæc omnia, quæ in hoc capite scripta sunt, docere esse agens, à quo producta sunt omnia.

ולזה לא נזכר בכל החלק הזה שהוא מבראשית עד אלה תולדות השמים אלא שם אלהים בלבד כלומר בעל היכולת להמציא הכל להורות כי לא היתה הכונה בכל מה שנזכר בזה החלק אלא להורות על מציאות הפועל לכל הנמצאות.

Igitur hoc nomen, Creator, *ait Nicolaus Cusanus, libro primo de Docta Ignorantia,*

rantia, cap. 24. quamuis ei in respectu ad creaturas conueniat, tamen etiam conuenit antequam creatura esset: quoniam ab æterno creare potuit.

Erat, *inquit Hugo Etherianus in tertio contra Græcos libro. Cap. 4. Tom. 9. Bibliot. PP.* omnitenens conditor, & dominus, sine habitudine habens omnium eorum rationes, quæ circa ipsum perspiciuntur. Quæ habitudines cum circa substantiam sint, ipsæ nequaquam substantia sunt; nec tamen ab extrinsecis obueniunt. *Ac subinde negat ex creatis rebus habitudinem capere Deum.* Nam si ex conditis, & creatis acquisiuisset habitudinem, fuisset potentia eius indiga, & per extrinsecam habitudinem condendi potentiam sortiri visum fuisset. At vero diuinum per se sufficiens est, & sui ipsius absque quolibet extrinseco completiuum. Nefas enim est aliquod adiectum Deo attribuere; vt habent qui vicissim ex defectu copiam nanciscuntur.

Egregie hoc ipsum tractat Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 14. Deus, *inquit*, perficit omne ens: nulla vero perfectio illi aduenit extrinsecus: secus at-

והוא חנותן שלמות
לכל נמצא ואין שום
שלמות באלו מזולתו

כמלכים שמלכותם בא להם מזולתם כי המלכים אין מלכותם מהעלית אלא מצד הכבוד הנעשה להם מזולתם שאם לא מצד הכבוד לא יוכר שהוא מלך ושיש לו יתרון על זולתו ולזה הם כאלו הכבוד מושל עליהם אבל השם יתברך אינו כן כי הוא מושל על הכבוד ולזה נקרא מלך הכבוד וזה כי הדרת המלך ברב עם כדי שיהיה כבודו מתרבה והשם יתברך לפי שדוא מלך על הכבוד אין מלכותו מהעלה בזולתו ולא משתנה כהשתנות הנמלכים וכהתמעטם

que Regibus, quorum perfectio extrinſecus accedit: Regum enim imperium non eminet, niſi ſecundum gloriam, & honorem, qui illis extrinſecus exhibetur: quippe ſine honore eiuſmodi, & gloria non dignoſceretur rex eſſe; nec aliis præſtaret. Quamobrem ſic ſunt quaſi illis gloria dominetur. Sed quod attinet ad Deum benedictū; non ita res eſt: Deus enim gloriæ dominatur. Hinc Pſal. 24. v. 7. vocatur, *Rex gloriæ*. Dignitas namque Regis à numero ſubditorum pendet, vt maior accedat illi gloria. Deus vero quia eſt Rex gloriæ, Regnum eius ab extrinſeco non ſe erigit: neque mutatione, aut deſtructione ſubditorum mutationem recipit.

אמר המשורר קול יי׳ יחולל אילות ויחשוף יערות ובהיכלו כלו אומר כבוד כלומר שאפילו כשהקדוש ברוך הוא עושה דין ומשחית היערות והבעלי חיים אין מלכותו וכבודו מתמעטת בזה כי בהיכלו רצה לומר כמדרגתו הכל הוא כבוד והביא ראיה לזה

Hoc innuit Pſaltes, Pſal. 29. verſ. 9. *Vox Domini parturire faciet ceruas, & deteget ſyluas, & in templo eius, ipſe totus dicit gloriam*: id eſt, Etiamſi Deus iudicium exerceret, & perderet ſyluas, & animalia, regnum tamen eius, & gloria eius non minuerentur; quia in templo eius: id eſt, ſecundum dignitatem eius, ſiue intra ſe, plenitudo eſt gloriæ.

Hoc confirmat verſu ſequenti,

Dominus in diluuio sedit; & sedet Dominus rex in sæculum: id est, Deus Dominus erat tempore diluuij: mundus enim erat plenus ante diluuium hominum, & animalium. Omnia vero hæc deleta sunt, neque superfuit, nisi Noë, & qui cum eo erant in arca; nihilominus tamen regnum Dei non est mutatum ab eo quod erat. Hoc est quod dicitur: *Et sedet Dominus rex in sæculum.*

כי יי" למבול ישב
וישב השם מלך לעולם
רוצה לומר כי השם
היה בזמן חמבול
שהיה העולם מלא
קודם המבול מאנשים
ומבעלי חיים ונשחת
הכל ולא נשאר רק
נח ואשר אתו בתיבה
ואף על פי כן לא
נשתנית מלכותו
מכמות שהיה וזהו
וישב יי" מלך לעולם

Similiter Regem sæculorum dici Deum docet Dionysius in libro de diu. Nominib. cap. 5. Deus enim non quodammodo est ens, sed simpliciter, & non determinate totum in se esse complectens atque occupans. Ideo & Rex sæculorum dicitur; quoniam in ipso, & circum ipsum totum esse & est & subsistit, &c.

καὶ γὰρ ὁ θεὸς οὔπως ἐστὶν ὄν, ἀλλ' ἁπλῶς, καὶ ἀπεριορίστως, ὅλον ἐν ἑαυτῷ τὸ εἶναι συνειληφὼς, καὶ προειληφώς· διὸ καὶ βασιλεὺς λέγεται τῶν αἰώνων, ὡς ἐν αὐτῷ καὶ περὶ αὐτὸν παντὸς τοῦ εἶναι καὶ ὄντος, καὶ ὑφεστηκότος.

CAPVT IX.

De Attributis affirmantibus, & negantibus.

Illud attributorum omnium cum absolutorum, tum relatiuorum commune est, quod Deo tribuuntur quatenus consideratur vt primum ens: & causa rerum om-

nium: & quatenus transferimus in ipsum perfectiones rerum creatarum.

התוארים שייוחסו אליו ית׳׳ הם ב׳ מינים מין ייוחס אליו מצד היותו מחוייב המציאות ועלה על כל הנמצאים שאי אפשר שיושכל היותו מחוייב המציאות ועלה כל הנמצאים אם לא ימצאו בו אלו התוארים כמו היותו אחד וקדמון ונצחי וחכם ורוצה ויכול וזולת זה מן התוארים שהוא מן ההכרח שימצאו בו יתברך להיותו ממציא כל הנמצאים ומן ייוחס אליו מצד שנדמה בו היותו שלמות כמו אם ניחס אליו העושר לפי שאנו מדמים בו שהוא שלמות אליו כמו שהוא שלמות אלינו מצד שההפך הוא חסרון

Duæ sunt species attributorum diuinorum, *inquit Author libri de fund. lib. 2. cap. 21.* Prima species est eorum quæ Deo tribuuntur, quatenus est ens necessariæ existentiæ: & causa rerum omnium. Nec enim concipi potest vt necessario existens, & causa omnium entium, nisi in illo reperiantur illa attributa, v.g. nisi sit vnus, primus, æternus, sapiens, volens, potens: & præterea attributa ea quæ necessario in Deo benedicto reperiri debent, quatenus producit omnia entia. Alia species est eorum, quæ Deo tribuuntur, quatenus in iis existimamus esse perfectionem aliquam: v. g. tribuimus Deo diuitias; quatenus putamus perfectionem aliquam in Deo esse, quemadmodum apud nos perfectio est esse diuitem, quia contrarium defectus est.

Sic Deo vt primo enti attributa dari docet Maximus Dionysij interpres in cap. 5. de diu. Nomin. Itaque ante cætera, quæ de Deo dicuntur, cuiusmodi est vita, substantia, & alia similia, merito nomen entis illi tribuitur, &c. In hoc

Διὸ πρὸ τῶν ἄλλων, ὅσα περὶ αὐτοῦ λέγεται, οἷον ζωῆς, καὶ οὐσίας, καὶ τῶν τοιούτων, εἰκότως ἀναγορεύεται (ὁ ὢν) &c.

enim primo ſtatim incubitu mens intendit, ac primum cogitat, ipſum eſſe: deinde ſic quodam modo eſſe iſta conſiderat.

τούτῳ γὰρ ἀθρόῳ κατὰ πρώτην προσβολὴν ἐμβάλλει ὁ νοῦς τῷ εἶναι· εἶθ' οὕτω τὰ ὁπωσοῦν εἶναι αὐτὰ θεωρεῖ.

De attributis Dei, quatenus eſt cauſa rerum omnium docet Dionyſius in libro de myſtica Theologia, cap. 1. Oportet in ipſa (diuina natura) omnes omnium rerum affirmationes aſſeuerare, ac ponere, tamquam omnium cauſa.

Δέον ἐπ' αὐτῇ πάσας τὰς τῶν ὄντων τιθέναι καὶ καταφάσκειν θέσεις, ὡς πάντων αἰτίᾳ.

Denique Theodorus Abucara in opuſculo tertio aſſerit Deum poſſidere quæ in nobis ſunt præſtantiſſima, ſine admixtione vlla paſſionum, & accidentium.

τὸ θεῖον κεκτῆσθαι τὰ παρ' ἡμῖν τιμιώτατα, ἄνευ τῆς ἐπακολουθούσης αὐτοῖς τῶν παθημάτων καὶ συμπτωμάτων συμβάσεως.

Maiemonides in More Neuochim, part. 1. cap. 26. Quidquid, *inquit*, apud nos perfectio eſt, id Deo benedicto tribuitur: ad docendum illum omnibus perfectionum ſpeciebus eſſe perfectum: nullumque in ipſo eſſe defectum, vel priuationem.

כל מה שהוא שלמות אצלנו ייוחס לו ית" להורות עליו שהוא שלם במיני השלמיות כלם ואין עמו חסרון או העדר כלל

Miror quid demum illi in mentem venerit, vt deinde neget attributum vllum affirmans Deo tribui poſſe, niſi quatenus conſideratur vt cauſa rerum omnium. R. Moſes, *inquit Author libri de fundamentis lib. 2. cap. 22.* aſſerit nullum attri-

ואמר שאי אפשר ליחס

butum affirmans Deo tribui posse, sed tantum negans: omnia enim attributa negantia de Deo vere prædicantur: nullum vero affirmans vere de Deo potest prædicari, nisi habita ratione operationum eius: ideoque, inquit, quemadmodum vocatur causa, aut principium; quia est causa & principium omnium entium, quæ sunt effectus eius: & quemadmodum vocatur formans, aut creator, aut faciens de nouo, quia producit omnia entia sua simplici voluntate, nullo cogente; sic vocatur sapiens, quia producit omnia cum magna sapientia, quæ apparet in creatione eorum, &c.

ליי" שום תואר חייובי אלא שוללי ושכל התוארים השוללים צודקים עליו ואי אפשר שיצדק עליו שום תואר חייובי אלא מצד פעולתיו ועל כן יאמר כי כמו שיקרא עלה או סבה או התחלה להיותו עלה וסבה לכל הנמצאים והתחלה להם וכלם עלולים ממנו ויקרא יוצר או פועל בורא ועושה מחדש להיותו ממציא כל הנמצאים ברצונו הפשוט מבלי הכרח כן יקרא חכם להיותו ממציא כל הנמצאים בחכמה גדולה נראית ביצירתם

Et hanc quidem rationem attributorum affirmantium, quæ Deum respiciunt vt principium rerum omnium, notam esse tradit etiam insipientibus, cap. 23. Quod hæc ratio nota sit omnibus; etiam insipientibus, docet Psaltes, Psal. 93 v. 8. & 9. *Intelligite insipientes in populo: & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat*, &c.

ושזה הצד נכר לכל ואפילו לסכלים אמר המשורר בינו בוערים בעם וכסילים מתי תשכילו הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין הלא יביט וגו"

Eum vero qui Deum aliter per attributa affirmantia solet celebrare, post Rabbi

מדברי רבי חנינא שאמר על מי שהיה מרבה בתוארים

Chaninam, dicit esse similem ei, qui Regem possidentem denarios aureos millies mille; commendaret ex totidem argenteis: nonne, *inquit*, vituperatio est?

משל למלך שהיו לו אלף אלפי דינרין זהב ומקלסין אותו באלף אלפי דינרין כסף והלא גנאי הוא לו

Verum enimuero R. Mosem Maiemonidem refutat eleganter Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 30. Si attributa diuinarum perfectionum non possunt sumi nisi negatiue secundum opinionem R Mosis, quam retulimus capite vigesimo secundo huius libri; quæstio hæc occurrit: Quænam erit differentia cognitionis sapientum, & philosophorum inter se. Quum enim quis intellexerit nihil vere de Deo prædicari affirmatiue: omnia vero negatiua vere de Deo benedicto dici, vt diximus: hinc sciet quidquid de Deo sciri potest: sic non erit discrimen inter tyronem, & Salomonem: de quo tamen scriptum est 1. Reg. cap. 4. vers. 31. *Et erat sapientior cunctis hominibus.* Falsum est autem vtriusque parem esse rationem: nec prophetam à propheta differre: nec Mosem à seruo suo Iosue: Scriptum est enim Exod. 33. v. 13. *Et sciam te, vt inueniam gratiam in ocu-*

ואולם אם השגת תארי השלימות אשר בו אינה רק על דרך שלילה וכפי דעת הרמבם״ זל״ שכתבנו בפרק כב׳ מזה המאמר הנה תפול בכאן שאלה במה יהיה ההבדל בין החכמים והמעיינים קצתם לקצת כי אחר שידע האדם שלא יצדק עליו תואר חיובי כלל ושכל השולליות צודקות עליו יתברך כמו שאמרנו שם ככר ידע כל מה שאפשר שיושג ממנו יתברך ולפי זה אי זה הבדל מדרגה יהיה בין המתחיל בלמוד ובין שלמה שנאמר בו ויחכם מכל האדם ושקר שנאמר שתהיה מדרגת שניהם שוה ושלא יהיה הבדל בין הנביאים קצתם לקצת ולא בין משה ליהושע משרתו שהרי הכתוב אומר ואדעך למען אמצא חן בעיניך אחר

lis tuis. Postquam comprehendit Moses, quidquid assecutus est, quum data est lex; videbatur tamen illi, eum qui plura nosset, inuenturum maiorem gratiam in oculis Dei, *&c.*

שהשיג כל מה שהשיג
בםתן תורה שיראה
שהיודע יותר ימצא חן
בעיני השם ית׳ וגו״

R. Moses fuse de his agit in More Neuochim, par.1.c.9.neq; vero satisfecisse videtur. Quærimus enim, & dicimus: Si is qui credit omnes negationes vere Deo tribui, Deum abstrahat ab omnibus entibus: quid præstat intelligens, imperito, nosse singulatim Deum non esse metallum, neque plantam: & ita de aliis negationibus particularibus?

וכבר האריך הרב
המורה בביאור זה
פרק ט׳ מחלק ראשון
ועדין אין דבריו
מספיקים בזה כי כבר
נשאל ונאמר כי
המאמין שכל השלילות
צודקות עליו כבר
יחדהו מכל הנמצאים
וכה יתרון לחכם
עליו כשידע בפרט
שאינו לא דומם ולא
צומח ויתר השלילות
הפרטיות

Itaque fundamentum quo omnia hæc recte intelligantur, tale esse videtur, nempe duo contraria, v.g. viuum esse: & mortuum esse: sapientem esse: & insipientem esse, *&c.* non negari de Deo benedicto eodem modo. Alioqui Deus esset pura negatio: quum neque esset mortuus: neque viuus: Asserēdum est igitur, quum dicimus Deum non esse mortuum, mortem de Deo negari absolute: ita vt contrarium eius, scilicet vita in Deo existat: sic quum dicimus Deum non esse insipientem, negamus de Deo insipientiam vere, & absolute:

ועקר הבנת
זה הענין הוא על זה
הדרך שכל שני הפכים
כמו חי ומת וחכם
וסכל ודומיהם לא
ישוללו ממנו ית׳ על
אופן אחד שאם כן
יובן מזה שהוא נעדר
אחר שאינו מת ולא חי
ואבל ראיו שנ׳ כי
אמרנו בו שאינו מת
ישולל ממנו עניין
המית׳ שלילה אמתית
על שההפך והוא
החיות נמצא אליו וכן
אמרנו בו שאינו סכל
ישולל ממנו הסכלות
שלילה אמתית על

absolute: ita vt contrarium eius, nempe sapientia in Deo existat, quia nimirum mors, & insipientia sunt defectus.

שההפך והוא החכמה נמצאת לו לפי שהמיתה והסכלות הם חסרון.

Et cap. 21. Verum, *inquit*, esse non potest Deum non esse sapientem: aut Deum non esse potentem, quia in Deum nullus defectus cadere potest. Quamobrem alterum de Deo verum est: scilicet Deum esse sapienté: Deum esse potentem: Deum esse volentem: Deum esse iustum, rectum, & fidelem, & ita de reliquis perfectionibus, oportet eas in Deo esse; quia omnis defectus expers esse debet. & hoc affirmatur de Deo ratione ipsius, sine relatione ad operationes, quæ ab ipso procedunt.

ואי אפשר שיצדק עליו שהוא בלתי חכם או בלתי יכול כי הוא יתברך אי אפשר שימצא בו שום חסרון ולזה הוא מחוייב שיצדק עליו החלק האחר ושיהיה חכם ויכול ורוצה וחסיד וישר ונאמן וכן יחוייב בכל מיני השלמיות שהוא לאוי שימצא בו צד השלמות אחר שאי אפשר שימצא בו חסרון וזה עניין הוא מחוייב בעצמו מאין פנות אל הפעולות הנמשכות ממנו יתברך:

Tu es itaque Iustus, *inquit D. Anselmus in Prosologio, cap. 5.* verax, beatus, & quidquid melius est esse, quam non esse. Melius namque est esse Iustum, quam non iustum: beatum, quam non beatum.

Ita vt quæcumque in sui notionem nihil imperfectum, & cum perfectiore pugnans videntur admittere, ea sint in Deo formaliter, vt Scholarum verbis vtar, hoc est Deus illa esse dicatur. Quæ sunt autem

eiusmodi, vt cum perfectiore aliquo simul esse nequeant, ea tantum sint eminenter in Deo, non formaliter. Non enim rectâ de Deo prædicantur, sed oblique: vt exempli gratia, Deus non dicitur absolute aurum, vel Angelus, vel corpus: sed auri, Angeli, corporis naturam excellenti in se ratione complecti: quatenus creatæ res omnes in Deo tamquam efficiente causa, & exemplari continentur: & quidquid inest illis boni, veri, ac pulchri præstantiore in illo modo cernitur.

Hinc Anselmus in Monologio, cap. 14. docet diuinam naturam non esse aliquid eorum, quibus est aliquid, quod non est quod ipsa sunt, superius: & esse omnino dicendam quodlibet eorum, quibus est omne, quod non est quod ipsa sunt, inferius. Quare necesse est esse eam viuentem, sapientem, potentem, & omnipotentem, veram, iustam, beatam, æternam, & quidquid simpliciter absolute melius, quam non ipsum.

ואנו מיחסים אותה (ידיעותו) אליו להיותה שלמות שאי אפשר שידומה היותו יתברך זולתה וגו׳.

Similiter Author libri de fundam. lib. 2 cap. 24. Et nos, *inquit*, tribuimus Deo scientiam, quia est perfectio sine qua cõcipi nõ potest Deus benedictus, &c.

Et ideo, *inquit Iudæus ille cap. 21.* non tribuimus Deo sensum gustus, & tactus: licet enim apud nos perfectiones sint, quia sumus viuentia corporea, quatenus iis vtimur ad accipiendum bonum, & ad reiiciendum quod nocet; nullam tamen perfectionem in se spiritualem habent, secundum quam Deo benedicto tribui possint.

ולזה לא ניחס אליו חוש הטעם והחוש המשוש שאף על פי שהיא שלמות אלינו מצד שאנחנו בעלי חיים גשמיים לקרב הנאות ולהרחיק המזיק אין בהם שום שלמות רוחני שניחסהו אליו יתברך

Quæ quum ita sint constat ex iis, quæ dicta sunt; quum dicimus Deum non esse mortuum, intelligi Deum esse viuum formaliter, quia vita melior est morte, quæ defectus est.

Sed quum dicimus Deum non esse viuentem; non esse sapientem, *inquit Iudæus ille, cap. 30. pergens refutare Maiemonidem,* negatio est secundum quid; perfectiones enim, quas intelligimus in viuente, & sapiente, non negantur de Deo eodem modo, quo priora: scilicet intelligendo Deum non esse viuentem, sed mortuum: non esse sapientem, sed insipientem. Verum intelligimus Deum non esse viuentem vita eadem, qua viuunt homines: aut ea quæ sensibus nostris cōprehenduntur: sic etiam intelligimus Deum non

ואולם אמרנו בו איננו חי איננו חכם שהוא שלילת ההפך האחד אחר שהמובן אצלנו סחי וחכם הם שלמיות לא ישללו על הדרך הראשון שנבין כהם שאיננו חי אבל מת שאיננו חכם אבל סכל אבל רצוננו לומר שאיננו חי כחיי האדם או כחיי המושגים אצלנו וכן רצוננו לומר

בשאיננו חכם שלא
יתואר בחכמה על צד
מה שיתואר בה האדם
שהוא תואר מקרי נוסף
על עצמותו אבל
החכמה בו היא עצמית
ואינה דבר נוסף על
העצמות וכן ביתר
התוארים שנשלול
אותם ממנו ראוי
שיובן שיש הבדל בין
שלילת ההפך האחד
ובין שלילת ההפך
האחר ובזה יהיה יתרון
על החכמים זה על
זה בידיעת אופני
השלילות כיצד הן אחר
שאין כל השלילות
נאמרות בו ית׳ על
אופן אחד

esse sapientem; quod nõ denominetur eadem sapientia, qua homo dicitur sapiens: est enim forma accidentalis, & aduentitia essentiæ humanæ: sapientia vero Dei est essentialis Deo: nec est aduētitium quid essentiæ eius: & ita quod attinet ad reliqua attributa negatiua, intelligere debemus discrimē esse inter negationem vnius contrarij, & negationem alterius oppositi: (siue inter negationem absolutam: & negationem secundum quid) & in hoc inter sapientes alius alteri præstat, quatenus intelligit modum negationum, quæ non eodem modo de Deo dicuntur.

Simile est illud D. Ambrosij 3. offic. cap. 2. Aliter, *ait*, bonum Deum dicimus, aliter hominem: aliter iustum Deum appellamus, aliter hominem. Quod & Euangelio docemur, Matthæi 5. *Estote ergo & vos perfecti, sicut & Pater vester qui in cælis est, perfectus est.* Ipsum Paulum lego perfectum, & non perfectum. Nam cum dixisset ad Philipp. 3. *Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem si comprehendam*; statim subiecit: *Quicumque ergo perfecti sumus*. Duplex est enim

forma perfectionis: alia medios, alia plenos numeros habens: alia hic, alia ibi: alia ſecundum hominis poſſibilitatem: alia ſecundum perfectionem futuram. Deus autem iuſtus per omnia, ſapiens ſuper omnia, perfectus in omnibus.

Et Boëtius in libro de Trinitate: Neque enim, *inquit*, aliud eſt, quod eſt: aliud eſt quod iuſtus eſt, ſed idem eſt eſſe Deo, quod iuſtus. Item cum dicitur magnus, vel maximus, quantitatem quidem ſignificare videmur: ſed eam, quæ ſit ipſa ſubſtantia talis, qualem eſſe diximus vltra ſubſtantiam. Idem eſt enim eſſe Deo, quod magnus. De forma enim eius ſuperius demonſtratum eſt, quoniam is ſit forma, & vnum vere, nec vltra pluralitas, *&c.* Rurſus iuſtus, quod eſt qualitas, ita dicitur, quaſi ipſe hoc ſit, de quo prædicatur, id eſt, ſi dicamus homo iuſtus, vel Deus iuſtus, ipſum hominem, vel Deum iuſtum eſſe proponimus. Sed differunt, quod homo alter, alter eſt iuſtus: Deus vero eſt idem ipſum, quod iuſtum. Magnus etiam homo, vel Deus dicitur, atque ita qua ipſe ſit homo ma-

gnus, vel Deus magnus. Sed homo tantum magnus, Deus vero ipſum magnum exiſtit.

החכמה כשנחייב אותה
אל הנושא הנה היא
מצד עצמה שלמות אל
הנושא ומצד חיותו
נקנית אל הנושא והיא
מקרית בו ימשך מזה
החסרון אל הנושא
שהיא בלתי עצמית
אליו ומחייבת רבוי בו
וכשניחס החכמה אליו
יתברך הנה ניחס אותה
אליו מן הצד שהוא
שלמות לא מן הצד שיש
בה מן החסרון כי
החסרון הנמצא באותו
שלמות הוא כשנבחין
החכמה בצירוף אלינו
שהיא נקנית אלינו מן
התולדות המוצאות מן
ההקדמות ותולדה אחר
תולדה ולזה היא דבר
מתחדש בנו ותואר
נוסף על עצמותינו
וכשניחס אליו הידיעה
לא ניחס אותה על
שהיא נקנת מן
ההקדמות ולא על צד
שהיא מתחדשת בו
כדרך שהיא מתחדשת
בנו אבל היא נמצאת
בו מצד עצמו כדרך
שהמושכלות הראשונות
נמצאות באדם זולת

Sapientia, *inquit Author libri de fundamentis, cap. 21.* quum de ſubiecto eam prædicamus; ipſa ſecundum ſe perfectio eſt ſubiecti: quatenus vero aduentitia eſt, & accidentalis ſubiecto; hinc defectum parit ſubiecto, quatenus nempe non eſt illi eſſentialis; & compoſitionem inuehit. Itaque quum ſapientiam Deo benedicto tribuimus; eam tribuimus illi quatenus eſt perfectio, non quatenus eſt defectus: defectus enim qui reperitur in illa perfectione eſt ſecundum id quod ſapientia conſideratur cum relatione ad nos, à quibus acquiritur per concluſiones elicitas ex principiis, concluſione vna alteram ſequente; ideoque à nobis de nouo comparatur: & eſt attributum aduentitium eſſentiæ noſtræ. Quum autem Deo tribuimus ſcientiam, non eam illi tribuimus, quaſi colligatur ex principiis, aut quaſi de nouo eam Deus acquirat, vt fit apud nos: ſed ea eſt in Deo per ſe; quemadmodum prima principia ſunt in homine, etiamſi ea

non didicerit, nec edoctus sit, sed modo quodam præstantiori. Ita vt nulla sit comparatio inter eiusmodi perfectionem nostram, aut id quod ex ea nobis accedere intelligitur, & inter perfectionem eam, quatenus Deo tribuitur (*vt docet Iudæus ille, cap. 30.*) Hinc illa perfectio, aut eiusmodi perfectiones dicuntur de Deo benedicto, & de homine æquiuoce spectata differentia ipsarum proxima: non quod ita æquiuoce dicantur, vt quum eiusmodi attributum prędicamus de homine, aliud intelligatur; & aliud cótrarium, quum illud prædicamus de Deo benedicto. Exempli gratia, Quum prædicamus sapientiam de homine, per eam intelligatur perfectio: & quum eam prædicamus de Deo, intelligatur insipientia v.g. quæ est imperfectio opposita sapientiæ. Non ita est; alioqui quum vice versa negamus de Deo stultitiam; esset negatio nominis solum: non negatio rei. At sine dubio quum negamus stultitiam de Deo, intendimus negare rem, non nomen tantum. Quæ quum ita sint quum negamus de Deo sapientiam; intendimus negare eam

למידה ולמוד ובאופן יותר שלם עד שאין יחס בין השלמות ההוא אשר אצלנו או המושג והמובן ממנו אצלנו ובין השלמות ההוא כשניחסהו אליו עד שהשלמות ההוא או השלמיות ההם אמרים בו יתברך ובאדם בשתוף השם בבחינת ההבדל המופלג אשר ביניהם ואין רצוננו לומר שהם נאמרים בשתוףהשם עלשיובן מן התאר ההוא עניין אחר כשניחס אותו אל האדם ויובן ההפך כשניחס אותו אל השי״ ויהיה כשניחס החכמה אל האדם המובן ממנה הוא שלימות ויהיה המובן ממנה כשניחס אותה אל השי״ הוא הסכלות דמ׳ שהוא חסרון והוא הפך החכמה שאין הדבר כן שאםהיה זה כן יהיה כשחזרנו לשלול ממנו הסכלות שלילת התיבה בלבד לא שלילת הענין ואין ספק כי כששללנו ממנו הסכלות שכוונתנו לשלול הענין לא התיבה בלבד ועל כן יהיה כששללנו ממנו החכמה כוונתנו לשלול

אותה ממנו מהצד שיש בה מן החסרון לא מהצד שיש בה מהשלימות

de eo, quatenus importat imperfectionem, non quatenus perfectionem aliquam habet.

Hinc habemus quid contra exemplum R. Chaninæ à R. Mose allatum respondeamus: Eum scilicet, qui attributa affirmantia vsurpat, vt iis Deum denominet, similem esse illi, qui regem possidentem denarios aureos millies mille, ex totidem argenteis commendat.

Cui affine videtur esse illud Nicolai Cusani in primo libro de Docta Ignorantia, cap. 24. Quum autem, *inquit*, ipse (Deus) non sit substantia, quæ non sit omnia, & cui nihil opponitur: & non sit veritas, quæ non sit omnia absque oppositione, non possunt illa particularia nomina, nisi diminute valde per infinitum ipsi conuenire, *&c.* Necesse enim foret, omni nomine Deum, aut omnia eius nomine nuncupari, quum ipse in sua simplicitate complicet omnium rerum vniuersitatem.

Respondemus enim vno verbo, quod iam ex Authore libri de fundamentis retulimus, Attributa ea, quibus Deum denominamus: v. g. *Sapientem, Iustum, Spiritum,* &c. *non de Deo prædicari eodem modo, quo*

do, quo de nobis dicuntur: sic non argentum pro auro Deo tribuimus. Vt meritò, *inquit Nouatianus, siue potius incertus author libri de Trinitate, cap. 7.* & quando spiritus dictus est, non omne id quod est, dictus sit: sed vt dum mens hominum intelligendo vsque ad ipsum proficit spiritum, conuersa iam ipsa in spiritu, aliud quid amplius per spiritum coniicere Deum esse possit. Id enim quod est, secundum id quod est, nec humano sermone edici, nec humanis auribus percipi, nec humanis sensibus colligi potest.

Et *hæc quidem est ratio quamobrem conuenientius sit, vt verbis Damasceni vtar*: ita de Deo prædicare aliquid; vt ei omnia detrahantur. Quippe qui nihil est eorum, quæ sunt; non vt nihil sit; sed vt sit supra omnia, quæ sunt; immo vero supra ipsum esse.

Lib. 1. cap. 4. de fid. Orthod.
οἰκειότερον δὲ μᾶλλον ἐκ τῆς πάντων ἀφαιρέσεως ποιεῖσθαι τὸν λόγον· οὐδὲν γὰρ τῶν ὄντων ἐστὶν, οὐχ ὡς μὴ ὢν, ἀλλ' ὡς ὑπὲρ πάντα τὰ ὄντα καὶ ὑπὲρ αὐτὸ δὲ τὸ εἶναι ὤν.

Ne ergo intelligamus, *subdit Iudæus ille cap. 30.* eiusmodi perfectionem, aut eiusmodi perfectiones vllomodo de Deo dici ea ratione, qua de nobis dicuntur; non debemus eas Deo tribuere, nisi negatiue tantum. Veritas horum, quæ scripsimus tibi consta-

וכדי שלא נבין משום
צד שהשלמות ההוא
או השלמיות ההם
נאמרו בו ית" על הצד
שהם נאמרים בנו לא
נתיר ליחסם אליו אלא
דרך השלילה בלבד
ויתבאר לך אמתת
מה שכתבנו מעניין

bit ex ratione, qua Deus benedictus dicitur existere. Etenim sine dubio quum dicimus Deum benedictum esse ens; etsi existentia æquiuoce dicatur de Deo benedicto, & de omnibus entibus, quia omnia illa suam existētiam habent ab illo: tum eorum existentia, ab essentia illorum distinguitur. At Dei benedicti existentia, & essentia sunt vnum, & idem in se: & sicut essentia eius perfecte occulta est; sic existentia eius perfecte similiter occulta est: & existentia omnis alia pendet ab existentia eius; quia omnia illa habent ab ipso, quod sint: nihilominus tamen non est dubium dictionem existentiæ, quæ de Deo benedicto prædicatur nullomodo esse contrariam existētiæ, quæ prædicatur de quolibet alio ente; quasi dictio existentiæ, quatenus de Deo prædicatur significet negationem quæ sit contraria existentiæ, quatenus de nobis prædicatur. Et enim nomine entis necessario intelligimus semper contrarium negationis. Verumtamen, vt discrimen statuatur inter duo entia; dicaturque vnum esse proprie ens: & alterum improprie: quod est

המציאות הנאמ׳ על
הש״י שאין ספק כי
כשאמרנו כו ית׳ שהוא
נמצא אעפ״ שהמציאות
נאמ׳ בשתוף השם עליו
ועל כל הנמצאים
לפי שכלם קנו
המציאות ממנו
ומציאות׳ היא זולת
מהותם והוא ית׳
מציאותו ומהותו אחד
בעינו וכמו שמהותו
נעלם התכלית ההעלם
כן מציאותו נעלם
תכלית ההעלם
ומציאות זולתו תלוי
במציאותו לפי שכלם
קנו המציאות ממנו
מכל מקום אין ספק
שאין מלת המציאות
הנאמרת עליו יתעלה
הפך מן המציאות
הנאמרת על כל נמצא
מן הנמצאות זולתו
מכל וכל עד שיהיה
מלת המציאות
הנאמרת עליו מורה
על ההעדר שהוא הפך
המציאות הנאמר׳
עלינו כי בהכרח נבין
במלת המציאות בכל
מקום הפך ההעדר
אבל כדי להבדיל בין
שני המציאות ולומר
שהאח׳ מציאות
אמתי והאח׳ מציאות
בלתי אמתי

instar negationis; dicimus nomen entis dici de Deo, & de nobis pure æquiuoce ad distinguendum duo illa entia, & ad significandum existentiam Dei benedicti occultã esse perfecte, quemadmodum essentia eius occulta est perfecte: sicque ens, quod de omni alio ente præter Deum dicitur, quasi negationem insinuat respectu entis, quod de Deo dicitur.

דומה אל ההעדר
נאמ' שמלת המציאות
תאמר עליו ועלינו
בשתוף גמור להבדיל
בין שנו' המציאות
ולהורות שמציאתו
יתברך נעלם הכלית
ההעלם כמו שעצמותו
נעלם תכלית ההעלם
ושהמציאות הנאמר'
על כל נמצא זולתו
כאלו הוא מורה על
ההעדר בערך אל
המציאות הנאמר' עליו

Similiter Maximus Dionysij interpres ad caput primum libri de diuinis Nominibus. Si vsia, *inquit*, ab eo quod est esse deducitur: porro esse, deriuationis cuiusdam notionem exprimit, non proprie de Deo vsia dicitur. Deus enim vsiam omnem superat, quum nihil sit eorum, quæ sunt, sed supra ea quæ sunt, & ex quo sunt ea, quæ esse dicuntur.

ἡ οὐσία λέγεται παρὰ τὸ εἶναι· τὸ δὲ εἶναι παραγωγῆς τινὸς ἔννοιαν ὑποφαίνει, οὐκ ἂν λέγοιτο κυρίως οὐσία ἐπὶ θεοῦ, πάσης γὰρ οὐσίας ὑπέρκειται ὁ θεός. οὐδὲν τι τῶν ὄντων ὢν ἀλλ᾽ ὑπὲρ τὰ ὄντα, καὶ ἐξ οὗ τὰ ὄντα.

Et in præfatione libri de Ecclesiastica Mystagogia. Oportet, *inquit*, siquidem reuera Dei, & creaturarum discrimen cognosci à nobis necesse sit, affirmationem de eo quod supra esse est omne, ipsam esse remotionem eorum quæ sunt: & affirmationem eorum, quæ sunt, eius ablationem esse, quod esse omni superius est.

δεῖ γὰρ εἴπερ ὡς ἀληθῶς τὸ γνῶναι διαφορὰν θεοῦ καὶ κτισμάτων ἐστὶν ἀναγκαῖον ἡμῖν, θέσιν εἶναι τοῦ ὑπερόντος τὴν τῶν ὄντων ἀφαίρεσιν· καὶ τὴν τῶν ὄντων θέσιν εἶναι τοῦ ὑπερόντος ἀφαίρεσιν.

Eodem quoque modo S. Augustinus in Psal. 26. enar. 2. omnem de Deo affirmationem videtur excludere, cum sic ait. Totum ab animo reiicite; quidquid occurrerit, negate. Cognoscite infirmitatem cordis vestri, & quidquid occurrerit, quod cogitare possitis, dicite, non est illud. Non enim si illud esset, mihi iam occurrisset.

Terram cogita, *inquit S. ille Doctor in Psal. 85.* non est hoc Deus: mare cogitas; non est hoc Deus: Omnia quæ sunt in terra, homines, & animalia; non est hoc Deus. Omnia quæ sunt in mari, quæ volant per aërem; non est hoc Deus. Quidquid lucet in cœlo, Stellæ, Sol, & Luna; non est hoc Deus. Ipsum cœlum; non est Deus. Angelos cogita, Virtutes, Potestates, Archangelos, Thronos, & Sedes, Dominationes; non est hoc Deus. Et quid est hoc? Solum potui dicere, quid non sit. Quæris quid sit? *Quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.* Quid quæris vt ascendat in linguam, quod in cor non ascendit?

Esaiæ 64. 1. Corinth. 2.

Denique lib. de Trinit. 3. cap. 1. Intelligamus, *inquit*, Deum si possumus, quá-

tum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine intelligentia creatorem, sine situ præsentem, sine habitu omnia continentem, sine loco vbique totum, sine tempore sempiternum, sine vlla sui mutatione mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum ita cogitat, etsi nondum potest omnino inuenire quid sit, pie tamen cauet, quantum potest, aliquid de eo sentire quod non sit.

Ideo Iudæi volunt Deum dici à Mose terribilem laudibus: & à Dauide laudationem Dei esse silentium. in libro de fundamentis, lib. 2. cap. 23. Secundum duas hasce attributorum species, quas commemorauimus, Moses doctor noster, qui in pace requiescat, Deum denominat, & laudat eo modo quo scripsimus. Quod attinet ad attributa diuina absoluta, quæ Deum ipsum respiciunt, dicit se vereri Deum secundum ea celebrare. Quod vero spectat ad attributiua relatiua, quæ respiciunt operationes Dei: fuse de his loquitur, eaque cumulate tractat: ideoque bis dicit Exod. 15. v. 11. *Quis sicut tu? quis sicut tu?* propter duas illas laudationis spe-

וכן נמצא מרעה"ו יתאר
י"י בשני מיני התארים
הללו שאמרנו
וישבחוהו בהן על
הדרך שכתבנו ועל
התארים אשר מצד
עצמו אמר שהיה ירא
מלהללו בהם אבל
בתארים שהם מצד
פעולותיו הרחיב
הדבור בהן והאריך
לדבר בצד ההוא
ובעבור זה אמר שני
פעמים מי כמוך באלים
כנגד ב' מיני השבח

cies. Propter primam dicit: *Terribilis laudibus.* Propter alteram dicit, *Faciens mirabilia*: & de hac secunda specie fuse disserit, vers. 12. *Extendisti dexteram tuam*, &c. vers. 13. *Duxisti in fortitudine tua*, &c. Ne quis vero putaret eiusmodi attributa, quibus homo sibi sumit vt Deum laudet habita ratione operationum eius: ita dici de Deo, quomodo de homine; initio orationis suæ dicit vers. 1. *Cantabo Domino*, id est, Omnia attributa quæ referam, ea sumenda sunt poëtice, siue analogice, non quasi re ipsa ita sint. Iis enim Deum denomino, vt accommodem me captui auditorum; quomodo dicit vers. 2. *Vir bellator Dominus nomen eius.* vers. 7. *In multitudine magnificentiæ tuæ*, &c. v. 8. *Et in spiritu furoris tui.* vers. 7. *Mittes iram tuam.* vers. 6. *Dextera tua Domine franget inimicum.* At re ipsa nullum est attributum quo Deus denominari possit, ne quidem habita ratione operationum eius; provt homini tribuuntur. Hinc vers. 1. *Gloriose enim magnificatus est*, id est Poëtice loquar de illo; sed revera *magnificatus est*; & superat omnem speciem laudis, quæ de ipso

הללו על הראשון אמר נורא תהלות ועל השני אמר עושה פלא והאריך במין השני ואמר נטית ימינך וגו' נהלת בעוזך וכו' וכדי שלא יובן שאותן התארים שאדם מותר לדבר בהם ולהללו מצד פעולותיו הם נאמרים עליו על הדרך שיאמרו על האדם אמר בתחלת דבריו אשירה ליי' כלומר כל השבחים שאזכיר הם על צד הדבור השיריי שכלו דמיונים בלתי אמתיי' ועל זה הצד הוא שאתאר את השם בתארים כדי לשכך את האוזן על כן אמר איש מלחמה וברוב גאונך וברוח אפך תשלח חרונך ימינך ה' תרעץ אויב אבל על דרך האמת אי אפשר לתארו בשום תאר אפילו מצד פעולותיו על הדרך שיתואר בהם האדם כי גאה גאה כלומר על דרך הספור השיריי אדבר בו אבל על דרך האמת גאה גאה ונתעלה על כל מיני השבח שאפשר

dici posset. Quamobrem laus conditioni Dei conuenientissima est, silentium iuxta illud Psal. 65. vers. 2. *Tibi silentium laus est.* Et secundum interpretationem Doctorum nostrorum f. m. Complementum, *inquiunt*, omnium est silentium: iuxta illud Psal. 65. v. 2. *Tibi silentium est laus*, id est, silentium est laus tua; quomodo vocat Moses Deum Terribilem laudibus.

לדבר בו על כן היה
השבח היותר ראוי
בחקו יתברך השתיקה
כמאמר דוד לך דומיה
תהלה ועל הדרך
שהבינו אותו רזל"
שאמרו סמא דכולא
שתיקותא שנאמר לך
דומיה תהלה כלומר
השתיקה היא התהלה
אליך ועל כן קראו
משה נורא תהלות

Hoc ipsum volunt exprimi per visionem Eliæ, 1. Reg. cap. 19. v. 11. teste Authore libri de fundamentis, lib. 2. cap. 31. vbi postquam scriptura significauit Deum neque in vento, neque in igne, neque in commotione esse. Et ait egredere, & sta in monte coram Domino, & ecce Dominus transit. & spiritus grandis, & fortis subuertens montes, & confringens petras coram Domino: non in spiritu Dominus. & post spiritum commotio: non in commotione Dominus. & post commotionem ignis: & non in igne Dominus. *Subdit*, & post ignem vox silentij tenuis.

Scriptum est postea, *inquit Iudæus ille*, *Et post ignem vox silentij tenuis:* ad significandum quam difficile sit cognosce-

אמר הכתוב אחר זה
ואחר האש קול דממת
דקה לרמוז על המנע

השגת מהותו יתברך עד שאי אפשר שיובן ממנו ולא מתארי השלמיות אשר בו אלא בשלילות שהם קול דממה דקה

re essentiã Dei benedicti: ita vt nec ipse, nec attributa quidem perfectionum quæ in ipso sunt, intelligi possint, nisi negatiue: siue voce silentij tenuis.

Notandum porro est eiusmodi negationes affirmationibus contrarias non esse; immo ab iis perfici, & sine illis intelligi non posse. Constat, *ait Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 30.* Deum denominari non posse ne attributis quidem negantibus, nisi prius percepta ratione, qua attributa affirmantia denominent subiectum apud nos: & quomodo perfectionem, quomodo imperfectionem importent. Etsi enim negantia omnia, (*inquit Iudæus ille paulo supra*) vere de Deo benedicto prædicentur: nemo tamen prudens potest de Deo negare quidquam, donec consideret, & intelligat quomodo attributum affirmans denominet subiectum: tum quæ sit illius attributi perfectio, qui defectus. Quod si illud attributum sit imperfectio quædam; negabitur de Deo vno modo, id est absolute. Si vero illud attributum sit perfectio quædam rei denominatæ; de Deo negabitur alio modo, id est secundum quid,

ויתבאר מזה שאי אפשר לתאר אותו יתברך אפילו בתוארים שוללים אם לא אחר שנבין התארים החיובים על אי זה צד יתואר אצלנו המתואר בהם והצד שיש בתואר ההוא מן השלמות והצד שיש בו מן החסרון וגו״ כי אף על פי שכל השלילות צודקות עליו יתברך אי אפשר לשום חכם לשלול ממנו דבר עד שידע וישכול תאר החייוב איך יפול על המתואר וצד השלמות אשר בתואר ההוא וצד החסרון אשר בו ואם יהיה התואר ההוא חסרון יושלל ממנו על אופן אחד ואם התואר ההוא שלמות במתואר בו יושלל ממנו על אופן אחר

quid, scilicet quatenus defectum importat: non absolutè negando omnia incõsiderate; sed habenda est ratio perfectionis conditioni Dei benedicti debitæ. Equidem omnia attributa, quæ apud nos sunt imperfectiones: exempli gratia mortem, laborem, stultitiam, afflictionem, malum, *&c.* negamus absolute de Deo; ita vt asseramus eiusmodi attributum, quod est defectus, non reperiri in Deo; sed contrarium eius, quod est perfectio. Quum vero negamus secundum quid de Deo id quod apud nos intelligitur esse perfectio: exempli gratia viuere, posse, sapere, diuitem esse, bonum esse, *&c.* non intendimus hoc in Deo non reperiri, sed contrarium eius; illud enim contrarium est imperfectio; & ita tantum abest, vt ista negatio esset perfectio; vt summa foret iniuria, & blasphemia. Verum intendimus id, quod apud nos perfectio intelligitur. v. g. viuere, posse, sapere, *&c.* non esse in Deo eo modo, quo in nobis; sed esse in Deo alio modo præstantiori, & eminentiori.

כלומר מצד החסרון אשר בו, לא שלילת כל דבר מבלי ידיעה והשכל יהיה שלמות בהקו יתברך אלא שכל התארים שהם אצלנו חסרון כמו מת לואה סכל עני רע ודומיהם אמנם נשלול אותם ממנו שלילה גמורה כלומר שלא ימצא לו זה התואר שהוא חסרון אבל ימצא לו ההפך שהוא השלמות וכשנשלול ממנו ההפך אחר שהמובן אצלנו הוא שלימות כמו חי יכול חכם עשיר טוב אין הכוונה לומר שלא ימצא בו זה וימצא בו ההפך האחר שהוא חסרון כי השלילה הזאת לא די שלא תהיה שלימות אלא שהיא חרוף ונדוף ואמנם הכוונה לומר שהשלמות ההוא המובן אצלנו כחי או יכול או חכם וכיוצא בו אינו נמצא בו יתברך על הצד שימצא בנו אבל ימצא בו בצד יותר נכבד ויותר נמעולה

In ipso solo, (*vt docet Dionysius, c. 4.* ἐν αὐτῷ μόνῳ ϗ τὸ αἰτ-

ούσιον οὐσίας ὑπερβολή· καὶ τὸ ἄζωον ὑπερέχουσα ζωή· καὶ τὸ ἄνουν ὑπερέχουσα σοφία, καὶ ὅσα ἐν τ' ἀγαθῷ τῆς τῶν ἀνιδέων ἐστὶν ὑπεροχικῆς εἰδοποιΐας.

de diu. Nomin.) & ſubſtantiæ expers, ſubſtantiæ eſt exceſſus: & vita carens, excellens quædam vita: & mentis expers, pręſtans quædam ſapientia: atque ita cætera, quæ in bono illo antecellentem formationem exprimunt eorum, quæ ſpeciem, & ideam non habent.

Ὅρα πῶς αἱ στερήσεις ἐπὶ θεοῦ ὑπερβολικαί εἰσι θέσεων δραστικοί, καὶ ὡς ἀνανείδεος, ἀνούσιος, ἄζωος, ἄνους· ταῦτα γὰρ ἔννοιαν ἔχοντα τοῦ μὴ ὄντος, ὅμως ἐν τῷ θεῷ τῷ ὑπερουσίῳ ὄντι κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν ἁπάντων· οὐδὲν γάρ ἐστι τῶν ὄντων· ὑπεροχικῶς νοοῦνται.

Ad quæ verba Maximus obſeruat, priuationes in Deo efficaces eſſe poſitiones affirmantium. v. g. Quum dicitur ideæ expers: expers ſubſtantiæ: expers vitæ: mentis expers: Quæ etſi eius, quod non eſt, notionem habere videntur; in Deo tamen qui ſubſtantiam omnem, & eſſentiam ſuperat; remotione omnium quę ſunt, nihil enim eſt eorum quæ ſunt, excellentiam ſignificant.

Marius Victorinus lib. 4. aduerſus Arium, Sine exiſtentia, *inquit*, ſine ſubſtantia, ſine intelligentia, ſine vita dicitur: non quidem per στέρησιν, id eſt, non per priuationem, ſed per ſuperlationem.

καὶ δι' ἀβλεψίας, καὶ ἀγνωσίας ἰδεῖν, καὶ γνῶναι τὸ ὑπὲρ θέαν καὶ γνῶσιν αὐτὸ τὸ μὴ ἰδεῖν, μηδὲ γνῶναι· τοῦτο γάρ

Eleganter Dionyſius, cap. 2. De myſtic. Theolog. veram Dei cognitionem eſſe ait non videre, ac cognoſcere. Hoc

enim est re ipsa videre, ac cognoscere, ac supersubstantialem supersubstantiali modo celebrare, eorum quæ sunt, omnium remotione. Quemadmodum ij, qui natiuum simulachrum faciunt, omnia detrahentes, quæ sincerum eius quod occultum est, aspectum impediunt, atque ipsam per se latentem pulchritudinem sola detractione palam ostendentes.

ἔστι τὸ ὄντως ἰδεῖν, καὶ γνῶναι, καὶ τὸν ὑπερούσιον ὑπερουσίως ὑμνῆσαι διὰ τῆς πάντων τῶν ὄντων ἀφαιρέσεως ὥσπερ οἱ αὐτοφυὲς ἄγαλμα ποιοῦντες, ἐξαιροῦντες πάντα τὰ ἐπιπροσθοῦντα τῇ καθαρᾷ τοῦ κρυφίου θέᾳ κωλύματα, καὶ αὐτὸ ἐφ' ἑαυτοῦ τῇ ἀφαιρέσει μόνῃ τὸ ἀποκεκρυμμένον ἀναφαίνοντες κάλλος.

In eodem libro, cap. 1. Oportet, *inquit*, in ipsa (diuina natura) omnes omnium rerum affirmationes asseuerare, ac ponere, tanquam omnium causa: & easdem magis proprie negare, tanquam quæ supra omnia sit. Nec existimandum est contrarias esse negationes affirmationibus: quin potius multo prius esse ipsam primam causam supra priuationes, quum sit supra omnem & ablationem, & positionem.

Δέον ἐπ' αὐτῇ πάσας τὰς τῶν ὄντων τιθέναι, καὶ καταφάσκειν θέσεις, ὡς πάντων αἰτίᾳ, καὶ πάσας αὐτὰς κυριώτερον ἀποφάσκειν ὡς ὑπὲρ πάντα ὑπερούσῃ. Καὶ μὴ οἴεσθαι τὰς ἀποφάσεις ἀντικειμένας εἶναι ταῖς καταφάσεσιν· ἀλλὰ πολὺ πρότερον αὐτὴν ὑπὲρ τὰς στερήσεις εἶναι τὴν ὑπὲρ πᾶσαν καὶ ἀφαίρεσιν, καὶ θέσιν.

Clare hoc explicat Ioannes Cyparißiotus, Dec. 2. cap. 9. Quia quod affirmatio affirmauit, hoc ipsum negatio non negauit. Quin immo sicut affirmatio non ponit quid sit Deus; sic neque negatio tollit quid sit Deus. Quod enim non ponit, quomodo tollat?

Denique æque non aſſequitur ſubſtantiam Dei tum affirmatio, tum negatio: hoc ſolum differunt, quod propius accedit ad veritatem qui dicit, Deus non eſt hoc quod nos exiſtimamus. *In hoc autem veritatem maxime aſſequi eum docet qui dicit non eſſe Deum quidquam eorum, quæ ſunt; quatenus ſic demonſtrat Deum eſſe ſupra ſubſtantiam, & ſupra omnia.*

DE DEO,

ET PROPRIETATIBVS EIVS.

LIBER II.

De Attributis in particulari.

P*LVRA de Deo prædicari posse iam vidimus; Consequens est, vt de iis singillatim agamus. Liceat his D. Augustini verbis vti lib. 1. Conf. cap. 4.* Quid es ergo Deus meus? Quid rogo nisi Dominus Deus? Quis enim Dominus, præter Dominum? aut Psal. 17. quis Deus præter Deum nostrum? Summe, Optime, Potentissime, Omnipotentissime, Misericordissime, &

Iustissime, secretissime, & præstantissime, pulcherrime, & fortissime, stabilis, & incomprehensibilis, immutabilis mutans omnia, nunquam nouus, nunquam vetus innouans omnia, & in vetustatem perducens superbos, & nesciunt. semper agens, semper quietus: colligens, & non egens; portans, & implens, & protegens: creans, & nutriens, & perficiens, quærens quum nihil desit tibi: amas, nec æstuas: zelas, & securus es: pœnitet te, & non doles: Irasceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas consilium: recipis quod inuenis, & nunquam amisisti: nunquam inops, & gaudes lucris: nunquam auarus, & vsuras exigis: supererogatur tibi, vt debeas, & quis habet quidquam non tuum? Reddis debita nulli debens: donas debita nihil perdens: & quid dicimus Deus meus, vita mea, dulcedo mea sancta, aut quid dicit aliquis, quum de te dicit? *&c.*

Idem lib. 15. de Trinit. cap. 4.

Omnis quæ nos circumstat, ad quam nos etiam pertinemus, vniuersa ipsa rerum natura proclamat habere se præstantissimum conditorem, qui nobis mentem, rationemque naturalem de-

dit, qua viuentia non viuentibus: sensu prædita, non sentientibus: intelligentia, non intelligentibus: immortalia, mortalibus: impotentibus, potentia: iniustis, iusta: speciosa, deformibus: bona malis: incorruptibilia, corruptibilibus: immutabilia, imutabilibus: inuisibilia, visibilibus: incorporalia, corporalibus: beata, miseris, præferenda videamus. Ac per hoc, quoniam rebus creatis creatorem sine dubitatione præponimus, oportet vt eum & summe viuere, & cuncta sentire, atque intelligere, & mori, corrumpi mutarique non posse, nec corpus esse, sed Spiritum omnium potentissimum, iustissimum, speciosissimum, optimum beatissimumque fateamur.

Deum, quum audis, *inquit Author commentarij in symbolum Apostol.* substantiam intellige sine initio, sine fine, simplicem, sine vlla admixtione, inuisibilem, incorpoream, ineffabilem, inæstimabilem: in qua nihil adiunctum, nihil creatum sit. sine authore est enim ille, qui Author est omnium. *Inter opera Cypr.*

CAPVT I.

De simplicitate Dei.

DEvs, (*inquit D. Ambrosius lib. 1. de fide cap. 7.*) naturæ simplicis est, non conjunctæ, atque compositæ, cui nihil accedat; sed solum quod diuinum est in natura habeat sua.

לא אחד במין שהוא כולל אחדים הרבה ולא אחד בגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות אלא אחד שאין ייחוד אחר כמותו בעולם

Nec vnus est specie, *inquit Majemonides de fund. legis cap. 1.*) quæ complectitur plura indiuidua: neque vnus corpore, quod est diuisibile in partes, atque extrema; sed ita vnus est, vt nulla vnitas similis isti in mundo reperiatur.

Non est compositus Deus: (*ait D. Bernardus lib. 5. de consi. cap. 7.*) merum simplex est: & vt liquido noueris, quid simplex dicam; idem quod vnũ. Tam simplex Deus, quam vnus est. Est autem vnus, & quomodo aliud nihil. Si dici possit; vnissimus est.

שם האחד אמנם יאמר אל הדבר שהוא נותן יחוד והבדלה לנמצא מזולתו

Nomen, Vnus, (*inquit author libri de fundamentis lib. 2. cap. 10.*) reuera dicitur de eo, quod dat alicui rei, quod sit indiuisa in se, & diuisa à qualibet alia

alia: Ideoque accommodatur nomen vnus pluribus viris diuersis quatenus conueniunt in vnum quid: & simul in hoc differunt ab aliis; siue id accidentale sit: (sicut dicitur populus vnus: & labium vnum; quia conueniunt in vnum quid accidentale; exempli gratia, in legem Ismaëlitarum: sic propter nigredinem Æthiopes dicuntur gens vna; quia similes sunt in re vna accidétali, qua ab aliis distinguuntur;) siue id sit substantiale: sic Ruben, & Simeon vnum sunt in ratione hominis: & homo, & equus vnum sunt in ratione animalis; quæ nomen vnum commune habent; quatenus habent vnum quid substantiale quo distinguuntur ab aliis.

ולזה יפול שם האחד על אישים רבים מתחלפים בעבור היותם מסכימים בענין אחד ויחדם יובדלו באותו הענין מזולתם הן שיהיה אותו הענין מקרי כמו עם אחד ושפה אחת כי בעבור היותם מסכימים בדבר אחד מקרי כדת בישמעאלים והשחרות בכושיים נאמר בהם שהם גוי אחד להיותם משתתפים בענין אחד מקרי יבדילם מזולתם והן שיהיה אותו הענין עצמותי כמו שנאמר כי ראובן ושמעון אחד באנישו׳ והאדם והסוס אחד בחיות כי יאמר בהם שם האחד להיות בהם ענין אחד עצמותי יבדילם מזולתם

Simile est illud Aristotelis lib. 4. Met. cap. 6. Ea quorum est indiuisa notio illa, quæ rei essentiam percipit, neque separari potest, vel tempore, vel loco, vel ratione; maxime vnum sunt ista; & inter ea præsertim quæ sunt substantiæ.

ὅλως γ᾽ ὧν ἡ νόησις ἀδιαίρετος ἡ νοοῦσα τὸ τί ἦν εἶναι, καὶ μὴ δύναται χωρίζειν, μήτε χρόνῳ, μήτε τόπῳ, μήτε λόγῳ μάλιστα ταῦτα ἕν, καὶ τούτων ὅσα οὐσίαι.

Subdit Author libri de fundamentis.

Quanto autem magis proprium quid habent, quo ab aliis distinguantur, tan-

וכל מה שיהיה הענין ההוא המיחד ייחדהו מזולתם יותר יהיה

to verius vnũ dicenturi deoq; verius dicitur Ruben vnus, etſi compoſitus ſit ex pluribus membris diuerſis ſpecie ſecundum id quod ſenſibus patet; quam populus dicatur vnus: verius vero dicitur, Caro vna, aut os, aut membrum aliquod partes habens homogeneas, etſi compoſitum ex elementis diuerſis; quia difficile diſſoluuntur, & ſenſibus non percipiuntur, ideo perfectius vnũ quid dicuntur. Verius tamen elementum ſimplex dicitur vnum; quippe quod reſolui non poteſt in materiam, & formam, ex quibus compoſitum eſt, niſi per intellectum, nec quidquam eorum ſub ſenſum cadit ſeorſim. Verius vero dicitur ſuperficies vna: & verius dicitur linea vna, quæ vnam tantum habet dimenſionem, nec componitur ex rebus, in quas reſoluatur actu, vel per intellectum ſicut elementum ſimplex reſoluitur in materiam, & formam, & ſicut ſuperficies in longitudinem, & latitudinem, ſed eſt quantitas [illegible]a ſimplex, in hoc diſtincta ab omnibus aliis rebus; nec ſimilem habens in hoc rem aliam; nihilominus tamen vnitas lineæ non eſt vnitas perfecta;

יותר אמתי כשם האחד
ולזה יהיה ענין האחר
יותר אמיתי על ראובן
עם היותו מורכב
מאברי' רבים מתחלפים
במין נראי' לחוש
מאשר הוא על עם אחד
ויותר אמיתי מזה הוא
האחד הנאמר על
הבשר או על העצם
או האבר האחד
המתדמה החלקים אף
על פי שהוא מורכב
מיסודות מתחלפים
לפי שיקשה הפרדתם
ואינם מושגים לחוש
יצדק עליהם יותר
שם האחד ויותר אמתי
מזה בשם האחד היסוד
הפשוט שאי אפשר
להלקו אל החומר
והצורה אשר מהם
הורכב אלא בשכל
ואין אחד מהם מושג
בחוש נפרד והיותר
אמתי בשם האחד
השטח והיותר אמתי
בשם האחד הוא הקו
שהוא מרחק אחד בלבד
ואינו מחובר מדברים
יותך אליהם לא בפעל
ולא במחשבה כיסוד
הפשוט אל החומר
והצורה וכשטח
אל האורך והרוחב
אבל הוא מרחק אחד
פשוט יובדל בזה מכל
הנמצאים ולא ישתתף
לו בזה זולתו ומכל
מקום אין אחדות
הקו אחדות גמורה

diuiditur enim in curuam, & rectam: Adde quod omnis linea, quæcumque designari possit, diuiditur in partes minores, quarum vnaquæque linea dicitur. Verius dicitur punctum vnum, quod reipsa, & cogitatione indiuisibile est; distinctum ab aliis entibus quæ in nulla re cum puncto conueniunt; nisi habita ratione situs: & ideo non est perfecta hæc vnitas, quia habita ratione situs conueniunt cum puncto alia. Verius dicitur vna vnitas numerica, quæ situ caret; & in hoc cum ea nihil conuenit; verum vere & proprie non existit re ipsa, sed cogitatione tantum? sic mens concipit collectionem plurium eiusmodi vnitatum numericarum: est enim hæc definitio numeri, quod sit collectio vnitatum. Quamobrem constat hanc etiam non esse vnitatem perfectam; quia reipsa per eam res non est indiuisa in se, & diuisa à qualibet alia: & præter hanc vnitatem plures aliæ concipi possunt. Perfecta porro vnitas est, per quam res actu existens est indiuisa in se, & diuisa à qualibet alia; ita vt nihil aliud

לפי שכבר יחלק אל קשתי ואל ישר ויחלק כל קו שתרמוז אליו אל חלקים קטנים יקרא כל אחד מהם קו והיותר אמתי ממנו בשם האחד הנקודה שלא תחלק לא בפועל ולא במחשבה והיא נבדלת מזולתה מן הנמצאים ולא ישתתפו בדבר אלא שהיא בעלת מצב ובעבור זה אין זה אחדות גמורה אחר שישתתפו לה במצב נמצאים אחרים והיותר אמתי בשם האחד הוא האחד המספרי שאינו בעל מצב ולא ישתתפו לו בזה זולתו מן הנמצאים אלא שאין מציאותו מציאות אמתי בפועל אלא במחשבה ולזה כבר תשיג המחשבה קבוץ רב מאלה האחדים המספרים שזהו גדר המספר שהוא קבוץ האחדים ולזה הוא מבואר שאף זה איננו אחדות גמורה אחר שאינו נותן יחוד והבדלה לנמצא בה בפועל מזולתו מן הנמצאים ואפשר שיושכלו אחדים רבים ממנו והאחדות הגמורה היא אשר נותנת יחוד והבדלה מכל מה שזולתו לנמצא מה שהוא נמצא בפועל שאי אפשר שיושכל עמו זולתו

ſimile illi cõcipi poſſit. quia vero nullũ eſt ens, cum quo aliud non conueniat, aut cui non ſit par, præter Deum benedictum; Conſtat in mundo nihil dici poſſe vnum diſtinctum vere à quolibet alio, præter Deum benedictum.

Sic D. Baſilius, cap. 8. de Spiritu ſancto. Non ab vno ad multitudinem incrementum facimus, vnum, duo, tria, dicentes: neque primum, & ſecundum & tertium, Eſa. 44. v. 6. *Ego enim primus, & ego poſterior.* At ſecundum Deum hactenus non audiuimus.

Ideo docet Eulogius apud Photium: Ne numero quidem Deum vnum eſſe, vel vt initium numeri: neque vt magnitudinem, vel initium magnitudinis. Quippe ſupra quantitatem omnem, & partem, & compoſitionem poſitus eſt. At ſi ingenue, *inquit*, quod res eſt dicendum eſt, vnus eſt Deus exiſtentiæ ſimplicitate: non tamquam vnum aliquod trinomine conſideratum: vel in partes diſtributum: vel ex pluribus compoſitum. Hoc enim vnum neque verbis explicari, neque nominari poteſt; quoniam ipſius vnius cauſa eſt, vnitatem omnem vnam faciens: &

דומה לו ואחר שאין בנמצאים נמצא שלא ישתתף עמו זולתו בדבר ושלא ישוה לו דבר זולת השם יתברך מבואר שאין בעולם מי שיפול עליו שם האחד שיהיה מובדל מכל מה שזולתו באמתות אלא האלוה יתברך

οὐ γὰρ κατὰ σύνθεσιν ἀριθμοῦμεν, ἀφ' ἑνὸς εἰς πλῆθος ποιούμενοι τὴν παραύξησιν, ἓν καὶ δύο, καὶ τρία λέγοντες· οὐδὲ πρῶτον, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον· ἐγὼ γὰρ θεὸς πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. δεύτερον δὲ θεὸν οὐδέπω καὶ τήμερον ἀκηκόαμεν.

Διὸ θεὸς ἕν ἐστι. οὐδὲ τῷ ἀριθμῷ ἕν, οὐχ ὡς ἀρχὴ ἀριθμοῦ οὐδὲ ὡς μέγεθος, ἢ ὡς ἀρχὴ μεγέθους· πάσης γὰρ ποσότητος, καὶ μέρους, καὶ συνθέσεως ὑπερίδρυται. ἀλλ' εἰ δεῖ θαρρήσαντα εἰπεῖν, ἕν ἐστι τὸ θεῖον κατὰ τὴν ἁπλότητα, τῆς ὑπάρξεως, οὐχ ὡς ἕν βιαζόμενον θεωρούμενον ἢ εἰς μέρη διαιρούμενον ἢ ἐκ πλειόνων συγκείμενον. ἄρρητον γάρ ἐστι, καὶ ἀκατονόμαστον τοῦτο τὸ ἓν ἑνὶ καὶ αὐτῷ τοῦ ἑνός ἐστιν αἴτιον, πάσης ἑνάδος ἑνοποιόν.

supra vnum omne, ac multitudinem simplicitate sua porrectum: eo quod proprie sit vnum, & in omnibus insit, ac super omnia cognoscatur: quod substantiam dat omnibus quæ sunt: atque in supersubstantiali, & propria singularitate supereminet: quod secundum diuinitatis rationem vnitas, & monas describitur.

καὶ παντὸς ἑνὸς καὶ πλήθους ὑπερηπλωμένον, διὰ τὸ κυρίως ἓν εἶναι, καὶ ὑπὲρ πάντα γινώσκεσθαι ἑνοποιὸν μὲ τῷ ἁπάντων τῶν ὄντων, ὑφιδρυμένον καὶ ἐν τῷ ὑπερουσίῳ, καὶ ἰδίᾳ μονότητι ἑνὰς καὶ μονὰς θεολογούμενον.

Id declaratur in Deuteronomio, cap. 6. v. 4. inquit Author libri de fundamentis eodem loco. Audi Israel Deus Dominus noster, Deus vnus est: *Id est*, Quemadmodum Deus quatenus Dominus noster consideratur; hoc est creator rerum omnium (& hoc est primum argumentum quod protulimus ad probandum Deum esse ens necessariæ existentiæ) ipse solus est causa omnium, & in hoc non habet æqualem iuxta illud Esa. 46. v. 5. *Cui aßimilabitis me, & adæquabitis, & comparabitis me, & aßimilabor?* Alia enim omnia sunt creaturæ.

וזהו שנתבאר בתורה בפרשת שמע ישראל יי׳ אלהינו יי׳ אחד כלומר כי כמו שבבחינת היותו אלהינו רצה לומר ממציא כל הנמצאים והוא המופת הראשון שכתבנו יתחייב שיש מחוייב המציאות הוא לבדו עלת הכל ואין לו דומה בזה כמו שאמר הכתוב ואל מי תדמיוני ואשוה כי כולם הם עלולים זולתו

Et ideo monas dicitur, vt notat Maximus in cap. 7. Dionysij de Cælesti Hierarchia: Quoniam mente cogitans Deus voluntate omnia produxit; neque vt mens aliqua in intellectiones diuisa

ἐπειδὴ διανοηθεὶς ὁ θεὸς βουλητικῶς τὰ πάντα ὑπέστησεν, οὐχ οἷά τις νοῦς εἰς νοήσεις μερισθεὶς

ἐπολλαπλασιάσθη· ἀλλὰ μείνας, καὶ μένων, φησὶν, ἐν τῇ ἑνάδι ἀμερῶς, καὶ ἀσκεδάστως, καὶ ὑπέστησε, καὶ ὑφίστησι τὰ ἐν τῇ κτίσει.

multiplex eſt factus. Sed cum manſiſſet, ac manens, *inquit*, in vnitate, ſine partibus, ac ſine vlla diſſipatione, & produxit, & producit quæcumque creata ſunt.

כן מצד עצמו הוא אחד ואין שני דומה לו ואין זולתו מחוייב המציאות

Sic, ſubdit Iudæus ille: Quatenus Deus abſolute in ſe conſideratur, ipſe vnus eſt, neque alium ſimilem habet: non eſt enim aliud quod exiſtat neceſſario.

שהוא לבדו מחוייב המציאות וכל הנמצאים זולתו אפשרי המציאות וישתתפו זה לזה באפשרות המציאות ואין מי שישתתף לו בחייוב המציאות ולא בדבר מן הדברים ואפילו בשם הנמצא בלבד כי כבר ביארנו שאין אפשר שיהיו שני מחוייבי המציאות ושאי אפשר לשכל לציירם שוים מכל אופן ושהמציאות יאמר עליו ית׳ ועל זולתו בשתוף השם ואם כן אחדותו ית״ אחדות גמורה שלא ישתתף לו שום נמצא ולא ישוה אליו בשום דבר

Et paulo ſupra: Deus ſolus neceſſario exiſtit; alia vero entia omnia ſunt contingentia; & in hoc conueniunt quod ſint contingentia, nihil vero eſt quod conueniat cum eo in eo quod neceſſario exiſtit, neque in aliqua alia re, ne in nomine quidem entis: iam enim oſtendimus fieri non poſſe vt ſint duo neceſſariæ exiſtentiæ, nulloque modo ea concipi poſſe paria: Tum oſtendimus Eſſe dici de Deo benedicto, & de aliis æquiuoce: ideoque vnitas Dei benedicti eſt vnitas perfecta, cum qua nihil concurrit, neque ſimile eſt vllo modo.

Similiter Rufinus in explicatione Symboli: Quod autem, *ait*, diximus, Orientis Eccleſias tradere vnum verũ Deum

Patrem omnipotentem, & vnum Dominum: hoc non intelligendum est vnum numero dici, sed vniuersitate: verbi gratia, Si quis dicat vnum hominem, aut vnum equum, hic vnum pro numero posuit. Potest enim, & alius homo esse, & tertius, vel equus. vbi autem alius, vel tertius non potest iungi, vnus si dicatur, non vnitatis, sed vniuersitatis est nomen: vt si exempli caussa, dicamus vnum solem: hic vnus ita dicitur, vt vel alius, vel tertius addi non possit; vnus est enim sol. Multo magis ergo Deus, cum vnus dicitur, vnus non numeri, sed vniuersitatis vocabulo nuncupatur: id est, qui propterea vnus dicitur, quod alius non sit.

Hic subiungere debemus quod notat D. Bernardus, lib. 5. de Consid. cap. 7. Vnus, *inquit*, est sol, quod non sit alter: vna luna, quod æque altera non sit. Atque id quidem Deus, sed plus? Quid plus? vnus est etiam sibi. Et hoc vis tibi declarari? Idem est semper, & vno modo. Non sic vnus sol, non sic vna luna: clamat vterque non esse se vnum sibi. Ille motibus, & illa defectibus suis. Deus autem non modo vnus sibi, & in

ſe vnus eſt; nihil in ſe, niſi ſe habet. Non ex tempore alterationem habet; non in ſubſtantia alteritatem. *Huc etiam illud Boëtij accommodat.* Hoc vere vnum, in quo nullus eſt numerus, nullum in eo aliud, præter id quod eſt.

Cum audis vnus, *ait Paſchaſius lib.1. de Spiritu ſancto, cap.6.* non hic numerus inchoatur, ſed perfectio infinita colligitur. Quid eſt vnus, niſi nomen incommunicabile, quod nec poſteriorem recipit, nec priorem? Quid eſt vnus, niſi ſimplex, incompoſita, & indiuiſa ſubſtantia? Quid eſt vnus, niſi incommunicabilis, & inæqualis, ac ſemper idem, qui nunquam poſſit à ſe eſſe diuerſus?

CAPVT II.

Deum non eſſe compoſitum ex genere, & differentia.

והכה״ אין לו סוג
שיכלל תחתיו לפיכך
לא נוכל להשיג מהותו

DEus, *inquit Scholiaſtes Malemonidis ad caput 1. de fundamentis legis,* non habet genus ſub quo comprehendatur; ideoque non poſſumus comprehendere eſſentiam eius.

Supra

Supra docet: Deum definiri non posse: definitio enim composita est ex genere proximo, & differentia.

והקב"ה אין לו גבול שהגבול הוא מורכב מן הסוג הקרוב וההבדל

Sic Maximus apud Euthymium docet nihil eorum quæ de Deo prædicantur, differentiam dici posse; quia ea non indicant ipsam Dei naturam, sed eius adiuncta quædam. Quædam, *inquit*, diuinæ naturæ congruentia significant: non autem indicant ipsam naturam: quod quidem differentiarum essentiam constituentium proprium est.

τινὰ μὲν γὰρ πρέποντα τῇ θείᾳ φύσει σημαίνουσιν, οὐκ αὐτὴν δὲ τὴν φύσιν μηνύουσιν· ὅπερ ἴδιον τῶν οὐσιωδῶν, καὶ συστατικῶν διαφορῶν.

Clemens Alexandrinus in quinto Stromateon: Deum ineffabilem esse dicit, quia neque genus est, neque differentia, neque species, neque indiuiduum, neque numerus; sed neque accidens vllum, neque id cui accidat quippiam.

πῶς γὰρ ἂν εἴη ῥητὸν ὃ μήτε γένος ἐστὶ, μήτε διαφορὰ, μήτε εἶδος, μήτε ἄτομον, μήτε ἀριθμός· ἀλλὰ μήτε συμβεβηκός τι, μηδὲ ᾧ συμβέβηκέ τι.

Verumenimuero, *inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 9.* scire te oportet Deo tribui non posse duo, quæ sint ipsi essentialia, quomodo animal, & rationale pertinent ad substantiam hominis: neque vnum quid, quod sit pars ipsius essentiæ; sic enim compositus esset Deus benedictus ex duabus rebus: iam autem ostendimus Deum

ואולם ראוי שתדע שאי אפשר שיתואר השי" בשני דברים על שהם בו עצם כחיות והדבור באדם ולא בדבר אחד על שהוא בו חלק עצם שאם כן היה השי" מורכב מב" דברים וכבר ביארנו

שהוא יתברך פשוט בתכלית הפשיטות

benedictum esse simplicem simplicitate perfecta.

Hanc affert rationem Boëtius in libro de Trinit. Quoniam homo non integre ipsum homo est, ac per hoc nec substantia: quod enim est, aliis debet, quæ non sunt homo. Deus vero hoc ipsum quod est, Deus est. Nec enim aliud est, nisi quod est: atque hoc ipsum Deus est.

Quum enim aliquis homo dicitur corpus, & rationalis, & homo, (*inquit Anselmus in Monolog. cap. 16.*) non vno modo, vel consideratione hæc tria dicitur. Secundum aliud enim est corpus, & secundum aliud rationale, & singulum horum nó est totum id quod est homo. Illa vero summa esséntia nullomodo sic est aliquid, vt illud idem secundum alium modum, aut secundum aliam considerationem non sit; quia quidquid aliquo modo essentialiter est, hoc est totum quod ipsa est.

Similiter Scholiastes Maiemonidis ad cap. 1. de fundamentis legis: Deus, *inquit*, non habet genus, sub quo comprehendatur; ideoque non possumus comprehendere eius essentiam; sed dicimus

והבא׳ אין לו סוג שיכלל תחתיו לפיכך לא נוכל להשיג מהותו אלא נאמר שהוא מצוי

Deum esse ens, cuius esse est essentia eius, neque est quid substantiæ ipsius aduentitium.

ומציאותו הוא מהותו ואינה תוספת על מהותו

Hinc obiicienti hæretico vnum summumque genus habere diuinitatem, atque humanitatem: substantiam enim generalissimum genus esse diuinitatis, & humanitatis, quæ est per semetipsam subsistens. Respondet Rusticus Diaconus, Tom. 4. Biblioth. PP. Per se subsistens, quum de Deo dicitur, significare quod nullius alterius ad id vt sit indiget. Quum vero de creaturis; nequaquam: à creatore enim esse sumpserunt, *&c.* Igitur etsi vnum nomen est substantiæ, non tamen vna res. Non est igitur commune genus substantia deitatis, & carnis. Sed nomen commune tantummodo. Hoc vero genus non est.

Compertum est, *inquit Author libri de fundam. lib. 2. c. 27.* nomen entis vere tribui non posse, vlli rei nisi Deo. De aliis enim præter Deum dici non potest ea semper esse; sed tantum dum existunt: non post, nec ante; sed Deus benedictus, quia semper permanet in eodē statu, ipsius esse verum est ens, *&c.*

הוא מבואר כי שם הנמצא אי אפשר שיצדק על שום נמצא מן הנמצאים באמתות אלא על השם כי מה שזולתו מן הנמצאים אי אפשר שיצדק עליו שם נמצא באמת בכל הזמנים אלא בהיותו נמצא בלבד לא אחר כן ולא קודם לכן אבל הוא יתברך מאשר הוא קיים תמיד על אופן אחד יהיה מציאות מציאות אמתי וגו׳

Vere enim tribuitur nomen entis ei, cuius esse non pendet ab alio, quam ab ipsius essentia: ex eo enim quod eius esse pendet ab eius essentia, nullo modo contingens est.

וכן יפול שם הנמצא באמת על מי שאין מציאותו תלוי בזולתו אלא בעצמותו לפי שאין בו אפשרות כלל אחר היות מציאותו תלוי בעצמותו

CAPVT III.

Deum non esse compositum ex subiecto, & accidentibus: neque ex substantia distincta reipsa à proprietatibus: nullo denique modo Deum esse compositum.

INdigna Deo esse accidentia ne ipsi quidem Ethnici philosophi ignorarũt. Hierocles Pythagoræus in aurea carmina Pythagoræ: Deum, *ait*, non aduentitiam habere bonitatem, sed substantiuam.

καὶ τὴν ἀγαθότητα οὐκ ἐπίκλητον ἔχει, ἀλλ' οὐσιωμένην.

Plotinus Enn. 6. lib. 9. cap. 6. In se ipso, *inquit*, est Deus, ita vt nihil ipsi accidat. Porro ex eo quod sibi ipsi sufficiens est, summam Dei vnitatem animo capere possumus. Oportet enim summum rerum principium nullomodo indigum esse, sed sufficientissimum omnium, seque ipso maxime conten-

ἐφ' ἑαυτοῦ γάρ ὄντι οὐδενὸς αὐτῷ συμβεβηκότος· τῷ αὐτάρκει δ' ἄν τις καὶ τὸ ἓν αὐτοῦ ἐνθυμηθείη· δεῖ μὲν γὰρ ἱκανώτατον ἁπάντων καὶ αὐταρκέστατον, καὶ ἀνενδεέστατον εἶναι,

tum. Quidquid autem multum est, non vnum, indigens est, nec vnum fit ex multis conflatum.

πᾶν γὰρ πολὺ, καὶ μὴ ἕν, ἐνδεὲς, μὴ ἕν, ἐκ πολλῶν γινόμενον.

Vvorstius vnus Deum accidentibus subiicere non erubuit. Decreta, *inquit*, Dei sunt multa, quia aliud est decretum prædestinandi, aliud reprobandi, aliud creandi. At substantia Dei est vnica: ergo decreta Dei non sunt substantia Dei, sed accidentia.

Audiat Hæreticus ille Athanasium Orat. 5. Sed non ista, vt qualitas aliqua in Deo. Apage: Indecorum enim istud est. Sic enim reperietur Deus ex substãstantia, & qualitate compositus. Si quidem omnis qualitas in substantia est, ac proinde isto modo diuina vnitas, quum sit indiuisibilis, composita videbitur, eo quod sectilis sit in substantiam, & accidens.

ἀλλὰ μὴ ὡς ποιότης τις ταῦτα ἐν τῷ θεῷ· ἄπαγε, ἀπρεπὲς τοῦτο· εὑρεθήσεται γὰρ σύνθετος ὁ θεὸς ἐξ οὐσίας, καὶ ποιότητος· πᾶσα γὰρ ποιότης ἐν οὐσίᾳ ἐστί· κατὰ τοῦτο γὰρ ἡ θεία μόνας ἀδιαίρετος οὖσα σύνθετος φανήσεται, τεμνομένη εἰς οὐσίαν, καὶ συμβεβηκός.

Simulatque Deus intelligitur, *inquit Cyrill. Dialog. 2. de Trinit.* etiam omnia, quæ illius sunt, intelliguntur: neque vllum accidens in ipso potest intelligi.

ἅμα γὰρ νοεῖται θεὸς, καὶ συν αὐτῷ πάντα τὰ αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἂν νοοῖτό τι συμβεβηκὸς ἐπ' αὐτοῦ.

Similiter Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 8. Quum dicitur Deum benedictum velle aut sapere, aut posse; non

כמו שאמר באל ית"
שהוא רוצה או חכם
או יכול שאין הכוונה

significatur in Deo esse formam vnam qua possit: & formam aliam, qua velit: aliam qua creet, aliam qua norit quod creat; quemadmodum non dicimus in Deo esse formam vnam, qua creauit eleméta: & formam aliam qua creauit cœlos: aliam, qua creauit Angelos, & aliam qua creauit homines: quippe omnes illæ actiones diuersæ emanant ab vno agente, vt diximus. Sed quia omne agens perfectum non potest operari quidquã, nisi possit illud operari, & sciat operari, & velit operari: dicimus Deum velle, posse, & scire: ita tamẽ vt illæ notiones diuersæ agentis non inferant illi compositionem.

לומר שיש בו תואר אחד בו יוכל ותואר אחר בו רוצה ותואר אחר בו ברא ותואר אחר בו ידע מה שברא כמו שלא נאמר שיש בו תואר אחד בו ברא היסודות ותואר אחר בו ברא הגלגלים ותואר אחר בו ברא מלאכים ותואר אחר בו ברא האנשים שכל אלו פעולות מתחלפות ימשכו מפועל אחד כמו שאמרנו אבל לפי שכל פועל שלם אי אפשר לו שיפעל איזו פעולה אם לא יוכל לפעול וידע לפעול וירצה לפעול נאמר שהוא רוצה ויכול וידע ואלו בחינות מתחלפות בפועל שלא יחייבו רבוי בו

Solus Omnipotens est Deus, *inquit Cassiodorus in libro de Anima, cap. 9.* cui hoc est esse, quod sapere: hoc est posse, quod viuere: hoc est velle, quod facere: & merito, quando vniuersa, quæ vere bona sunt non ad illum veniunt, sed ab illo procedunt.

Neque Deus hæc esse per compositionem dicitur, *vt docet Maximus Dialogo primo de Trinitate contra Anomæum,* sed secũdum diuersas considerationes: immortalitas quidem, quod desi-

Καὶ οὐκ ἔστι κατὰ σύνθεσιν ταῦτα ὁ θεός, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐπινοίας λεγόμενος· ἀθανασία μὲν διὰ τὸ ἀτελεύτητον,

nere non poſſit: incorruptibilitas vero, quod diſſolui nequeat: iuſtitia, propter æquitatem.

ἀφθαρσία δ᾽ διὰ τὸ ἄλυτον, δικαιοσύνη δὲ διὰ τὸ ἴσον.

Enimvero, inquit Iudæus ille, cap. 9. ſubſtantia diuina non poteſt admittere accidentia. Aut enim ſubſtantia per ſe ſubſiſtit, & neceſſario exiſtere poteſt ſine accidentibus? Sic quum accidens poſſit eſſe, & non eſſe; ipſa vero ſubſtantia, per ſe exiſtat neceſſario: Deus benedictus eſſet compoſitus ex duobus: ex eo quod neceſſario exiſtit, & ex eo quod eſt contingens: quatenus neceſſario exiſtit, cauſa eſt: quatenus contingens eſt, effectus eſt: & ita cauſa eſſet, & effectus ſimul; etiamſi ſubſtantia per ſe ſubſiſtat, id eſt non ſit contingens. Vel ſubſtantia per ſe ſubſiſtere, & neceſſario exiſtere non poteſt ſine accidente? Sic accidens neceſſario exiſteret, & ſubſtantia ipſi ſubiecta neceſſario etiam exiſteret: & ita eſſent duo, quæ neceſſario exiſterent; aut vnum compoſitum ex duobus, ſubſtantia nempe, & accidente. At hæc omnia ex iis quæ explicata ſunt, refelluntur.

ואם קיום העצם וחיוב עצמותו הוא בזולת המקרים הנה המקרה אפשר שימצא ואפשר שלא ימצא והעצם מחוייב המצאות יהיה אם כן השי״ מורכב מב׳ דברים מחיוב המציאות ואפשרות המציאות ויהיה מצד שהוא מחוייב המציאות עלה ומצד שהוא אפשרי המציאות עלול ויהיה עלה ועלול יחד עם היותו עצם עומד בעצמו זה חלוף בלתי אפשרי ואם אין קיומו וחיוב עצמותו בזולת המקרה הנה המקרה אם כן מחוייב המציאות והעצם הנושא אותו מחוייב המציאות ויהיה אם כן שני נמצאי׳ מחוייבי המציאות או נמצא אחד מחובר משני ענינים שהם העצם והמקרה וכל זה ממה שנתבאר בטילו.

Nam vt docet cap. 6. Ex eo quod

כי להיות יתברך

מחייב המציאות ראוי שיהיה אחד אם לא היה אחד אלא שנים או יותר היה בכל אחד מהם בהכרח שני ענינים ענין חייוב המציאות וענין בו יובדל מזולתו ויהיה אם כן מורכב והיתה הרכבה סבת מציאותו ולא יהיה אכ"מחייב המציאות בעצמו

Deus benedictus est ens necessario existens, cósentaneum est eum esse vnum. Quod si non esset vnus, sed essent duo, pluresve; duo in vnoquoque eorũ reperirétur necessario: id quod existeret necessario: & id quo vnum ab alio differret; ideoque esset compositus Deus: & compositio esset causa existentiæ eius: nó esset ergo per se necessario existens.

Similiter Albinus Flaccus lib. 1. de Trinit. cap. 10. Æternitas, *inquit*, & incommutabilitas negat accidentis alicuius in Deo instabilitatem.

Et Titus Bostrensis lib. 1. contra Manichæos, Tom. 4. Bibl. PP. Non decere, *ait*, in Deo nominari qualitatem: cui enim non accidat esse, huic neque taliter esse accidere.

Huic errori Vvorstij affinis est Græcorum Palamitarum sententia, quam in Tomo suo Synodico fuse explicant; quod substantiam diuinam ab operationibus eius re ipsa discrepare velint.

τὸ ἔχον τοῦ ἔχει κατά τι διαφέρει πάντως· εἰ οὖν οὐκ ἔστι διαφορά τις θείας οὐσίας, καὶ ἐνεργείας, οὐκ ἔστιν ἔχειν τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἐνέργειαν· τὸ δὲ μὴ ἔχον

Id quod habet, *aiunt illi*, ab eo quod habet, omnino re differt aliqua. Quare si nulla est differentia diuinæ substantiæ, & operationis, non potest operationem habere Dei substantia. Quod autem operationem

tionem non habet, nihil operari potest. Atquod nihil operari potest, minime ipsum existit. ἐνέργειαν ἀνενέργητον ἐστι τὸ δ' ἀνενέργητον, καὶ ἀνύπαρκτον.

Opponendus est D. Augustinus: Ideo, *inquit lib. 18. de Ciuit. Dei, cap. 10.* Simplex dicitur Deus, quia quod habet, hoc est, *&c.* In quo ergo ad seipsum dicitur, non ad alterum, hoc est quod habet: Sicut ad se ipsum dicitur viuens, habendo vtique vitam; & eadem vita ipse est.

Non enim humano modo ex compositis Deus est, *vt scribit Hilarius in 8. libro de Trin.* vt in eo aliud sit, quod ab eo habetur, & aliud sit ipse qui habeat; sed totum quod est, vita est.

Tum Leo Papa epist. 93. Nemo hominum veritas, nemo sapientia, nemo iustitia est; sed multi participes sunt veritatis, & sapientiæ, atque iustitiæ. Solus autem Deus nullius participationis indigus est. De quo quidquid digne vtcumque sentitur, non qualitas est, sed essentia. Incommutabili enim nihil accedit, nihil deperit; quia esse illi, quod est sempiternum, semper est proprium.

Similis fuit error Gilberti Porretani,

qui distinguebat à diuinitate Deum: aduersus quem in Remensi Synodo Gallicani præsules hanc fidei formulam ediderunt. Credimus simpliciter naturam diuinitatis esse Deum: nec aliquo sensu Catholico posse negari, quin diuinitas sit Deus, & Deus diuinitas; *Ac subinde,* Non nisi ea diuinitate Deum esse, quæ est ipse.

Si enim diuinitas, *inquit D. Bernardus serm. 80. in Cant.* Non est re ipsa Deus, erit aliquid quod non est Deus, aut nihil. Quod si aliquid est, quod non est Deus; aut minor erit Deo, aut maior, aut par. At quomodo minor, qua Deus est? Restat vt aut maiorem facias, aut parem. Sed si maior, ipsa est summum bonum, non Deus. Si par, duo sunt summa bona, non vnum. Quod vtrumque Catholicus refugit sensus.

Addit: Et magnitudine dico Deum magnum, sed quę ipse est, ne maius aliquid Deo ponã: & bonitate fateor bonum, sed non alia, quam ipse est, ne melius ipso aliquid mihi videar inuenisse.

Quomodo enim, *inquit lib. 5. de Consideratione, cap. 7.* non melius Deo, si

Deus non est, quod dat Deo vt sit.

Præstantissima est etiam illa ratio, quam affert Author libri de Cognitione veræ vitæ, cap. 7. Quum, *inquit*, nihil præter creatorem, & creaturam existat; si Deus per seipsum non habet esse, necessario consequitur vt per creaturam existat; quod inconuenientissimum est.

Nec minus docte argumentatur Maximus in cap. 5. de diu. Nomin. Est, *inquit*, ipsa Dei substantia cognitio, & intellectio actu, non potentia, vt prius insipientia sit, deinde mens actu fiat. Ideo pura mens est, non aduentitium habens sapere; sed à se ipso prorsus intelligit. nam si substantia quidem eius alia est; quæ autem intelligit ab ipso diuersa; erit insipiens ipse: hoc est eius substantia.

ἡ αὐτοῦσα ἀγαθότης τοῦ ὄντος, καὶ ὅλη ἐνέργεια, εἰς ἑαυτὴν στερημένη ἐνεργεία ἐστὶν, οὐ δυνάμει, πρότερον οὖσα ἀφροσύνη, εἶτα τῆς ἐνεργείας· ὅθεν καὶ ἐστὶ νοῦς καθαρὸς, οὐκ ἐπίσακτον ἔχων τὸ φρονεῖν· ἀλλὰ παρ' ἑαυτοῦ πάντως νοεῖ· εἰ γὰρ ἡ μὲν οὐσία ἄλλη ἐστίν· ἃ δὲ νοεῖ, ἕτερα αὐτοῦ, αὐτὸς ἀνόητος ἔσαι, ἤγουν ἡ οὐσία αὐτοῦ.

Simile est illud Maiemonidis in More Neuochim, part. 1. cap. 68. Quemadmodum, *inquit*, demonstratur Deum excelsum esse intellectum actu perpetuo, nunquam in potentia, vt explicatum est: idque demonstratione ostenditur; ita vt non ita se habeat, vt modo comprehendat, modo non comprehendat; sed sit semper intellectus actu; sic con-

וכאשר בא המופת
שהשם יתעלה הוא
שכל בפעל תמיד ואין
כח בו כלל כמו
שהתבאר וכמו שיבא
עליו המופת ולא יהיה
פעם ישיג ופעם לא
ישיג אבל הוא שכל
בפעל תמיד התחייב

ſequens eſt ipſum, & rem, quam comprehendit, vnum, idemque eſſe: ipſummet ſcilicet, & operationem intellectus ipſius, qua denominatur intelligens. Hæc eſt ſubſtantia intellectus, quæ eſt ipſe. Quæ quum ita ſint, Ipſe eſt ſemper intelligens, intellectus, & id quod intelligitur.

שיהיה הוא והדבר
ההוא המושג דבר אחד
והוא עצמו ופעולת
ההשגה עצמה אשר
בה יאמר משכיל הוא
גוף השכל. אשר הוא
עצמו אם כן הוא
משכיל ושכל ומושכל
לעולם

Ac per hoc, *vt docet D. Auguſtinus Tract. 99. in Ioan.* non ſic habet ſcientiam ſubſtantia diuina, vt aliud illi ſit ſcientia, qua ſcit; aliud eſſentia, qua eſt; ſed vtrumq; vnum eſt. Nec vtrumque dicendum eſt, quod ſimpliciter vnum eſt. Sicut habet Pater vitam in ſemetipſo, nec aliud eſt ipſe, quam vita, quæ in ipſo eſt, *&c.*

Eadem eſt doctrina Maiemonidis in ſumma ſua Talmudica, Tract. de fundamentis legis, cap. 2. Sanctus, *inquit*, benedictus intelligit veritatem ſuam, atque cognoſcit eam, vti reipſa eſt: neque intelligit notitia diſtincta à ſe ipſo, vti nos cognoſcimus; quia nos, & intellectus noſter non ſumus vnum: ſed creator benedictus Ipſe, intellectus atque vita eius ſunt vnum omnimodo, reſpectu, atque ratione vnitatis.

הקבה" מכיר אמתו
וידע אותה ככו שהיא
ואינו יודע בדעה שהיה
חוץ ממנו כמו שאנו
יודעים שאין אנו
ודעתנו אחד אבל
הבורא ית" הוא ודעתו
וחייו אחד מכל צד
ומכל פנה ובכל
דרך ייחוד

Quod si viueret per vitam, atque intelligeret per notitiam extrinsecam, essent vtique multi dij; ipse, & vita eius, atque intellectus. Sed non ita res se habet; quum vnus sit omni ex parte, omni ratione, ac modo vnitatis. Itaque dicas, Ipse est & intelligens, & intelligibile, atq; ipsamet intellectio: quæ omnia vnum sunt. Hæc autem nec ore exprimi possunt, nec auribus percipi, aut mente hominis perspicue comprehendi; & propterea scriptum est, Gen. 42. v. 15. חֵי פרעה *id est vita Pharaonis*. Et 1. Sam. 1. v. 26. חֵי נפשך id est, *vita animæ tuæ*: Non vero dicitur, *Vita Domini*, sed *Viuit Dominus*; quia creator, eiusque vita non sunt duæ res; sicuti vitæ corporum viuentium, siue sicut vitæ Angelorum.

סאלמלא היה חי בחיים ויודע בדעה חוץ ממנו היו שם אלוהות הרבה הוא וחייו ודעתו ואין הדבר כן אלא אחד מכל צד ומכל פנה ובכל דרך ייחוד נמצאת אתה אומר הוא ויודע והוא הידוע והוא הדעה עצמה הכל אחד ודבר זה אין כח בפה לאמרו ולא באזן לשמע ולא בלב האדם להכירו על בריו ולפיכך אומר חֵי פרעה חֵי נפשך ואין אומר חֵי ה" אלא חַי ה" שאין הבורא וחייו שני" כמו חיי הגופים החיים או כחיי המלאכים

Qui vitam nominat, *inquit Cyrillus Alexandrinus, 15. Thes.* rem ipsam significat, quæ inest in quibusdam, & ea viuificat. At qui dicit animal, id pronunciat, quod est viuificātis particeps. Dominus autem non ita se appellare videtur, sed vitam se potius vocat.

ζωὴν μὲν γὰρ ὁ εἴπας λέγων, αὐτὸ σημαίνει τὸ πρᾶγμα τὸ ἔν τισι γινόμενον, καὶ ζωοποιοῦν αὐτά. ζῶον δὲ λέγων, τὸ μέτοχον τοῦ ζωοποιοῦντός φησιν· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἑαυτὸν ὁ Κύριος ὀνομάζων φαίνεται, ζωὴν δὲ μᾶλλον ἀποκαλεῖ.

Quomodo D. Augustinus in tract. 48. in Ioannem, ait: Sic habet sapientiam,

vt ipse sit sapientia, faciatque sapientes: sic habet vitam, vt ipse sit vita, faciatque viuentes.

Hoc ipsum eleganter exprimit Gregorius Papa, lib. 18. Moral. cap. 27. Habet vitam sapientia; sed non aliud habet, & aliud est: quippe cui hoc est esse, quod viuere. Serui autem sapientiæ cum habent vitam, aliud sunt, & aliud habent: quippe quibus non est hoc ipsum esse, quod viuere: nam possunt iuxta aliquid esse, nec viuere. Aliud quippe illis est esse, aliud viuere, *&c.* Sapientia vero habet essentiam, habet vitam: sed hoc quod habet, ipsa est. Proinde incommutabiliter viuit, quia non ex accidenti, sed essentialiter viuit.

Idem de Dei bonitate à Clemente Alexandrino, lib. 1. Pæd. cap. 8. diserte proditum est. Non illum dici bonum esse, eo quod virtutem habeat: quemadmodum iustitia bonum esse dicitur, non eo quod virtutem habet. Est enim virtus ipsamet; sed quod ipsa secundum se, ac propter se est bona.

τὸ δ' ἀγαθὸν εἶναι ὁ τῷ τὴν ἀρετὴν ἔχειν, ἀγαθὸν εἶναι λέγεται· καθὸ καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀγαθὸν εἶναι λέγεται· οὐ τῷ ἀρετὴν ἔχειν, ἀρετὴ γάρ ἐστιν αὐτή· ἀλλὰ τῷ αὐτὴν καθ' αὑτὴν, καὶ δι' αὑτὴν ἀγαθὴν εἶναι.

Hoc est, vt loquitur Tertull. lib. 2. contra Marc. cap. 6. Deum natura, non institutione bonum esse. Qui enim, *inquit*,

quod est sine initio habet, non institutione habet illud, sed natura. Homo autem, qui totus ex institutione est, habens initium, cum initio sortitus est formam, qua esset: atque ita non natura in bonum dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem.

D. Ambrosius lib. 5. de Fide, cap. 3. de virtutum perfectione loquens, quam hominibus præscripsit his verbis Christus, Matt. 5. vers. 48. Estote perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est, *&c.* Ille, *inquit*, secundum plenitudinem maiestatis suæ perfectus est: nos autem perfecti secundum virtutis accidentis profectum.

Sic Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 21. Itaque dicimus, *inquit*, etsi attributa, quibus Deus benedictus denominatur, sint in nobis distincta, & separata, debere intelligi in Deo benedicto per modum vnius. Nos enim quia comprehendimus ea, aut acquirimus ea successiue vnum post aliud, intelligimus ea vt separata: tum quia acquirimus ea, quum antea non haberemus, concipimus illa vt formas aduentitias;

ועל כן נאמר שהתארים שיוחסו אליו יתברך אעפ"י שנמצא בנו נפרדים ראוי שיובנו בו יתברך מתאחדים כי אנחנו בעבור שנשיג או נקנה אותם בזה אחר זה נבין אותם נפרדים וכן בעבור שנקנה אותם אחר שלא היו בנו נבין אותם תארים נוספים

אבל בו יתברך ראוי שנבינם מתאחדים ובלתי נקני'סלא יחייבו רבוי בעצמותו

sed in Deo benedicto intelligéda sunt per modum vnius, & sine vlla acquisitione; ita vt nullam in substantiam eius inferant compositionem.

D. Augustinus tractat. 99. in Ioannem, docet creaturam percipere discendo, quæ nesciebat: & amittere dediscendo, quod sciebat. & ideo non est, inquit, ista substantia verissime simplex, cui non est hoc esse, quod nosse: potest enim esse, nec nosse. At illa diuina non potest; quia id quod habet, est.

Ille ideo simplex, (*ait Faustus Regiensis ad Ruricium ep. 5. tom. 3. Bibl. PP.*) quia nihil ei ex accidenti largitate collatum est: qui ex se subsistit, aliunde nihil sumpsit.

Hinc patet vno verbo omnem omnino compositionem à Deo remouendam esse. Omne enim compositum, (*vt docet Anselmus, cap. 16. Monolog.*) vt subsistat indiget his, ex quibus componitur: & illis debet quidem quod est, quia quidquid est, per illa est: & illa quod sunt, per illud non sunt: & idcirco penitus summum non est.

וכל מורכב חנה

Sic Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 6. In omni, *ait*, composito, compositio

poſitio eius eſt cauſa quod exiſtat.

הרכבתו סבת מציאותו

Omne quod partibus coniungitur, vel in partes reſoluitur, ab aliquo vtique coniunctionem, vel reſolutionem patitur, *ait author libri de cognitione veræ vitæ.*

Caret igitur partibus Deus, *inquit Alcinous philoſophus Platonicus, cap. 10.* eo quod nihil ipſo eſt anterius. Etenim pars, & id ex quo aliquid conſtat, prius eſt eo, cuius eſt pars. nam ſuperficies prior eſt corpore, & linea prior ſuperficie.

ἀμερῆ δὲ διὰ τὸ μὴ εἶναι πρότερον αὐτοῦ· τὸ γὰρ μέρος, καὶ τὸ ἐξ οὗ, πρότερον ὑπάρχει τούτου, οὗ μέρος. καὶ γὰρ τὸ ἐπίπεδον πρότερον ἢ τὸ σῶμα καὶ ἡ γραμμὴ πρότερον ἢ τὸ ἐπίπεδον.

Quomodo S. Ambroſius tract. in Symbolum, cap. 1. docet compoſitum eſſe non poſſe Deum, quum aliqua eo anteriora præextitiſſe putari nefas ſit.

Hanc rationem illuſtrat Philo Iudæus, lib. 3. de Allegoriis. Deus non eſt compoſitum, nec ex multis cõſtat, ſed cum alio non miſcetur. Quidquid enim accreuerit Deo, vel melius eſt ipſo, vel minus, vel æquale. Atqui nec æquale, nec melius aliquid eſt Deo. Porro nihil, quod minus ſit, illi poteſt accreſcere. Alioquin & ipſe minor fiet. Quo poſito corruptioni erit obnoxius. quod vel nefas ſit cogitare.

ὁ δὲ θεὸς οὐ σύγκριμα, οὐδὲ ἐκ πολλῶν συνεστώς, ἀλλ' ἀμιγὴς ἄλλῳ· ὃ γὰρ ἂν προστεθῇ θεῷ, ἢ κρεῖσσόν ἐστιν αὐτοῦ, ἢ ἔλασσον, ἢ ἴσον αὐτῷ· οὔτε δὲ ἴσον, οὔτε κρεῖσσόν ἐστι θεοῦ· ἔλασσόν γε μὴν οὐδὲν αὐτῷ προστίθεται· εἰ δὲ μή, καὶ αὐτὸς ἐλαττωθήσεται· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ φθαρτὸς ἔσται· ὅπερ οὐδὲ θέμις νοῆσαι.

Boëtius in libro de Trinitate, & vnitate Dei ad Symmachum ſubtiliſsime illud ediſſerit. Nihil ſecundum materiam eſſe dicitur; ſed ſecundum formam propriam. Sed diuina ſubſtantia ſine materia forma eſt, atque ideo vnum eſt id, quod eſt. reliqua enim non ſunt id quod ſunt. vnum quodque enim habet eſſe ſuum ex his, ex quibus eſt, id eſt ex partibus ſuis, & eſt hoc, atque hoc, id eſt partes ſuæ coniunctæ: ſed non eſt hoc, vel hoc ſingulariter. Vt cum homo terrenus conſtet ex anima, & corpore, corpus & anima eſt, non corpus, vel anima in parte. Igitur non eſt id quod eſt: quod vero non eſt hoc atque hoc, ſed tantum eſt hoc, illud vero eſt id quod eſt, & pulcherrimum, fortiſſimumque, quia nullo nititur.

אחר שהוא יתברך אחד מכל אופן אי אפשר שיהיה לו תארים עצמיים ולא מקריים לפי שכלם מחייבים רבוי ומסלקים האחדות

Quæ quum ita ſint. Quandoquidem, *(inquit author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 7.)* Deus omnimodo vnus eſt, nullam recipere poteſt formam ſubſtantialem, nec accidentalem. Eæ enim omnes inferunt multitudinem, & deſtruunt vnitatem.

ἓν τὸ ἁπλούστατον

Quidquid enim, *ait ſimplicius in*

comment. ad Enchirid. Epicteti: vllam compositionem habet, & multitudinem, vno posterius est.

ἐναντίωσιν ἔχον, καὶ πλῆθος, δεύτερόν ἐστι τοῦ ἑνός.

CAPVT IV.

Obiectiones Manichaeorum earumque solutiones.

VEtus est verbum nihil tam absurde dici posse, quod non dicatur ab aliquo Philosophorum. Fuere qui, vt superiori capite vidimus, Deum compositum fingere non erubuerint. Alij vnum summum principium negauerunt: aliam mali effectricem causam esse affirmantes, ab authore boni plane diuersam. Apud antiquos, *inquit author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 13.* Fuit qui existimaret prima principia esse duo: vnum boni; alterum mali. Dicebant enim ex ore excelsi non prodire bonum, & malum: id est fieri non posse vt principia contrariorum sint vnum quid: quia vero contraria vniuersalia, omnem speciem contrariorum complectentia sunt bonum, & malum; dicebant duo esse rerum principia: vnum principium boni

היה בקדמונים מי שחשב שהתחלות הראשונות שתים אחת לטוב ואחת לרע כי היו אומרים מפי עליון לא תצא הרעות והטוב כלומר שאי אפשר שתהיינה התחלות ההפכיים אחת ובעבור שההפכיים הכוללים אשר יכללו כל מיני ההפכים הם הטוב והרע יאמרו שהתחלות שתים האחת התחלת הטוב

aliud principium mali, & hæc erat opinio viri vnius qui vocabatur Manes.

והאחת התחלת הרע וזה היה דעת איש אחד שמו מאני׳

De quo S. Augustinus libro de Hæres. cap. 46. Iste, *inquit*, duo principia inter se diuersa, atque aduersa, eademque æterna, & coæterna, hoc est semper fuisse, composuit: duasque naturas, atque substantias boni scilicet, & mali sequens alios antiquos hæreticos.

Vt huiusce erroris distincte pateat refutatio, distinguendum est duplex malorum genus: alterum quod est materiæ quædam affectio: cuiusmodi sunt morbi, calamitates publicæ, priuatæque, &c. *Secundum Maximum Tyrium in dissertat. 35. Secundum Tertullianum vero aduersus Marcionem lib. 2. cap. 14. vocatur hoc malorum genus* malum supplicij, & pœnæ.

διττὴ γὰρ αὕτη (μοχθηρία) ἡ μὲν ὕλης πάθος.

Alterum genus est eorum, quæ non aliunde manant, quam ex hominum improbitate, & volũtatis vsu. *Hoc vocat Tertullianus* malum delicti, atque culpæ. *Quod attinet ad primum genus; non est illud per se, ac directa aliqua causæ agentis efficientia; sed quasi ex obliquo, & adnascitur potius, quam nascitur; vt loquitur D. Dionysius, cap. 4. de diu. Nom.* Ma-

ἡ δὲ ψυχῆς ἐξουσία.

lum, *ait*, extantiam non habet, sed adextantiam, quoniam boni gratia fit, non suimet ipsius.

Sic author libri de fundam. lib. 2. cap. 13.

Si considerentur, *inquit*, ea quæ sunt; patet ea omnia vniuersim tendere in vnum finem: id est ad ordinem vniuersi: qualis ordo conspicitur in castris adhibitus à principe militiæ, & in prouinciis, à præfectis ipsarum. Etsi enim multitudo in iis reperiatur multis modis, propter artes, & operationes varias, & præfecturas diuersas; ea tamen omnia cõspirant in vnum finem: Statum, scilicet & ordinem prouinciarum, aut castrorum, per modum vnius. Idem de mundo asserimus habita ratione boni, & mali, quod in eo est. Bonum est per se in omnibus iis, quæ existunt: malum vero præter intentionem primam; neque aliter est, quam per accidens: quemadmodum pœna, aut castigatio, qua pater corripit filium malum est proper bonum, non quod primo intendatur, *&c.*

Quamobrem propter bonum, & malum non est necesse ponere duo eorum principia diuersa: etenim ab vno

Διὰ οὔτε ὑπόστασιν ἔχει τὸ κακόν, ἀλλὰ παρυπόστασιν, τοῦ ἀγαθοῦ ἕνεκα, καὶ οὐχ ἑαυτοῦ γενόμενον.

שכאשר יעיינו הנמצאות נראה שהם כולם בכללם יגיעו לתכלית אחת והוא הסדור הנמצא בעולם כסדור הנמצא׳ במחנה מפני שר הצבא והסדור הנמצא במדינות מפני מנהיגי המדינות שעם היות הרבוי נמצא בהם בפנים רבים ממלאכות רבות ופעולות רבות מתחלפות וראשיות מתחלפות אחר שכלם. לתכלית אחת והוא קיום וסדור המדינה או המחנה באופן מתאחד כן נאמר שאמנם ימצא העולם בזה התוא׳ ממציאו׳ הטוב והרע בעבור מציאות הטוב בכל המציאות בכללן והרע אינו מכוון כוונה ראשונה אבל אמנם יתחדש במקרה כמו העונש או המוסר המגיע מן האב אל הבן כי היא רע מגיע בעבור הטוב לא על הכוונה הראשונה וגו׳ ולזה לא יתחייב ממציאות הטוב והרע שיהיו מהתחלות מתחלפות כי כבר ימצא

מהתחלה אחת הטוב מצד עצמו והרע במקרה

principio exiſtit bonum per ſe; malum vero per accidens.

Tropice, (*inquit S. Hieronym. in cap. 3. Lament. Ier.*) Deus dicitur facere mala, hoc eſt aduerſa merentibus infligere, iuxta illud quod in Eſaia ſcriptum eſt, cap. 45. *Ego Dominus, & non eſt alter, formans lucem, & creans tenebras, faciens pacem, & creans malum.* Mala quæ nulla ſua natura ſubſiſtunt, à Domino nó creantur: ſed creare mala Dominus iudicat; quum res bene conditas, nobis male agentibus in flagellum format: vt ea ipſa & per dolorem quo feriunt, delinquentibus mala ſunt; & per naturam qua exiſtunt, bona. Venenum quidem mors ſcilicet eſt homini, ſed tamen vita ſerpenti. Amore enim præſentium ab authoris noſtri dilectione receſſimus, & peruerſa mens dum delectatione creaturæ ſe ſubdidit, à creatoris ſe ſocietate diſiunxit. Ex his ergo ab authore ferienda erat, quæ errans authori præpoſuerat; vt vnde homo culpam non timuit ſuperbus admittere, inde pœnam corrigendus inueniret, & tanto ocyus reſpiceret ad illa, quæ perdidit, quanto magis doloris

pœnam esse conspiceret quæ sunt.

Plaga inimici percussi te castigatione crudeli propter multitudinem iniquitatis tuæ; *Loquitur Deus ad Hierusalem apud prophetam Hierem. cap. 30. & est sensus secundum S. Hieronymum:* Vt inimici te plaga percuterem, & cæderem castigatione crudeli, fecit multitudo iniquitatis tuæ, & dura peccata tua; quæ sanari non poterant, nisi mordacissimo puluere, & ardenti cauterio, & ferro acutissimo, quo putridas carnes, & insanabiles amputarem: & tamen propter multitudinem iniquitatis tuæ, & dura peccata tua feci hæc tibi: non mea voluntate, sed medicinæ ratione cogente.

Quomodo verba illa explicat Sophoniæ cap. 1. *super his fiet vltio, qui custodias Domini non seruarunt, & dicunt in cordibus suis: non faciet Dominus bene, & non faciet male,* &c. Non quod, *inquit*, male Deus faciat; sed quod mala videatur pœna esse ei, qui patitur. Alioquin & scalpellus medici malus erit; quia resecat vulnera, & putridas amputat carnes: & pater malus cædens filium, vt à vitiis corrigat: & magister malus

corripiens discipulum, vt erudiat. Omnis enim disciplina ad præsens non videtur gaudij esse, sed tristitiæ: postea autem fructum pacificum his, qui per eam eruditi sunt, reddet.

ἀλλ' ἐμφύεταί πως τὸ κακὸν ἔνδοθεν, τῇ προαιρέσει τοῦτο συνιστάμενον, ὅταν τις ἀπὸ τοῦ καλοῦ γένηται τῆς ψυχῆς ἀναχώρησις.

Malum vero culpæ, siue delicti non ab externa quapiam causa oritur; sed ab interna, & domestica, *vt ait Greg. Nyssenus, Catech. cap. 5.* Libera tunc voluntate conflatum, cum ab eo, quod honestum est, quidam fit animæ recessus.

Reiicit hanc doctrinam Caluinus, qui vt externam malorum delicti causam retineret; inuerecundior Manichæis maluit Deum eorum authorem facere, lib. Instit. 1. cap. 18. §. 1. tradit Deo volente, ac iubente excæcari hominem, qui mox cæcitatis suæ pœnas daturus est. Tergiuersando itaque, *inquit*, effugiunt, Dei tantum permissu, non etiam voluntate hoc fieri. Ipse vero palam se facere pronuncians effugium illud repudiat.

Sed hanc hæretici huius stultitiam quis ferat? Iam ergo malum ab ipso (Deo) *ait Tertull. aduersus Hermog. cap. 9.* qui est mali, si non author, quia non effector; certe permissor, quia dominator.

Quod

Quod sic explicat D. Augustinus in libro singulari de Genesi ad litteram, cap. 5. Nam & vitiorum nostrorum non est author Deus; sed tamen ordinator est: cum eo loco peccatores constituit, & ea perpeti cogit, quæ merentur.

Stultus est, (*inquit D. Basilius in hom. quam de hoc argumento elucubrauit*) ac reuera mente priuatus, & prudentia, qui dicit non esse Deum. Similis autem huic est, & nihil ab eo stoliditate differt, qui malorum causam ait esse Deum. Nam par, & æquale vtriusque esse crimen arbitror, quoniam ambo similiter bonum esse Deum negant: ille quidem dum non esse simpliciter affirmat: hic vero, cum non esse bonum ipsum asserit. Nam si malorum author est, non est vtique bonus. Quare vtrimque Dei negatio est.

Ἄφρων οὖν ἐστιν ὡς ἀληθῶς ἐστερημένος νοῦ καὶ φρονήσεως, ὁ λέγων ὅτι οὐκ ἔστι Θεός. παραπλήσιος δὲ τούτῳ, καὶ οὐδὲν κατὰ τὴν ἀφροσύνην ἀπολειπόμενος, καὶ ὁ λέγων τῶν κακῶν αἴτιον εἶναι τὸν Θεόν· ὁμότιμον γὰρ αὐτῶν εἶναι τίθεμαι τὴν ἁμαρτίαν· διότι ἑκάτεροι ὁμοίως ἀρνοῦνται τὸ ἀγαθόν. ὁ μὲν οὐκ εἶναι τὸ παράπαν λέγων· ὁ δὲ οὐκ ἀγαθὸν αὐτὸν εἶναι διοριζόμενος· εἰ γὰρ κακῶν αἴτιος, οὐκ ἀγαθὸς δηλονότι· ὥστε ἀμφοτέρωθεν ἄρνησίς ἐστι τοῦ Θεοῦ.

Quod igitur proprie malum est (*ait Sanctus ille Doctor ibidem*) peccatum, quodque potissimum mali appellatione dignum est, ex nostra voluntate pendet: cum in potestate situm sit nostra vel à prauitate abstinere, vel prauos esse. *Et postea:* Omnino vero neque Deum existima mali extantiæ causam

τὸ μὲν οὖν κυρίως κακὸν ἡ ἁμαρτία· ὅπερ μάλιστά ἐστι τῆς τοῦ κακοῦ προσηγορίας ἄξιον, ἐκ τῆς ἡμετέρας προαιρέσεως ἤρτηται· ἐφ' ἡμῖν ὄντος ἢ ἀπέχεσθαι τῆς πονηρίας, ἢ μοχθηροῖς εἶναι·

Et postea, ὅλως δὲ μήτε Θεὸν αἴτιον ἡγοῦ τῆς ὑπάρξεως τοῦ κακοῦ

μήτ' ἰδίαν ὑπόστασιν τῆ κακῖ εἶναι φαντάζε.

esse, neque propriam mali esse substantiam tibi fingito.

Sic apud Authorem libri de fundamentis, lib. 4. cap. 5. Quum ergo probitas, aut malum sint in hominis libero arbitrio; necessario etiam bona, aut mala sequentur liberi arbitrij determinationem: non autem, vt tu putabas, omnia fiunt ex necessitate decreti.

ואחר שהצדק או הרשע בבחירת האדם הנה בהכרח שיהיו בכאן טובות או רעות נמשכות לבחירה ולא כמו שאתה חושב שהכל הוא בגזרת

S. Hieronymus in illa verba, cap. 14. Esaiæ, v. 20. *Semen pessimorum.* Non quod, *inquit*, ipsum semen per se ipsum malum sit: Deus enim omnia fecit bona; sed ab his, qui sua voluntate sunt pessimi, semen ortum sit malum: quod voluntate fit, non natura.

οὐδεμία κακοῦ γένεσις ἐκ θείου βουλήματος τὴν ἀρχὴν ἔσχεν· ἢ γὰρ ἂν ἔξω τῆς μέμψεως ἦν ἡ κακία θεὸν ἑαυτῆς ἐπιγραφομένη ποιητὴν, καὶ πατέρα· ἀλλ' ἐμφύεταί πως τὸ κακὸν ἔνδοθεν.

Nulla origo mali, *inquit Gregorius Nyssen. Cath. cap. 5.* ab diuina voluntate initium accepit. Alioqui extra reprehensionem foret malitia, quæ sibi factorem & authorem inscriberet Deum. sed ab interiori quodammodo malum oritur.

Quum Celsus idem, quod postea Caluinus, sentire Christianos existimans interrogaret Origenem, quî tandem Deum mala fecisse putarent; respondet Origenes, lib. 6. cont. Celsum. Nos ad ista dicimus;

ἡμεῖς δὲ φαμὲν

mala quidem, hoc est vitiositatem, & quæ ab hac ortum habent, actiones non fecisse Deum. Quomodo enim fieri posset, vt dogma illud de iudicio libere prædicaretur, quod quidem docet, tum improbos pœnis affici, propter actiones ex vitiositate factas, pro ratione delictorum: beatos vero esse, & à Deo præmia consecuturos eos, qui ex virtutis præscripto vixerint, siue actiones virtutis fecerint: si eiusmodi mala Deus fecisset.

ὅτι κακὰ μὲν τὴν κακίαν, καὶ τὰς ἀπ' αὐτῆς πράξεις ὁ Θεὸς οὐκ ἐποίησε· πῶς γὰρ εἶναί τι περὶ τῆς κρίσεως κήρυγμα παῤῥησίαν ἔχειν διδάσκον, κολάζεσθαι μὲν ἐπὶ ταῖς κατὰ κακίαν πράξεσι, κατ' ἀναλογίαν τῶν ἡμαρτημένων τοὺς φαύλους· μακαρίους δ' εἶναι, καὶ τεύξεσθαι τῶν ἀπὸ Θεοῦ γερῶν τοὺς κατ' ἀρετὴν βιώσαντας, ἢ τὰς κατ' ἀρετὴν πράξεις ποιήσαντας, εἰ τὰ οὕτως κακὰ πεποίηκε ὁ Θεός.

Mox docet mala proprie dicta non fecisse Deum; sed ea velut ex accidenti consequi, quasi minuta quædam habita ratione ordinis vniuersi.

Ibid.
κακὰ τοίνυν, εἰ μὴ τὰ κυρίως οὕτως ὀνομαζόμενα κακύνει τις, ὁ Θεὸς οὐ πεποίηκεν· ἀλλὰ τοῖς πεπραγμένοις αὐτοῦ ἔργοις ὀλίγα ὡς πρὸς τὴν τῶν ὅλων διάταξιν, συμβαίνοντα ἐπηκολούθησεν.

Ideo peccamus, *exclamat Senec. in epist.* quia de partibus vitæ omnes deliberamus: de tota nemo deliberat.

Non ergo casus ruentium, *ait D. Augustinus ad artic. sibi falsò impositos, artic. 10.* nec malignitatem iniquorum, neque cupiditates peccantium prædestinatio Dei, aut excitauit, aut suasit, aut impulit: sed plane prædestinauit iudicium suum quod vnicuique retributurus est provt gessit, siue bonum, siue malum. Quod iudicium futurum

non esset, si homines Dei voluntate peccarent. Erit autem iudicium manifestissime. & omnis homo quem discretio diuinæ sententiæ in sinistra constituerit parte, damnabitur; quod non Dei, sed suam executus est voluntatem.

Eadem est doctrina Maiemonidis in summa Talmudica, tract. de Pœnitentia, cap. 5. Verumtamen, *inquit*, exploratum est nobis sine dubio hominem actionum suarum libertatem habere; nec à Deo benedicto cogi, aut ad agẽdum determinari. Neque vero id solum traditione legis accepimus; sed certissimis argumentis, ac rationibus philosophicis compertum est nobis. Quamobrem apud prophetas dicitur de omnibus hominum operibus iudicium fieri, habita eorum ratione si bona sint, aut mala. Hoc est fundamentum, à quo omnia verba prophetica pendent.

אבל נודע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקבה״ מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה ומפני זה נאמר בנבואה שדנין את האדם על כל מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזהו העיקר שכל דברי הנבואה תלויי׳ בו.

Verum ad Manichæos redeamus. Obijciebant illi ex vno principio non posse procedere nisi vnum. Quibus respondet author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 13. Dicunt (sapientes) propositionem, quæ asserit, ex vno non procedere nisi vnũ;

ויאמרו שהקדמת האומרת כי מאחד לא יסודר אלא אחד

constare & certe veram esse de agente particulari determinato; sed non de Deo benedicto, qui est agens vniuersale indeterminatū; ita vt nomen agentis dicatur de eo, & de aliis æquiuoce tantum; nec enim addictus est Deus vni operationi exclusis aliis; sed ad omnes pertingit; itavt vere dicatur præstare plures operationes particulares diuersas propter vnitatem perfectam; vt partes omnes rerum quæ existunt, aliæ cum aliis socientur, & omnia sint vnum; eaque diuersa omnia conspirent in vnum finem tantum, qui est status rerum. Quemadmodum anima rationalis etsi vna sit in homine; præstat tamen operationes varias in vnum finem, qui est status hominis.

Duo sunt huiusce responsionis membra. Vnum est omnia Dei opera vnum quid esse quatenus ad vnum finem: scilicet ad vniuersi commodum, & ornatum ordinantur: quô ipsa etiam mala referuntur. Id erudite explicat S. Augustinus lib. 11. de ciuit. Dei, cap. 18. Neque enim, *inquit*, Deus vllum non dico Angelorum, sed vel hominum crearet, quem malum futurum esse præscisset, nisi pariter nos-

היא נצחית ואמנם
תצדק בפועל הפרטי
המעויין אבל
בשם יתברך שהוא
הפועל הכולל
המשולח עד ששם
הפועל יאמר עליו ועל
זולתו בשתוף השם
כי הוא לא ייוחד
בפועל זולת פועל כי
יחסו אל כל הפעולות
שזה יאמר שהוא אמנם
יפעל רבוי הפעולות
הפרטיות המתחלפות
בעבור האחדות
הגמורה וזה כדי
שיקשרו כל חלקי
המציאות קצתם בקצת
ויהיה הכל אחד
וימצאו כל הנמצאות
הרבות לתכלית אחת
בלבד והוא קיום
המציאות כמו שהנפש
המדברת אשר באדם
עם היותה אחת תפעל
פעולות מתחלפות
לתכלית אחת והוא
קיום האדם

ſet, quibus eos bonorum vſibus commendaret: atque ita ordinem ſæculorum, tanquam pulcherrimum carmen etiam ex quibuſdam quaſi antithetis honeſtaret.

Sicut enim mali homines (*ait ille S. Doctor ſermone 110. de diuerſis*) male vtuntur creaturis bonis: ſic creator bonus bene vtitur hominibus malis. Nouit quid tamen agat, qui creauit totum genus humanum. Aurifex portat, appendit, Aurifex librat. Pictor nouit, vbi ponat nigrum colorem, vt ſit decora pictura: & Deus neſcit vbi ponat peccatorem, vt ſit ordinata creatura?

Alterum membrum reſponſionis eſt; vnius agentis, præſertim vniuerſalis plures eſſe poſſe operationes. Id aptiſsimis exemplis confirmat Iudæus ille lib. 2. cap. 8. Fieri poteſt, vt ab vno agente plures operationes diuerſæ emanent. Quod patet in duabus ſpeciebus agentium: naturalium, ſcilicet, & liberorum. Quod ſpectat ad agens naturale; ignis liquefacit aliqua: aliqua indurat: vrit, & coquit: denigrat, & dealbat. Ignarus autem naturæ ignis exiſtimaret eſſe in igne ſex potentias diuerſas, à quibus proce-

כבר אפשר שימשכו מן
הפועל האחד פעולות
רבות מתחלפות וזה
מבואר בשני מיני
הפועלים אם בפועל
בטבע ואם בפועל
ברצון כפועל בטבע
כמו האש כי היא
תתיך קצת הדברים
ותקפיא קצתם ותבשל
ותשרוף ותשחיר
ותלבין ומי שלא ידע
טבע האש יחשוב שיש
בה ששה כחות
מתחלפות יצאו מהם

dant ſex illi effectus diuerſi, quos recenſuimus; ita vt eſſet in igne aliquid quo coquat: aliud quo vrat; aliquid quo denigret: aliud quo contrarium operetur ſiue dealbet. Aliquid quo liquefaciat; & aliud quo agat contrarium, ſiue induret: nec enim ſibi perſuadere poſſet contraria ab eodem agente per ſe procedere. At vero qui nouit naturam ignis; intelligit ignem vna eademque potentia ſua, ſcilicet calore, ea omnia operari: operationes vero diuerſas eſſe ſecundum diuerſitatem ſubiectorum: neque propterea compoſitionem induci in ſubſtantiam ignis. Id ipſum compertum eſt etiam in agente libero. Sic enim facultas rationalis hominis agentis liberi, etſi vna ſit, & ſimplex; operatur tamen diuerſa: ea enim comparat ſibi ſcientias, & artes: ea regit ciuitates: lacerat, & conſuit: deſtruit, & ædificat.

אלו הששה עניינים המתחלפים שאמרנו כי ימצא בו עניין בו יבשל ועניין בו ישרוף ועניין בו ישחיר ועניין בו יפעל הפך השחרות והוא שילבין הדבר וימצא בו עניין יתיך ועניין אשר בו יפעל ההפך ויקפיא כי יאמר שאי אפשר שימצאו ההפכים מפועל אחד בעצמו ואולם מי שידע טבע האש יבין כי בכח אחד שיש בו והוא החום יפעל האש כל אלו הדברים ויתחלפו הפעולות מצד התחלף המקבלים מבלי שיחייב זה רבוי בעצמות האש וכזה בעצמו ימצא בפועל ברצון כי הכח המדבר שבאדם הפועל ברצון עם היותה אחד יפעול פעולות מתחלפות כי בו יקנה החכמות והמלאכות וינהיג המדינות ויקרע ויתפור ויסתור ויבנה

Simili exemplo vtitur D. Hieronymus epiſt. 150. ad Hedibiam. Alioquin, *inquit*, vnus eſt ſolis calor, & ſecundum eſſentias ſubiacentes alia liquefacit, alia indurat: alia ſoluit, alia conſtringit: liquatur enim cera, & induratur

lutum: & tamen caloris non est diuersa natura. Sic & bonitas, & clementia Dei, vasa iræ, quæ apta sunt in interitum; id est, populum Israel indurat: vasa autem misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, quæ vocauit; hoc est Nos, qui non solũ ex Iudæis sumus, sed etiam ex gentibus, non saluat irrationabiliter, & absque iudicij veritate, sed causis præcedentibus, quia alij non susceperunt filium Dei; alij autem recipere sua sponte voluerunt.

Uniuersim Author libri de fundamentis, cap. 13. refert ex sententia Aben Raschad, veterumque philosophorum, multitudinem, diuersitatemque rerum mundanarum arguere multitudinem, diuersitatemq; causarum secundarum, & mediarum, nullo modo vero causæ primæ, quæ est vna vnitate & simplicitate perfecta.

לפי דעת אבן רשד״ שכתב בשם קדומי הפילוסופים כי רבויי הדברים שנמצאו בעולם הם מצד האמצעיים לא מצד שימצא רבוי בהתחלה ראשונה כלל כי אחדותו אחדות פשוטה בתכלית הפשיטות

Immo huiusmodi diuersitas rerum exigit vnam esse supremam causam, à qua tam diuersa concilientur, vt eleganter docet sanctus Paulinus Episcopus Nolanus decus immortale Burdigalæ, epist. 38. Quia, *inquit*, neque regi, continerique paterentur diuinorũ operum virtutes, hoc

est

est substantiæ naturarum omnium, in tanta discordia sui, nisi ab ea tantum natura, atque virtute, hoc est Deo vno omnium conditore, à quo vno fieri, ordinarique potuerunt: & cuius leges nisi seruarent, statum suum non obtinerent.

Conuenientissimam affert Iudæus ille similitudinem: Sicut, *inquit*, supremi regis imperio stant res prouinciæ ordinatæ ab iis, quos præfecit Rex. Ipse vero Rex vnus est. Sic Deus vnus est; licet opera eius, quæ causis secundis permittit, plura sint. Quoniam vniuersa simplicitas, *inquit Zacharias Mitylenæus, tom.1. Bibliot. PP.* & ipsummet vnum: & nusquam in eo compositio, neque ab vllo. Si quidem omnium Rex nihil supra se habet.

כמו שבמצות המלך הראשון במדינה עמדו המצורים המסודרים ממי ששם אותו המלך מושל על ענין מעניני המדינה

ἐπειδὴ πᾶσα ἁπλότης, καὶ αὐτὸ τὸ ἕν, καὶ σύνθεσις οὐδαμοῦ, μηδὲ ὑπό του· οὐ γὰρ τῶν πάντων βασιλέως ἐστί τι ἐπαναβεβηκός.

Hoc est præceptum legis, Deuter. 6. *Audi Israel Deus Dominus noster, Deus vnus est:* id est proponitur nobis credendum, Deum, etsi sit Dominus noster; id est causa multitudinis rerum, ipsum tamen vnum esse vnitate perfecta.

ולזה הוא שצונו בכתוב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כלומר שנאמין שעם שהוא אלהינו רצה לומר שהוא סבה הרבוי הנה הוא אחד אחדות גמורה

CAPVT V.

Deum non eſſe corpus.

ואולם שאינו גוף ולא כח בגוף מבואר גם כן היותו מתחייב לעקר מציאות השם ומסתעף ממנו על זה הדרך גם כן וזה לפי שכל גשם מורכב מחומר וצורה וכל מורכב הנה הרכבתו. סבת מציאותו וישוב אל מופת האחדות

PRofectò (*inquit Author libri de fundamentis, lib.2. cap. 6.*) Deum non eſſe corpus, neque potentiam corpoream conſtat etiam ex fundamento, quo vſi ſumus ad probandũ Deum eſſe. Ex eo enim id eadem ratione conſequens eſt. Quippe omnę corpus compoſitum eſt ex materia, & forma. In omni autem compoſito, compoſitio eius, cauſa eſt exiſtentiæ ipſius: idque reducitur ad argumentum de vnitate Dei.

Verum, vt notat Iudæus ille, quia dici poteſt non in eo poſitam eſſe rationem formalem corporis, quod ſit compoſitum ex materia, & forma, ſed quod aliquo modo ſit in ſe ipſo; ideo aliunde probandum eſt Deum non eſſe corpus: Quod ſi dicatur, *inquit*, non omne corpus, quatenus corpus eſt, eſſe compoſitum neceſſario ex materia, & forma: ſed corpus quatenus corpus eſt nullomodo eſſe compoſitum. Definitur enim vnum,

ואף אם נאמר שאין כל גשם מצד מה שהוא גשם מורכב מחומר וצורה בהכרח אבל הגשם מצד מה שהוא גשם אין בו הרכבת כלל והוא אחד בגדר

& simplex: & vere est secundum opinionem veterum. Sic Aben Raschad scripsit libro vndecimo Metaphysicæ hanc esse sententiam Aristotelis; compositionem non esse necessariam in omnibus corporibus: asseritque corpus cœleste simplex esse omnimodo, absque vlla compositione: & eodem loco dicit compositionem, quam sentimus in corporibus, non esse, nisi à forma specifica, quæ est in corpore. Secundum hæc dici posset Deum esse corpus; quum sit simplex, *&c.*

והאמת כמו שהיה
דעת הקדמונים בזה
וגם כן אבן רשד״ כתב
במאמר יא׳ ממה
שאחר הטבע וזהו
דעת ארסטוט״ ושאין
הרכבה הכרחי בכל
הגשמים ואמר שהגשם
השמיימי אחד מכל
אופן בלי שום הרכבה
כלל ואמר שם גם כן
שהרכבה שנרגיש
בגשמים אינה רק מצד
הצורה המינית שהיא
חלה בגשם ולפי זה
היה אפשר לומר שיהיה
האלוה גשם עם היותו
אחד׃

Non dissimilis est ratio, qua adductus est Tertullianus, vt Deum corpus esse assereret. Quis negabit, *ait ille in libro contra Praxeam, cap.7.* Deum esse corpus, etsi Deus spiritus est? Spiritus enim corpus sui generis in sua effigie. Sed & inuisibilia illa, quæcumque sunt, habent apud Deum & suum corpus, & suam formam, per quæ soli Deo visibilia sunt.

Non hinc tamen eum hæreticum credi factum tradit Augustinus in libro de Hæresibus, cap. 86. quia nimirum corpus sic vsurpat, vt sit idem ac substantia; vel si quid aptius nuncupatur: id quod aliquo-

modo est in se ipso (vt verbis vtar D. Augustini, epist. 28. de origine animarum ad Hieronymum.)

Potuit, *inquit S. iste Doctor, capite cit. 86. de Hæresibus*, propterea putari corpus Deum dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis, vel animæ qualitas, sed vbique totus, & per locorum spatia nulla partitus: in sua tamen natura, atque substantia immutabiliter permanet.

Se ipsum ipse Tertullianus clare videtur explicare in libro de carne Christi, capite vndecimo. Omne, *inquit*, quod est, corpus est sui generis; nihil est incorporale, nisi quod non est.

Aliunde itaque Deum non esse corpus probat Author libri de fundamentis, loco citato. Secundum hoc, *inquit*, dici posset Deum esse corpus; quum sit simplex, nisi corpus necessario deberet esse finitum: haberetque simile; in hoc enim simile est aliis corporibus, habetque potentiam finitam. Deus autem benedictus similem non habet, vt diximus: Præterea corpus non mouet corpus, nisi moueatur ipsum, quum aliud mouet. Quumque mouetur in-

ולפי זה היה אפשר
לומר שיהיה האלוה
גשם עם היותו אחד
אלא שאם היה גשם
יתחייב שיהיה בעל
תכלית בהכרח ויהיה
לו דומה כי יהיה דומה
בזה אל שאר הגשמים
ויהיה כחו בעל הכלית
והוא יתברך אין לו
דומה כמו שאמרנו
ועוד שהגשם לא יניע
גשם אלא כשיתנועע
הוא גם כן כשיניעהו
ואם הוא מתנועע

diget alio motore extrinseco, qui motor non sit corpus: sicq; sit ille motor necessariæ existentiæ, & non corpus.

*צריך אל מניע אחר חוץ ממנו שלא יהיה גשם ויהיה המניע ההוא המחויב המציאות ולא הגשם

Triplicem complectitur hæc Iudæi probatio rationem. Prima est: Deum non esse corpus; quia Deus est infinitus. Omne autem corpus finitum est, finitamque habet potentiam. Eandem quoque affert rationem Maiemonides in Summa sua Talmudica, tract. de fundamentis legis, cap. 1.
Si creator esset corpus, haberet finem, ac terminum: quum fieri nequeat, vt sit corpus non habens finem: At vero quidquid præditum est fine, aut termino, limitatam habet, determinatamque virtutem. Dei autem nostri, cuius benedictum sit nomen, potentia cum non habeat terminum, neque cesset (nam certe cœlum perpetuo versat) non erit potentia eius corporea.

ואילו היה היוצר גוף תויה היה לו קץ ותכלית שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ וכל סיש לו קץ ותכלית יש לכחו קץ וסוף · ואלהינו ברוך סמו הואיל וכחו אין לו קץ ואינו פוסק שהרי הגלגל סובב תמיד אין כחו כח גוף

Similiter D. Gregorius Nazianzenus in quarta & tricesima oratione: An corpus eum esse dices? Quonam vero modo corpus erit, hoc, quod est infinitum, interminabile, figuræ expers, quod nec tangi, nec videri potest?

πότερον σῶμα, ϗ πῶς τὸ ἄπειρον, ϗ ἀόριστον, ϗ ἀσχημάτιστον, καὶ ἀναφὲς, ϗ ἀόρατον.

Altera Iudæi illius ratio est, quia Deus similem non habet: Omne autem corpus ha-

bet simile. Quo etiam argumento vtitur Maiemonides loco citato. Dicitur, *inquit*, Esa. 40. v. 25. *Cui assimilabitis me, aut cui æqualis ero?* Si autem esset corpus, similitudinem haberet cum reliquis corporibus.

ונאמר ואל מי תדמיוני ואשוה ואילו היה גוף היה דומה לשאר גופין

Affine est illud quod Gennadius lib. de viris illustribus refert ex Theophilo contra Anthropomorphitas scribente : scilicet, Deum incorruptibilem, & incorporeum, iuxta Patrum fidem credendum: neque vllis membrorum lineamentis omnino compositum: & ob id nihil ei in creaturis simile per substantiam, nec cuiquam incorruptibilitatem, aut incorporalitatem suæ dedisse naturæ.

Tertio denique probat Author libri de fundamentis Deum non esse corpus, quia corpus non mouet aliud, nisi moueatur. Ita D. Tho. 1. part. q. 3. art. 1. Respondeo dicendum absolute Deum non esse corpus: quod tripliciter ostendi potest. Primo quidem quia nullum corpus mouet non motum, vt patet inducendo per singula. Ostensum est autem supra quod Deus est primum mouens immobile.

Vide quæ supra libro primo, cap. 2. retu-

limus ex scholiaste Maiemonidis.

Alteram subiungit rationem Maiemonides loco citato: quia nimirum Deus est vbique, corpus autem natura sua in duobus locis non est. Certe, *inquit*, expositum est in lege, & prophetis, sanctum & Benedictum non habere corpus, iuxta illud quod dicitur Deut. 4. v. 39. *Dominus Deus noster in cælis superne, & in terris inferne:* Corpus autem non est in duobus locis.

הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקב"ה גוף וגויה שנאמר כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והגוף לא יהיה בשני מקומות

Gennadius quoque libro de Eccl. dogm. cap. 11. incorporeum esse Deum inde colligit. Quia vbique est, & omnia implet, atque constringit. *Quod in corpora non conuenit, vt & Cyrillus indicat in libro contra Anthropomorphitas, cap. 1. vel potius author incertus illius Libri.* Deus, *inquit*, supra omnem est creaturam: neque corpus intelligitur, neque in formis, figurisque corporeis: sed est simplex, materiæ expers, sine specie, compositioneque: non ex partibus, aut membris, aut portionibus contextus, quemadmodum nos, sed potius spiritus secundum Scripturas: & omnia prospiciens, vbique existens, implens omnia, & nusquam absens.

ὁ γὰρ θεὸς ὑπὲρ πᾶσαν κτίσιν ἐστὶν, οὔτε σῶμα νοούμενος, οὔτε ἐν τύποις ἢ σχήμασι σωματικοῖς· ἀλλ' ἔστιν ἁπλοῦς, ἄϋλος, ἀνείδεος, καὶ ἀσύνθετος, οὐκ ἐκ μερῶν, ἢ μελῶν, ἢ μορίων συγκείμενος καθάπερ ἡμεῖς· πνεῦμα δὲ μᾶλλον, κατὰ τὰς γραφὰς, καὶ τὰ πάντα ἐφορῶν, πανταχοῦ ὢν, καὶ οὐδαμοῦ ἀπολιμ-

Implet enim cœlum, & terram.

[illegible] πληροῦ γὰρ οὐρανὸν, καὶ γῆν.

Quamobrem, *inquit Maimonides*, quum non ipse sit corpus, etiam corporum accidentia in illo non habebunt locum, vt sit diuisibilis, aut separabilis ab alio. Itaque non nisi vnus esse poterit: & cognitio huius rei cadit in præceptum affirmans, Deut. 6. v. 4. Dominus Deus noster, Deus vnus est.

וחואיל ואינו גוף לא
יארעו לו מאורעות
הגופות כדי שיהא
נחלק ונפרד מאחר
לפיכך אי אפשר שיהיה
אלא אחד וידיעת דבר
זה מצות עשה שנאמר
ה' אלהינו ה' אחד

Ita Cyrillus in excerptis comment. lib. 7. & 8. in Ioan. multiplicationis singularium causam refert ad corpora. Vna, *inquit*, in omnibus est naturæ definitio, & omnes natura sunt vnum. In eo vero quod corporibus diuidimur, non iam vnum sunt multi. Quod quidem de Deo vero, ac naturali dici nequit. Caret enim corpore Deus.

εἷς γὰρ ἐν πᾶσιν ὁ τῆς φύσεως ὅρος, καὶ ἓν οἱ πάντες τῇ φύσει· ἐν δὲ τῷ διακεχωρίσθαι ἡμᾶς τοῖς σώμασιν, οὐκέτι, ἓν οἱ πολλοί· ὅπερ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν ἐπὶ τῆς κατὰ φύσιν θεοῦ ἀσώματον γὰρ τὸ θεῖον.

CAPVT VI.

Quomodo corporea Deo tribuantur.

IAm demonstratum est (*inquit Author libri de fundam. lib. 2. cap. 14.*) Deum benedictum non esse corpus, neque potentiam corpoream, ideoque remouenda esse ab eo omnia accidentia

כבר נתאמת במופת
שהשם יתברך אינו גוף
ולא כח בגוף ולזה
יחוייב לסלק ממנו
יתברך כל מקרי

tia corporea, & operationes corporeas.

הגוף וההתפעליות הגשמיות

Fuere tamen, qui ſimplicitate ruſtica, (vt loquitur S. Hieronymus epiſt. 61. ad Pammachium) Deum habere membra, quæ in diuinis libris ſcripta ſunt, arbitrabantur: qui ideo Anthropomorphitæ dicti ſunt; vt teſtatur etiam S. Auguſt. lib. de Hæreſ. cap. 50. Quoniam Deum ſibi fingunt cognitione carnali in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis. Quod ruſticitati eorum tribuit Epiphanius, parcens eis, ne dicantur hæretici.

Id tamen potius ex illorum de imagine Dei in homine ſententia conſequens SS. Patres putaſſe notat clariſſimum æui noſtri lumen R. Pater Petauius, lib. 2. Theolog. dogm. cap. 1. quia nuſquam Epiphanius hoc de illis prodidit, Deum ἀνθρωπόμορφον, *hoc eſt humanis præditum membris, & corporeum ab iis eſſe creditum.*

Hæc autem hæreſis circa Theodoſij primi tempora exorta eſt in Ægypto: cuius author fuit Audius, vt plerique putant; vel certe eius anſam dedit; vnde hæretici illi Vadiani; vel rectius Audiani dicti ſunt.

Verum enimuero hæc turpiter vana cogitatio est, *inquit D. August. lib. 12. de Trinit. cap. 7.* quæ opinatur Deum membrorum corporalium lineamentis definiri, atque circumscribi.

Quod enim attinet ad locos Scripturæ, in quibus humana Deo membra tribuuntur; in promptu est S. Hieronymi responsio certissima in cap. 27. Hieremiæ, ἀνθρωποπαθῶς, hæc Scripturam loqui quomodo nos homines loqui possumus, & intelligere.

ועל זה הדרך ראוי שיובן בכל ההתפעליות הגשמים הבאים בכתובים מיוחסים לו יתברך שהם אמנם נאמרים כדי לתת הבנת הענין אל האנשים לא שיהיה הענין כן באמת וכלל גבול אמרו רזל׳ בזה דברה תורה כלשון בני אדם.

Sic censendum est de omnibus operationibus corporeis, quæ in Scripturis Deo benedicto tribui reperiuntur, *inquit Iudæus ille loco supra citato*) eas nimirum dici de Deo, vt possint homines concipere, quod illis proponitur; non quod ita res sit vere. Vniuersim hanc regulam tradunt Doctores nostri f.m. in his, legem, siue Scripturam loqui lingua siue more hominum.

Qui figulus est, ignorat vas suum? *Instat S. Hieronymus in illa verba Psal. 93. Intelligite, qui insipientes,* &c. qui alium facit audire, ergo ipse non audiet? Qui mihi dedit oculos, ergo ipse non videt? Qui author est intelligen-

tiæ meæ, ipse non intelliget? Iste locus aduersus eos maxime facit, qui Anthropomorphitæ sunt, qui dicunt Deum habere membra, quæ etiam nos habemus, verbi causa: Dicatur Deus habere oculos: *Oculi Domini respiciunt omnia,* 2. Paral. 16. v. 9. *Manus Dei facit omnia,* Iob. 12. v. 9. & Gen. 3. *Audiuit, inquit, Adam sonum pedum Domini deambulantis in paradiso.* Hæc simpliciter audiunt, & humanas imbecillitates ad Dei magnificentiam referunt. Ego autem dico, quod Deus totus oculus est, totus manus est, totus pes est. Totus oculus est, quia omnia videt. Totus manus est, quia omnia operatur. Totus pes est, quia vbique est: ergo videte quid dicat, *qui plantauit aurem non audiet?* Non dixit: qui plantauit aurem, ergo ipse aurem non habet? Non dixit: ergo ipse oculos non habet? sed quid dixit? *Qui plantauit aurem, non audiet? & qui finxit oculos, non considerat?* Membra tulit, efficientias dedit.

Ideo recte notat author libri de fundamentis, loco citato Scripturam non tribuere Deo membra, operationesque corporeas, nisi adhibita hac cautela, atque admoni-

tione; Aduertite vos hæc in Deo non conſpexiſſe, Deut. 4. v. 15. Cuſtodite igitur ſollicite animas veſtras: Non vidiſtis aliquam ſimilitudinem in die qua locutus eſt vobis Dominus, *&c. Vt intelligerent homines ea re ipſa non eſſe in Deo. Hæc ſunt authoris illius verba.* Similiter cenſendum eſt de reliquis operationibus corporeis: eas ſcilicet Deo tribui, ad demonſtrandam hominibus efficientiam diuinam, accommodate ad captum eorum. Quomodo dicit Scriptura, Deut. 4. v. 15. *Cauete valde animabus veſtris, quia non vidiſtis vllam imaginem, aut ſimilitudinem*, &c. Nihilominus tamen attribuit Scripura Deo organa corporea, Exod. 31. verſ. 18. & Deut. 9. v. 10. dicit *tabulas legis ſcriptas eſſe digito Dei.* & Pſal. 8. v. 4. *Quoniam videbo cælos tuos, opus digitorum tuorum.* Exod. 15. verſ. 6. *Dextera tua, Domine, magnificata eſt in fortitudine.* & Pſal. 119. v. 73. *Manus tuæ fecerunt me, & plaſmauerunt me*, &c. Quia nimirum homines digitis ſcribere ſolent; Deo attribuit ſcriptura digitos: quia fortitudo hominis procedit à dextera; Deo attribuit dexteram: & quia operationes

ויתר ההתפעליות הגשמיי׳ ראוי שיובנו על זה הדרך שדם לתת הבנה אל בני אדם מן הפועל הנמשך ממנו כדי לשכך את האוזן כמו שנמצא דכתוב אמר בפ׳ ונשמרתם מאד לנפשותיכם כי לא ראיתם כל תמונה ואעפב״ ייחס אליו הכלים הגשמיים אמר הכתוב על הלוחות כתובים באצבע אלהים כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וכן ימינך ה׳ נאדרי בכח ידיך עשוני ויכוננוני וכן רבים כי להיות הכתובה באדם נעשית באצבע ייחס אליו האצבע ולהיות הגבורה באדם נמשכת מן הימין ייחס אליו הימין ולהיות הפעולות

humanæ fiunt manibus, & digitis; attribuit Deo manus, & digitos, *&c.*

האנושיות נעשות
בידים ואצבעות
ייחס אליו הידים
והאצבעות וגו'

Efficaciæ igitur ibi diuinæ per membra monſtrantur, non habitus Dei (*ait Nouatianus, vel potius incertus author libri de Trinit. cap. 6.*) nec corporalia lineamenta ponuntur; nam & cum oculi deſcribuntur; quod omnia videat, exprimitur: & quando auris; quod omnia audiat, proponitur: & cum digitus; ſignificantia quædam voluntatis aperitur. & cum nares; precum quaſi odorum perceptio oſtenditur. & cum manus; quod creaturæ ſit omnis author, probatur. & quando brachium; quod nulla natura contra robur ipſius repugnare poſſit, edicitur. & quando pedes; quod impleat omnia, nec ſit quidquam vbi non ſit Deus, explicatur. Neque enim ſunt ei aut membra, aut membrorum officia neceſſaria, ad cuius ſolum etiam tacitum arbitrium, & ſeruiunt, & adſunt omnia. Cur enim requirat oculos, qui lux eſt? Aut cur quærat pedes, qui vbique eſt? aut cur ingredi velit, cum non ſit, quo extra ſe progredi poſſit? aut cur manus expetat, cuius ad omnia inſtituenda,

artifex est, & silens voluntas? Nec auribus eget, qui etiam tacitas nouit voluntates: aut propter quam causam linguam quærat, cui cogitare iussisse est? Necessaria enim hæc membra hominibus fuerunt, non Deo, *&c.* *Supra.* Spiritus est Deus, & eos ergo, qui adorant, in spiritu, & veritate adorare oportet, *Ioan. 4.*

אם כן מהו זה שכתוב בתורה ותחת רגליו וכתובים כאצבע אלדים יד ה׳ עיני ה׳ אזני ה׳ וכיוצא בדברי׳ הללו הכל לפי דעתן של בני אדם הוא שאינן מכירין אלא הגופות ודברה תורה כלשון בני אדם והכל כנויים הם כמו אם שנותי ברק חרבי וכי חרב יש לו ובחרב הורג אלא משל. והכל משל

Adde rationem R. Mosis in summa Talmudica, tract. de fundam. legis, cap. 1. Quæ si ita sunt, *inquit*, quare scriptum est in lege, *Et sub pedibus eius.* Exod. 24. vers. 10. *Scriptæ digito Dei*, Exod. 31. v. 18. *Manus Dei*, Psal. 8. v. 7. *Oculi Dei*, 1. Regum 9. v. 3. *Aures Dei*, 2. Paral. 7. vers. 15. & id genus alia? Omnia dicuntur accommodate ad notitiam hominum, qui tantum apprehendunt corpora: loquitur lex lingua, siue more humano: ita vt hæc omnia sint allegorica quemadmodum illud, Deut. 32. v. 41. *Quum acuero coruscātem gladium meum.* Quid? gladiumne habet, & ense interficit? Non nisi metaphorice id dicitur; omnia ista parabolica sunt.

ראיה לדבר זה שנביא אחד אומר שראה הקב״ה לבושו

Argumento est quod propheta quidam ait se vidisse vestimentum sancti,

& benedicti instar niuis candidæ, *Dan. 7.v.9.* & alius conspexit eum vestibus rubricatum. *Esaiæ 63.v.1.* & ipse Moses doctor noster, *Exod. 34. vers.* 4. vidit illum in mari vt strenue belligerantem; ac in Sinai tanquam legatum Synagogæ obuolutum: ad indicandum Deum non habere figuram aut similitudinem nisi in visione prophetica, & ectasi. Veritatem autem rei non capit scientia humana, neque potest assequi, aut inuestigare iuxta illud Iob 11.v.7. *Forsitan scrutando Deum comprehendes? & vsque ad perfectum Omnipotentem reperies?*

כהלג חיור ואחר ראהו חמוץ בגדים ומשה רבינו עצמו ראהו על הים כגבור עושה מלחמה ובסיני כשליח צבור לומר שאין לו דמות וצורה אלא במראה הנבואה ובמחזה ואמתת הדבר אין דעתו של אדם מבין ולא יכלה להשיגו ולחקרו וזהו שאמר הכתוב החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא

Porro solita ea Scripturarum consuetudo, qua corporea Deo tribuunt, celebrem, vtilemque fecit Theologiam symbolicam: cuius honorifice meminit Clemens Alexandrinus lib.5. & 6. Stromateon. Ea, *vt docet* Dionysius, *cap.2. lib.de Eccles.hierarch. duplicem symbolorum speciem complectitur. Vna est eorum, quæ dignis, & eximiis è rebus capiuntur: siue illa figuris, formisque corporeis constent; qualis fuit ignis ille ardens in rubo: aut alia pleraque prophetis ostensa; siue illa in verbi translatione consistant, vt cum arma* Deo *tribuuntur.*

Altera ſpecies eſt eorum, quæ ex rebus abſonis, & abhorrentibus petuntur; quæ τὰ ἀπεμφαίνοντα, vocat, vel τὰς ἀπεμφαινούσας εἰκονογραφίας, velut cum ebrietas, & crapula, & ſomnus, &c. Deo affinguntur. Ac de prima quidem ſpecie abunde iam egimus: illudque in iis obſeruandum eſſe oſtendimus, vt quidquid corporeum per verborum noſtrorum abuſionem imbecillitati noſtræ ſeruientem (*vt loquitur Philo*) *Deo affingitur; id tollamus; efficientias vero intelligamus.*

Lib. de Abele & Cain.
κατάχρησις ἢ ὀνομάτων ἐπὶ παρηγοροῦσα τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν.

Quia tamen de quibuſdam eiuſmodi ſymbolis ſeorſim aliqua non indigna ſcitu occurrunt dicenda. v. g. de gaudio, & de Luce; de iis ſingillatim agendum eſt.

Quomodo gaudium Deo tribuatur.

GAudium, *inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 15.*) eſt perceptio grata rei conuenientis: eſtque paſſio ſine dubio. Gaudium attribuit Deo ſcriptura, Pſal. 103. verſ. 31. *Lætabitur* Dominus *in operibus ſuis.* & viri Synagogæ magnæ tradiderunt in libro rituali Benedictionum, Gaudium

השמחה היא השגת
ערב׳ הדבר הנאות
והיא ההתפעלות בלי
ספק ונמצא הכתוב
ייחס אותו אליו יתברך
אמר ישמח יי״ במעשיו
ואנשי כנסת הגדולה
תקנו במטבע הברכות

dium esse in habitaculo Dei, *&c.*

Deinde: Quemadmodum tristitia in vsu loquendi hominum dicitur passio proueniens ex eo quod sit contra voluntatem; sic gaudium dicitur delectatio, quæ trahit voluntatem hominis, eamque fert vt intendat stabilitatem eorum quæ facit.

Gaudio enim, *ait Seneca epist. 67.* iunctum est non desinere, nec in contrarium verti. *Hinc oblata sibi occasione prudens ille philosophus contra fallacia hominum oblectamenta exclamat.* Omnes tendunt ad gaudium: sed vnde stabile & magnum consequantur, ignorant. Ille ex conuiuiis, & luxuria: ille ex ambitione, & circumfusa clientum turba: ille ex amica: alius ex studiorũ liberalium vana ostentatione, & nihil sonantibus litteris. Omnes istos oblectamenta fallacia, & breuia decipiunt sicut ebrietas quæ vnius horæ hilarem infantem longi temporis tędio pensat.

Itaque illud est verum, ac summum gaudium, *ait D. Bernardus*, quod non de creatura; sed de creatore concipitur, quod quum acceperis nemo tollet.

Neque hanc gaudij definitionem igno-

שהשמחה במעונו וגו"

Deinde:

וכמו שהעצב נאמר בלשון בני אדם על החתפעלות המגיע מן הדבר הנעשה הפך הרצון כן השמחה תאמר על ערבות הפקת רצון האדם והגבר כוונתו בקיום מעשיו

rauit Tullius: etenim Tuscul. quæst. lib. 4. Quum ratione, *inquit*, animus mouetur placide, atque constanter; tum illud gaudium dicitur.

ואמר הכתוב ישמח יי״ במעשיו כלומר שרצה בקיומם וכן שהשמחה במעונו רוצה לומר שעקר הקיום הוא בעליונים שהם קיימים באיש לא כתחתונים שאינם קיימים אלא במין ועל כן אומרין אותה בשעת הזוג

Sed ad rem redeamus. Sic scriptura dicit (*inquit Iudæus ille*) Ps. *103. v. 31. Lætabitur Deus in operibus suis*: id est volet ea permanere. Sic dicitur gaudiũ esse in habitaculo eius: id est fundamentũ stabilitatis esse in superioribus, quę singulatim, & inindiuiduis permanent; secus atq; inferiores res, quæ nõ permanent, nisi secundum speciem. Ideoq; recitatur hæc benedictio in nuptiis: *quam his verbis refert R. Moses in summa Talmudica, tract. de Benedictionibus cap. 5. num. 4.*

הסועד בבית חתני משיתחילו להעסק בצרכי סעודה נישואין ולהכינה עד שלשים יום אחר הנישואין מברך נברך שהשמחה במעונו שאכלנו משלו והם עונין ברוך שהשמחה במעונו שאכלנו משלו וכו׳ ואם היו עשרה מברך נברך לאלהינו שהשמחה במעונו שאכלנו משלו

Vnus è conuiuis in domo, in qua nuptiæ celebrantur, mox vt res ad conuiuium nuptiale necessariæ comparari cœptæ fuerint, illudque apparari; vsque ad trigesimum diem post nuptias, benedicat. *Benedicamus ei, in cuius habitaculo est gaudium; cuius sunt, quæ manducamus*, &c. Respondeant alij: *Benedictus sit, in cuius habitaculo est gaudiũ, cuius sunt quæ manducamus*, &c. Si adsint decem, Benedicat: *Benedicamus Deo nostro in cuius habitaculo est gaudium cuius sunt*

quæ manducamus. Respondeant alij: *Benedictus sit Deus noster, in cuius habitaculo est gaudium*, &c. Itidem in conuiuio, quod post nuptias, propter illas celebratur, vsque ad duodecimum mensem in benedictione dicatur: *In cuius habitaculo est gaudium.*

והם עונין ברוך אלהינו
שהשמחה ונו״ וכן
סעודה שעושין אותה
אחר הנשואין מחמת
הנשואין עד שנים עשר
חדש מברך שהשמחה
במעונו

Ad significandum, (*subiungit Author libri de fundamentis*) in omnibus gaudium prouenire à stabilitate, & perpetuitate; vt dolor ex interitu & priuatione oritur. Vel possumus dicere per id quod dicitur gaudium esse in habitaculo Dei, intelligi aliquid magis abstrusum: scilicet, (quod Philosophi docent) Deum benedictũ gaudere in se ipso propter pulchritudinem, & gloriam, & perfectiones, quas habet; ita vt nullo alio extra se indigeat; sed omnia alia ab ipso procedant, eoque indigeant, neque subsistant nisi in ipso: id est gaudium Dei benedicti non pendere ab extrinsecis rebus, siue pereant, siue permaneant; sed gaudium Dei esse in ipso tantum simpliciter. Hoc est quod dicitur Gaudium esse in loco eius, iuxta illud 1. Paralip. 16. vers. 27. *Fortitudo, &*

לפי' שהשמחה בכל
דבר תהיה מצד
ההתמדה והקיום
והעצב בהפסד וההעדר
וכבר אפשר שנ' כי
שהשמחה במעונו
ירמוז לענין יותר עמוק
מזה והוא על דרך
מה שכתבו הפלוסופים
שהשי״ ישמח בעצמותו
במה שיש לו מהיופי
וההדר והשלמות
בעצמו ממה שלא
יצטרך אל הזולת
ושכלם מושפעים ממנו
וצריכין אליו ואין להם
קיום אלא בו וביאור
זה שאין שמחתו ית״
תלויה במה שזולתו מן
הנמצאי' לא הנפסדי'
ולא הקיימי' אבל
שמחתו הוא בעצמותו
בלבד וזה שהשמחה
במעונו כמו עוז

וחדוה במקומו סרל״ במדרגתו או בעצמו כמו ברוך כבוד יי״ ממקומו

gaudium in loco eius: id eſt in dignitate eius, ſiue in ipſomet, iuxta illud Ezech. 3. v. 12. *Benedicta gloria Domini de loco eius.*

Quomodo lux Deo tribuatur.

IAmblichus *de myſteriis Ægyptiorum, cap. de prouidentia, & quomodo dij ſint vbique, tradit per lucem deſignari potentiam diuinam.* Quemadmodum, *inquit,* luce circumfunduntur ea quæ illuminantur; ſic potentia diuina id quod illius fit particeps, extrinſecus circumplectitur: & ſicut lux non mixta adeſt aëri (quippe quum nihil in eo relinquatur lucis, quum ſemel receſſerit quod illucebat; calore tamen à calefaciente relicto; licet receſſerit quod calefaciebat) ſic lux diuina illucet ita vt non miſceatur: & indiuidua in ſe manens peruadit in omnia omnino. Præterea lux quæ videtur, eadem tota eſt continua vbique, ita vt non poſſit in partes diuidi, neque alicubi claudi, neque à fonte ſeparari; eodem prorſus modo totus mundus diuiſibilis

ὥσπερ οὖν τὸ φῶς περιέχει τὰ φωτιζόμενα, οὕτως καὶ τῶν θεῶν ἡ δύναμις τὰ μεταλαμβάνοντα αὐτῆς ἔξωθεν περιείληφε: καὶ ὥσπερ ἀμιγῶς πάρεστι τῷ ἀέρι τὸ φῶς (δῆλον δὲ ἐκ τοῦ μηδὲν ἐν αὐτῷ καταλείπεσθαι φῶς ἐπειδὴ ἅπαξ τὸ ἐλλάμπον ἀναχωρίζῃ, καίτοι θερμότητος αὐτῷ παρούσης, ἐπειδὰν τὸ θερμαῖνον ἐκ τοῦ ὅλου ἀπέλθῃ) οὕτω καὶ τῶν θεῶν τὸ φῶς ἐκλάμπει χωριστῶς, ἐν αὐτῷ τε μόνιμον ἱδρυμένον προχωρεῖ διὰ τῶν ὄντων ὅλων; καὶ μὴν τό γε ὁρώμενον φῶς ἕν ἐστι συνεχὲς πανταχοῦ τὸ αὐτὸ ὅλον ὥστε μὴ οἷόν τε εἶναι χωρὶς ἀποτέμνεσθαί τι αὐτοῦ μέρος, μηδὲ κύκλῳ περιλαβεῖν, μηδὲ ἀποστῆσαί ποθεν τοῦ παρέχοντος τὸ φῶς: κατὰ τὰ αὐτὰ δὴ οὖν καὶ ὁ σύμπας κόσμος μεριστὸς

circa vnam & indiuisibilem diuinam lucem distribuitur.

ὧν περὶ τὸ ἓν καὶ τὸ ἀμέριστον τῶ θεῶν φῶς διαιρεῖται.

Elegantem hac de re disputationem instituit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 29. Quia lux, *inquit*, monstrat hominibus viam, qua incedant; translatum est nomen lucis ad directionem, & ad ductum, Esa 60. v. 3. *Ambulabunt gentes in lumine tuo*: id est applicabunt se ad ductum tuum. Sic etiam de directione diuina scriptum est, Esa. 2. v. 5. *Venite & ambulemus in lumine Domini.* Ita lex vocatur lux, Prou. 6. v. 23. *Mandatum lucerna est, & lex lux*, quia nimirum lex dirigit, & deducit ad prosperitatem æternam. Et quia lux recreat animam, iuxta illud Eccles. 11. v. 7. *Dulce lumen*, translatum est lumen ad significandam delectationem corpoream, iuxta illud Esther 8. v. 16. *Iudæis fuit lux, & lætitia:* Tum ad significandam delectationem spiritualem, Psal. 97. v. 11. *Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia.* Transfertur etiam nomen lucis ad significandam beneuolétiam, Prou. 16. v. 15. *In luce facierum regis erit vita.* & Psal. 44. v. 4. *Et lux vultus tui, quia complacuisti in eis.* & Psal. 80. v. 20.

ולפי שהאור מורה את
האדם את הדרך ילך
בה הושאל זה השם
על הישרה וההנהגת
כמו והלכו גוים
לאורך שפירושו יהיו
בהישרה שתגיע להם
מאתך ויאמר גם כן על
ההישרה האלהית לכו
ונלכה באור יי׳ ועל זה
נקראת התורה אור
כי נר מצוה ותורה אור
לפי שהיא הישרה
והדרכה אל ההצלחה
הנצחית ולפי שהאור
תתענג בו הנפש כמו
שאמר הכתוב ומתוק
האור הושאל שם האור
לתענוג הגשמי אמר
הכתוב ליהודים היתה
אורה בתענוג הנפשיי
אור זרוע לצדיק ולישרי
לב שמחה ויושאל
על הרצון באור
פני מלך חיים ואור
פניך כי רציתם

Illumina faciem tuam, & salui erimus. Tum etiam transfertur ad designandam animam, Prou. 13. v. 9. *Lux iustos lætificat: lucerna autem impiorum extinguetur.* Transfertur etiam ad significandam intelligentiam sapientiæ, Eccles. 8. v. 1. *Sapientia hominis lucere faciet vultum eius:* & ideo vocatur stultitia tenebræ, Eccles. 2. v. 14. *& stultus in tenebris ambulat.* Transfertur quoque ad significandam rem separatam à materia, Ezech. 43. v. 2. *& terra splendebat à gloria eius.* Transfertur denique ad designandum Deum benedictum, Esa. 10. v. 17. *Et erit lux Israel in ignem, & sanctus eius in flammam.* Quia scilicet quemadmodum existentia lucis negari non potest: neque est corpus: & educit potentiam visiuam, & colores visibiles è potentia ad actum: Tum ea recreatur animus: neq; potest comprehendi ratio colorum, & speculorum, neque suauitas ipsa, & dulcedo lucis ab eo qui nunquam vidit luminaria. Immo & ille qui videt luminaria vix potest aspicere clarissimam lucem: si enim aciem oculorum in eam nimium intendat, hebescet, ne-

והאר פניך ונושעה
ויושאל על הנפש אור
צדיקים ישמח נר
רשעים ידעך ויושאל
על הבנת החכמה
חכמת אדם תאיר פניו
ומזה יקרא הסכלות
חשך והכסיל בחשך
הולך ויושאל על הדבר
הנבדל מחמר והארץ
האירה מכבודו ויושאל
על השי״ והיה אור
ישראל לאש וקדושו
ללהבה וזה כי כמו
שהאור אי אפשר
להכחיש מציאותו
ואינו גשם והוא מוציא
הכח הרואה והגוונים
הנראים מן הכח אל
הפועל ותתענג בו
הנפש ואי אפשר
לשער הגוונים
והמראים ולא ערבות
האור ומתיקותו מי
שלא ראה מאורות
מימיו ואף מי שראה
מאורות ילאה להשיג
האור כשהוא חזק
ואם יציץ בו יותר
ממה שבכחו לראות
כהו עיניו

queid ipsum videbit, quod videre solebat. Sic extantia Dei negari non potest: neque est corpus: tum educit res è potentia in actum: & mirifica delectatio percipitur ex iis, quæ de ipso concipiuntur: neque eiusmodi voluptatem capere potest, cui nunquam lux intelligentiæ affulsit. Immo & ipsi sapientissimi, si nimium animum defixerint, & intenderint; magnitudine rei mentis suæ aciem perstringi sentient, & obtundi, *&c.*

ולא יראה אפי' מה שדרכו לראות כן השי' אי אפשר להכחיש מציאותו ואינו גשם ומוציא הדברים מן הכח אל הפועל ויש בהשגת מה שיושג ממנו תענוג נפלא ואי אפשר לתאר אותו תענוג מי שלא זרח עליו אור השכל מימין ואפי' החכמים השקועים בחכמה אם יציצו באותה השגה יותר כדאי יכהו עיניהם ויתבלבל שכלם בהשגתו

Deinde: Hæ omnes proprietates lucis sunt similitudines, quibus conuenientius, quam quibuscumque aliis repræsentatur res à materia separata. Ideo Scriptura Deum vocat lucem accommodate ad popularem intelligentiam. Verum ne quis erret existimando lucem spiritualem procedere à corpore, sicut lux sensibilis procedit; dicit Habacuc cap 3. v. 3. describens apparitionem maiestatis Dei dantis legem: & prouidentiam eiusmodi. *Dominus de Theman venit, & Sanctus de monte Paran selah: operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena est terra, & splendor eius vt lux erat*: id est splendor qui tunc

Deinde:

וכל אלו הדברים הנמצאים באור חזקי הדמיון אל הדבר הנבדל מחמר יותר מכל מה שאפשר שידמוהו בו ולזה יכנהו הכתוב באור לקרב הבנתו אל הדעת אבל כדי שלא יטעה אדם לומר שהאור השכלי דבר נמשך מן הגשם כאור המוחש אמר חבקוק כשהיה מספר ענין הגלות שכינה במתן תורה וההשגחה ההיא אלוה מתימן יבא וקדוש מהר פארן סלה כסה שמים הודו ונגה כאור תהיה כלו' שהנגה

conſpiciebatur erat ſicut lux; ſed non erat lux ſimpliciter ſicut lux ſenſibilis: lux enim ſenſibilis procedit à corpore. Ille vero ſplendor non procedebat à re corporea. Ideoque dicit ſicut lux cum aduerbio comparationis;non dixit lux abſolute. Explicat enodatius intelligentiam ſuam:dicitque eiuſmodi ſplẽdorem,quando lex dabatur, non fuiſſe vi vllius medij,à quo eſſent quaſi ſcintillæ illius lucis, & influxus; ſed à Deo benedicto fuiſſe: quamobrem ſubiungit: *Cornua,ſiue ſplendores de manu eius:* id eſt ſcintillæ illius lucis ſpiritualis erant ab ipſo, & non ab alio: hinc diſcimus non fuiſſe effectum: id eſt aliquid creatum.

הנראה אז היה כאור אבל לא היה אור ממש כאור המוחש כי האור המוחש נמשך מן הגשם והנגה ההוא לא היה נמשך מדבר גשמי ועל כן אמר כאור עם כף הדמיון ולא אמר אור בשלות ובאר עוד בהשגה ההיא ואמר שהנגה ההוא שהיה בשעת מתן תורה לא היה מצד כח שום אמצעי שיהיו נצוצי האור והשפע לו מזולתו אבל מהשם יתברך ברוך הוא ועל כן אמר קרנים מידו לו כלומר שניצוצי האור הרוחני ההוא היו לו מעצמו ולא מזולתו וזה יורה כי לא היו עליל

Sic D. Baſilius hom. 1. in Hexam. deſcribit ſtatum, mundo, ac creatis rebus omnibus antiquiorem: lucemque, quam arcanam, & inacceſſam habitat Deus, quæ eſt ipſemet Deus, qui cæleſtes deinde ſpiritus, velut ſecundam lucem condidit: eamque lucẽ, cui congruit ille ſtatus creatis rebus antiquior, intelligibilem appellat; ideoque non corporeum, & aſpectabile quidpiam.

ἦν τις πρεσβυτέρα τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως κατάστασις ταῖς ὑπερκοσμίοις

Erat, *inquit*, ante mundi conſtitutionem, quidam ſtatus antiquior, ſupermundanis

mundanis virtutibus congruens, ante tempora, æternus, perpetuus, in quo creator, & opifex creaturas absoluit lucem intelligibilem, eorum beatitudini accommodam, qui amant Dominum naturas ratione præditas, & inuisibiles, & omnem intelligibilium ordinationem, quæcumque mentis nostræ captum superant; quorum ne appellationes quidem inuestigare possumus. Hæc enim inuisibilis mundi substantiam complent.

δυνάμεσι πρέπουσα, ἡ ὑπέρχρονος, ἡ αἰωνία, ἡ ἀΐδιος δημιουργήματα δὲ ἐν αὐτῇ ὁ τῶν ὅλων κτίστης, καὶ δημιουργὸς ἀπετέλεσε, φῶς νοητὸν πρέπον τῇ μακαριότητι τῶν φιλούντων τὸν κύριον, τὰς λογικὰς, καὶ ἀοράτους φύσεις. καὶ πᾶσαν τὴν τῶν νοητῶν διακόσμησιν, ὅσα τὴν ἡμετέραν διάνοιαν ὑπερβαίνει, ὧν οὐδὲ τὰς ὀνομασίας ἐξευρεῖν δυνατὸν ταῦτα γὰρ τοῦ ἀοράτου κόσμου συμπληροῖ τὴν οὐσίαν.

Eugubinus tamen putat ex æterno lucem quamdam extitisse diuinam, & increatam, à Dei substantia diuersam, & ab ea manantem: eamque corpoream, & aspectabilem: quæ Dei sit habitatio, Deique regnum, quod cælum empyreum vocatur: hoc esse dicens Olympum illum Poëtarum, quasi ὁλολαμπῆ, *quod totus immenso fulgore collucet: & à Paulo vocatur*, 1. ad Tim. 6. v. 16. *Lux inaccessibilis, quæ à Patre inhabitatur.* Hoc autem lumen, *inquit in Cosmopœia*, non potest esse creatum: nam quod creatum fuit, fuit locus, & tempus; id est ipse mundus. Deinde cum illud sit regnum Dei, non videtur fas regnum Dei non fuisse semper. Est

Ff

enim cœlum empyreum claritas diuina, quam ſemper fuiſſe cum Deo neceſſe eſt: ad quam claritatem admiſit angelos, incredibili humanitate ſua, & homines pios. *Regnum Dei eſt regnum omnium ſæculorum*, ait Pſal. 144. Semper ſol ille lucem æternam ſuam habuit comitem. Nec poteſt aliud eſſe cœlum empyreum, id eſt igneum, niſi claritas illa, manans à Deo circumquaque, extra mundum, extra rerum creatarum, corruptibiliumque regnum.

Mox in libro de rebus incorporeis: Hæc lux, *ait*, an corporea ſit, an incorporea quædam, non facile dixerim. Arbitrarer tamen talem eſſe, vt hæc corporea, & noſtra poſſit eſſe, & dici quaſi ſimulachrum eius, vt illa ſit diuiniſſima lux nota viſibiliſque & animo, & oculis, qualem Chriſtus oſtendit in monte, quum veſtimenta eius facta ſunt alba vt nix, & facies vt ſol enituit: & qualem oſtendit Moſi in rubo.

Similes fuere Græcorum Palamæ aſſeclarum fabulæ, vt conſtat ex tomo Synodorum quas Græci præſules contra Barlaamum & Acindynum, & fautores eorum habuerunt: Cum quæſitum eſſet,

μετὰ τοῦτο ἐζητήθη

inquiunt, vti ex sanctorum authoritate Patrum approbaretur, lumen illud transfigurationis Domini increatum esse; neque tamen id esse substantiam Dei; vniuersos fere pronuntiasse hoc ipsum in quarta actione demonstratum fuisse, in qua, præsentes Ecclesiæ aduersarij modo creatum istud, & phantasma & velamentum, & adumbratam speciem perspicue blasphemantes esse dicebant: modo hoc impie profitebantur, increatum esse, & ipsam Dei substantiam.

δεδεῖχθαι παρὰ τῶν ἁγίων, ὅτι τε ἄκτιστόν ἐστι τὸ φῶς τῆς τοῦ Κυρίου μεταμορφώσεως, καὶ ὅτι οὐκ ἔστι τοῦτο ἡ οὐσία Θεοῦ. καὶ πάντες σχεδὸν εἶπον ὅτι ἐπιδείχθη τοῦτο κατὰ τὴν τετάρτην συνέλευσιν ἐν ᾗ παρόντες οἱ ἀντιλέγοντες τῇ ἐκκλησίᾳ, νῦν μὲν κτιστὸν εἶναι τοῦτο, καὶ φάντασμα, καὶ παραπέτασμα, καὶ ἴνδαλμα φανερῶς βλασφημοῦντες ἔλεγον· νῦν δὲ καὶ τοῦτο δυσσεβῶς ἔλεγον, ἄκτιστον, καὶ οὐσίαν εἶναι Θεοῦ.

Ioannes Cantacuzenus in historia sua, lib. 2. cap. 39. vbi de illo Barlaami, & Palamæ conflictu, ac cæteris eiusmodi mentionem facit; Monachos ait asseuerasse Apostolos in monte Thabore, corporis oculis diuinum, & increatum lumen aspexisse.

τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς θεῖον, καὶ ἄκτιστον φῶς θεάσασθαι.

Et postea: Palamam, *ait*, probasse lumen illud, quod in Thabore discipulos circumfulsit, fuisse gloriam Dei initio carentem, & lumen diuinitatis, ac diuinitatem, & naturalem, ac sempiternum Dei fulgorem.

ἀποδείκνυτε ἐκ πολλῶν τῶν λεγομένων τὸ κατὰ τὸ Θαβώριον τοὺς μαθητὰς περιαστράψαν φῶς, δόξαν ἄναρχον τοῦ Θεοῦ, καὶ φῶς θεότητος, καὶ θεότητα, καὶ φυσικὸν, καὶ ἀΐδιον τοῦ Θεοῦ φῶς.

Dauid quoque Monachus idem narrat: Diuinum quippiam, & increatum esse

ὅτι θεῖον μέν τι καὶ ἄκτιστον

τὸ φῶς ἐκεῖνο, καὶ θεότης παρὰ τῶν ἁγίων ὀνομάζεται· οὐκ ἔστι δὲ οὐσία θεοῦ, ἀλλ' ἐνέργεια, καὶ χάρις, καὶ δόξα καὶ λαμπρότης ἐκ τῆς θείας οὐσίας εἰς τοὺς ἁγίους πεμπομένη.

lumen illud: quod & deitas à sanctis appellatur. Non est tamen substantia Dei, sed operatio, gratia, gloria, splendor à diuina substantia in sanctos emissus.

Eius dogmatis fautores εὐχίτας, *&* ὀμφαλοψύχους, *& Massalianos dictos ex Nicephoro Gregora in vndecimo libro, & ex Demetrio Cydonio refert Eximius, & nunquam sine laude nominandus R. Pater Petauius:* εὐχίτας *quidem, & Massalianos Barlaam vocabat, quod orationis, & contemplationis genus vsurparent inusitatum, & absonum: quo nomine infames erãt* Massaliani, *de quibus Epiphanius.* ὀμφαλοψύχους, *vero nominabat, quod ad vmbilicum appresso capite, diuinam quandam lucem, & increatam videre se, ardoremque sancti Spiritus concipere, ac per nares efflare dicerent, dæmonis, vt apparet, illusi præstigiis. Consule lib. 1. Theolog. dogm. de Deo, Deique propr. cap. 12. & lib. 3. cap. 5.*

Sane affines his Manichæorum nugas à Fausto commemoratas iam ante explo-serat D. August. lib. 20. cont. Faustum, c. 7. Patrem enim ille dicebat lucem incolere summam ac principalem, quam Paulus alias inaccessibilem vocat, &c.

Contra quem Augustinus: De Patris, *ait*, ſecreto lumine, quid vobis dicam, niſi quia lumen cogitare non poteſtis, niſi quale videre conſueſtis? Hoc enim conſpicuum, & omni carni, non tantum hominum, verum etiam beſtiarum, & vermiculorum notiſſimum lumen intuentes, ex illo conceptam corde phantaſiam in immenſum ſoletis augere, & eam lucem dicere, vbi Deus pater habitat cum regnicolis ſuis.

Porro eiuſmodi lucem increatam abpſo Deo manare, ac diuinitatis eſſe lucem eamque corpoream diſerte negat Philo Iudæus in libro de Cherubim. Ipſe, *inquit*, cum ſit archetypus ſplendor infinitos radios emittit: quorum nullus eſt ſenſibilis; ſed omnes intelligibiles. Quomodo enim incorporei luminis ſplendor poſſit eſſe corporeus?

αὐτὸς δ' ὢν ἀρχέτυπος αὐγὴ, μυρίας ἀκτῖνας ἐκβάλλει, ὧν οὐδεμία ἐστὶν αἰσθητὴ, νοηταὶ δ' ἅπασαι.

Denique nefas putat eſſe Fulgentius in reſponſione 6. ad Arrianorum obiectiones id aliud putare eſſe, quam Deum, Deique ſapientiam. Sed ipſi nouerint, *inquit*, quomodo poſſint aut lucem, quæ Deus non ſit, aut alteram lucem, præter ſapientiam, quæ Deo coæterna ſit, inuenire.

Eodem argumento vtitur Author libri de fundamentis loco ſupra citato. Lux enim, ait, illa quæ Deo tribuitur, aut creata eſt, aut increata; creata dici non poteſt, quia omne attributum diuinum Deus eſt; ideoque non creatum: ſi increata dicitur, ab eſſentia Dei non diſtinguitur reipſa, quia quidquid in Deo increatum eſt, vnum eſt. Hæc ſunt illius verba:

Ideoque ſubiungit Habacuc, *Cornua, ſiue ſplendores de manu eius*: id eſt, ſcintillæ illius lucis ſpiritualis erant ab ipſo, & non ab alio. Hinc diſcimus non fuiſſe effectum, quia omnes effectus, fortitudo, ſplendor, & decor proueniunt ab extrinſeco: id eſt à Deo benedicto, qui eſt cauſa rerum omnium. Ipſe vero Deus benedictus, & ſplendor, & decor, & gloria eius: id eſt attributa eius, & perfectiones eorum ſunt in Deo ab ipſo, & non ab alio: nec enim accipit Deus vllam perfectionem ab alio. Ideoque quia maxime occultum eſt quomodo reperiantur in Deo omnia attributa perfectionum eiuſmodi; ita vt multitudinem non inducant in ſubſtantiam eius, & ita vt ſingula infinita eſſe intelligan-

ועל כן אמר קרנים מידו לו כלומר שניצוצי האור הרוחני ההוא היו לו מעצמו ולא מזולתו וזה יורה כי לא היו עליל כי כל העלולים העוז והנגה וחזיו הוא נקנה להם מזולתם שהוא השם ית" שהוא עלת הכל אבל הוא יתברך והנגה והזיו וההדר רוצה לומר התארים והשלמיות אשר בם לו מה מצד עצמו ולא מזולתו שאינו קונה שום שלמות מזולתו ולפי שזה הענין נעלם מאד איך ימצאו בו כל תארי השלמיות המדומים מבלתי שיחייבו רבוי בעצמותו ושיהיה כל אחד מהם בלתי בעל תכלים

tur: subdit Propheta, *Et ibi absconsio fortitudinis eius*, &c.

בחשיבות אמר ושם חביון עוז

Deinde: Hinc constat, quod comparetur Deus benedictus luci, modum esse loquendi accommodatum ad intelligentiam popularem.

ויתבאר מזה כי מה שנדמה האל יתברך אל האור אינו רק מצד הרחבת הלשון לקרב אותו אל הדעת לא זולת זה

Frustra itaque nugatur Palamas, qui, *vt refert Demetrius Cydonius*, lumen istud verum lumen non solum vocari, sed esse dixit, quo Deus induitur, tamquam vestimento.

εἰ γὰρ καὶ φῶς ἔχει τὴν ἐπωνυμίαν, ἀλλὰ καὶ φῶς ἀληθινὸν καλεῖται. μᾶλλον δὲ αὐτὸ τὸ ἀληθινὸν φῶς, ὅπερ ἱμάτιον ὁ θεὸς ἀναβάλλεται.

Iuuat hic audire Iudæum nostrum, qui de hac luce, qua dicitur Deus indui tamquam vestimento ita differit sub finem capitis 29. libri secundi, vt locum S. Basilij supra à nobis allatum videatur interpretari: Postquam docuit per lucem designari attributa, perfectionesque Dei; mox subiungit, per lucem designari etiam mundum intelligibilem; cuius intuitu crearit Deus mundum inferiorem.

Doctores, *inquit*, nostri f.m. in Bereschit rabba ad illa verba Genes. 1. v. 4. *Et vidit Deus lucem quod esset bona, & separauit*, &c. tradunt R. Iudam filium R. Simonis dixisse Deum benedictum sibi ipsi segregasse lucem, dixisse: nulla creatura ea vti potest præter

רז״ל אמרו בב״ר וירא אלהי׳ את האור כי טוב ויבדל וגו׳ אר׳ יודא בן ר׳ סימון הבדיל הקב״ה את האור לעצמו אמר אין כל בריה יכולה להשתמש בו אלא

me: hoc eſt, quod ſcriptum eſt, Dan. 2. v. 2. *Et lux cum eo manet.* R. Abin Leuita dixit Deum ſumpſiſſe lucem, eaque induiſſe ſe tamquam veſtimento, cuius ſplendore mundo ſuo illuxit, iuxta illud Pſal. 104. *Amictus lumine tamquam veſtimento:* Doctores vero noſtri dicunt Deum eam abſcondiſſe iuſtis in futurum ſæculum; quemadmodum Rex videns aliquid pulchri; ſeruate hoc, inquit, filio meo: Hoc eſt quod dicitur Pſal. 96. v. 11. *Lux ſeminata eſt Iuſto.* Ecce ſapientes illi omnes vno conſenſu docent eiuſmodi lucem non eſſe lucem ſenſibilem; ſed per eam deſignari lucem ſpiritualem; id eſt mundum intelligentiarum ſeparatarum, quas intellectus humanus capere non poteſt, ait R. Iuda filius R. Simonis: neque vero creatæ ſunt, niſi ad prædicandam tantum Dei magnificentiam, & ad hymnos decantandos in conſpectu eius. Tum R. Abin Leuita dixit hanc lucem anteceſſiſſe in ratione cauſæ reliquis quæ creata ſunt, tanquam inſtrumentum opificij Dei: quomodo dicit Philoſophus Deum reſpexiſſe mundum intelligentiarum ſeparatarũ & per

אני החד" ונהורא עמיה שריה אר" אבין הלוי נטלו הקבה" ונתעטף בו כטלית והבריק את עולמו מזיוו ההד" עוטה אור כשלמה ורבנן אמרין גנזו לצדיקים לעתיד לבא משל למלך שראה מנה יפה ואמר זו לבני ההד" אור זרוע לצדיק הנה אלה החכמים כלם מסכימים שזה האור אינו האור המוחש אלא שירמוז בזה אל האור הרוחני שזהו עולם השכלים הנבדלים ואמר רבי יהודה בן רבי סימון שאי אפשר לשכל האנושי שישיגם ולא נבראו אלא להכיר גדלו של הקבה" ולומר שיר ושבח לפניו בלבד ור' אבין הלוי יאמר כי זה האור קודם בסבה לשאר הנמצאות ונבראו להיות ככלי אומנותו של מקום כמאמר הפילוסוף שהאל עיין בעולם השכלים הנבדלים

& per eas produxisse ea quæ sunt.

והשפיע מהם המציאות

R. vero Moses in More Neuochim, part.2. cap. 26. per eam lucem vestimenti Dei intelligit materiam cœlestem iuxta dictum R. Eliezeris. Vnde creati sunt cœli? De luce vestimenti sui accepit, & extendit sicut vestimentum, & fuerunt expansi, & volubiles: sicut dicitur Psal. 104. v. 2. *Amictus lumine tamquam vestimento*, &c.

שמים מאיזה מקום נבראו מאור לבושו לקח ונטה כשלמה והיו נמתחים והולכין שנאמר עוטה אור כשלמה׃

Rationem autem quamobrem per lucem intelligat materiam, refert in 1. parte, cap. 28. Quia quemadmodum corpus pellucidum, cum sit omnibus coloribus destitutum, ideo alios colores omnes recipit alternatiue; sic materia prima, quæ in se omnibus formis est priuata, omnes alternatiue recipit.

׃אך כאשר היה הגשם המזהיר נעדר המראים כולם יקבל מפני זה המראים כולם זה אחר זה וזה כדמות החומר הראשון אשר הוא בבחינת אמתתו נעדר הצורות כולם ולזה הוא מקבל הצורות כולם זו אחר זו

Notandum vero est locum illum Psalmi 104. Amictus lumine tamquam vestimento, *ad litteram sic exponi à R.D. Kimhi, sicut initio eiusdem Psalmi scriptum est*, Gloriam, & decorem induisti. *Quod sic interpretatur*: Quando, *inquit*, creasti cœlos primo; Illi fuerunt tibi tamquam vestimentum gloriæ, vt ex decore eorum cognosceret homo naturali ratione magnitudinem gloriæ,

ופירוש עוטה כמו שפירשנו הוד והדר לבשת

כשבראת הגלגלים תחילה והם כמו לבוש הדר לך ומהדרתם יכיר אדם בטבעו עוצם הדרך׃

וכבודך כי רב כמו
חלובש לבוש מלכות
שיכיר האדם שאינו
יודעו ממלבושו כי
הוא מלך

& decoris tui, quomodo si rex indueret vestes regias, vt ex iis dignosceretur regia maiestas ipsius ab eo, qui non nosset regem de facie.

החל באור כי הוא
נברא החילה אחר
הגלגלים

Subdit autem: *Amictus lumine, tamquam vestimento*: incipiendo à luce, quia lux primo creata est post cœlos.

Platonici vero per lucem aspectabilem intelligunt pulchritudinem rerum, tamquam splendorem bonitatis, & sapientiæ Dei.

τὸ μὲν γὰρ ἀγαθὸν τῶν θεῶν
ἀκρότατόν ἐστι, καὶ ἑνοειδέ-
στατον: τὸ δὲ σοφὸν ὠδί-
νει πως ἤδη τὸ φῶς τὸ
νοητὸν καὶ τὰ εἴδη τὰ πρώ-
τιστα: τὸ δ' αὖ κάλλος
ἐπ' ἄκροις ἵδρυται τοῖς
εἴδεσι καὶ προλάμπει τὸ
θεῖον φῶς, καὶ τοῖς ἀνιοῦσι
πρῶτον ἐκφαίνεται παν-
τὸς φωσφόρου στιλπνότε-
ρον, καὶ ἐρασμιώτερον
ἰδεῖν, καὶ περιπτύξασθαι
καὶ μετ' ἐκπλήξεως ἐκφαι-
νόμενον λαβεῖν.

Proclus in Theologiam Platonis, lib. 1. cap. 24. Ipsa, *inquit*, Deorum bonitas est summa, & maxime vniformis: ipsa vero sapientia quodammodo parturit iam lucem mente perceptam, & primas formas. Ipsa vero pulchritudo in summis formis est sita, & procul splendet diuina lux, & ad eam tendentibus primum apparet, ac illucescit omni lucifero splendidior, & amabilior ad aspiciendum, & complectendum, & ad eam cum admiratione apparentem accipiendam.

Quod vero dicunt Græci Palamitæ, & Eugubinus lucem quam Christus ostendit in monte, cum vestimenta eius facta sunt alba, vt nix, & facies vt sol enituit: &

quam oſtendit Moſi in rubo, lucem eſſe increatam, viſibilem tamen animo. & oculis; egregium id refutandi argumentum præter ea quæ iam dicta ſunt præbet nobis author libri de fundam. loco ſupra citato. Qui aſpicit, *inquit*, colores Iridis, ſentit oculos ſibi offundi; id eſt videre id quod non ita eſt. Quamobrem comparat Propheta aſpectum ſplendoris gloriæ ipſi apparentis, coloribus eiuſmodi, Ezech. 1. v. 28. *Velut aſpectus arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ; ſic aſpectus erat ſplendoris per circuitum: hæc viſio ſimilitudinis gloriæ Dei.* Ad ſignificandum illas formas, quibus Deus cōſpicitur à prophetis, non eſſe ſic re ipſa in ipſo: quemadmodum quod in Iride apparet, nō ſic eſt in ipſa, vt apparet. Ideoque ſubdit: *Et cecidi ſuper faciem meam.* Conſiderans enim ſplendorem, & lucem apparentem oculis ſuis, non ſic eſſe re ipſa; dixit hoc eſſe ſimilitudinem gloriæ Dei; non dixit: *Hæc eſt viſio gloriæ Dei*; ſed *ſimilitudinis.* Quod enim à materia ſegregatum eſt, non percipitur à ſenſibus; ſenſus enim non percipiunt niſi accidentia rerum; at in intellectu ſeparato non ſunt eiuſ-

שהמסתכל באותם הגוונים הנראים בקשת ימצא שעיניו כהות שרואות דבר שאינו כן ובעבור זה דמה הנביא מראה נגה הכבוד הנראה אליו אל הגוונים ההם לרמוז שהתארים שהיה השם נראה בהם אל הנביאים אין כן בעצמותם כמו שמראה הקשת הנראה אינו כן בעצמותו ועל זה אמר ואפול על פני כי כששער שענין האור והנגה הנראה אליו לעינים לא היה כן על דרך האמת אמר בו הוא מראה דמות כבוד יי״ ולא אמר הוא מראה כבוד יי׳ אלא דמות לפי שהדבר הנבדל מחומר לא ישיגוהו החושים כי כחושים לא ישיגו מהדבר אלא המקרים והשכל הנבדל אין בו

מקרים ואחר שאמר
שראה מראים
כמראה הקשת הוכרח
לומר שהוא מראת
דמות כבוד יי׳
ולא מראה הכבוד
עצמו שאין בו מראה
ולזה נפל על פניו ולא
רצה להסתכל במראים
ההם כדי שלא יבאו
לחשוב שהגוונים ההם
היו כן על דרך האמת
ושיהיה השי״ת גשם
נושא המקרים ועל זה
הדרך בעצמו הוא מה
שעשה מרע״ה במראה
הסנה כי בתחלה
שחשב שהיה הנראה
דבר גשמי אמר אסורה
נא ואראה את המראה
הגדול הזה וכשנאמר
לו אנכי אלהי אביך
וידע שלא היה דבר
גשמי נתברר לו
שהגוונים ההם הנראים
בלבת האש בסנה אינו
כן על דרך האמת
ובעבור זה הסתיר פניו
כי ירא מהביט והיתה
היראה לפי שהחושים
לא די שלא יעזרו
להשגת הרוחניות אבל
יטרידו מהשגת האמת
לפי שלא ישיגו מהדבר
רק המקרים כגוונים
והאורך והרוחב ודומי׳

modi accidentia. Itaque quum dixit ſe videre viſionem, quaſi viſionem Iridis; neceſſario debuit dicere, illam eſſe viſionem ſimilitudinis gloriæ Dei; non autem viſionem gloriæ ipſius, quæ conſpici non poteſt. Ideoque cecidit ſuper faciem ſuam: neque voluit aſpicere illas viſiones; ne induceretur ad exiſtimandum illos colores tales eſſe re ipſa: Deumque benedictum eſſe corpus ſubiectum accidentibus. Hoc ipſum fecit Moſes doctor noſter in viſione rubi; initio enim putans id quod videbat, eſſe rem corpoream, dixit Exod. 3. verſ. 3. *Diuertam nunc, & videbo viſionem magnam hanc.* Quum vero dictum eſt illi: *Ego ſum Deus patris tui*: quumque intellexit rem non eſſe corpoream, cognouit ea, quæ videbat in flamma ignis in rubo, non ita eſſe re vera. Ideo velauit faciem ſuam: veritus eſt enim aſpicere: & cauſa timoris eius erat; quia ſenſus non tantum non ſufficiunt, vt comprehendere poſſint ſpiritualia; ſed decidunt à cognitione eius quod vere eſt; etenim non percipiunt niſi accidentia, v. g. colores rerum, longitudinem, latitudinem, &c.

Huius Hebræorum doctrinæ ignorantia occasionem erroris dedit Galatino, qui lib.3.cap.14.ad probandam Mesiæ diuinitatem optimum se ex libris Iudæorum argumentum hausiße putat, quod in iis scriptum repererit lucem Mesiæ esse Deo coæternam. Hæc sunt illius verba.

Scriptum est autem in Beressit Ketana, id est in expositione Genesis minori hoc modo. Hoc est quod dictum est Psal.96. *Lux seminata est iusto.* Dixit autem R. Abba: Hæc lux est Regis Messiæ iuxta illud Psal.36. *Quoniam tecum est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen:* hoc est lumen Messiæ: quod ideo ait, quia vidit Deus sanctus, & benedictus Messiam, & generationem eius, seruauitque eum sub throno gloriæ suæ. Hæc traditio.

Ex qua valde notandum est, quod antequam Messias esset secundum humanitatem; iam erat secundum diuinitatem lux, & lumen cum Deo, & principium quo creauit Deus mundum. Quibus plurimum consonat illud dominicum dictum: *Antequam Abraham fieret, Ego sum.* Et, *Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris*

non maneat, Ioan. 13. Vide quam digna sint hæc contra Iudæos nostri temporis, qui Messiæ diuinitatem negantes, eum ex semine duntaxat hominis nasci debere asserunt. Quibus dicendum est, quod lux sub throno Dei reposita, filius Dei est, Verbum & sapientia Patris, & thronus, ac potestas eius.

Verum quum validissima ad probandam Christi diuinitatem habeamus argumenta: Quum ipse Christus rationem nobis expresserit, qua se Dauide, (ergo etiam & Abrahamo) antiquiorem; immo & eorum Dominum ostendit: vt supra cap. 5. libri primi retulimus; miror quamobrem Galatinus hæc, quorum sensum perspectum non habebat, accersiuerit. Et enim ex iis, quæ iam dicta sunt, constat Iudæos per lucem intelligere attributa, decreta, ideas, perfectionesque Dei; igitur quum dicunt lucem Messiæ esse Deo coæternam; nihil aliud intelligunt, nisi Deum *ab æterno decreuisse se daturum mundo Messiam; qui ideo intra Deum erat, in prouidentia, & consilio eius.*

Hinc author libri כפתור ופרח, *id est* Pomum & Flos, *per lucem Messiæ; & luces aliquot aliarum rerum intelligit cau-*

ſam finalem creationis mundi, explicans illud Talmudicum lib. Nedarim, *id eſt Vota, cap.84.*

R. Ezechias petiit à R. Eliezere· Quot luces factæ ſunt antequam mundus crearetur? Reſpondit, Septem: Lux legis; Lux pœnitentiæ; Lux horti Eden; Lux gehennæ; Lux ſolij gloriæ; Lux domus ſanctæ; Lux nominis Meſſiæ. Lux quidem legis vt ſcriptum eſt Prou.8.verſ.22. *Dominus poſſedit me in initio viarum ſuarum, antequam quidquam faceret à principio.* Lux pœnitentiæ, Pſal. 90. verſ. 2. & 3. *Antequam montes fierent, aut formaretur terra & orbis, à ſæculo & vſque in ſæculum, Tu es Deus, qui conuertis hominem vſque dum ſit contritus; & dicis, Conuertimini filij Adam.* Lux horti Eden, Gen.2.verſ.8. *Plantauerat autem Deus Dominus hortum Eden à principio.* Lux gehennæ, Ez.30.v.33. *Præparata eſt enim iam ante Topheth, à Rege preparata,* &c. Lux ſolij gloriæ, pſal.93.v.2. *Paratum eſt ſolium tuum ab ęterno.* Lux domus ſanctæ, Ierem.17.v.12. *Solium gloriæ altitudinis à principio locus ſanctificationis noſtræ.* Lux nominis Meſſiæ, pſal.72.v.17. *Sit no-*

men eius in sæculum, ante solem magnificabitur nomen eius.

Hæc, *inquam*, in libro כפתור ופרח *id est* Pomum, & Flos, *explicantur de causa finali.* Hæc, (*ait Author illius libri*) designant hic causam finalem, quæ præcessit cogitationem Dei benedicti in creatione mundi.

רמזו בכאן אל הסבה
תכליתית אשר קדמה
לפני מחשבתו יתברך
בבריאת העולם

Creauit enim Deus mundum propter hominem, vt contemplaretur opera sua, & ad amorem creatoris sui excitaretur. & quo esset magis idoneus, decreuit illum per legem sanctificare: à qua si quando aberraret, vt posset ad eam reduci proposuit pænitentiam: ideoque etiam locum præmij, scilicet hortum Eden; & locum pænarum, nempe Gehennam proposuit. & hæc omnia ad maiorẽ nominis sui gloriam; quamobrem decreuit statuere sursum solium gloriæ: & infra domum sanctuarij sui, iuxta illud Esa. 66. vers. 1. Cœlum thronus meus, terra autem scabellum pedum meorum: *Quia vero præuidebat fore, vt hæc domus sancta destrueretur, respexit Messiam, qui templum ædificaret in æternum duraturum.*

Hic vero notandum est, quod Messias dicitur prædestinatus ad reparandum templum;

plum; id ex populari Iudæorum opinione fluxiſſe. Verïſsima enim prędeſtinationis Meſsiæ ratio eſt, ad conferendam hominibus gratiam beneficio Meſsiæ tamquam mediatoris, iuxta illud Ierem. 23. v. 6. Et hoc eſt nomen eius, quo vocabunt eum, Iehoua, Deus iuſtitia noſtra.

Quod ſic interpretatur Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 28. Et vocauit Scriptura, Meſſiam, *Deum iuſtitiam noſtram*, quia eſt mediator Dei, per quem iuſtitia à Deo ad nos deriuatur.

ויקרא הכתוב שם
המשיח יי' צדקנו
להיותו אמצעי אל
שנשיג הצדק מהשם
על ידו

Ita vt quum præuidiſſet Deus fore, vt homo, quem ad ſe cognoſcendum, & amandum creauerat, ſua excideret gratia per peccatum; decreuerit dare Meſsiam, cuius beneficio gratiam recuperaret: ad quam vt diſponeretur decreuerit dare legem, quæ ſufficiens futura erat vſque ad tempus Meſsiæ, quo nouam doctrinam populo ſuo daturus erat, vt docet author libri de fundamentis, lib. 3. cap. 19. ex Midraſch. Ecce, *inquit*, explicatum eſt tibi cenſere doctores noſtros f. m. omnes Iſraëlitas poſt hac accepturos doctrinam alteram, vt prius, ex ore Dei benedicti ſine vllo intermedio.

הרי לך מפורש שדעתם
זל" הוא שכבר ימצא
לכל ישראל בעתיד
למוד שני כראשון מפי
הקב" בלי אמצעות
כלל

Ad quam diſpoſuiſſe legem Moſis, col-

ligitur ex eo quod docet idem Iudęus eodem libro, cap. 13. Quando, *inquit*, dedit Deus benedictus legem, ſciebat huiuſmodi ritum ſufficere vſque ad tempus, quod videbat ſapientia eius legitimum eſſe ad diſponendum ſectatores, & ad dirigendum ingenium eorum ad ſuſcipiendum ritum alterum.

כשנתן השי" התורה ידע שההנהגה ההיא תספיק עד הזמן שערה הכמתו שיספיק להכין המקבלים ולתקן טבעם אל שיקבלו ההנהגה השנית

Sed de his poſtea fuſius ſuo loco agemus. Illud tamen notandum eſt non recte dici ſeptem luces, ſiue res ſub ratione cauſæ finalis factas eſſe ante creationem mundi. Vide quæ diximus libro primo, cap. 5. Niſi forte intelligamus res, prout ſunt obiectiue; quomodo nihil aliud ſunt, quam ideæ Dei; ideo dici fieri, quod nimirum rerum futurarum rationes illas, & exemplaria non otioſe, & quaſi ſpeculãdo duntaxat exprimit in Verbo, & per Verbum ſuum Deus, ſed actuoſe, & cum propoſito ac voluntate rerum earumdem ſuo tempore proferendarum; adeo vt iam illas quodammodo in ſua æternitate condiderit. Sic Maximus ad cap. 4. Dionyſ. de diu. Nomin. Idæam definit ſic, vt ſit effectio per ſe abſoluta & ſempiterna ſempiterni Dei.

ὅτι ποίησιν αὐτοτελῆ ἀΐδιον τοῦ ἀϊδίου θεοῦ τὴν ἰδέαν, ἤτοι τὸ παράδειγμα φησί.

De altera ſpecie ſymbolorum: quomodo res, quæ indignæ videntur hominibus, Deo tribuantur.

R*ECte Salluſtius Philoſophus in libro de Diis, & Mundo, notat turpia, & abiecta Deo tribui*; vt ex illa quæ apparet, abſurditate ſtatim animus inuolucra eſſe, quæ dicuntur intelligat: quod autem verum eſt, id arcanum eſſe, ac latens exiſtimet.

ἵνα διὰ τῆς φαινομένης ἀτοπίας εὐθὺς ἡ ψυχὴ τοὺς μὲν λόγους ἡγήσηται προκαλύμματα, τὸ δ' ἀληθὲς ἀπόρρητον εἶναι νομίσῃ.

Per ea enim vel efficientiarum diuerſitatem intelligimus, vel affectum Dei, vel pœnam, qua peccatores corriguntur.

Quod attinet ad diuerſitatem efficientiarum, quæ per hæc deſignantur. In vſu loquendi hominum (*inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 14.*) quando Rex iudicium facit de rebellibus, & iis, qui regnum eius ad alios transferre volebant, dicitur zelotes, vlciſcens, & iraſcens; ſic quando Deus animaduertit in tranſgreſſores voluntatis ſuæ, dicunt prophetæ Deum eſſe zelotem, vlciſcentem, & iraſcentem; quia animaduerſio Dei in tranſgreſſores volun-

ולפי שבלשון בני אדם כשהמלך עושה משפט במורדים בו ונותנים המלכות לזולתו יאמר עליו שהוא קנא ונוקם ושהוא בעל חימה כן יאמרו הנביאים על השם יתברך כשיעשה דין בעוברי רצונו שהוא אל קנא ונוקם ושהוא בעל חימה להיות הפועל הנמשך ממנו על עוברי רצונו

פועל הנוקם והנוט׳
והמקנא וכן יחס אליו
העצב על זה הדרך כי
כמו שבני אדם עצבים
כשמביא ההכרח אל
שיהיו מעשה ידיהם
נשחתים כן אמר
הכתוב ויתעצב אל לבו
וסמך לו ויאמר ה׳
אמחה את האדם אשר
בראתי וגו׳ כי נחמתי
כי עשיתים לפי שהיה
עושה פעל כמי שהוא
מתנחם על מה שעשה
ורוצה להשחיתו
וכמו שהאדם כשמביא
ההכרח לחשחית
מעשה ידיו מצד הדין
מבקש דרך לבלתי
השחית הכל ולזה סיים
ונח מצא חן בעיני
השם כלומר שהשם
יתברך סבב שיתקיים
העולם על ידי נח ובניו

tatis ſuæ eſt effectus vlciſcentis, & memoris iniuriarum, & zelotis. Similiter attribuitur Deo dolor, quia, quemadmodum dolent homines ſi quando cogantur deſtruere opus manuum ſuarum; ſic de Deo loquitur ſcriptura, Gen. 6. *Et doluit in corde ſuo.* Statimque ſequitur, *Dixit Dominus delebo hominem, quem creaui,* &c. *pœnitet enim me feciſſe eum.* Id nimirum faciebat veluti quem pœnitet facti, & qui vult perdere quod fecit. Quemadmodum autem, quem cogit ſententia iudicis perdere opus manuum ſuarum, is quærit quomodo non omnia perdat; ſic Deus benedictus quærebat quomodo non perderet omnia: ideoq; ſubiungitur, *Et Noë inuenit gratiàm in oculis Domini*: id eſt Deus benedictus effecit, vt ſaluaretur mundus per Noë, & filios eius, *&c.*

Pœnitentiam Dei, *ait S. Hieronym. in cap. 7. Amos*, in ſcripturis ſic debemus accipere: quomodo ſomnium, & iram: non quod Deum pœniteat, aut mutet ſententiam, qui loquitur per prophetam Malach. 3. *Ego Deus, & non mutor.* Et cui nos dicimus, Pſal. 101. *Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient:*

ſed quod nobis ad meliora conuerſis, & ipſum pœniteat ſententiæ ſuæ, vt nec iuſto reddat præmia, quæ promiſit, ſi declinauerit ad iniquitatem: nec peccatori pœnas, quas comminatus eſt, ſi conuerſus fuerit ad ſalutem.

Sic iram propterea Deo ineſſe dicit Cyrillus Alexandrinus Paſch. 25. quod mala, & pœnas infligat. Deus, *inquit*, natura ſua iræ eſt expers; non tamen eos tolerat, qui effuſa licentia ad praua quæque perpetranda procliues feruntur. Atque hoc in ipſo iram eſſe dicimus.

Ἀόργητον μὲν γὰρ τῇ φύσει τὸ θεῖον παντελῶς· οὐκ ἀνέχεται δὲ τῶν ἀθέσμως ἀπονενευκότων ἐπί γε τὸ δεῖν ἐργάζεσθαι πονηρά· καὶ τοῦτό φαμεν ἐπ' αὐτῷ τὴν ὀργήν.

Alio exemplo Iudæus ille efficientias deſignari probat per eiuſmodi res quæ ſapientem hominem dedecere putantur.

Riſus (*inquit ille capite 16.*) ſumitur pro irriſione, quum quis videt ſocium ſuum non agere, aut fari, quod decet ſecundum conditionem, aut dignitatem humanam: ſic Deo benedicto tribuitur riſus, ſiue irriſio, Pſal. 2. verſ. 4. *Qui habitat in cœlis irridebit eos: Dominus ſubſannabit eos:* Quia nimirum videbat homines dicentes, verſ. 3. *Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus à nobis iugum ipſorum.* Hæc enim ſunt

יתחדש השחוק דרך לעג כשיראה חבירו שאינו עושה או אומר מה שראוי כפי החוק האנושי או כפי מדרגתו ובעבור זה ייחס אליו יתברך השחוק והלעג באמרו יושב בשמים ישחק יי' ילעג למו וזה לפי שרואה אותם אומרים ננתקה את מוסרותימו וגו' שהם דברים שאין מחק האדם לאומם

verba, quæ nullo modo debet homo proferre.

Similis est expositio S.Hieronymi, *Qui habitat in cælis irridebit eos,* Psal.2.*&c.* Non quo, *ait*, Deus quempiam derideat; sed quod nos derisu digna faciamus.

Quod spectat ad affectum Dei, S.Hieronymus in illa verba 4.ad Ephes. *Nolite contristare Spiritum sanctum*, &c. Mœror, *inquit*, S.Spiritus sic est intelligendus, quomodo ira Dei, & somnus, & cæteræ in humanam similitudinem passiones. Non quo contristetur spiritus, & vllam perturbationem diuinitas sentiat; sed quo ex verbis nostris Dei discamus affectus.

Affectum enim Dei per eiusmodi verba nostra indecora sine periculo intelligi docet Sanctus ille doctor, quia in Deo scimus omnia esse ordinata: à nobis vero hęc esse auferenda, quia in nobis sine imperfectione non sunt. Exponens illud 4. ad Ephes. *Omnis amaritudo & furor,* &c. Amaritudo, *ait*, contraria dulcedini est, vnde amari vulgo appellantur, & dulces. De qua & Hieremias loquitur, dicens: *Et amaritudo tua ascendit super me.* Furor

vero incipiens ira est, & ferueſcens in anima indignatio. Ira autem est, cuius amaritudo, & furor ſpecies ſunt, quæ furore reſtincto deſiderat vltionem, & eum, quem nocuiſſe putat, vult lædere. Quæ quidem licet in Deo ſæpe dicantur, ſecundum illud Pſal. 6. *Domine ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me*: non ſunt perturbationes animi computandæ, ſicut in nobis; quia in illo moderata, & ordinata ſunt omnia, & pœna, qua peccatores corriguntur, noſtris vocibus appellatur. Nos vero ſi iraſcimur, perturbamur, & furore rapti noſtri eſſe deſinimus. Vnde à nobis omnis amaritudo, & furor, & ira penitus auferenda ſunt.

Superbiam Deo attribuere ſcripturam tradit Iudæus ille, cap. 14. vt oſtendat Deo *ſoli conuenire, qui totum id quod eſt, à ſe habet. Hominem vero dedecere, quia quidquid eſt, & quidquid habet, à Deo habet.*

Scriptura, *inquit*, attribuit Deo ſuperbiam etſi ſit qualitas turpis iuxta illud Prou. 16. verſ. 5. *Abominatio* Domini *omnis elatus corde.* Scilicet quia non debet homo ſuperbire propter vllam per-

ואמנם מה שנמצא
הכתוב מיחס אליו
הגאוה עם היותה
מדה מגונה כמו שאמר
הכתוב תועבת יי" כל
גבה לב הטעם בזה כי
אין ראוי לאדם
להתגאות בשום שלמות

fectionē, aut vllam excellentiam; omnia enim à Deo procedunt : nec decet hominem ſuperbire de eo quod à ſe nō habet; vt de ſapientia ſcriptū eſt, Prou. 2. verſ. 6. *Quia Dominus dat ſapientiam.*

ולא בשום מעלה כי הכל בא מהשם ואין ראוי לאדם שיתגאה במה שאינו שלו על החכמה אמר הכתוב כי יי" יתן חכמה

Denique ſcripturam attribuere Deo res eiuſmodi, quę hominibus indignæ videntur, vt metu pœnarum peccatores ad virtutem excitet, docet Iudęus ille cap. 14.

Pręterea multas, *inquit*, qualitates turpes, quæ indignæ ſunt perfecto homine, quanto magis maieſtate Dei benedicti, attribuit ſcriptura Deo. v.g. Superbiam, Pſal. 93. v. 1. *Dominus regnauit, ſuperbiam induit.* Sic attribuit Deo conturbationem pœnitentiæ. Hoz. 11. v. 8. *Pariter conturbata eſt pænitudo mea.* Sic attribuitur illi dolor, Gen. 6. verſ. 6. *Et doluit in corde ſuo.* Itidem contractio animi, Zach. 11. v. 8. *Et contracta eſt anima mea propter eos (propter laborem Iſrael.* Dicendum videtur, quum prophetæ omnes intenderent dirigere vniuerſitatem hominum ad cultum Dei, & amorem eius; plebs autem non ſe ſubmittat, niſi metu pœnæ; ideo eos ſic locutos eſſe, quomodo vulgus intelligere poſſet.

ומלבד זה מדות מגונות שראוי שלא ליחסם לשום שלם אף לשם יתעלה ברוך הוא ונמצא הכתוב ייחס אליו הגאוה ה' מלך גאות לבש וכן נמצא שייחס אליו הכמרת הרחמים אמר יחד נכמרו נחומי וייחס אליו העצב ויתעצב אל לבו וייחס אליו קוצר הנפש ותקצר נפשו בעמל ישראל ונאמר כי למה שהנביאים כולם יכוונו להישיר כלל האנשים לעבודת השם ואהבתו וההמון אינם נכנעים לעבודה כי אם מיראת העונש ידברו בלשון מובן לכלל העם

Similiter

Similiter S.Hieronym. in cap.5.Esaiæ. Furere Dominus dicitur, *inquit*, non quod humanis perturbationibus ſubiaceat; ſed quod nos qui delinquimus, niſi iraſcentem audierimus, Dominum non timeamus.

Et in cap.5. Ezech. Quomodo ſentiendus ſit furor, & indignatio, & zelus Dei, ſæpe expoſuimus: quod humanis Deus loquatur affectibus, non quo ipſe iraſcatur; ſed quo nos per pœnas, atque cruciatus Deum ſentiamus iratum.

Tum in cap.1.Malach. Odiſſe Deus ἀνθρωποπάθως dicitur: vt flere, vt dolere, vt iraſci: vt quando audimus odium eius in malos, ea quæ Deum intelligimus odiſſe fugiamus.

Similiter ſcholiaſtes Maiemonidis ad cap.1. de fundamentis legis: Dicitur, *inquit*, Deus iraſci, vt intelligamus Deum pœnas ſumere de eo qui tale quid patrat.

יאמר עליו שהוא כועס
כדי שנידע שהוא נפרע
מעושה אותו מעשה

Rationem aliam iuuat ſubiungere ex Gregorio Papa in 20. Moral. cap. 23. Sanctus, *inquit*, Spiritus hoc ipſum hominibus intelligentibus inſinuans, quam ſint ineffabilia ſumma etiam

verba diuina, his verbis nonnumquam de Deo vtitur, quæ apud homines habentur in vitio, vt ex his, quæ indigna videntur hominibus, & tamen dicuntur de Deo, admoneantur scire homines, quod nec illa iam Deo digna sint, quæ dum digna habentur apud homines, digna putantur Deo.

CAPVT VII.

De immensitate Dei.

ὁ μὲν οὖν θεὸς ἄϋλος ὤν, καὶ ἀπερίγραπτος, ἐν τόπῳ οὐκ ἔστιν, αὐτὸς γὰρ ἑαυτοῦ τόπος ἐστὶ, τὰ πάντα πληρῶν, καὶ ὑπὲρ τὰ πάντα ὤν, καὶ αὐτὸς συνέχων τὰ πάντα.

DEus igitur quum sit expers materiæ, (vt supra ostendimus) neque circumscriptus; in loco non est, (*inquit Damascenus lib. 1. de fide, cap. 14.* ipse enim sibi ipsi locus est, implens omnia, & supra omnia consistens, atque ipse continens vniuersa.

מקום שם נאמר על הדבר המקיף בגשמים ומגביל אותם ומה שאינו גשם לא יאמר עליו שהוא במקום כי לא יפול שם המקום אלא על דבר המתמלא מגשם אחד בעל מרחקים שינח בו והוא מוקף ממנו ולוה

Nomen loci, (*ait Author lib. de fundamentis, cap. 17. lib. 2.*) tribuitur rei, quæ ambit corpora, eaque terminat. Quod vero non est corpus, non dicitur esse in loco; nec enim tribuitur nomen loci, nisi rei, quæ impletur corpore aliquo dimensioné habente, quod in ea conquiescat, & quod ea ambiat; ideoque

neque de Deo, neque de intelligentiis separatis dici potest, eas esse in loco; quia non sunt corpus quantum, quod ambiat locus. Hoc docet Scriptura 1.Reg.cap.8.v.27. *Ecce cœli, & cœli cœlorum te non capient:* id est non indiges loco, in quo consistas.

אי אפשר שנאמר על י״י ולא על השכלים הנבדלים שהם במקום לפי שאינם גשם בעלי מרחקים שיקיף המקום בהם אמר הכתוב מבאר זה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך כלומר שאינך צריך אל המקום שתעמוד בו

Verum sic non esse in loco commune est spiritibus omnibus, & animæ, quæ spiritualis est, neque loco circumscribitur, *ait Iudæus ille.*

שהנשמה דבר רוחני שאינה נתפשת במקום

Immo & commune est cœlo superiori, & toti mundo, vt notat ille Iudæus, non esse in loco, quatenus locus dicitur superficies corporis ambientis.

Cœlum, *inquit,* superius simpliciter est sursum, constat tamen non esse in loco, quia non habet extra se corpus aliud, quod ipsum ambiat.

שהרי הגלגל העליון הוא המעלה במוחלט דנתבאר שאינו במקום כי אין חוצה לו גשם אחר יקיף בו

Deinde: Sic etiam dicitur totum mundum non esse in loco, quia extra se nihil habet, quod ipsum ambiat.

Deinde:
ובעבור זה יאמר כי כלל העולם אינו במקום לפי שאין חוצה לו דבר אחר יקיף בו

Alio itaque modo Deus non est in loco: nimirum quia non est in spatio vacuo, siue non occupato. Hoc est quod docet Iudæus ille. At, *inquit,* si locus accipiatur pro spatio vacuo, siue non occupato, *&c.*

אבל אם היה המקום הוא הפנוי והריקו׳ וגו״

Sic cœlum superius, & totus mundus sunt in loco.

ולפי דעת זה יהיה הגלגל העליון וכל העולם במקום

Ipsa anima, & spiritus omnes licet loco non circumscribantur, loco tamen definiuntur, ita vt non sint extra. Anima, *ait ille*, etiamsi non sit corpus, est tamen alicubi determinate, v.g. in corpore; quum enim non sit extra corpus, etsi non sit in loco; ipsa tamen addicta est loco determinato.

כמו שנ' בנפש שאעפ' שאינה גשם היא בצד מיוחד כאלו תאמר בגוף כי אחר שאינה חוצה לו אעפ' שאינה במקום היא מתיחדת במקום מוגבל

Deus solus benedictus sic non potest dici esse alicubi, sicut nec esse in loco. *Quoniam vbique est.*

ואי אפשר לפי זה ליחס אליו יתברך הצד כמו שלא ניחס אליו המקום

Nonne omnia quæ sunt, tam superiora, quam inferiora, & quæ in medio sita circumplexa est, comprehenditq; diuina natura, estque extra vniuersum, & in vniuerso, & supra vniuersum, & nihil est vacuum ab diuina virtute, & supersubstantiali substãtia, quę sola infinita est, & circumscribi se nó patitur.

Zacharias Mitylenæus de mundi opificio, Tom. I. Bibl. PP. καὶ πάντα τὰ ὄντα, τά τε ἄνω, καὶ κάτω, καὶ τὰ ἐν μέσῳ περιδέδεκται ἡ θεία φύσις καὶ περιείληφε, καὶ ἔξω τοῦ παντός ἐστι, καὶ ἐν τῷ παντὶ, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν κενὸν τῆς θείας δυνάμεως, καὶ τῆς ὑπερουσίου οὐσίας, τῆς μόνης ἀπεράντου, καὶ περιορισμὸν οὐκ ἀνεχομένης.

Operatio Dei, ac virtus, *inquit Cyrillus Alexandr. in lib. 11. comm. in Ioan.* Deo conueniens est esse vbique, & inexplicabili modo implere cœlum, implere terram, capere omnia, à nullo capi. Non enim comprehendi loco potest Deus, neque spatiis circumscribi.

Ἐνέργεια δὲ, καὶ δύναμις θεοπρεπὴς τὸ εἶναι πανταχῆ καὶ πληροῦν μὲν ἀῤῥήτως τὸν οὐρανὸν πληροῦν δὲ αὖ πάλιν τὴν γῆν καὶ χωρεῖν μὲν ἐν πᾶσι, χωρεῖσθαι δὲ ὑπὸ μηδενός· οὐ γὰρ τόπῳ περιληπτὸς ὁ θεὸς, ἢ διαστήμασι περιωρισμένος

Totum illud, *ait Basilius in Euang. Ioannis*, quodcumque mente intellexeris, & quocumque spiritu peruaseris; id ipsum reperies Deo plenum.

πᾶν ὅπερ ἂν νοήσῃς, καὶ ὅπερ ἂν πορευθῇς τῷ πνεύματί σου, τοῦ θεοῦ εὑρήσεις πεπληρωμένον.

Sic est immensus, quem nulla potest concludere creatura; & quia immensus, vbique totus: quia nec continetur loco, nec distenditur, aut contrahitur spatio. Cum virtus Dei, atque diuinitas necesse est ita sit naturaliter immensa, sicut est naturaliter sempiterna.

Fulgent. lib. contra serm. fastidiosi, c. 6.

Ibid. cap. 5.

R. Dauid Kimhi ad verſ. 7. Psal. 139. *Quo ibo à spiritu tuo? & quo à facie tua fugiam?* Si dixero, *inquit*, me id facturum, non potero. Tu enim es in omni loco; & locus te non capit.

אם אומר לעשות זה
לא אוכל כי אתה
נמצא בכל מקום
ומקום לא יכילך

Quem locum similiter interpretatur Hilarius. Nullus sine Deo, neque vllus non in Deo locus est. In cœlis est, in inferno est, vltra maria est. Inest interior, excedit exterior: ita cum habet, atque habetur, neque in aliquo ipse, neque non in omnibus est.

Similem affert interpretationem Theodoretus: Omnia, *inquit*, imples, & suprema, & infima. *Mox*, Vbique autem adest, & in omnibus præsto est.

ἅπαντα πληροῖς, καὶ τὰ ἄνω, καὶ τὰ κάτω
Ibid.
πανταχοῦ δὲ πάρεστι, καὶ τοῖς πᾶσι παρέσται.

Præsens est autem vbique Deus per potentiam, & operationem: per cognitionem, & per essentiam. Præsens est Deus per potentiam, & operationem, quatenus omnia in hoc mundo producit, conseruat, & gubernat: Deus vnus, *inquit D. Ambrosius In libro de dignitate conditionis humanæ, cap. 2.* semper vbique totus est, omnia viuificans, mouens, & gubernans.

γινώσκετε οὖν ὅτι εἷς θεός ἐστιν, ὃς ἀρχὴν πάντων ἐποίησεν, καὶ τέλους ἐξουσίαν ἔχων. καὶ ὁ ἀόρατος, ὃς τὰ πάντα ὁρᾷ: ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα χωρεῖ: ἀνεπιδεής, οὗ τὰ πάντα ἐπιδέεται καὶ δι' ὃν ἐστι.

Scitote vnum esse Deum, *ait Clemens Alexandrinus in libro sexto Stromat.* qui omnium rerum initium est molitus, ac finem habet in potestate: quique minime aspectabilis, aspicit omnia: non comprehensus omnia comprehendit: & cum nullius egeat, eo indigent omnia, ac per eum existunt.

Similiter scholiastes Maiemonidis ad caput primum libri de fundamentis legis:

והבה" הוא ממציא כל נמצא והוא המקיימו בשפע ששופע עליו תמיד ומפני זה הם צריכים לו והוא אינו צריך להם

Deus, *inquit*, benedictus est creator rerum omnium, easque conseruat per influxum, quem illis perpetuo communicat: ideoque omnia ipso indigent, ipse vero non indiget illis.

Eusebius Cæsariensis in quarto de demonstrat. Euang. de Verbo Dei loquens:

Omnia, *inquit*, peruadens, totamque adeo elementorum, & ipsorum corporum materiam, velut quoddam Dei verbum opifex, sapientiæ suæ rationes tanquam sigillo in eam imprimit.

καὶ διαδραμὼν ἥκει διὰ ὅλης τῆς τῶν στοιχείων, καὶ αὐτῶν δὴ τῶν σωμάτων ὕλης, οἷά τις θεοῦ λόγος ὢν δημιουργὸς, τῆς ἑαυτοῦ σοφίας ἐν αὐτῇ τοὺς λόγους ἀποσφραγίζεται.

Quemadmodum ignorari non potest aër vbique diffusus, qui non longe ab vnoquoque nostrum est, vel potius in nobis inest: ita neque opifex omnium, *ait S.Chrysost.hom.58. in Acta.*

Ὥσπερ ἀδύνατον ἀγνοῆσαι τὸν ἀέρα πανταχοῦ κεχυμένον, καὶ οὐ μακρὰν ἀφ' ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, μᾶλλον δὲ ἐν ἡμῖν ὄντα· οὕτω δὴ καὶ τὸν ὅλων δημιουργόν.

Secundo præsens est vbique Deus per cognitionem, quia omnia, etiam occulta clare intuetur. Dei Altissimi, Omnipotentis, ac veri Dei proprium hoc est, non solum vbique esse; sed etiam intueri omnia, & audire, *ait Theophilus Antiochenus in secundo libro ad Autolycum.*

θεοῦ δὲ τοῦ ὑψίστου, καὶ παντοκράτορος, καὶ τοῦ ὄντως θεοῦ τοῦτό ἐστι μὴ μόνον τὸ πανταχόσε εἶναι, ἀλλὰ καὶ πάντα ἐφορᾷν, καὶ πάντων ἀκούειν.

Res omnes, *inquit Maiemonides in summa sua Talmudica, tract. de fundamentis legis, cap.2.* præter creatorem à prima forma, vsque ad minimum reptile, quod est in vmbilico terræ: res, inquam, omnes virtute veritatis (siue substantiæ) Dei existunt: & quia ipse cognoscit semetipsum, ac intelligit excellentiam, gloriam, atque veritatem (siue substantiam) suam, ideo cogno-

כל הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכח אמתתו נמצאו ולפי שהוא יודע עצמו ומכיר גדולתו ותפארתו ואמתו הוא יודע

הכל ואין דבר נעלם ממנו ſcit omnia, & nihil eſt abſcõditum ei.

Tertio præſens eſt vbique Deus per eſſentiam: Gregorius Magnus lib. 2. Moral. cap. 8. ad illa verba Iobi cap. 1. *Egreſſuſque eſt Satan à facie Domini.* Quo igitur, *inquit*, ab eo exitur, qui dum per molem corporis nuſquam eſt, per incircumſcriptam ſubſtantiam nuſquam deeſt?

Eſt ergo Deus per cuncta diffuſus, *ait S. Auguſt. epiſt. 57. ad Dardanum:* Ipſe quippe ait per prophetam Ier. 23. *Cælum & terram ego impleo*: & quod

Sap. 8. paulo ante poſui de ſapientia eius: *Attingit à fine vſque ad finem fortiter, & diſponit omnia ſuauiter.* Itemque ſcriptum eſt Sap. 1. *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum*: Eique dicitur in quo-

Pſal. 138. dam Pſalmo: *Quò ibo à Spiritu tuo, & à facie tua quò fugiam? Si aſcendero in cælum, tu ibi es; ſi deſcendero ad infernum, ades:* quia ſubſtantialiter Deus vbique diffuſus.

Non enim (*ait Sanctus ille Doctor, lib. 22. de Ciuit. Dei, cap. 29.*) quia dicimus Deum, & in cœlo eſſe, & in terra; ipſe quippe ait per prophetam, Ierem. 23. *Cælum & terram ego impleo,* aliam

aliam partem dicturi sumus eum in cœlo habere, & in terra aliam; sed totus in cœlo est, totus in terra: non alternis temporibus, sed vtrumq; simul, quod nulla natura corporalis potest.

Similiter Maiemonides in summa sua Talmudica, tract. de fundamentis legis, cap.1. probat Deum non esse corpus, quia substantia corporis simul & semel in duobus locis non est. Diuina vero substantia simul & semel in cœlo est, & in terra. Expositum est in lege, & prophetis Deum sanctum, & benedictum non habere corpus, iuxta illud quod dicitur Deuter.4. v.39. *Dominus Deus noster in cœlis superne, & in terris inferne:* Corpus autem non est in duobus locis.

הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקבה״ גוף וגויה שנאמר כי ה״ הוא האלדים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והגוף לא יהיה בשני מקומות:

Vorstius tamen hæreticus: &, (quod mirum est) Eugubinus (licet Catholicus, & alias Theologiæ minime rudis) post Gentiles, & veteres hæreticos ita abiecte de Deo sentire non erubuerunt; vt vel certis Deum sedibus: cælo, verbi gratia, affixum; vel non vbique esse nisi sola efficientia, & potestate crediderint. Nescio quomodo errare maluerint, & ad eam opinionem, ad quam videntur quasi tempestate delati, tamquam ad saxum adhærescere;

quam sine pertinacia, quod constantissime dicatur, exquirere. S. Chrysost. explicans locum illum, Act. Apost. 17. v. 28. *Non longe ab vnoquoque nostrum est: in ipso enim viuimus, mouemur, & sumus.* Papæ, *inquit*, propinquum esse Deum dicit his, qui sunt vbique terrarum. Quid hoc esse maius potest? Vide vt illos, qui in parte aliqua collocant Deum, refellit. Quid dico longe? Adeo prope est, vt sine ipso viui nequeat: in ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus.

Homil. 38. in Acta.

βαβαὶ πᾶσιν ἐγγὺς εἶναι λέγει τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης· τί τούτου μεῖζον· ὅρα πῶς καὶ καθαιρεῖ τοὺς μερικούς· τί λέγω μακρὰν· οὕτως ἐγγύς ἐστιν, ὡς χωρὶς αὐτοῦ μὴ ζῆν· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν.

Anastasius Patriarcha Antiochenus lib. 2. de incircumscripta Dei essentia ad illa verba Psal. 139. *Quo ibo à Spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, Tu illic es; Si descendero in infernum, ades*, &c.

Sermo hic, *inquit*, vbi significationem vllam reddidit naturæ ab efficacia operandi separatæ? Numen etenim illud omnia permeat, ac pertendit, vniuersa adimplens magnitudine suæ naturæ.

Quod vero legimus in Scriptura Deum versari in loco aliquo determinato, Exod. 29. v. 45. Et habitabo in medio filiorum Israel. *Et Deut.* 12. v. 11. Et erit lo-

cus, quem elegerit Dominus Deus vester, vt in eo habitare faciat nomen suum ibi; *Id ita intelligendum est, ait Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 17.* Non quod indigeat Deus loco, in quo habitet; sed quia demonstratio gloriæ fit medio corpore sensibili, v. g. medio igne, aut columna nubis, iuxta illud Exod. 24. v. 17. *Et aspectus gloriæ Domini sicut ignis deuorans in vertice montis.* Et cap. 16. v. 10. *Et ecce gloria Domini conspecta est in nube*: & ibid. cap. 3. v. 2. *Et conspectus est angelus Domini ei in flamma ignis de medio rubi.* Apparitio enim repentina columnæ nubis, aut flammæ ignis de medio rubi ita vt rubus non consumeretur, significabat gloriam Dei ibi esse, quæ non cadit sub sensus. Hoc igitur sensu dicit scriptura gloriam Dei esse in loco determinato; non quod indigeat gloria Dei loco, vel corpore, in quo consistat.

לא שיהיה צריך אל מקום שישכון בו אבל בעבור כי הראות הכבוד יהיה באמצעות גשם הנראה לחוש כמו אש או עמוד הענן אמר הכתוב ומראה כבוד ה" כאש אוכלת בראש ההר והנה כבוד יי" בענן וירא המלאך יי" בלבת אש מתוך הסנה כי הראות עמוד הענן פתאו' או לבת אש מתוך הסנה והסנה איננו אוכל תוראה על שכבוד השם הבלתי נראה לחוש הוא שם לכך ייחס הכתוב אל שכינת הכבוד במקום מיוחד לא שיצטרך הכבוד על מקום ולא אל גשם שיעמוד בו

Eadem est interpretatio Damasceni lib. 1. de fide, cap. 14. Dicitur autem Deus & in loco esse, ac locus dicitur Dei, vbi manifesta fit illius efficientia.

λέγεται δὲ καὶ ἐν τόπῳ εἶναι, καὶ λέγεται τόπος θεοῦ, ἔνθα ἔκδηλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται.

Sic Deum dici in cælo residere, explicat Iudæus ille; Quia potentia diuina ma-

בעבור שהכח האלהי:

enim eſt in cœlo, ac ne in terra quidem vniuerſa. Sed quemadmodum tyrannus aliquo certo in loco conſiſtens, mandatis ſuis, ſubiectos ſibi mittens, vbique dominari dicitur, vbicumque potentiæ ſuæ miniſtros habet; & quod ad perſonam quidem attinet, vno in loco eſt; ſed operatione voluntatis, vbicumque dominatur, ibi eſſe dicitur. ſic & diabolus hypoſtaſi quidem ſua de loco in locum tranſit; operatione autem voluntatis vbique terrarum eſt: voluntate eius operante in filiis diffidentiæ per principatus, & poteſtates, & mundi rectores tenebrarum. Pater autem, & filius, & Spiritus ſanctus, ſubſtantia, & virtute, & gloria vbique, & in omnibus & per omnia ſunt.

ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶν οὔτε ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Ἀλλ' ὥσπερ τις τύραννος ἐν τόπῳ τινὶ ὢν διὰ τῶν προσταγμάτων ἑαυτοῦ ἀποστέλλων ὑπηκόους, πανταχοῦ κρατεῖν λέγεται, ἔνθα εἰσὶν αἱ ὑπηρετούμεναι αὐτῷ δυνάμεις· καὶ τῇ μὲν ὑποστάσει ἐν ἑνὶ τόπῳ ἐστί· τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ, ὅπου δ' ἂν κρατῇ, εἶναι λέγεται· οὕτω καὶ ὁ διάβολος τῇ μὲν ὑποστάσει μετέρχεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον: τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ γῆς ἐνεργουμένου τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας διὰ τῶν ἀρχῶν, καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους. πατὴρ δὲ, καὶ υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα, οὐσίᾳ, καὶ δυνάμει, καὶ δόξῃ πανταχοῦ, καὶ ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων ἐστί.

Affine eſt illud Talmudicum in Porta poſtrema, cap. 2. Tradunt Deum eſſe vbique ex eo quod ſcriptum eſt Neëmiæ 9. v. 6. *Tu ipſe Domine ſolus, tu feciſti cælum, & cælum cælorum, & omnem exercitum eorum: terram, & vniuerſa quæ in ea ſunt: maria, & omnia quæ in eis ſunt: & tu viuificas omnia hæc, & exercitus cæli te adorat.* Legati tui non ſunt ſicut legati carnis, & ſanguinis:

מנין שהשכינה בכל מקום שנאמר אתה הוא ה" לבדך שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם

legati carnis,& sanguinis rationē reddituri legationis suæ, ad locum reuertuntur, vnde missi fuerāt; sed legati tui, quo mittuntur, ibi reddunt rationē legationis suæ iuxta illud Iob. c.38. v.35. *Nunquid emittes fulgura, & ibunt; & dicent tibi: ecce adsumus.* Ibunt, & dicent. non dicitur nisi, *Ibunt, & dicent* ad significandum Deum esse vbique.

שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחין לשם חוזרין שלוחותן אבל שלוחיך למקום שמשתלחין שם מחזירין שליחותן שנאמר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו יבאו ויאמרו לא נאמר אלא ילכו ויאמרו מלמד שהשכינת בכל מקום

Hinc patet quo sensu accipienda sit interpretatio scholiastis Maiemonidis ad cap.1. de fundamentis legis. vbi sic exponit sententiam R. Mosis asserentis Deum esse simul & semel in cœlo, & in terra. Quotiescumque, *inquit*, Scriptura dicit Deum esse in cœlo, & in terra; id intelligi debet habita ratione dominationis Dei, vt sit sensus Deum dominari in cœlo, & in terra; alioqui si simpliciter, vt verba sonant, esset Deus in cœlo,& in terra; esset corpus, aut potentia corporea.

כל עניין מאמר הכתוב שהוא בשמים ובארץ רוצה לומר ממשלתו כלומר שהוא מושל בשמים ובארץ שאילו היה בשמים ובארץ כפשוטו היה גוף או כח בגוף

Hæc,inquam, illius Iudæi verba sic sunt intelligenda, quomodo dicit S. August. epist. 57. ad Dardanum. Sic est Deus per cuncta diuisus, vt non sit qualitas mundi; sed substantia creatrix mundi, sine labore regens, & sine onere continens

ולפי דעת זה יהיה הגלגל העליון וכל העולם במקום

Sic cœlum ſuperius, & totus mundus ſunt in loco.

כמו שנ׳ בנפש שאעפ״ שאינה גשם היא בצד מיוחד כאלו תאמר בגוף כי אחר שאינה חוצה לו אעפ״ שאינה במקום היא מתיחדת במקום מוגבל

Ipſa anima, & ſpiritus omnes licet loco non circumſcribantur, loco tamen definiuntur, ita vt non ſint extra. Anima, *ait ille*, etiamſi non ſit corpus, eſt tamen alicubi determinate, v.g. in corpore; quum enim non ſit extra corpus, etſi non ſit in loco; ipſa tamen addicta eſt loco determinato.

ואי אפשר לפי זה ליחס אליו יתברך הצד כמו שלא ניחס אליו המקום

Deus ſolus benedictus ſic non poteſt dici eſſe alicubi, ſicut nec eſſe in loco. *Quoniam vbique eſt.*

Zacharias Mitylenaeus de mundi opificio, Tom. I. Bibl. PP. καὶ πάντα τὰ ὄντα, τά τε ἄνω, καὶ κάτω, καὶ τὰ ἐν μέσῳ περιδέδεκται ἡ θεία φύσις καὶ περιείληφε, καὶ ἔξω τοῦ παντός ἐστι, καὶ ἐν τῷ παντί, καὶ ὑπὲρ τὸ πᾶν, καὶ οὐδὲν κενὸν τῆς θείας δυνάμεως, καὶ τῆς ὑπερουσίου οὐσίας, τῆς μόνης ἀπεράντου, καὶ περιορισμὸν οὐκ ἀνεχομένης. Ἐνέργεια δὲ, καὶ δύναμις θεοπρεπὴς τὸ εἶναι πανταχῇ καὶ πληροῦν μὲν ἀρρήτως τὸν οὐρανὸν πληροῦν δὲ αὖ πάλιν τὴν γῆν καὶ χωρεῖν μὲν ἐν πᾶσι, χωρεῖσθαι δὲ ὑπὸ μηδενός· οὐ γὰρ τόπῳ περιληπτὸς ὁ Θεὸς, ἢ διαστήμασι περιορισμένος

Nonne omnia quæ ſunt, tam ſuperiora, quam inferiora, & quæ in medio ſita circumplexa eſt, comprehenditq; diuina natura, eſtque extra vniuerſum, & in vniuerſo, & ſupra vniuerſum, & nihil eſt vacuum ab diuina virtute, & ſuperſubſtantiali ſubſtãtia, quę ſola infinita eſt, & circumſcribi ſe nõ patitur.

Operatio Dei, ac virtus, *inquit Cyrillus Alexandr. in lib. 11. comm. in Ioan.* Deo conueniens eſt eſſe vbique, & inexplicabili modo implere cœlum, implere terram, capere omnia, à nullo capi. Nonenim comprehendi loco poteſt Deus, neque ſpatiis circumſcribi.

Totum illud, *ait Basilius in Euang. Ioannis*, quodcumque mente intellexeris, & quocumque spiritu peruaseris; id ipsum reperies Deo plenum.

πᾶν ὅπερ ἂν νοήσῃς, καὶ ὅπουπερ ἂν πορευθῇς τῷ πνεύματί σου, τοῦ θεοῦ εὑρήσεις πεπληρωμένον.

Sic est immensus, quem nulla potest concludere creatura; & quia immensus, vbique totus: quia nec continetur loco, nec distenditur, aut contrahitur spatio. Cum virtus Dei, atque diuinitas necesse est ita sit naturaliter immensa, sicut est naturaliter sempiterna.

Fulgent. lib. contra serm. fastidiosi, c. 6.

Ibid. cap. 5.

R. Dauid Kimhi ad vers. 7. Psal. 139. *Quo ibo à spiritu tuo? & quo à facie tua fugiam?* Si dixero, *inquit*, me id factum, non potero. Tu enim es in omni loco; & locus te non capit.

אם אומר לעשות זה
לא אוכל כי אתה
נמצא בכל מקום
ומקום לא יכילך

Quem locum similiter interpretatur Hilarius. Nullus sine Deo, neque vllus non in Deo locus est. In cœlis est, in inferno est, vltra maria est. Inest interior, excedit exterior: ita cum habet, atque habetur, neque in aliquo ipse, neque non in omnibus est.

Similem affert interpretationem Theodoretus: Omnia, *inquit*, imples, & suprema, & infima. *Mox*, Vbique autem adest, & in omnibus presto est.

ἅπαντα πληροῖς, καὶ τὰ ἄνω, καὶ τὰ κάτω
Ibid.
πανταχοῦ δὲ πάρεστι, καὶ τοῖς πᾶσι παρέστηκε.

Præsens est autem vbique Deus per potentiam, & operationem: per cognitionem, & per essentiam. Præsens est Deus per potentiam, & operationem, quatenus omnia in hoc mundo producit, conseruat, & gubernat: Deus vnus, *inquit D. Ambrosius In libro de dignitate conditionis humanæ, cap. 2.* semper vbique totus est, omnia viuificans, mouens, & gubernans.

γινώσκετε οὖν ὅτι εἷς θεός ἐστιν, ὃς ἀρχὴν πάντων ἐποίησεν, καὶ τέλους ἐξουσίαν ἔχων. καὶ ὁ ἀόρατος, ὃς τὰ πάντα ὁρᾷ: ἀχώρητος, ὃς τὰ πάντα χωρεῖ: ἀνεπιδεής, οὗ τὰ πάντα ἐπιδέεται καὶ δι' ὃν ἐστι.

Scitote vnum esse Deum, *ait Clemens Alexandrinus in libro sexto Stromat.* qui omnium rerum initium est molitus, ac finem habet in potestate: quique minime aspectabilis, aspicit omnia: non comprehensus omnia comprehendit: & cum nullius egeat, eo indigent omnia, ac per eum existunt.

Similiter scholiastes Maiemonidis ad caput primum libri de fundamentis legis:

והבה״ הוא ממציא כל נמצא והוא המקיימו בשפע ששופע עליו תמיד ומפני זה הם צריכים לו והוא אינו צריך להם

Deus, *inquit*, benedictus est creator rerum omnium, easque conseruat per influxum, quem illis perpetuo communicat: ideoque omnia ipso indigent, ipse vero non indiget illis.

Eusebius Cæsariensis in quarto de demonstrat. Euang. de Verbo Dei loquens:

Omnia, *inquit*, peruadens, totamque adeo elementorum, & ipsorum corporum materiam, velut quoddam Dei verbum opifex, sapientiæ suæ rationes tanquam sigillo in eam imprimit.

καὶ διαπαντὸς ἥκων δι' ὅλης τῆς τῶν στοιχείων, καὶ αὐτῶν δὴ τῶν σωμάτων ὕλης, οἷά τις Θεοῦ λόγος ὢν δημιουργὸς, τοὺς τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐν αὐτῇ τοὺς λόγους ἀποσφραγίζεται.

Quemadmodum ignorari non potest aër vbique diffusus, qui non longe ab vnoquoque nostrum est, vel potius in nobis inest: ita neque opifex omnium, *ait S.Chrysost.hom.58. in Acta.*

Ὥσπερ ἀδύνατον ἀγνοῆσαι τὸν ἀέρα πανταχοῦ κεχυμένον, καὶ οὐ μακρὰν ἀφ' ἑνὸς ἑκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντα, μᾶλλον δὲ ἐν ἡμῖν ὄντα· οὕτω δὴ καὶ τὸν ὅλων δημιουργόν.

Secundo præsens est vbique Deus per cognitionem, quia omnia, etiam occulta clare intuetur. Dei Altissimi, Omnipotentis, ac veri Dei proprium hoc est, non solum vbique esse; sed etiam intueri omnia, & audire, *ait Theophilus Antiochenus in secundo libro ad Autolycum.*

Θεοῦ δὲ τοῦ ὑψίστου, καὶ παντοκράτορος, καὶ τοῦ ὄντος Θεοῦ τοῦτό ἐστι μὴ μόνον τὸ πανταχόσε εἶναι, ἀλλὰ καὶ πάντα ἐφορᾷν, καὶ πάντων ἀκούειν.

Res omnes, *inquit Maiemonides in summa sua Talmudica, tract. de fundamentis legis, cap.2.* præter creatorem à prima forma, vsque ad minimum reptile, quod est in vmbilico terræ: res, inquam, omnes virtute veritatis (siue substantiæ) Dei existunt: & quia ipse cognoscit semetipsum, ac intelligit excellentiam, gloriam, atque veritatem (siue substantiam) suam, ideo cogno-

כל הנמצאים חוץ
מן הבורא מצורה
הראשונה עד יתוש
קטן שיהיה בטבור
הארץ הכל מכח
אמתתו נמצאו ולפי
שהוא יודע עצמו ומכיר
גדולתו ותפארתו
ואמתו הוא יודע

הכל ואין דבר נעלם ממנו scit omnia, & nihil est abscõditum ei.

Tertio præsens est vbique Deus per essentiam: Gregorius Magnus lib. 2. Moral. cap. 8. ad illa verba Iobi cap. 1. *Egressusque est Satan à facie Domini.* Quo igitur, *inquit*, ab eo exitur, qui dum per molem corporis nusquam est, per incircumscriptam substantiam nusquam deest?

Est ergo Deus per cuncta diffusus, *ait S. August. epist. 57. ad Dardanum:* Ipse quippe ait per prophetam Ier. 23. *Cælum & terram ego impleo*: & quod Sap. 8. paulo ante posui de sapientia eius: *Attingit à fine vsque ad finem fortiter, & disponit omnia suauiter.* Itemque scriptum est Sap. 1. *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum*: Eique dicitur in quodam Psal. 138. Psalmo: *Quò ibo à Spiritu tuo, & à facie tua quò fugiam? Si ascendero in cælum, tu ibi es; si descendero ad infernum, ades:* quia substantialiter Deus vbique diffusus.

Non enim (*ait Sanctus ille Doctor, lib. 22. de Ciuit. Dei, cap. 29.*) quia dicimus Deum, & in cœlo esse, & in terra; ipse quippe ait per prophetam, Ierem. 23. *Cælum & terram ego impleo,*

aliam

aliam partem dicturi sumus eum in cœlo habere, & in terra aliam; sed totus in cœlo est, totus in terra: non alternis temporibus, sed vtrumq; simul, quod nulla natura corporalis potest.

Similiter Maiemonides in summa sua Talmudica, tract. de fundamentis legis, cap. 1. probat Deum non esse corpus, quia substantia corporis simul & semel in duobus locis non est. Diuina vero substantia simul & semel in cœlo est, & in terra. Expositum est in lege, & prophetis Deum sanctum, & benedictum non habere corpus, iuxta illud quod dicitur Deuter. 4. v. 39. *Dominus Deus noster in cœlis superne, & in terris inferne:* Corpus autem non est in duobus locis.

הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקבה״ גוף וגויה שנאמר כי ה״ הוא האלדים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והגוף לא יהיה בשני מקומות

Vorstius tamen hæreticus: &, (quod mirum est) Eugubinus (licet Catholicus, & alias Theologiæ minime rudis) post Gentiles, & veteres hæreticos ita abiecte de Deo sentire non erubuerunt; vt vel certis Deum sedibus: cœlo, verbi gratia, affixum; vel non vbique esse nisi sola efficientia, & potestate crediderint. Nescio quomodo errare maluerint, & ad eam opinionem, ad quam videntur quasi tempestate delati, tamquam ad saxum adhærescere;

quam sine pertinacia, quod constantissime dicatur, exquirere. S. Chrysost. explicans locum illum, Act. Apost. 17. v. 28. *Non longe ab vnoquoque nostrum est : in ipso enim viuimus, mouemur, & sumus.* Papæ, *inquit*, propinquum esse Deum dicit his, qui sunt vbique terrarum. Quid hoc esse maius potest? Vide vt illos, qui in parte aliqua collocant Deum, refellit. Quid dico longe? Adeo prope est, vt sine ipso viui nequeat : in ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus.

Homil. 38. in Acta.

βαβαὶ πᾶσιν ἐγγὺς εἶναι λέγει τοῖς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης· τί τούτου μεῖζον· ὅρα πῶς καὶ καθαιρεῖ τοὺς μερικούς· τί λέγω μακρὰν· οὕτως ἐγγύς ἐστιν, ὡς χωρὶς αὐτοῦ μὴ ζῆν· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν.

Anastasius Patriarcha Antiochenus lib. 2. de incircumscripta Dei essentia ad illa verba Psal. 139. *Quo ibo à Spiritu tuo, & quo à facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, Tu illic es; Si descendero in infernum, ades,* &c.

Sermo hic, *inquit*, vbi significationem vllam reddidit naturæ ab efficacia operandi separatæ? Numen etenim illud omnia permeat, ac pertendit, vniuersa adimplens magnitudine suæ naturæ.

Quod vero legimus in Scriptura Deum versari in loco aliquo determinato, Exod. 29. v. 45. Et habitabo in medio filiorum Israel. *Et Deut.* 12. v. 11. Et erit lo-

cus, quem elegerit Dominus Deus vester, vt in eo habitare faciat nomen suum ibi; *Id ita intelligendum est, ait Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 17.* Non quod indigeat Deus loco, in quo habitet; sed quia demonstratio gloriæ fit medio corpore sensibili, v. g. medio igne, aut columna nubis, iuxta illud Exod. 24. v. 17. *Et aspectus gloriæ Domini sicut ignis deuorans in vertice montis.* Et cap. 16. v. 10. *Et ecce gloria Domini conspecta est in nube*: & ibid. cap. 3. v. 2. *Et conspectus est angelus Domini ei in flamma ignis de medio rubi.* Apparitio enim repentina columnæ nubis, aut flammæ ignis de medio rubi ita vt rubus non consumeretur, significabat gloriam Dei ibi esse, quæ non cadit sub sensus. Hoc igitur sensu dicit scriptura gloriam Dei esse in loco determinato; non quod indigeat gloria Dei loco, vel corpore, in quo consistat.

לא שיהיה צריך אל מקום שישכון בו אבל בעבור כי הראות הכבוד יהיה באמצעות גשם הנראה לחוש כמו אש או עמוד הענן אמר הכתוב ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר והנה כבוד יי" בענן וירא המלאך יי" בלבת אש מתוך הסנה כי הראות עמוד הענן פתאו' או לבת אש מתוך הסנה והסנה איננו אוכל הוראה על שכבוד השם הבלתי נראה לחוש הוא שם לכך ייחס הכתוב אל שכינת הכבוד במקום מיוחד לא שיצטרך הכבוד על מקום ולא אל גשם שיעמוד בו

Eadem est interpretatio Damasceni lib. 1. de fide, cap. 14. Dicitur autem Deus & in loco esse, ac locus dicitur Dei, vbi manifesta fit illius efficientia.

λέγεται δὲ καὶ ἐν τόπῳ εἶναι, καὶ λέγεται τόπος Θεοῦ, ἔνθα ἔκδηλος ἡ ἐνέργεια αὐτοῦ γίνεται.

Sic Deum dici in cælo residere, explicat Iudæus ille; Quia potentia diuina ma-

בעבור שהכח האלהי:

יראה יותר בתנועת הגלגלים לחוזק ותמידות תנועותיהם

gis apparet in motu cœlorum propter vim, & perpetuitatem motuum eorum.

λέγεται τοιγαροῦν θεοῦ τόπος ὁ πλέον μετέχων τῆς ἐνεργείας, καὶ τῆς χάριτος αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ὁ οὐρανὸς αὐτοῦ θρόνος· ἐν αὐτῷ γάρ εἰσιν οἱ ποιοῦντες τὸ θέλημα αὐτοῦ ἄγγελοι.

Affine est illud Damasceni *lib. 1. de fide, cap. 16.* Dicitur ille locus Dei, qui est magis particeps operationis ipsius, & gratiæ; ideo cœlum ipsius est thronus: In eo enim sunt facientes ipsius voluntatem Angeli.

Adde quia maior cognitio est in cœlis illius summæ maiestatis, & essentiæ in angelis, vel in sanctis animabus sanctorum, quam in terra habitantibus sanctis, *ait Alcuinus lib. 1. de Trin. cap. 5.*

Non quo omnipotens Deus, *inquit S. Hieronymus in cap. 63. Esaiæ*, qui tenet cœlum palmo, & terram pugillo, vllo claudatur loco; sed quæ sanctiora sunt, locus, & habitaculum illius esse dicantur.

ושהם מחומר נכבד משאר הגשמים וצד המעלה הוא יותר נכבד על כן יאמרו שהם משכן לרוחניים

Hanc præterea affert rationem author libri de fundamentis; Quia cœli constant ex materia præstantiori, quam alia corpora; & locus superior præstantissimus est, ideo dicitur cœlum esse spirituum habitaculum.

ואמנם מה שזכרו אריסטו׳ מהסכים האומות

R. Moses in More Neuochim, parte secunda, cap. 18. Quod vero, *inquit*, refert Aristoteles: Gentes omnes inde à

cunctis sæculis hoc credidisse, quod Angeli, & Deus ipse in cœlis habitent: quemadmodum & id Scriptura sacra videtur asserere; id nihil omnino facit ad probandam æternitatem mundi, sicut arbitratur; sed dictum id est ad probandum, quod cœli nos doceant de existentia intelligentiarum separatarum (quæ sunt spiritus, & Angeli) & hæ de existentia Dei, motoris, & gubernatoris illarum.

מימי קדם משכון
המלאכים בשמים
ומהיות האל בשמים
וכן בא כנראה
מן הכתוב אין זה
לראיה על קדמות
השמים כמו שירצה
הוא אבל זה נאמר
לראיה על שהשמים
יורונו על מציאות
השכלים הנפרדים והם
הרוחניים המלאכים
והם יורונו על מציאות
השם והוא מניעם
ומנהיגם

Itaque concludimus ex S. Chrysost. ad illa verba Psal. 112. *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in cælo & in terra.* Ostendit vbique illum esse, & illic, & hic. Non enim tamquam aliquis in cœlo conclusus, eminus videt quæ sunt in terra; sed vbique præsens, & omnibus assistens.

Δεικνὺς ὅτι πανταχοῦ ἐστὶ κἀκεῖ, καὶ ἐνταῦθα· οὐ γὰρ ὥς τις ἐν οὐρανῷ συγκεκλεισμένος πόῤῥωθεν βλέπει τὰ ἐν τῇ γῇ· ἀλλὰ πανταχοῦ παρὼν, καὶ πᾶσι παρεστάμενος.

Eleganti similitudine Maximus martyr in Dialog. 1. contra Macedonianos essentiæ Dei immensitatem explicat per oppositionem modi quo Dæmon, & tyranni vbique esse dicuntur, operatione nimirum voluntatis, vbique dominando; non autem substantia: quod proprium est Dei. Diabolus, *inquit*, non vbique est non

καὶ ἔστι πανταχοῦ· ὁ Διάβολος οὔτε γὰρ

ἐν τῷ οὐρανῷ ἐστὶν οὔτε ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Ἀλλ' ὥσπερ τις τύραννος ἐν τόπῳ τινὶ ὢν διὰ τῶν προσταγμάτων ἑαυτοῦ ἀποστέλλων ὑπηκόους, πανταχοῦ κρατεῖν λέγεται, ἔνθα εἰσὶν αἱ ὑπηρετούμεναι αὐτῷ δυνάμεις· καὶ τῇ μὲν ὑποστάσει ἐν ἑνὶ τόπῳ ἐστί. τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ, ὅπου δ' ἂν κρατῇ, εἶναι λέγεται· οὕτω καὶ ὁ διάβολος τῇ μὲν ὑποστάσει μετέρχεται ἀπὸ τόπου εἰς τόπον: τῇ δὲ ἐνεργείᾳ τοῦ θελήματος πανταχοῦ γῆς ἐνεργουμένου, τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας διὰ τῶν ἀρχῶν, καὶ τῶν ἐξουσιῶν, καὶ τῶν κοσμοκρατόρων τοῦ σκότους. πατὴρ δὲ, καὶ υἱὸς, καὶ ἅγιον πνεῦμα, οὐσίᾳ, καὶ δυνάμει, καὶ δόξῃ πανταχοῦ, καὶ ἐν πᾶσι, καὶ διὰ πάντων ἐστί.

מנין שהשכינה בכל מקום שנאמר אתה הוא ה" לבדך שלוחיך לא כשלוחי בשר ודם

enim est in cœlo, ac ne in terra quidem vniuersa. Sed quemadmodum tyrannus aliquo certo in loco consistens, mandatis suis, subiectos sibi mittens, vbique dominari dicitur, vbicumque potentiæ suæ ministros habet; & quod ad personam quidem attinet, vno in loco est; sed operatione voluntatis, vbicumque dominatur, ibi esse dicitur. sic & diabolus hypostasi quidem sua de loco in locum transit; operatione autem voluntatis vbique terrarum est: voluntate eius operante in filiis diffidentiæ per principatus, & potestates, & mundi rectores tenebrarum. Pater autem, & filius, & Spiritus sanctus, substantia, & virtute, & gloria vbique, & in omnibus & per omnia sunt.

Affine est illud Talmudicum in Porta postrema, cap. 2. Tradunt Deum esse vbique ex eo quod scriptum est Neëmiæ 9. v. 6. *Tu ipse Domine solus, tu fecisti cælum, & cælum cælorum, & omnem exercitum eorum: terram, & vniuersa quæ in ea sunt: maria, & omnia quæ in eis sunt: & tu viuificas omnia hæc, & exercitus cæli te adorat.* Legati tui non sunt sicut legati carnis, & sanguinis:

legati carnis,& sanguinis rationẽ reddituri legationis suæ, ad locum reuertuntur, vnde missi fuerãt; sed legati tui, quo mittuntur, ibi reddunt rationẽ legationis suæ iuxta illud Iob. c.38. v.35. *Nunquid emittes fulgura, & ibunt; & dicent tibi: ecce adsumus.* Ibunt, & dicent. non dicitur nisi, *Ibunt, & dicent* ad significandum Deum esse vbique.

שלוחי בשר ודם ממקום שמשתלחין לשם חוזרין שלוחותן אבל שלוחיך למקום שמשתלחין שם מחזירין שליחותן שנאמר התשלח ברקים וילכו ויאמרו לך הננו יבאו ויאמרו לא נאמר אלא ילכו ויאמרו מלמד שהשכינה בכל מקום

Hinc patet quo sensu accipienda sit interpretatio scholiastis Maiemonidis ad cap.1.de fundamentis legis. vbi sic exponit sententiam R. Mosis asserentis Deum esse simul & semel in cælo, & in terra. Quoties cumque, *inquit*, Scriptura dicit Deum esse in cœlo, & in terra; id intelligi debet habita ratione dominationis Dei, vt sit sensus Deum dominari in cœlo, & in terra; alioqui si simpliciter, vt verba sonant, esset Deus in cœlo,& in terra; esset corpus, aut potentia corporea.

כל עניין מאמר הכתוב שהוא בשמים ובארץ רו׳׳ח לומר ממשלתו כלומר שהוא מושל בשמים ובארץ שאילו היה בשמים ובארץ כפשוטו היה גוף או כח בגוף

Hæc,inquam, illius Iudæi verba sic sunt intelligenda, quomodo dicit S. August. epist. 57. ad Dardanum. Sic est Deus per cuncta diuisus, vt non sit qualitas mundi; sed substantia creatrix mundi, sine labore regens, & sine onere continens

mundum non tamen per ſpatia locorum, quaſi mole diffuſa; ita vt in dimidio mundi corpore ſit dimidius, & in alio dimidio dimidius, atque ita per totum totus; ſed in ſolo cœlo totus, & in ſola terra totus, & in cœlo, & in terra totus ſolus, & nullo contentus loco; ſed in ſe ipſo vbique totus, *Ibid.* Quomodo vbique, ſi in ſe ipſo? Vbique ſcilicet, quia nuſquam eſt abſens: in ſe ipſo autem, quia non continetur ab eis, quibus eſt præſens, tamquam ſine eis eſſe non poſſit.

οὐ συμπαρεκτεινόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὰ πάντα θεός· σωματικὸν γὰρ τοῦτο· ὥσπερ εἰ τὸν ἀέρα φαίη πεπληρωκέναι τις τὸ μεταξὺ γῆς, καὶ οὐρανοῦ· ἀλλ᾽ ὡς δύναμις συνέχει τὰ πάντα: δύναμις γὰρ ἀσώματος ἀόρατος, οὐ κυκλοῦσα, οὐ κυκλουμένη.

Non cum omnibus extenſus complet omnia Deus, *inquit Athanaſius in libro aduerſus Sabellianos*, hoc enim eſt corporeum. Vt ſi quis aërem dixerit impleuiſſe quidquid inter cœlum, ac terram interiacet. Verum tamquam vis omnia continet: Eſt enim vis corporis expers, ſub aſpectum non cadens, non ambiens, nec ambita.

Gregorius Papa homilia 17. in Ezechielem exponens verſ. 1. cap. 66. Eſaiæ. *Cælum ſedes mea, terra autem ſcabellum pedum meorum.* Vt ergo, *inquit*, indicaret omnipotens Deus interiorem ſe eſſe, & ſuperiorem omnibus, cœlum ipſe

ſibi

sibi sedem esse perhibuit. Vt vero se ostenderet omnia circumdare, cœlum metiri palmo, & terram se asserit pugillo concludere, *Esa. 40. v. 12.* Ipse est interior, & exterior: ipse inferior, & superior: regendo superior, portando inferior: replendo interior, circumdando exterior. Sicque est intus vt portet, sic circumdat vt penetret: sic præsidet, vt portet, sic portat vt præsideat. & ideo interior es, (*exclamat Author libri de Speculo, in Appendice tom. 9. operum S. August. cap. 23.*) vt omnia contineas, ideo extérior es, vt incircumscriptæ magnitudinis tuæ immensitate omnia circumcludendo omnia regas. Per id ergo, quod exterior es, ostenderis esse creator: per id vero quod interior es, omnia regere, & gubernare demonstraris. Ac ne ea, quæ creata sunt, sine te essent, tu intra omnia es: verum ne extra te essent, tu exterior es, vt omnia concludantur à te non locali magnitudine, sed potentiali præsentia; quia vbique es præsens, & omnia tibi præsentia.

Vel certe quod ait scholiastes Maiemonidis, non debere intelligi simpliciter prove-

verba ſonant Deum eſſe ſimul & ſemel in cælo, & in terra; ſed habita ratione dominationis Dei: Id, inquam, poteſt ſic accipi; quomodo docet D. Thomas 1. part. quæſt. 8 art. 2. Deum omnem locum replere, non ſicut corpus (corpus enim dicitur replere locum, inquantum non compatitur ſecum aliud corpus) ſed per hoc, quod Deus eſt in aliquo loco non excluditur, quin alia ſint ibi; immo per hoc replet omnia loca, quod dat eſſe omnibus locatis, quæ replent omnia loca: *ſiue, quomodo loquitur in Reſponſ. ad primum:* Deum, vt & incorporalia non eſſe in loco per contactum quantitatis dimenſiuæ, ſicut corpora; ſed per contactum virtutis.

Iiſdem enim propemodum verbis videtur ſe ipſum explicare Maiemonides in More Neuochim, part. 2. cap. 12. cuius hæc ſunt verba à nobis expreſſa: Quum itaque explicatum ſit, atque perſpicuum quales ſint actiones intelligentiæ abſtractæ: id omne ſcilicet, quod ita fit de nouo, vt non fiat à corpore mixto ſolum; ſcimus certo eiuſmodi agens non operari per contactum, neque per diſtantiam certam,

וכאשר היו מעשי השכל הנפרד מבוארים גלויים במציאות והם כל מתחדש בלתי מתחדש מגוף המזג לבד ידענו בהכרח שזה הפועל לא יעשה בנגיעה ולא על רוחק

determinatamq; quia non eſt corpus. Perpetuo vero agens illud abſtractum citur influere deſumpta metaphora à fonte omni ex parte fluente, qui non habet partem aliquam determinatam qua ſcaturiat, aut effluat extra; ſed totus ipſe ſcaturit, & in omnes partes effluit, perpetuo irrigans vicina, & remota; ſic eiuſmodi intelligentia non habet virtutem ex vna aliqua parte, & ex vna aliqua diſtantia; neque communicar virtutem ſuam extra ſe ex parte aliqua determinata; & ad aliquam diſtantiam determinatam, aut aliquo ſolum tempore; ſed virtus eius perpetua eſt erga omnia quæ diſpoſita ſunt ad recipiendam illam agentis nunquam otiantis actionem, quæ vocatur influentia.

מיוחד מפני שאינו גשם
ויכונה לשלם פועל
הנבדל בשפע על צד
ההדמות בעין המים
אשר ישפיע מכל צד
ואין לו צד מיוחד
שימשך ממנו או
ימשיך לזולתו אבל
מכלו הוא נובע ולכל
הצדדים ירוה הקרובים
אליו והרחוקים ממנו
תמיד כן זה השכל לא
יגיע אליו כח מצד
אחד ומרוחק אחד ולא
יגיע כחו לזולתו גם כן
מצד מיוחד ועל רוחק
מיוחד ולא בעת בלתי
עת אבל פעולתו תמיד
כל אשר יזדמן דבר
יקבל הפעל ההוא
הנמצא על התמידות
אשר כונה בשם שפע

Porro quænam ſit illa influentia explicat Iudæus ille in prima parte, cap. 69:

Per exiſtentiam Dei creatoris omnia exiſtunt: & ipſe continuat, & conſeruat ſtatum ipſorũ per rem quamdam, quæ vocatur influẽtia, ſicut in aliquot huius libri capitibus explicabimus. Et ſi fieri poſſet vt creator non exiſteret, vel interiret; perirent quoque omnia, & in-

כי במציאות הבורא
הכל נמצ' והוא מתמיד
עמידתו בעניין אשר
יכונה בשפע כמו
שנבאר בקצ' פרקי זה
המאמר ואילו היה
אפשר העדר הבורא
היה נעדר המציאות
כולו

teriret quidditas causarum ab ipso remotarum, & effectorum vltimorum, ac quidquid inter hæc medium est. Quæ quum ita sint, sicut per formam suam res est id quod est, & per eandem veritas, & quidditas illius subsistit; Sic Deus se habet ad hunc mundum; & eatenus dicitur esse forma vltima, & forma formarum, quatenus existentia omnis formæ mundanæ, eiusque conseruatio vltimo innititur Deo, & in ipso subsistit, quemadmodum res formam habentes in formis suis subsistunt: & ideo in lingua nostra vocatur *Vita sæculorum*, Dan. 12. v. 7. id est, *Vita mundi.*

ותבטל מהות הסבות הרחוקות ממנו והמסובבות האחרונות וכה שבינידם אכ׳ הוא לו ברמות הצורה לדבר אשר יש לו צורה אשר כה הוא מה שהוא ובצורה תתקיים אמתתו ומהותו כן יחס הבורא לעולם ובזה הצד נאמר בו שהוא הצורה האחרונה ושהוא צורת הצורות כלומר שהוא אשר מציאות כל צורה בעולם וקיומה נסמך באחרונה אליו ובו קיומה כמו שהדברים בעלי הצורות מתקיימים בצורתם ומפני זה הענין נקרא בלשוננו חי העולמים עניינו שהוא חיי העולם

Ponamus ante oculos quæ sit illa Dei natura, quæ tenet omnia, implet omnia, complectitur omnia, superexcedit omnia, sustinet omnia (*inquit S. Gregorius in homil. 8. in Ezech.* Nequaquam autem Deus ex vna parte sustinet, atque ex alia superexcedit, neque ex alia parte implet, atque ex alia parte circumplectitur, sed circumplectendo implet, implendo circumplectitur, sustinendo superexcedit, superexcedendo sustinet, sine inquietudine superius

regens, sine latitudine inferius sustinens, interius sine extenuatione penetrans, exterius sine extensione circumstans. Est itaque inferior, & superior sine loco: est amplus sine latitudine, est subtilis sine extenuatione, & qui per molem corporis nusquam est, per incircumscriptam substantiam suam nusquam deest.

Enimvero quum dominatio Dei, vt & alia diuina attributa, proprietatesque à diuina essentia re ipsa non distinguantur, vt supra vidimus; & vt clare preterea docet R. Moses in More Neuochim, part. 1. c. 9. Omnis, *inquit*, locus quem Deus ad manifestationem splendoris, & gloriæ suæ destinauit v.g. templum, & cœlum; vocatur solium. Multo latius vero extenditur, & vsurpatur in illo, *Exod. 17. v. 16. Quia manus super solium Domini*: designatur enim ipsa Dei essentia, & potentia eius: quæ quidem non est existimanda esse aliquid extra ipsius essentiam; vel creatum quidpiam, ita vt Deus sit nonnunquam sine solio, aliquando vero cum solio. Hæresis enim hæc est sine dubio.

כל מקום נשאו האלדים ויחדו באורו וזוהרו כמקדש או השמים נקרא כסא אבל מה שהרחיב בו הלשון באמרו כי יד על כס יה הוא תואר עצמתו וגדולתו אשר אין צריך שיחשב דבר חוץ מעצמו ולא נברא מנבראיו עד שיהיה ית' נמצא בלתי כסא ונמצא עם כסא זאת כפירה בלי ספק

Quando dicit scholiastes Maiemonidis

Deum esse vbique dominatione, perinde est ac si diceret esse etiam vbique per essentiam; siue, vt loquitur S. August. lib. 7. de Ciuit. Dei, cap. 30. Deum esse vbique totum implentem cœlum, & terram præsente potentia, non absente natura.

Idem est esse Dei, *ait S. Anselmus in lib. de Incarnat. cap. 4.*) & potestas eius. Sicut itaque potestas Dei semper, & vbique; ita quidquid est Deus, vbique est, & semper.

Deus immensæ virtutis, (*inquit sanctus Hilarius lib. 8. de Trinit.*) viuens potestas, quæ nusquam non adsit, nec desit vsquam, se omnem per sua edocet, & sua non aliud, quam se esse significat, vt vbi sua insint, ipse esse intelligatur: non autem corporali modo, cum alicubi insit, non & vbique esse credatur: cum per sua in omnibus esse non desinat, non aliud autem sint, quam quod est ipse, quæ sua sunt.

Et hæc est ratio quamobrem Deus in Scriptura nuncupetur locus. Quia in loco res stant, & consistunt, (*ait Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 17.*) vocatur Deus locus à Mose, Psal. 90. v. 1. *Domine locus tu fuisti nobis*: id est, per te stat

ולפי שהמקום מעמיד
הדבר ומקיימו נקרא
האל מעון אמר משה
מעון אתה הייתה לנו
כלומר שאתה מעמיד

& consistit, conseruaturque mundus; quemadmodum in loco res stant, & consistunt.

העולם ומקיימו כמקום שמעמיד הדבר ומקיימו

Hoc sensu dictum est, Ezech.3.v.12. (*inquit Maiemon. in More Neuochim, part.1.cap.8.*) *Benedicta gloria Domini ex loco eius*: hoc est propter excellentiam, & præstantiam ipsius esse. Sic quotiescumque vox loci dicitur de Deo, re vera intelligitur gradus essentiæ ipsius immensæ, & incomparabilis.

ועל זה הצד מן השאלה נאמר ברוך כבוד יי" ממקומו רל" כפי מעלתו ועוצם חלקו במציאות וכן כל זכרון מקום שבא באלדים אמנם חכוונה בו מדרגת מציאותו ית' אשר אין ערך לה ולא דומה

Si Deus (*inquit Maximus in Scholiis ad cap.1. Dionysij de Diu. Nom.*) omnium est locus, non corporeo modo, sed tamquam opifex: quippe qui cœlum, & terram, & omnia implet ipse, & extra hæc est; perspicuum est, eundem esse infinitatem, hoc est vim terminum nullum habentem.

εἰ γὰρ ὁ θεὸς τῶν ἁπάντων ἐστὶ τόπος, οὐ σωματικῶς, ἀλλὰ δημιουργικῶς τὸν γὰρ οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὰ πάντα αὐτὸς πληροῖ, καὶ ἔξω τούτων ἐστί. δῆλον ὅτι ἀπειρία ἐστὶ, τουτέστι πέρας οὐκ ἔχουσα δύναμις.

Atque ita, *vt verbis Hilarij vtar*, totus ipse intra, extraque se continens, neque infinitus abest à cunctis; neque cuncta ei, qui infinitus est, non insunt.

Lib.1.de Trinit.

CAPVT VIII.

De æternitate Dei.

I*Mmensitas Dei cum ipsius æternitate coniuncta est* :

Vtque locis præsens simul est Deus omnibus vnus;
Sic rerum metas secum habet, & numeros.
Nec serum, aut properum sibi sentit in ordine rerum:
Cui cuncta assistunt acta, & agenda simul.

ait Prosper Aquitanus, Epigramm. 41. Quis autem alius æternitatis status, *inquit Tertull. contr. Herm. cap.* 4. quam semper fuisse, & futurum esse, ex prærogatiua nullius initij, & nullius finis?

Nulloque ideo motu diuiditur, vt docet Gregorius Nazianz. orat. 33. Interuallum illud, quod cum rebus æternis adæquatur, æonem vocemus; quod non motu vllo, solisve cursu diuiditur, ac velut mensura definitur, cuiusmodi est tempus.

ὃ τὸ συμπαρεκτεινόμενον τοῖς ἀϊδίοις διάστημα ὃν αἰῶνα λαμβάνοιμεν, τὸ μὴ κινητόν τι, μηδὲ ἡλίου φορᾷ μεριζόμενον, καὶ μετρούμενον ὅπερ ὁ χρόνος.

Similiter Author libri de fundamentis, lib. 2. *cap.* 18. Æternitatem definit durationem

durationem non cadentem in mensuram, quę intelligitur existere perpetuo, siue ante creationem mundi, siue post finem mundi: in qua non est illa vicissitudo, quæ percipitur ex motu cœli.

המשך הבלהי משוער המדומה במחשבה שהוא נמצא תמיד קודם בריאת העולם ואחר העדרו אלא שלא היה באותו המשך הסדר הנראה מצד תנועת הגלגל.

Et vt docet paulo post: In qua non est prius, nec posterius, neque successio temporum; quia nimirum est sine vllo motu.

שאין בו קודם ומתאחר ולא סדר זמנים אחר שאין בו תנועה

Totum hoc breuiter his verbis complectitur Boëtius lib. 1. de Consolat. prosa 6. Æternitas est interminabilis vitæ tota simul, & perfecta possessio.

Dum eam ait esse interminabilem, eam esse diuturnitatem docet sine initio, & fine: & dum eam dicit esse totam simul; successiones temporum ab ea excludit. Quæ quum ita sint, nihil tam proprium Dei est, quam esse semper, inquit D. Ambrosius in Psal. 43. Quod enim non semper est; *(inquit Gregor. Nyss. in Prol. lib. Catech.)* diuinum existimari non potest.

τὸ γὰρ μὴ ἀεὶ ὂν ἔξω τῆς περὶ τὸ θεῖον ἐστὶν ὑπολήψεως.

Cassianus lib. 5. de Incarnat. cap. 8. ad illa verba Exodi, cap. 3. Ego sum qui sum; *Exclamat*; Admirabili vtique diuinæ naturæ æternitatem sermonis magnificentia prędicauit; quia nihil de Deo tam conueniens dici potest, quam vt

ſemper eſſe dicatur: quia eſſe nec præteriti initium, nec futuri terminum habet: & ideo aptiſſime hoc de æterni Dei natura dicitur, quod æternitati optime coaptatur.

Immo æternum eſſe ſolius Dei proprium eſt. Si enim conſideremus æternitatem, quatenus eſt duratio carens initio, & fine; ſolus Deus proprie æternus eſt; quia ille ſolus proprie caret initio, qui quum ſit neceſſariæ exiſtentiæ, negationem nullam habet antecedentem: quod de nullo alio præter Deum dici poteſt; alia enim omnia, vtpote creata, ex nihilo facta ſunt, nec niſi ex nihilo fieri potuerunt; ſiue ex eo quod antea non erant. Audiant, (*inquit D. Athanaſ. in ſecunda contra Arrianos diſputatione*) tametſi Deus poſſit ſemper facere: at res creatas æternas eſſe non poſſe. Quippe ex non extantibus ſunt, & non erant, antequam fierent: quæ autem non ſunt antequam fiant, quînam poterant cum Deo, qui ſemper eſt, exiſtere?

ἀκουέτωσαν ὅτι εἰ καὶ τῷ θεῷ δυνατὸν ἀεὶ ποιεῖν, ἀλλ' οὐκ ἠδύνατο τὰ γενητὰ ἀΐδια εἶναι· ἐξ οὐκ ὄντων γάρ ἐστι, καὶ οὐκ ἦν πρὶν γένηται. τὰ δὲ οὐκ ὄντα πρὶν γένηται, πῶς ἠδύνατο συνυπάρχειν τῷ ἀεὶ ὄντι θεῷ.

Et Methodius martyr apud Photium: Impoſſibile eſt, *inquit*, id quod initio productionis eſt circumſcriptum, ſimul cum eo, quod finem ac terminum

ἀδύνατον γὰρ τὸ γενέσεως ἀρχῇ περιορισθὲν

nullum habet, fine itidem, ac termino carere. συναπέραντον εἶναι τῷ ἀπεράντῳ.

Quod vero à ſe viuit, (*vt docet Marius Victorinus lib. 4. contra Arium*) ex æterno, & in æternum viuit. Nunquam enim ſe deſerit, quod ſibi cauſa eſt vt hoc ipſum ſit, quod exiſtit.

Quod à ſemetipſo eſt (*ait Hugo Victorinus*) non eſſe non poteſt: quidquid enim à ſemetipſo eſt, huic idem eſt eſſe, & id quod eſt: & conſtat, quia nulla res à ſemetipſa diuidi, & ſeparari poteſt. Cui igitur idem eſt eſſe, & id quod eſt, neceſſario ſemper eſt, quia à ſemetipſo ſeparari nihil poteſt. Si igitur quidquid à ſemetipſo eſt, huic eidem eſt eſſe, & id quod eſt; qui aliunde eſſe non accepit, ſequitur neceſſario vt ſemper ſit, vtque aliunde auferri non poſſit, quod aliunde datum non ſit.

Hinc Tertullianus contra Hermogenem, cap. 4. Quis alius, *inquit*, Dei cenſus quam æternitas? Quis alius æternitatis cenſus, quam ſemper fuiſſe, & futurum eſſe ex prærogatiua nullius initij, & nullius finis? Hoc ſi Dei eſt proprium, ſolius Dei erit, cuius eſt proprium.

Eadem est doctrina Authoris libri de fundamentis, lib.2.cap.18. Hinc (*ait ille*) quotiescumque scriptura Deum nuncupat primum, statim eum nuncupat vltimum ad significandam proprietatem Dei hæc duo designantem secundum quam intelligitur Deus independens à tempore. Esa.cap.44.v.6. *Sic dixit Dominus rex Israël, & redemptor eius Dominus exercituum: Ego primus, & Ego nouissimus, & præter me non est Deus*: id est, nihil est ex omnibus iis quæ sunt, quod nuncupari possit primum, & vltimum præter me: omnia enim alia præter me antecedit tempus, aut subsequitur; ideoque contingentia sunt. At Ego, quandoquidem à tempore non dependeo, non sum ens contingens, sed necessariæ existentiæ.

וכן נמצא הכתוב בכל מקום שיתאר השי' בשהוא ראשון יתארהו בשהוא אחרון לרמוז שיש לו תואר אחד מורה על שניהם והוא שאין לו התלות עם הזמן אמר ישעיה כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו יי" צבאות אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים רל" אין בכל הנמצאים מי שיתואר בשהוא ראשון והוא אחרון זולתי כי כל הנמצאי' מבלעדי יקדם להם או יתאחר להם הזמן ולזה הם אפשרי המציאות אבל אני אחר שאין לי התלות בזמן אינני אפשר המציאות אבל מחוייב המציאות

Si tempus definiret existentiam Dei; (*ait Iudæus ille paulo supra*) Deum necessario antecederet tempus: & ita esset quum aliquando non fuisset: habuissetque negationem antecedentem. Quidquid autem habet negationem antecedentem, illud est contingentis existentiæ; non autem ne-

ואם הזמן מגביל מציאותו יהיה הזמן קודם לו בהכרח ויהיה נמצא בזמן זולת זמן ויקדם לו ההעדר וכל מה שיקדם לו ההעדר הוא אפשרי המציאות ולא מתחייב המציאות

cessariæ, vt exposuimus. Adde quod scriptura docet Iob. 41. vers. 2. *Quis præuenit me, & ego retribuam?* &c. Hinc colligitur Deum esse primum omnium entium, nihilque ipsum antecessisse; ideoque ratio prioritatis, quæ de Deo dicitur, accipienda est negatiue; quod scilicet nihil ipsum antecesserit, ne negatio quidem; Deus enim semper est eodem modo sine vlla mutatione: sic infinitus etiam dicitur Deus benedictus: id est quod nulla re finiatur: quemadmodum enim non potest habere tempus antecedens, vt diximus; sic nec potest habere quidquam subsequens; neq; tẽpore claudi, finiriq; potest, quemadmodum nec incipere esse. Si enim tempore finiretur; esset, quum aliquando futurus non esset, sicque nõ esset necessariæ existentiæ, sicut diximus de ęternitate. Itaque ratio æternitatis, & infinitatis de Deo non intelligitur, nisi negatiue, excludendo negationem omnem antecedentem, & subsequentem; quod Deus nunquam cœperit esse, nec futurum sit vt vnquam desinat.

Iam vero si consideremus æternitatem

כמו שביארנו עם שהכתוב אומר מי הקדימני ואשלם וגו'' כלומר שהוא קודם לכל הנמצאים ולא קדם לו דבר ולזה ראוי שיובן עניין הקדמות הנאמר עליו יתברך ענין שוללי והוא שלא קדם לו דבר ולא העדר אבל נמצא תמיד על תואר אחד קיים מבלי שנוי וכן שם הנצחי הנאמר עליו יתברך רל'' שלא יתאחר אליו דבר כי כמו שאי אפשר שיקדם לו הזמן כמו שביארנו כן אי אפשר שיתאחר אליו דבר ולא שיעדיף עליו הזמן מצד התכלית כמו שלא יקדם לו מצד ההתחלה שאם היה הזמן עודף עליו מצד התכלית היה נמצא זמן זולת זמן ולא יהיה אם כן מחוייב המציאות כמו שבארנו מקדמון ולזה יהיה ענין הקדמות והנצחיות הנאמר עליו יתברך שב אל ענין שוללי והוא שלילת ההעדר מצד ההתחלה ומצד התכלית

quatenus expers est temporum vicissitudinis: quæ perfecta est æternitas; ea maxime Dei propria est: vt docet Boëtius lib. 5. de consol. prosa 6. Nam quidquid viuit in tempore, id præsens à preteritis in futura procedit, nihilque est in tempore constitutum, quod totum vitę suæ spatium pariter possit amplecti. Sed crastinum quidem nondum apprehendit, hesternum vero iam perdidit. In hodierna quoque vita non amplius viuitis, quam in illo mobili, transitorioque momento. Quod igitur temporis patitur conditionem, licet illud (sicut de mundo censuit Aristoteles) nec cœperit vnquam esse, nec desinat, vitaque eius cum temporis infinitate tendatur, nondum tamen tale est, vt æternum esse iure credatur: non enim totum simul infinitæ licet vitæ spatium comprehendit, atque complectitur, sed futura nondum transacta iam non habet. Quod igitur interminabilis vitæ plenitudinem totam pariter comprehendit ac possidet, cui nec futuri quidquid abiit, nec pręteriti fluxerit, id ętérnum esse iure perhibetur. Idque necesse est, & sui compos præsens sibi sem-

per aſſiſtere, & infinitatem mobilis temporis habere præſentem. Vnde quidam non recte, qui cum audiunt viſum Platoni mundum hunc nec habuiſſe initium, nec habiturum eſſe finem, hoc modo conditori conditum mundum fieri coæternum putant. Aliud eſt enim, per interminabilem duci vitam, quod mundo Plato tribuit, aliud interminabilis vitæ totam pariter complexam eſſe præſentiam, quod diuinæ mentis proprium eſſe manifeſtum eſt.

Præcedis omnia tempora præterita celſitudine ſemper præſentis æternitatis: (*exclamat D. Auguſtinus lib. 11. Confeſſ. cap. 13.*) & ſuperas omnia futura; quia & illa futura ſunt, & cum venerint, præterita erunt. Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. Anni tui nec eunt, nec veniunt. Iſti enim noſtri & eunt, & veniunt, vt omnes veniant. Anni tui omnes ſimul ſtant, quoniam ſtant; nec euntes à venientibus excluduntur, quia non tranſeunt: iſti autem noſtri omnes erunt, nam omnes non erunt. Anni tui dies vnus, & dies tuus non quotidie, ſed hodie: quia hodiernus tuus non cedit craſti-

no, neque succedit hesterno. Hodiernus tuus æternitas.

Quæ Petrus Damiani Opusc. 36. cap. 8. sic imitatus est. Omnipotenti Deo non est heri, vel cras, sed hodie sempiternum; cui nihil defluit, nihil accedit: cui nihil est varium, nihil à se diuersum: illud hodie æternitas est incommutabilis, indefectiua, inaccessibilis, cui videlicet nihil addi, nihil valet imminui: & omnia quæ apud nos elabendo discurrunt, aut per temporum vicissitudines se variant, apud illum hodie stant, & immobiliter perseuerant. In illo scilicet hodie dies ille adhuc immobilis est, in quo mundus iste sumpsit originem: in illo iam & ille nihilominus est, quo iudicandus est per æterni iudicij æquitatem, *&c.* Deo quippe dies vna est æternitas sua.

Ac per hoc, (*docet S. Augustinus lib. 12. de ciuit. Dei, cap. 15.*) & si semper fuerunt Angeli, creati sunt: nec si semper fuerunt, ideo creatori coæterni sunt: ille enim semper fuit æternitate immutabili; isti autem facti sunt. Sed ideo semper fuisse dicuntur, quia omni tempore fuerunt, sine quibus tempora nullomodo

nullomodo eſſe potuerunt. Tempus autem, quoniam mutabilitate tranſcurrit, æternitati immutabili non poteſt eſſe coæternum. Ac per hoc etiam ſi immortalitas Angelorum non tranſit in tempore, nec præterita eſt, quaſi iam non ſit, nec futura, quaſi nondum ſit; tamen eorum motus, quibus tempora peraguntur, ex futuro in præteritum tranſeunt; & ideo creatori, in cuius motu dicendum non eſt, vel fuiſſe quod iam non ſit, vel futurum eſſe, quod nondum ſit, coæterni eſſe non poſſunt.

Similiter Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 19. Omnes, *inquit*, res præter Deum ſub tempus cadunt; & ideo eas mutat tempus. Ipſæ etiam intelligentiæ ſeparatæ, etſi non ſint compoſitæ ex contrariis, à quibus mutentur (contrarietas quippe cauſa eſt mutationis) nihilominus tamē mutationem à tempore pati intelliguntur. Exempli gratia: Temporibus Abrahami anni bis mille erant à creatione primæ creaturæ: & hodie ſunt anni quinquies mille, vel plures. Similiter res aliæ omnes creatæ plus ætatis habent hodie

מה שזולתו מן
הנמצאים יפלו תחת
הזמן ולכן ישנה אותם
הזמן וזה כי אפילו
השכלים הנבדלים אף
אם אינם מורכבים
מהפכים כדי שישתנו
לפי שההפכים סבת
השנוי עם כל זה כבר
יצוייר בהם שנוי מצד
הזמן כי העלול הראשון
דרך משל אחר שהוא
מחודש הנה בימי
אברהם היה לו אלפים
שנה שנוצר והיום יש לו
חמשת אלפים שנה
ויותר וכן כל מה שהוא
נברא בהכרח יש
לו היום יותר זמן

necessario, quam haberent temporibus Dauidis; & ideo cadunt sub tempus. Deum vero benedictum nefas est dicere habere plus ætatis hodie, quam haberet temporibus Dauidis, aut quando creauit mundum; quia semper est eodem modo, siue ante creationem mundi, siue post finem mundi, neque vllis mutatur temporibus. Hoc est quod dicunt Doctores nostri f. m. in tractat. Talmud. *de Iure Fratriarum:* exponentes illud Psal. 37. vers. 25. *Puer fui; etenim Senui*: Quis, inquiunt, hæc verba pronunciat? Si dicamus Dauidem ea pronunciare: An erat tam senex? id est anni septuaginta, quos vixit Dauid, non satis authoritatis dabant illi ad vniuersale hoc axioma constituendum: *Non vidi iustum derelictum*, &c. Quis autem senex est coram Deo benedicto? Verum hunc Psalmi illius versum cecinit Angelus princeps mundi, *&c.* Ex qua expositione colligitur Deum benedictum non denominari senem; sed intellectus agens, siue intelligentia, cui regimen mundi commissum est, nuncupatur Puer, & Senex; quia quum sit creatura, cadit

ממה שהיה לו בימי
דוד ולזה יפול תחת
הזמן אבל השי״ אי
אפשר שיאמר עליו שיש
לו יותר זמן היום
ממה שהיה לו בימי
דוד וממה שהיה לו
כשברא העולם לפי
שהוא קיים תמיד על
עניין אחד קודם שנברא
העולם ואחר שיכלת
העולם ולא ישנוהו
הזמנים וזהו שאמרו
רבותינו זל״. במסכת
יבמות על פסוק נער
הייתי ונם זקנתי מאן
אמריה אילימא דוד כי
קשיש כולי האי כלומר
שאין שבעים שנה
שחיה דוד מספיקים
לעשות הקדמה כוללת
שיאמר ולא ראיתי
צדיק נעזב וכו׳ אלא
קודשא ברוך הוא מי
איכא זיקנה קמיה אלא
פסוק זה שר העולם
אמרו הרי בפי׳ שהשי״
לא יתואר בזקנה אבל
השכל הפועל שהוא
שר העולם יתואר
בנערות והזקנה כי
להיות נברא יפול

ſub tempus & tribuitur illi pueritia, & ſenectus ſecundum tempus; non propter robur, aut imbecillitatem. Ratio eſt quia quum ſit creatura neceſſario definitur numero dierum, & annorum; quod de Deo benedicto dici non poteſt, quia quum ſit ante tempus, non mutatur à tempore.

תחת הזמן ויפול עליו נערות וזקנה מצד הזמן אף על פי שלא יפול עליו זה מצד החוזק והחולשת וזה כי בהכרח מנו עליו מספר ימ ם ושנים מצד היותו נברא מה שלא יפול כן על השי׳ כי להיותו קודם אל הזמן לא ישנהו הזמן

Viua & germana diuinitas, (*inquit Tertullianus lib. 1. aduerſus Marcionem, cap. 8.*) nec de nouitate, nec de vetuſtate, ſed de ſua veritate cenſetur. Non habet tempus æternitas omne enim tempus ipſa eſt. quod facit, pati non poteſt. Caret ætate, quod non licet naſci: Deus ſi eſt vetus, non erit: ſi eſt nouus, non fuit. Nouitas initium teſtificatur; vetuſtas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio, & fine eſt, quam à tempore arbitro, & metatore initij, & finis.

Nullius egens illa, & æterna, & omnia quæ ſunt complexa natura, (*ait Gregorius Nyſſenus lib. 1. contra Eunom.*) neque in loco eſt, neque in tempore: ſed ante hæc, & ſuper hæc, inexplicabili quadam ratione, ipſa in ſe ſola fide conſpicitur, neq; ſeculis circumſcripta,

ἡ δὲ ἀπροσδεὴς, καὶ ἀΐδιος, καὶ τῶν ὄντων ἐμπεριεκτικὴ φύσις, οὔτ' ἐν τόπῳ ἐστὶν, οὔτ' ἐν χρόνῳ· ἀλλὰ πρὸ τούτων, καὶ ὑπὲρ ταῦτα κατὰ τὸ ἄφραστον λόγον αὐτὴ ἐφ' ἑαυτῆς διὰ μόνης πίστεως θεωρεῖται· οὔτε αἰῶσι περιμετρουμένη,

οὔτε χρόνοις συμπαραδέχεται, ἀλλ᾽ ἐφ᾽ ἑαυτῆς ἑστῶσα, καὶ ἐν ἑαυτῇ καθιδρυμένη, οὔτε παρῳχηκότι, οὔτε τῷ μέλλοντι συναριθμουμένη.

neque cum temporibus decurrens; sed in se ipsa consistens, & in se ipsa fundata, & stabilita, neque cum præterito, neque cum futuro consideratur.

καὶ αὐτός ἐστι τοῦ εἶναι, καὶ αἰὼν, καὶ ἀρχὴ, καὶ μέτρον, πρὸ οὐσίας ὢν, καὶ ὄντος, καὶ αἰῶνος, καὶ πάντων οὐσιοποιὸς ἀρχὴ, καὶ μεσότης, καὶ τελευτὴ· καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῶν λογίων ὁ ὄντως προών, κατὰ πᾶσαν τῶν ὄντων ἐπίνοιαν πολλαπλασιάζεται. καὶ τὸ ἦν ἐπ᾽ αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐστι, καὶ τὸ ἔσται, καὶ τὸ ἐγένετο, καὶ γίνεται, καὶ γενήσεται, κυρίως ὑμνεῖται.

Hinc discimus æternitatem nihil aliud esse quam Deum ipsum: quod clare docet S. Dionysius cap. 5. de diu. Nom. Est, *inquit*, ipse eius quod est, æternitas, & principium, & mensura, cum prior sit essentia, & ente, & æone, omniumque substantificum principium, & medium, & finis. Ac propterea in sacris litteris is qui vere prius existit, per omnem entium rationem multiplicatur. Ac tam Erat de ipso, quam Est, & Erit, & Existebat, & Existet, proprie prædicatur.

Ibid.

καὶ οὔτε ἦν, οὔτε ἔσται, οὔτε ἐγένετο, οὔτε γίνεται, οὔτε γενήσεται· μᾶλλον δὲ οὔτε ἔστιν· ἀλλ᾽ αὐτός ἐστι τὸ εἶναι τοῖς οὖσι, καὶ οὐ τὰ ὄντα μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ εἶναι τῶν ὄντων ἐκ τοῦ προαιωνίως ὄντος, αὐτὸς γάρ ἐστιν ὁ αἰὼν τῶν αἰώνων, ὁ ὑπάρχων πρὸ τῶν αἰώνων.

Ac nec Erat, nec Erit, neque factus est, (*ait idem S. Doctor eodem loco*) neque fit, neq; fiet. Immo potius nec est quidem, sed ipse est esse iis, quæ sunt. Nec est solum entia; sed ipsum esse eorum, quæ ex illo sunt, qui est ante sæcula. Ipse enim est sæculum sæculorum, qui ante sæcula existit.

Enim vero quum præter Deum nihil sit æternum, ut ex dictis constat; æternitas nihil aliud esse potest re ipsa, quam Deus

ipse. Quod si de æterni ate Dei loquentes, conce ptum nostrum pe verba, Est, Fuit, Erit, &c. quæ tempu aliquod videntur designare, exprimamus; verba sunt imbecillitati nostræ seruientia. Porro eiusmodi tempus non est nisi imaginarium. sic Author libri de fundamentis, lib.2.cap.18.refert Maiemonidem vocare æternitatem tempus imaginarium.

והוא אשר קרא הרמכם״ זל׳ דמות זמן

Hæc sunt verba R. Mosis in More Neuochim, lib. 2. cap. 13. Quod vero dicitur Deum creatorem fuisse antequam crearet mundum; vbi verbum, *Fuit*, videtur designare tempus: itidem quidquid in mentem venit de duratione existentiæ Dei ante creationem mundi, quæ est duratio infinita; totum hoc est intelligendum de tempore imaginario, quod mens humana cogitatione depingit; non quod verum sit tempus.

ושזה אשר יאמר היה הבורא קודם שיברא העולם אשר תורה סלת היה על זמן וכן כל מה שיעלה בשכל מהמשך מציאותו קודם בריאת העולם המשך אין תכלית לו כל זה שער זמן או דמות זמן לא אמתת זמן

Celebris est illa Boëtij sententia lib. 5. de Consolat. prof. 6. Deus conditis rebus antiquior videri non debet temporis quantitate; sed simplicis potius proprietate naturæ.

Manifestum est, (*ait Author libri de fundamentis, lib.2.cap.18.*) Deum be-

הוא מבואר כי שם

Nn iij

nedictum, quum dicitur primus, non dici cum relatione ad aliud; quasi eo ipse sit prior tempore; sic enim tempus definiret existentiam Dei.

הקדמון הנאמר עליו יתברך אינו נאמר בצירוף אל דבר אחר כלומר שהיה קודם לדבר מה זמן מה כי יהיה הזמן לפי זה מגביל מציאותו

CAPVT IX.

De infinitate Dei.

OMnia in Deo (*inquit Tertullianus libro 1. contra Marcionem, cap. 22.*) naturalia & ingenita esse debebunt, vt sint æterna secundum statum ipsius, ne obuenientia, & extranea reputentur; ac per hoc temporalia, & æternitatis aliena.

Quum enim iam constet ex iis, quæ diximus, (*ait Author libri de fundament. lib. 2. cap. 25.*) Deum benedictum esse æternum, & infinitum: siue habere infinitam durationem existentiæ tam antecedentem, quam subsequentem; necesse est attributa ea, quibus Deus benedictus denominatur, æterna esse, & infinita, quemadmodum Deus ipse est æternus, & infinitus. Quippe fieri non potest, vt de nouo ipsi contingant; vel ita sint in Deo, vt aliquando

אחר שביארנו שהי' קדמון ונצחי רל" שהוא נמצא זמן בבת" הן מן הצד הקודם הן מן הצד המתאחר הנה יחוייב שיהיה זה תאר שיתואר בו ית" קדמון ונצחי כמוהו כי כמו שהוא ית" היה נמצא וימצא זמן בבת" כן התארים ימצאו בו זמן בבת" כי אי אפשר שיהיו מחודשים בו או נמצאים זמן

futura non ſint, vt ſuprà diximus.

זולת זמן כמו שבארנו

Hinc conſequens eſt attributa diuina eſſe infinite perfecta. Sicut attributa diuina ſingula (*ait Iudæus ille*) ſunt infinita ſecundum tempus (vt diximus): ſic etiam ſunt infinitæ dignitatis, infinitaſque complectuntur voluptates, iuxta illud Pſal.16.verſ.11. *Delectationes in dextera tua ſunt infinitæ.*

כמו שכל הואר בפני עצמו הוא בבת׳ בזמן] כמו שביארנו כן הוא בבת״ בחשיבות ונעימות וזהו מה שאמר הכתוב נעימות בימינך נצח

Et cap.30. Quoniam, *inquit*, attributa perfectionum, quæ ſunt in Deo benedicto ſunt infinita; ecce erunt in eo propterea cognitiones infinitæ, ideoque cum illis cognitionibus neceſſe eſt coniunctas eſſe infinitas voluptates, iuxta illud eiuſdem Pſalmi.16.v.11. *Satur tas delectationum eſt cum vultu tuo.*

ולפי שהיו תוארי השלמות אשר בו יתברך בלתי בעל תכלית הנה ימצאו בו לפי זה השגות בלתי בעל תכלית ולזה יתחייב שימשכו לאותן ההשגות שמחות בלתי בעל תכלית וזהו שאמר הכתוב שובע שמחות את פניך

Deus, (*inquit Fulgentius in libro de fide ad Petrum, cap.3.*) non ſolum ſumme bonus; ſed etiam ſummum, atque incommutabile bonum eſt, quia æternum bonum eſt, nullum habens defectum, quia non eſt ex nihilo factum: nullum habens profectum, quia nullum habens initium.

Sine dubio (*ait Author lib. de fundam. lib.2. cap. 25.*) quum Deus dicitur ſapiens; intelligere oportet ſapientiam

אין ספק כי כשיתואר הש״י בשהוא חכם ראוי שיובן מזה שחכמתו

eius eſſe infinitæ perfectionis: debet enim Deus cognoſcere eſsẽtiam ſuam, quæ eſt infinite perfecta: eam autem infinite perfectam cognoſcere non poteſt, niſi cognitione infinite perfecta. Finitum quippe non poteſt comprehendere infinitum. Sic quum dicitur Deus benedictus potens; debemus intelligere potentiam Dei infinitam eſſe. Si enim eſſet finita, maior potentia concipi poſſet; & ita caderet in Deum priuatio; quatenus non haberet maiorem illam potentiam, quæ concipi poſſet. Itidem quum dicimus Deum eſſe bonum; neceſſario intelligere debemus ipſum eſſe infinite bonum. Si enim tantum haberet Deus bonum finitum; fieri poſſet, vt eſſet aliud maius bonum: non ergo eſſet ſummum bonum. Eadem eſt ratio aliorum omnium diuinorum attributorũ: ea profecto ſunt infinitæ dignitatis: & nefas eſt putare in Deo vllum eſſe alicui defectui locum: ſic exiſtentia Dei intelligẽda eſt eſſe à Deo ipſo, quæ ab extrinſeco ipſi non accedat. Alia vero præter Deum quæ eſſe dicuntur, non poſſunt habere eſſe infinitæ dignitatis quia

בבת״ בשלמות כי אחר שעצמותו בבת״ בשלמות ראוי שיהיה יודע את עצמו ואי אפשר שידע הבבת׳ בשלמות אם לא בידיעה בבת׳ בשלמות כי חבת״ לא יוכל להקיף את הבבת״ וכן כשנאמר עליו ית״ שהוא יכול ראוי שיובן גם כן שיכלתו בבת״ שאם היה בת׳ כבר אפשר שידומה יכולת גדול יותר ממנו ויהיה אכ״ לואה אחר שאין בו היכולת היותר גדול המדומה ההוא וכן כשנאמר עליו יתברך שהוא טוב ראוי שיובן שהוא בלתי בעל תכלית בטוביות בהכרח שאם היה הטוב מוגבל יהיה אפשר שיהיה טוב יותר גדול ממנו לא יהיה הוא אם כן טוב גמור ועל זה הדרך ראוי שיובן בכל תאר מן התארים שהוא נמצא בו יתברך שהוא בלתי בת״ בחשיבות ואין בו צד מן החסרון כלל כמו שהמציאות שיתואר בו ית״ ראוי שיובן שהמציאות ההוא לו מעצמו ואינו קנוי לו מזולתו וכשיאמר המציאות על זולתו אי אפשר שיהיה בבת״ בחשיבות

quia ab extrinseco habent quod sint, ideoque nullum attributum infinitæ dignitatis habere possunt.

אחר שמציאותו קנוי מזולתו ואין שום נמצא שיהיה כל תואר נאמר עליו בחשיבות בבת"

Sic triplici ratione probat Iudæus ille attributa diuina infinite perfecta esse. Primo quidem, quia Deus debet necessario se comprehendere; Ergo cognitio Dei quæ est attributum eius, infinita esse debet, vt infinitum comprehendat. Eximium hoc decus solum habere Deum *docet Asclepius in lib. 1. Met. Aristot.*; summam eorum, quæ ad se pertinent, scientiam ei proportione respondentem.

ὅτι τοῦτο τὸ γέρας ὁ θεὸς μόνος ἔχει τὴν ἄκραν ἐπιστήμην τῶν καθ' αὐτὸν σύμμετρον αὐτῷ.

Simile est illud S. August. lib. 13. Confess. cap. 16. Nam sicut omnino tu es, tu scis solus, qui es incommutabiliter, & & scis incommutabiliter, & vis incommutabiliter, & essentia tua scit, & vult incommutabiliter: & scientia tua est, & vult incommutabiliter: & voluntas tua est, & scit incommutabiliter.

Secunda Iudæi illius ratio est, quia attributis diuinis nihil perfectius cogitari potest. Similiter D. August. in libro primo de Doctrina Christiana, cap. 7. docet: Deum ab his etiam, qui alios & suspicantur, & vocant, & colunt Deos, siue in cœlo, siue in terra, ita cogitari, vt aliquid

quo nihil melius sit, atque sublimius, illa cogitatio conetur attingere, *&c.* nec quisquam inueniri potest, qui hoc Deum credat esse, quo melius aliquid est.

Deinde: Quum diuina sapientia omnia nouerit, si aliquid de potentiæ plenitudine intelligit, quod habere non possit, erit maius aliquid in eius nosse, quam in eius posse, quorum neutrum nihil aliud est, quam ipsius esse. Erit ergo vnum idemque esse, & se ipso maius, & se ipso minus, quo nihil est impossibilius, *ait Richardus Victorinus lib. 1. de Trinit. cap. 21.*

Tertio summe perfectum esse Deum probat Iudæus, quia à se ipsó est: nec ab extrinseco quidquam accipit. Summe perfectum est, (*ait Iustinus quæst. 123. ad Orthod.*) id quod nulla in re accessionem, vel incrementum potest accipere.

τέλειον δὲ ἄκρως τὸ καθ' ὅπιον προσθήκην ἢ αὔξησιν μὴ δεχόμενον.

Deus autem beatus, (*inquit Hilarius in Psal. 2.*) atque perfectus profectu nō eget, cui nihil deest: demutatione non nouus est, qui origine caret. Ipse est, qui quod est, non aliunde est, in sese est, secum est, ad se est, suus sibi est, & ipse sibi omnia est, carens omni demuta-

tione nouitatis: qui nihil aliud, quod in se posset incidere, per id, quod ipse sibi totum totus est reliquis.

Natura illa, (*ait Gregorius Nyssenus in libro de anima & resurrectione*) quæ omnem boni notionem superat, & virtutem excedit omnem, vt quæ nullius egeat illorum, quæ ad bonum pertinere intelliguntur, cum sit ipsa complementum bonorum, neque boni vllius participatione in bono sita sit; sed ipsamet boni sit natura, quodcumque tandem bonum esse mens cogitatione sua describit; ne sperandi quidem motionem in se ipsa recipit.

ἡ γὰρ ὑπερέχουσα πᾶσαν ἀγαθὴν ἔννοιαν φύσις, καὶ πάσης ὑπερκειμένη δυνάμεως, ἅτε μηδενὸς ἐνδεῶς ἔχουσα τῶν πρὸς τὸ ἀγαθὸν νοουμένων, αὐτὴ τῶν ἀγαθῶν οὖσα τὸ πλήρωμα, οὐδὲ κατὰ μετοχὴν καλοῦ τινὸς ἐν τῷ καλῷ κειμένη, ἀλλ' αὐτὴ οὖσα ἡ τοῦ καλοῦ φύσις, ὅ τι ποτὲ καὶ εἶναι τὸ καλὸν ὁ νοῦς ὑποτίθεται· οὔτε τὴν ἐλπιστικὴν κίνησιν ἐν ἑαυτῇ δέχεται.

Et in libro duodecimo contra Eunom.

Non participatione, *inquit*, vitæ alterius vitam obtinet, vt consequens sit finem & initium aliquod esse participandi; sed hoc ipsum, quod est, vita est in ipso operans, quæ nec maior, nec minor accessione, vel detractione fit. Nam incrementum in maius in infinito locum non habet: imminutionem vero cogitari naturalis impatibilitas non sinit.

οὔτε γὰρ μετουσίᾳ ζωῆς ἑτέρας ἐν τῷ ζῆν γίνεται, ὡς ἀκόλουθον εἶναι καὶ πέρας, καὶ ἀρχὴν μετουσίας νοεῖσθαι· ἀλλ' αὐτὸ ὅπερ ἐστὶ ζωή ἐστιν ἐν αὐτῷ ἐνεργουμένη, οὔτε μείζων, οὔτε ἐλάττων ἐκ προσθήκης, ἢ ὑφαιρέσεως γινομένη· ἡ μὲν γὰρ εἰς τὸ μεῖζον ἐπαύξησις ἐν τῷ ἀπείρῳ χώραν οὐκ ἔχει· τὸ δὲ κατὰ τὴν ἐλάττωσιν ἐπινοίας τὸ κατὰ φύσιν ἀπαθὲς ἀπήλλακται.

Denique author libri de fundam. postquam attributa Dei *singula infinite perfe-*

cta esse docuit; ea etiam salua Dei summa simplicitate numero infinita esse tradit.

וגם ראוי שיובן
שהשלמיות שימצאו בו
ית״ הם בלתי מוגבלים
במספר רל׳ שהם בבת״
מצד רבויי״ וזה כי אחר
שהשי״ ראוי שימצאו לו
כל מיני השלמיות
שאפשר שיצויירו
ויסולקו ממנו כל מיני
החסרונות ואפשר
שידומה שלמיות בבת״
נמצאים בו ראוי
שיהיה כן לפי האמת
שאם לא היה כן לא
יהיה בתכלית השלמות
אחר שהיה אפשר
שימצאו בו שלמיות
יותר מהנמצאים בו

Præterea, *inquit*, intelligi debent attributa diuina infinita esse secundum numerum: id est infinitæ esse multitudinis. Quum enim in Deo sint omnes perfectionum species, quæ excogitari possint, & expers sit omnis omnino defectus: mens autem concipere possit esse in Deo infinitas perfectiones; oportet eas re ipsa esse in Deo: alioqui non esset summe perfectus: posset enim habere plures perfectiones, quam haberet.

Diuina natura, (*inquit Anselmus in Monolog. cap. 14.*) non est aliquid eorum, quibus est aliquid, quod non est quod ipsa sunt, superius: & est omnino dicenda quodlibet eorum, quibus est omne, quod non est quod ipsa sunt, inferius. Quare necesse est esse eam viuentem, sapientem, potentem, & omnipotentem, veram, iustam, beatam, æternam, & quidquid simpliciter absolute melius, quam non ipsum.

Vorstius hæreticus, quasi ipsum Dei tæderet, quem capere non possit, substantiam Dei infinitam esse negat. & hoc primum profert

delirationis suæ argumẽtum; quod substantia diuina ab Angelis, & à beatis videatur.

Verum attendisse debuerat illustrem illam S. Ambrosij sentent. lib. 1. in Luc. In potestate nostra non esse Deum videre, sed in potestate illius esse apparere.

S. Aug. in libro Soliloquiorum, cap. 36. Videbimus, *inquit*, in lumine tuo lumen tuum. *Quoniam apud te est fons vitæ; & in lumine tuo videbimus lumen,* Psal. 35. v. 10. Quale autem lumen? Lumen immensum, lumen incorporeum, incorruptibile, incomprehensibile, lumen indeficiens, lumen inextinguibile, lumen inaccessibile, lumen increatum, lumen veridicum, lumen diuinum, quod illuminat oculos Angelorum, quod lætificat iuuentutem sanctorum, quod est lumen luminum, & fons vitæ, quod es tu Domine Deus meus. Tu es quippe lumen, in cuius lumine videbimus lumen: te scilicet in te, in splendore vultus tui, quando te videbimus facie ad faciem. Quid est videre facie ad faciem, nisi quod ait Apostolus 1. Cor. 13. v. 12. *Cognoscere, sicut cognitus sum?* Cognoscere veritatem tuam, & gloriam tuam, hoc est

cognoſcere faciem tuam. Cognoſcere Patris potentiam, Filij ſapientiam, Spiritus ſancti clementiam, ipſius ſummæ Trinitatis vnam & indiuiduam eſſentiam.

Similiter author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 15. Per hæc, (*inquit*) verba Pſal. 36. v. 10. *In lumine tuo videbimus lumen*, intelligi poteſt viſio ſpiritualis, quaſi diceret propheta: per intellectionem à te emanantem, quæ eſt lux tua, cognoſcemus.

ואפשר כי באורך נראה
אור ירמוז אל ההשגה
השכלית לומר כי מצד
השכל המושפע ממך
שהוא אורך נשיג

Et paulo ſupra ad illa verba eiuſdem Pſal. 36. Inebriabuntur pinguedine domus tuæ: id eſt, *inquit*, quatenus comprehẽdent res creatas quæ à te dependent, vocanturque poſteriora, quæ tu illis videnda exhibes: vt dixiſti Moſi Exodi 33. v. 23. *Et videbis poſteriora mea:* (hęc ſunt quæ vocantur pinguedo domus tuæ) pingues erunt, & valentes, & ſatiati omni bono. Sed *de torrente voluptatis tuæ*, &c. id eſt de torrente illo, qui ex eo procedit, quo tu deliciaris, & oblectaris, eſſentia nimirum tua, & attributis, perfectionibuſque infinitis, quæ in te ſunt, quibus tu gaudes, nullomodo poſſunt frui, neque bibere crea-

ירויון מדשן ביתך רל״
כי כמה שישיגו משאר
הנמצאות המשתלשלות
ממך הנקראים אחורים
הרמוז אליהם כמו
שנאמר למשה וראית
את אחורי והם
הנקראים דשן ביתך
יהיו דשנים ורעננים
ושבעים כל טוב אבל
נחל עדניך רל״ מאותו
הנחל הנמשך ממה
שאתה מתעדן ממנו
ומתענג בו שהוא
עצמותיך והתארים
והשלמות חכמת׳ אשר
בך שאתה מתעדן בהן
אין דרך ומבוא להשיג
ולשתות ממנו

turæ per se ipsas : id est vi intellectus sui, nisi tu potes eas liberaliter: ideoque dicit propheta , *Potabis eos*: non autem, *Bibent*; quia nimirum hæc ab homine comprehendi non possunt, nisi beneficio gratiæ Dei.

מעצם׳ רל׳ מצד השגת׳ אאכ׳ תשקם אתה ממנו דרך חסד ולזה אמר תשקם ולא אמר ישתו לפי שאינן מושגות לאדם אלא דרך חסד

Porro eiusmodi gratiæ lumine corroborata mens tum Angelica, tum humana non eo pertingit, vt infinitam Dei essentiam comprehendere possit, siue infinite cognoscere. Consule D. Thom. 1. par. q. 12. art. 7.

Inuisibilis Deus per beneuolentiam, & potentiam suam, id quod imbecillum est corroborans , id ei dignatur concedere , vt quod est inuisibile videat, *ait Epiphanius Hæres. 70.* Porro cum inuisibile illud, & infinitum aspicit, non vt in se est, infinitum illud videt ; sed quantum eius, quod imbecillum est, natura capere potest, ita corroborata , vt ad potentis illius notitiam pertingere possit.

ἀόρατος Θεὸς ἐν φιλανθρωπίᾳ, καὶ δυνάμει ἐνισχύσας τὸ ἀδύνατον καταξιώσει τῇ ἑαυτοῦ δυνάμει, ὅπως ἴδῃ τὸ ἀόρατον· καὶ ὁ εἶδε τὸ ἀόρατόν τι καὶ ἄπειρον, οὐ καθὼς ἔχει τὸ ἄπειρον, ἀλλ' ὡς ἐδύνατο χωρεῖν ἡ φύσις ἐνδυναμωθεῖσα τοῦ ἀδυνάτως ἔχοντος πρὸς ἐπέκτασιν τοῦ δυνατοῦ.

Author lib. de fundam. loco supra citato ad illa verba, Ps. 36. In lumine tuo videbimus אור *id est lumen:* Dicit Psaltes, *inquit*, אור, & non האור cum ה nota plene rem designāte, vt sit sensus videbimus aliquid de lumine, sed non totū lumen.

וזהו אמרו נראה אור ולא אמר האור כי קצתו נשיג ולא כלו

Hinc patet quomodo intelligendum ſit quod Iudæus ille ſcripſit in eodem libro, c. 1. Eſſentiam Dei notam eſſe Deo ſoli, ſicut exiſtentia eius occulta eſt omnino; ita vt ne ipſi quidem Angeli adminiſtratorij eam perſpectam habeant.

שאין מהותו נודע לזולתו אם כן מציאותו נעלם תכלית ההעלם שאיננו נודע אפילו למלאכי השרת

Non negat videri mente, id eſt perſpici ſimpliciter; ſed ita videri, vt tota ipſa plenitudo diuinitatis comprehendatur.

Sic locutus eſt S. Ambroſius in commentariis ad Lucam. Et quid de hominibus, *inquit*, loquimur, cum etiam de ipſis cœleſtibus virtutibus, & poteſtatibus legerimus: *Quia Deum nemo vidit vnquam.*

Verum ſubinde cuiuſmodi viſionem intelligat, oſtendit. Ideo *Deum nemo vidit vnquam*, quia eam, quæ in Deo habitat, plenitudinem diuinitatis nemo conſpexit: nemo mente, aut oculis comprehendit.

Pergit Vorſtius: Scriptura, *inquit*, non vocat Deum infinitum.

At quid aliud ſonant illa verba Dauidis Pſal. 146. Magnus Dominus, & magna virtus eius, & ſapientiæ eius non eſt numerus? *id eſt, Finis, (vt notat Gloſſa interlinearis)* Conticeſcant ergo

(ſubiungit

(*subiungit Glossa ordinaria*) humanæ voces: requiescant humanæ cogitationes: ad incomprehensibilia Dei nemo se extendat, quasi comprehensurus, sed quasi participaturus: participes enim erimus, nec totum capiemus. Sed cuius rei participes erimus, & qualiter participes erimus, cum partes non sint apud Deum: nec per partes diuidatur? Quis ergo explicet quomodo sint participes vnius etiam simplicis essentiæ plures. Non puto autem posse dici quam videatur. Confitere ergo infirmitatem, qui peruenire vis ad diuinitatem, cuius intelligentiæ non est numerus.

Quid clarius etiam his verbis, Psalmi 144. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis: & magnitudinis eius non est finis:* nimirum quia potestas eius, (*vt interpretatur Nicolaus de Lyra*) non est determinata ad aliquem certum effectum, sed omni facto potest semper maius facere.

Ideoque præfatur Psaltes, Exaltabo te Deus meus rex, & benedicam nomini tuo in sæculum, & in sæculum sæculi.

Non intendit Dauid, (*ait author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 26.*) posse hominem laudare Deum in æternum, quod est tempus infinitum; id enim humana conditio ferre non potest; sed id solum contendit, etsi vita hominis esset infinita: celebraréque, inquit, nomen tuum in sæculum, & in æternum, neque tempus, neque laudationis perpetuitas impedirent, quominus singulis diebus Deus sic laudari posset: (hoc est quod subdit & geminat Psaltes, *In omni die benedicam tibi, & laudabo nomen tuum in sæculum, & in æternum*) nihilominus tamen nó posset homo laudare Deum, vt par est; quia ex duplici alio capite id esset impossibile; tum quia propter multitudinem perfectionum suarum magnus est Dominus & laudabilis supra quam possit creatura enarrare laudes eius, iisque ipsum celebrare: tum quia vnumquodque attributum diuinum est infinitæ dignitatis, iuxta illud vers. 13. *Magnitudinis eius*, quæ est vnum attributum, *non est inuestigatio*: id est, infinitæ dignitatis est magnitudo eius; ideoque verbis finitis comprehendi non potest.

ואין רצונו לומר שיהיה
האדם יכול לשבח השם
לעולם ועד שזהו זמן
בבת" כי זה דבר נמנע
בחק האדם אבל ירצה
לומר שאפילו יהיו חיי
האדם בבת" והייתי
מרומם שמך לעולם
ועד ושיהיה זה ההלול
בכל יום בענין שלא
יהיה שם מניעות מצד
הזמן והתמדת השבח
ולזה כפל בכל יום
אברככה ואהללה
שמך לעולם ועד אמר
שעם כל זה לא היה
יכול להלל אותו כי
מהשני צדדין האחרים
ימנע זה כי מצד רבוי
השלמיות אשר בו גדול
ה' ומהולל מאד יותר
משיוכל איש לספר
שבחיו ומהלליו
ולהללו בהן וגם מצד
שכל שלמות אשר בו
הוא בבת" בחשיבות אי
אפשר זה בו לגדולתו
שהוא השבח האחד
אין חקר רל' שהוא
בבת" בחשיבות ולזה
אי אפשר שיוגבל השבח
ההוא בדבור בת"

Tres eiusmodi species perfectionum infinitarum designare propheta psal. 139. *docet Iudæus iste, c. 25. Domine inuestigasti me*, &c. *& cognouisti*, &c. Incipit à laudatione sciétiæ Dei, quam ostendit esse infinitá, quatenus singulos motus suos, actionesque suas singulas, quantumuis licet multę sint, & diuersæ, comprehendit vbi fiunt: *Domine*, inquit, *inuestigasti me*, *& cognouisti*. Sic docet scientiam Dei diuersæ esse speciei à scientia humana: Homo enim inuestigat, nec comprehendit. Deus vero benedictus scrutatur corda, & renes, cognoscitque, & comprehendit cogitationes: hoc est quod ait vers. 2. *Intellexisti cogitationem meam à longe* (dictio enim רעי idem significat quod רעין cogitationem scilicet) Hoc fuse explicat describendo opus productionis suæ, vers. 13. *Quia tu*, inquit, *possedisti renes meos, & texisti me in vtero matris meæ*; vsque ad vers. 16. *Embryonem meum viderunt oculi tui*, &c. Hinc colligit se non incœpisse Deo notum esse postquam formatus est; sed quum adhuc esset embryo sine forma, ipsum comprehendebat, inquit, diuina

אל אלו הג' מיני מהבבת" רמז דוד במזמור ת" הקרתני ותדע כי הוא התחיל לשבח ידיעת השם ולמר איך היא בבת" שהיתה מקפת בכל פרטי תנועותיו ומעשיו עם הפלגת רבויים באי זה מקום שיהיו ואמר ה' חקרתני ותדע לבאר שאין ידיעת השם ממין ידיעת האדם שהאדם חוקר ובלתי משיג אבל הוא יתברך חוקר לב ובוחן כליות ומשיג ויודע מחשבות וזהו בנת' לרעי מרחוק כי רעי בגזר' מרעיון:

והאריך לבאר זה מתאר היצירה ואמר כי אתה קנית כליותי תסוכני בבטן אמי וסיים בזה כשאמר גלמי ראו עיניך וגומר כלומר כי לא לאחר שנוצר הגיעה הידיעה האלהית בו אבל גם כשיהיה גולם בלי צורה היתה הידיעה האלהית מקפת בו:

cognitio. Hoc eſt quod dicit, *Embryonem meum viderunt oculi tui:* & non embryonem meum ſolum; ſic enim habita ratione regiæ dignitatis meæ exiſtimare fortaſſe poſſet aliquis te nō noſſe embryonem niſi vniuerſim, & non in particulari; quum rex publicam & quaſi vniuerſalem perſonam ſuſtineat: ſed omnes embryones ſcripti ſunt in libro tuo, & noti ſunt tibi dies quibus in eos formæ infundendæ ſunt, vt iis informentur; immo antequam quidquam eorum exiſtat. Hoc eſt quod ait Dauid, *Scripti erant dies, quibus ea omnia erant formanda, quum adhuc nihil eorum exiſteret.*

וזהו גלמי ראו עיניך ולא גלמי בלבד שאני מלך וחשוב כמו כלל אבל כל הגלמים קטן וגדול כלם הם נכתבים על ספרך וידועים לפניך הימים שיושפעו בהם הצורות ויהיו נוצרים בהם ואפילו קודם שיהיה שום אחד מהם נמצא וזהו אמרו ימים יוצרו ולא אחד בהם

Paulo poſt: Vocat, *inquit*, propheta attributa ſubſtantialia *cogitationes Dei*; ad ſignificandum, quod initio capitis huiuſce diximus, attributa diuina neceſſario eſſe æterna; ſicut Deus æternus eſt. *Quam pretioſa ſunt*, inquit, Quibus verbis indicat vnumquodque eorum eſſe infinitæ dignitatis, atque excellentiæ. Additque, *Quam præſtant capia eorum.* Quibus verbis ſignificat ea eſſe in Deo infinita ſecundum tempus tam antecedens creationem mundi:

וקרא לתארים העצמיים רעיך לרמוז למה שאמרנו בתחלת הפרק שהתארים הנמצאים בו הם קדומים כמוהו בהכרח ואמר מה יקרו להורות על היות כל אחד בבת״ בחשיבות היוקר ואמר ומה עצמו ראשיהם להורות על היותם הנמצאים בו זמן בלתי בת״ קודם שימצא העולם

quam subsequens finem mundi: (quæ sunt duo capita temporis, vnum à parte anteriori; aliud à parte posteriori; per capita enim hic intelliguntur duo extrema temporis). Tum demum laudationem instituit petitam à multitudine attributorum; quatenus scilicet perfectiones diuinæ sunt infinitæ, nullo definitæ numero: *Dinumerabo*, inquit, *illas*; *&, præ arena multiplicabuntur*, vers. 18.

ואחר כלות העולם שהם שני ראשים שיש אל הזמן האחד מצד ההתחלה והאחר מצד התכלית וזהו לשון ראשיהם כלומר הב" ראשים שהם ב" קצות שיש לזמן ואחר כך שב להזכיר השבח אשר מצד רבוים רל" היות השלימות בו יתברך בבת' שלא יגבלם מספר ועל זה אמר אספרם מחול ירבון

Et quoniam attributa perfectionum diuinarum sunt infinita; ecce erunt ideo in Deo cognitiones infinitæ: & cum illis cognitionibus coniunctæ sint necesse est infinitæ voluptates, iuxta illud Psal. 16. v. 11. *Saturitas lætitiarum est cum vultu tuo.*

ולפי שהיו תוארי השלמות אשר בו יתברך בלתי בעל תכלית הנה ימצאו בו לפי זה השגות בלתי בעל תכלית ולזה יתחייב שימשכו לאותן ההשגות שמחות בלתי בעל תכלית וזהו שאמר הכתוב שובע שמחות את פניך

Tertia Vorstij ratiocinatio est: Nulla creatura est infinita; ergo nec Deus.

Quasi vero effectus Dei, quia non possunt esse nisi finiti, arguant causam suam, id est Deum esse finitum. In promptu est docta responsio Authoris libri de fundamentis, lib. 2. cap. 13. qua vtitur aduersus Manichæos qui contendebant ex vno principio non posse procedere, nisi vnum effectum.

ואמנם תצדק כפועל הפרטי המטויין אבל בשם יתברך שהוא הפועל הכולל המשולח וג"

Respondet aptissime. Id vtique verum esse de agente particulari determinato; sed non de Deo benedicto, qui est agens vniuersale indeterminatum.

Qui cum præsciret quid boni appariturum esset ex creatione rerum, ideo (*inquit Tertull. lib.2. contra Marc. cap.3.*) in suam summam commisit bonitatem apparituri boni negotiatricem, non vtique repentinam, nec obuentitiæ bonitatis nec prouocatitiæ animationis, quasi exinde censendam, quo cœpit operari. Si enim ipsa constituit initium, exinde quo cœpit operari, non habuit initium ipsa cum fecit.

Adde quod solus Deus infinitus esse potest, quia solus à se ipso est, ideoque necessario existit: cætera omnia quum ab extrinseco habeant quod existant negatione sui antecedente; ideoque contingentia sint; infinita esse non possunt. Ego primus, & Ego nouissimus, & præter me non est Deus, (*ait Dominus apud Esa. cap. 44.*) *id est*, (*vt explicat author libri de fundam. cap.18.*) Nihil est ex omnibus iis, quæ sunt, quod nuncupari possit primum, & vltimum præter me.

אין בכל הנמצאים מי שיתואר בשהוא ראשון והוא אחרון זולתי

Idem existimandum est de omnibus

ועל זה הדרך ראת שיובן בכל

Attributis diuinis; (*ait Iudæus ille, c. 25.*) ea nimirum esse infinitæ dignitatis: nefas est putare in Deo vllum esse alicui defectui locum. Sic existentia Dei intelligenda est esse ab ipso, quæ ab extrinseco ipsi non accedat. Alia vero omnia præter Deum non possunt habere esse infinitæ dignitatis, quia ab extrinseco habent quod sint; ideoque nullum attributum infinitæ dignitatis habere possunt,

תאר מן התארים שהוא נמצא בו יתברך שהוא בבת״ בחשיבות ואין בו צד מן החסרון כלל כמו שהמציאות שיתואר בו ית״ ראוי שיובן שהמציאות ההוא לו מעצמו ואינו קנוי לו מזולתו וכשיאמר המציאות על זולתו אי אפשר שיהיה בבת״ בחשיבות אחר שמציאותו קנוי לו מזולתו ואין שום נמצא שיהיה כלתואר נאמר עליו בחשיבות בבת״.

Ille qui non alio, sed seipso bono beatus est, ideo non potest esse miser, quia non se potest amittere. Dicimus itaque incommutabile bonum non esse, nisi vnum verum Deum beatum: Ea vero, quæ fecit, bona quidem esse, quod ab illo; verumtamen mutabilia, quod non de illo, sed de nihilo facta sunt, *inquit D. Augustinus in duodecimo libro de Ciuit. Dei, cap. 1. Tum in libro de Natura boni, contra Manichæos*; Summum bonum, *ait*, quo superius non est, Deus est: ac per hoc incommutabile bonum est, & ideo vere æternum, & vere immortale. Cætera omnia bona non nisi ab illo sunt, sed non de illo.

Elegantißime Philo Iudæus explicat in libro de Mundi opificio summæ & infinitæ Dei bonitatis rationem, quatenus hoc habet præcipuum, vt non ex toto se ipsam profundere poßit; sed ad vsum captumque rerum, quas sui participes facit, vim suam, & efficientiam accommodet. Verumtamen, *inquit*, non pro magnitudine beneficentiarum suarum beneficia sua confert Deus: Sunt enim infinitæ, ac modi omnis expertes; sed ad rerum, quæ bonis afficiuntur, captum sese temperat. Quippe non quantum ad benefaciendum comparatus est natura Deus, tantum id quod creatum est, boni capere potest. Si quidem illius vires modum omnem superant. Hoc vero est imbecillius, quam vt beneficiorum magnitudinem possit capere. Itaque succumberet, nisi Deus quod cuique est accommodatum, consentaneè, ac congruenter æstimando metiretur.

ἀλλ' οὐ πρὸς τὸ μέγεθος εὐεργετεῖ τῶν αὑτοῦ χαρίτων· ἀπερίγραφοι γὰρ αὗταί γε καὶ ἀτελεύτητοι; πρὸς δὲ τὰς τῶν εὐεργετουμένων δυνάμεις· οὐ γὰρ ὡς πέφυκεν ὁ θεὸς εὖ ποιεῖν, οὕτω καὶ τὸ γινόμενον εὖ πάσχει, ἐπεὶ τοῦ μὲν αἱ δυνάμεις ὑπερβάλλουσι; τὸ δ' ἀσθενέστερον ὄν, ἢ ὥστε δέξασθαι τὸ μέγεθος αὐτῶν, ἀπεῖπεν ἄν, εἰ μὴ διεμετρήσατο σταθμησάμενος εὐαρμόστως τὸ ἑκάστῳ ἐπιβάλλον.

Eo sensu intelligendum est illud Maiemonidis in More Neuochim, part. 2. c. 12. Intelligentiam supremam non habere virtutem ex vna aliqua parte, & ex vna aliqua distantia; neque communicare virtutem

וזה השכל לא יגיע אליו כח מצד אחד ומרוחק אחד ולא יגיע

virtutem suam extra se ex parte aliqua determinata, & ad aliquam distantiam determinatam, aut aliquo solum tempore; sed virtutem eius perpetuam esse erga omnia, quæ disposita sunt ad recipiendam illam agentis nunquã otiantis actionem, quæ vocatur influentia.

כחו לזולתו גם כן מצד מיוחד ועל רוחק מיוחד ולא בעת בלתי עת אבל פעולתו תמיד כל אשר יזדמן דבר יקבל הפעל ההוא הנמצא על התמידות אשר כונה בשם שפע.

Hinc patet quam ineptum sit illud, quod subiungit Vorstius. Esse infinitum actu, & esse hoc aliquid sunt contradictoria. Deus est actu hoc aliquid: non ergo actu infinitus est.

Videtur profecto hæreticus ille nunquam cogitasse quomodo loquendum sit de eo ente, quod in se omnia complectitur sine ullius boni priuatione, iuxta illud Maiemonidis in More Neuochim, part. 1. c. 26. Quidquid apud nos perfectio est; id Deo benedicto tribuitur, ad docendum illum omnibus perfectionum speciebus esse perfectum, nullumque in ipso esse defectum, vel priuationem.

כל מה שהוא שלמות אצלנו ייוחס לו ית" להורות עליו שהוא שלם במיני השלמיות כלם ואין עמו חסרון או העדר כלל:

De quo non minus recte dicitur actu esse hoc aliquid, & esse infinitum; quam vere dicatur actu esse hoc aliquid, & esse omnia. In rebus quidem materialibus, (*ait S. Bernardus, serm. 5. de Assumpt.*) aliud hoc, aliud est illud: & alibi quæritur

hoc, alibi illud. In rebus vero ſpiritualibus (hoc eſt diuinis) non aliud hoc eſt, quam illud: nec alibi quæritur hoc, alibi illud; ſed omnia ſunt nobis in Deo, & eſt Deus omnia in nobis.

Denique Vorſtius eouſque ingenio ſuo abuſus eſt, vt negare non erubuerit eſſentiam Dei eſſe infinitam; quia potentia eius non extenditur ad impoſſibilia.

At, (*vt docet S. Aug. in ſer. 109. de Tẽp.* hæc ſi poſſet, non eſſet Omnipotens.

Summe potens eſt, (*inquit Hugo Victorinus lib. 1. part. 1. de Sacram. fid. cap. 22.*) qui poteſt omne quod poſſibile eſt: nec ideo minus poteſt, quia impoſſibilia poſſe, non eſt poſſe, ſed non poſſe. Itaque omnia poteſt Deus quæ poſſe potentia eſt.

Sæpe dicimus ei qui rem aliquam eſſe negat, (*ait Anſelm. in Proſol. cap. 7.*) ſic eſt, quemadmodum dicis eſſe, cum magis proprie videatur dici; ſic non eſt, quemadmodum dicis non eſſe: Item dicimus, iſte ſedet ſicut ille facit: aut iſte quieſcit, ſicut ille facit: cum ſedere ſit quiddam non facere, & quieſcere ſit nihil facere. Sic itaque cum quis dicitur habere potentiam facien-

di, aut patiendi quod ſibi non expedit, aut quod non debet; impotentia intelligitur per potentiam.

Hinc, (*vt ſcribit Petrus Damiani in Opuſc. 36. de diuina Omnipotentia, cap. 10*) quod malum eſt potius debet dici nihil, quam aliquid: atq; ideo nihil præiudicat, ſi dicamus Deum omnia poſſe, licet mala omnia non poſſit, cum mala non intra omnia, ſed extra omnia potius debeant ſupputari.

S. Auguſt. in libro ſexto & viceſimo contra Fauſtum, cap. 5. Quiſquis, *inquit*, dicit: Si omnipotens eſt Deus, faciat, vt quæ facta ſunt, facta non fuerint; non videt hoc ſe dicere, ſi omnipotens eſt, faciat, vt ea quæ vera ſunt, eo ipſo quo vera ſunt, falſa ſint, *&c.*

Impoſſibile eſt ei (*Deo*) mentiri; (*ait D. Ambroſius, Annot. in Numer. ad Chromat.*) & impoſſibile iſtud non infirmitatis eſt, ſed virtutis, & maieſtatis; quia veritas non recipit mendacium; nec Dei virtus leuitatis errorem.

Affine eſt illud Maiemonidis in More Neuochim, parte 3. cap. 15. Oſtenſum eſt iuxta quamlibet harũ ſententiarum

הנה התבאר כי לפי כל אחת מן הדיעות

יש שם דברים נמנעים ושמציאותם מן השקר ושלא יתואר השם ביכלת עליהם ואין לאות בחוקו ולא מעוט יכלת בהיותו בלתי משנה אותם אם כן הם שוקרות על טבעם ואינם מפעולת פועל

esse res quasdam impossibiles, quarum existentia est falsa; & quas Deus optimus maximus (sine vlla tamen naturæ suæ imperfectione, vel potentiæ imminutione) non posse dicitur, quum natura sua falsæ sint, nec cadant in operationem agentis.

S. August. de Symb. ad Cat. lib. 1. cap. 1. Deus, *inquit*, omnipotens est, & cum sit omnipotens, mori non potest, falli non potest, mentiri non potest. Et, quod ait Apostolus 2. Tim. 2. *Seipsum negare non potest.* Quam multa non potest, & Omnipotens est. & ideo Omnipotens est, quia ista non potest: nam si mori posset, non esset omnipotens: si mentiri, si falli, si fallere, si inique agere, non esset omnipotens; quia si hoc in eo esset, non fuisset dignus qui esset omnipotens.

Nam qui hæc potest; (*ait sanctus Anselmus in Prosol. cap. 7.*) quod sibi non expedit, & quod non debet, potest: quæ quanto magis potest, tanto magis aduersitas, & peruersitas possunt in illum: & ipse minus contra illas. Qui ergo sic potest non potentia potest, sed impotentia. Non enim di-

citur posse, quia ipse possit; sed quia sua impotentia facit aliud in se posse, siue aliquo alio genere loquendi; sicut multa improprie dicuntur: vt cum ponimus esse pro non esse, & facere, pro eo quod non est facere, aut pro nihil facere.

Simili ratione vtitur author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 3. Consentaneum est, *inquit*, in Deo esse omnes species perfectionum, & ab eo alienas esse omnes species defectuum quamobrem dicit propheta Habacuc, cap 1. vers. 13. *Mundus oculis es, vt non videas malum, & respicere prauitatem non poteris.* Quum enim videret defectum fore in Dei natura si respiceret prauitatem; dicit Deum id non posse facere; quasi significaret nefas esse Deo attribui quidquam, quod defectus censeri possit.

ראוי שימצאו כל
מיני השלמיות בו
ויסולקו ממנו כל
מיני החסרונות
ובעבור זה אמר הנביא
טהור עינים מראות
ברע והבט אל עמל
לא תוכל כי לפי שראה
שיהיה חסרון בחקו
שיביט אל עמל אמר
שלא יוכל לעשות כך
כאלו באר שאין ראוי
שיוחס אליו שום דבר
שידומה שהוא חסרון

Ille plane Omnipotens vere solus dicitur, (*ait S. Augustinus contra Faustum Manich. lib. 26. cap. 5.*) quia vere est, & à quo solo est quidquid aliquomodo est, vel spirituale, vel corporale: quia vniuersa creatura sua vtitur, vt ei placet. Placet autem illi secundum

veram immutabilemque iustitiam; quod ipse sibi est, omnia mutabilia, cum ipse sit incommutabilis, commutare pro meritis siue naturarum, siue factorum.

CAPVT X.
De immutabilitate Dei.

D*Iuinorum attributorum id proprium est, vt, cum singula singulas Dei proprietates exprimant; singula, & omnia simul summam vnam* Dei *perfectionem prædicent: Deum scilicet esse immutabilem: apud Esaiam prophetam, cap. tertio.* Ego Dominus, & non mutor.

Simplicissimus est Deus? Hoc ipso immutabilis est: Est itaque bonum solum simplex, (*ait S. Augustinus in vndecimo lib. de Ciuit. Dei, c. 10.*) & ob hoc solum incommutabile, quod est Deus. Ab hoc bono creata sunt omnia bona: sed non simplicia, & ob hoc mutabilia.

Ita sanctus Eucherius in libro de Formulis spiritualis intelligentiæ, cap. 1. Immutabilem esse Deum *asserit,* quia mu-

tari omnino ab eo quod est non potest. Simplex enim natura est, & immutabilis, atque imperturbata: neque aliud est ipse, & aliud, quod habet, & quod est.

Quidquid mutatur, (*ait author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 5.*) ab alio mutatur. Quod autem necessario existit per se, non habet aliam causam à qua mutetur. Neque vero ipsum est mutans, & mutatum simul; sic enim ex duobus constaret: vno scilicet, quo mutaret: & alio à quo mutaretur: & ita esset compositum.

וכל משתנה יש לו
משנה ומחוייב
המציאות בבחינת עצמו
אין לו סבה אחרת
משנה אותו ולא יהיה
הוא גם כן משנה
ומשתנה יחד שאם כן
יהיו בו שני הענינים
ענין בו ישנה וענין בו
ישתנה ויהיה מורכב

Affine est illud Hugonis Victorini, libro 7. Erud. Theolog. cap. 20. Quidquid secundum formam mutatur, vel secundum augmentum, vel secundum diminutionem, vel secundum alterationem mutatur. *Deinde singillatim ostendit nihil horum diuinam recipere naturam.* Non augetur: quidquid enim per incrementum crescit, amplius aliquid semetipso accipit. Quidquid autem præter id, quod in semetipso habet, aliquid accipit, aliunde accipiat necesse est, quia nulla res sibi ipsi quod non habet, dare potest. Creator au-

tem rerum à quo aliquid quod non habet accipiat, cum omne, quod existit, ab ipso procedat? Non potest igitur crescere, qui semetipso amplius nil potest recipere.

Non minui porro demonstrat ita. Quidquid enim semetipso minus fieri potest, vere vnum non est: quia id quod in separatione se diuidit, in coniunctione idem non fuit. Deus igitur cui totum vnum est esse quod est, nullomodo semetipso minus fieri potest.

Non posse vero secundum alterationem mutari sic probat Richardus Victorinus, lib. 1. de Trinit. cap. 3. Si de statu, *inquit*, vno, in alium etiam æqualem transeat, oportet vt qualitercumque deficiat ab aliquo, quod prius habuit, & vt in eiusdem defectus recompensationem, aliquid ei accedat, quod prius non habuit: & tunc in vna eademque alteratione prædictis duabus mutationibus subiacebit; quarum vtramque superior ratio improbauit.

Ἀλλὰ μὴν ὁ θεὸς καὶ τὰ τοῦ θεοῦ πάντη ἄριστα ἔχει πᾶς δὴ αὐ.

Adde quod ex Platone lib. 2. de Repub. refert Eusebius in decimotertio Præparationis Euangelicæ: Deum, ac quæ Dei sunt, quia quam optimo sunt in statu, commutari

commutari non posse. Sed neque à se ipso mutatum, variatumque iri. Alioquin vtrum tandem in melius, pulchriusque se Ipse conuerteret; an in deterius, turpiusque semetipso? Necesse, inquit, erit in id transire, quod se ipso deterius est; si quidem mutetur: Neque enim pulchritudinis egentem, aut virtutis dicemus Deum. Quocirca cum ita se habeat, num se quispiam Deorum, aut hominum vsquam deteriorem sponte facturus videtur? Non potest hoc omnino fieri. Quare nec illud fieri potest, vt se ipsum mutare velit Deus. Sed, vt apparet, cum sit optimus, & pulcherrimus, quantum in se est, in suapte forma simpliciter manet.

ταύτῃ μὲν δὴ ἥκιστ' ἂν πολλὰς μορφὰς ἴσχοι ὁ θεός· ἥκιστα δῆτα· ἀλλ' ἆρα αὐτὸς αὑτὸν δηλονότι, ἐπειδὴ ἀλλοιοῦται πότερον οὖν ἐπὶ τὸ βέλτιόν τε, καὶ κάλλιον μεταβάλλει ἑαυτὸν, ἢ ἐπὶ τὸ χεῖρον, καὶ αἴσχιον αὑτοῦ· ἀνάγκη, ἔφη, ἐπὶ τὸ χεῖρον ἑαυτοῦ, εἴπερ ἀλλοιοῦται· οὐ γάρ που ἐνδεᾶ γε φήσομεν τὸν θεὸν κάλλους, ἢ ἀρετῆς εἶναι. ὀρθότατα, ἦν δ' ἐγὼ, λέγεις. καὶ οὕτως ἔχοντος, δοκεῖ ἄν τίς σοι, ὦ Ἀδείμαντε, ἑκὼν αὑτὸν χείρω ποιεῖν ὁπῃοῦν, ἢ θεῶν, ἢ ἀνθρώπων· ἀδύνατον, ἔφη, ἀδύνατον ἄρα, ἔφην, καὶ θεὸν ἐθέλειν αὑτὸν ἀλλοιοῦν. ἀλλ' ὡς ἔοικε κάλλιστος, καὶ ἄριστος ὢν, εἰς τὸ δυνατὸν ἕκαστος αὐτῶν μένει ἀεὶ ἁπλῶς ἐν τῇ αὐτοῦ μορφῇ.

Hinc patet Deum, quatenus est infinitæ perfectionis; hoc ipso immutabilem intelligi. Immobile est, & immutabile nulla re plane altera indigens (*ait Philo Iudæus in lib. de Nomin. mutatione.*)

ἄτρεπτον γὰρ καὶ ἀμετάβλητον, χρῇζον ἑτέρου τὸ παράπαν οὐδενός.

Natura diuina, (*inquit Cyrillus Alexandrinus lib. 1. in Ioannem.*) in se ipsa firma, & stabilis est, nec mutationem in aliud recipit: sed eodem modo se semper habet, & in suis orna-

μένει γὰρ ὄντως ἡ θεία φύσις ἐφ' ἑαυτῇ τὴν ἐφ' ἕτερόν τι παρατροπὴν οὐκ ἀνεχομένη παθεῖν, ἔχουσα τὸ μᾶλλον ὡσαύτως ἀεὶ, καὶ ἐν τοῖς ἰδίοις

ἑστῶτα πλεονεκτήμασιν.

mentis constanter manet.

נמצא תמיד על תואר אחד קיים מבלי שנוי

Deus eodem modo se semper habet, sine vlla mutatione; *ait Author libri de fundamentis cap. 18.*

μόνος ὁ θεὸς ἀψευδῶς ἑορτάζει· καὶ γὰρ μόνος γήθει καὶ μόνος χαίρει, καὶ μόνος εὐφραίνεται, καὶ μόνῳ τὴν ἀμιγῆ πολέμου συμβέβηκεν εἰρήνην ἄγειν.

Deus solus vere quiescit, (*ait Philo Iudæus in libro de Cherubin*) solus lætatur, ac solus gaudet, & hilaritate, paceque fruitur, ac soli ipsi conuenit, vt in pace degat, quam nullum turbet, interpelletque bellum. *Deinde.*

Deinde.

Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ μὲν τρεπόμενα κατὰ κάματον πέφυκε μεταβάλλειν, ἄτρεπτος δὲ καὶ ἀμετάβλητος ὁ θεὸς, ἀκμὴς ἂν εἴη τῇ φύσει· τὸ δὲ ἀσθενείας ἀμέτοχον, κἂν πάντα ποιῇ, δι' αἰῶνος ἀναπαυόμενον οὔποτε λήξει.

Quippe omnia, quæ mutātur, propter laborem, fatigationemq; mutātur. Idcirco Deus, qui verti, ac mutari nequit, natura est infatigabilis. Quod autem imbecillitatis est expers, etsi omnia faciat, in omnem æternitatem quiescere nunquam desinet.

Similiter author libri de fundamentis lib. 4. cap. 3. exponens illa verba Esa. 40. v. 28. *Nunquid nescis, aut non audisti? Deus sempiternus Dominus qui creauit terminos terræ non deficiet, neque laborabit, nec est inuestigatio sapientiæ eius.*

בורא קצות הארץ ואין זה מצד לאותו וחסרון כח כי לא ייעף ולא מצד שנוי כי לא ייגע

Dominus *inquit* creauit terminos terræ sine imbecillitate, & sine defectu potentiæ: Etenim *non deficiet*: & sine mutatione, etenim *non laborabit*, &c.

Si vero æternitatem Dei attendamus,

Summum, atque incommutabile bonum est, quia æternum bonum est, *ait Fulgentius cap. 3. de fide.*

Propriis in bonis stabilita est natura, & inconcussam habet in iis, in quibus inest, manendi constantiam: *inquit Cyrillus in Oratione de recta fide in Concil. Ephes. & in 1. contra Nestor.* Etenim natura condita, & ad existentiam tempore perducta, mutationem pati potest: neq; à recta ratione, ac veritate aliena res ista fuerit. Nam quod esse ab initio prorsus aliquo cœpit, iam quodammodo insitam simul habet mutabilitatem. Deus autem, qui mente omni superior est, ab generatione, & corruptione substantiam exemptam ac valentiorem habens, mutatione etiam omni præstantior est.

ἐξήρτισται γὰρ ἡ τοῦ θεοῦ φύσις ἐν ἰδίοις ἀγαθοῖς, καὶ ἀκατάσειστον ἔχει τὴν ἐφ' οἷς ἐστι διαμονήν. φύσις μὲν γὰρ ἡ γεννητή, καὶ χρόνῳ παρενεχθεῖσα πρὸς ὕπαρξιν, πάθοι ἂν τὸ ἀλλοιάζειν, καὶ οὐκ ἔξω λόγου τοῦ καθήκοντος, καὶ ἀληθὲς τὸ χρῆμα κείσεται· τὸ γὰρ ἀρχὴν ὅλως τοῦ εἶναι λαχὸν, οἱονεί πως ἤδη καὶ ἐνεσπαρμένον ἔχει τὸ ἀλλοιοῦσθαι δεῖν. θεὸς δὲ ὁ παντὸς ἐπέκεινα νοῦ, γενέσεως καὶ φθορᾶς τὴν ὕπαρξιν ἔχων ἀνεπιμίκτόν τε, καὶ ὑπερισχύουσαν, ἀμείνων ἐστὶ καὶ τροπῆς.

In Omnipotente, & sempiterno Deo omnia sempiterna sunt, (*ait Agobardus lib. contra Felicem*) neque ei, qui fecit tempora, aliquid accessit ex tempore: naturæ enim, quæ initio caret, & incremento non indiget, quod est habere, hoc est esse, & quod est esse perpetuum est: & sicut nullum finem, ita nullam recipit mutabilitatem.

Fulgentius in primo libro ad Monimum cap. 12. Sicut, *inquit*, omne creatoris opus sine initjo non potuit, nec potest fieri, sic illa sempiterna voluntas eius nunquam mutabilitati subiacet; quia initium existendi non habet. Quod autem semper sic est, vt esse non cœperit, procul dubio sic est, vt id quod est non esse non possit. Vera igitur immutabilitas digne vera vocatur æternitas:

Et Prosper in Epigramm. 3.

Non cœptum, aut auctum, non huic mutabile quidquam est,
Quod subeat leges temporis, aut numeri.
Virtus præteritis prior, vlteriorque futuris,
Nil recipit varium, nil habet occiduum.

שהוא קיים תמיד על ענין אחד קודם שנברא העולם ואחר שיכלה העולם ולא ישנוהו הזמנים

Ita Iudæus noster, cap. 19. Deus, *inquit*, semper est eodem modo siue ante creationem mundi, siue post finem mundi, neque vllis mutatur temporibus.

להיותו קודם אל הזמן לא ישנהו הזמן

Et paulo post: Quum sit (Deus) ante tempus; non mutatur à tempore:

שלא קדם לו דבר ולא העדר

Tum capite præcedenti.

Nihil Ipsum antecessit, ne priuatio

quidem; ſed eſt ſemper eodem modo ſine vlla mutatione.

אבל נמצא תמיד על תואר אחד קיים מבלי שנוי

Denique ex immenſitate Dei immutabilitatis eius ratio ducitur. Quod immenſum eſt, (*inquit Hippolytus Portuenſis in libro de Theologia, & Incarnatione contra Beronem, & Helicem tom. 4. Bibl. PP.*) nullo modo, aut ratione motum ſuſcipit, non habens quo, aut circa quod moueatur. Vertibilitas enim eius, quod natura ſua immenſum eſt, experſque motionis, motus eſt.

τὸ γὰρ ἄπειρον κατ' οὐδένα τρόπον, ἢ λόγον ἐπιδέχεται κίνησιν, οὐκ ἔχον ὅπου καὶ περὶ ὃ κινηθήσεται, τροπὴ γὰρ τοῦ κατὰ φύσιν ἀπείρου κινεῖσθαι μὴ πεφυκότος, ἡ κίνησις.

Maiemonides in ſumma ſua Talmudica lib. de fundamentis legis, cap. 1. Poſtquam, *inquit*, probatum eſt Deum non eſſe corpus; conſtat nulla reperiri in eo accidentia corporum; nõ compoſitionem, neque diuiſionem: non locum, nec menſuram: non aſcenſum, neq; deſcenſum: non dextrum, neq; ſiniſtrum: non anterius, neque poſterius, non ſeſſionem, neque ſtationem: neque quidquam quod exiſtat in tempore ita vt habeat principium, vel finem, atque numerum annorum: non enim variabilis eſt, quia nihil in eo eſt, quod mutationem in ipſo efficere poſſit.

וכיון שנתברר שאינו גוף וגויה יתברר שלא יארעו לו אחד ממאורעות הגופות לא חבור ולא פרוד לא מקום ולא מדה לא עליה ולא ירידה לא ימין ולא שמאל לא פנים ולא אחור לא ישיבה ולא עמידה ואינו מצוי בזמן עד שיהיה לו ראשית ואחרית ומנין שנים ואינו משתנה שאין לו דבר שיגרום לו שנוי

Vno verbo diuinum omne, ac primũ

ἓν τὸ θεῖον

ἀμετάβλητον ἀναγκαῖον εἶναι τὸ πρῶτον, καὶ ἀκρότατον.

ſummumque immutabile eſſe neceſſe eſt, *inquit, Ariſtoteles in* 1. *de cœlo, cap.* 9.

Vorſtio hæretico hæc doctrina non placet: Voluntas, *inquit*, diuina principium eſt cuiuſdam mutabilitatis in Deo.

Deinde: Non ſatis igitur circumſpecte loquuntur, qui Deum vt eſſentia, ſic etiam voluntate prorſus immutabilem eſſe affirmant.

Et ſupra: Deus quædam in tempore re ipſa vult, quæ antea noluit.

Lubet hic hæreticum iſtum iiſdem verbis accipere, quibus Tertullianus Marcionitas caſtigat, lib. 1. *aduerſus Marcion. c.* 8.

Primo, *inquit*, ſupercilio ſtuporem ſuum ædificant Marcionitæ, quod nouum deum proferant, quaſi nos veteris Dei pudeat. Inflantur & pueri nouis calceis; ſed à vetere Pædagogo calceati mox vanam gloriam vapulabunt.

Voluntas Dei (*vt docet S. Auguſtinus lib.* 12. *de Ciuit. cap.* 17.) ſempiterna eſt, & immutabilis: ac ſecundum illam voluntatem ſuam, quæ cum eius præſcientia ſempiterna eſt, profecto in cælo, & in terra omnia quæcum-

que voluit, non ſolum præterita, vel præſentia, ſed etiam futura iam fecit. *Quatenus quum Deus voluntate, & imperio ſuo vniuerſa moliatur, ac procreet, iam illa feciſſe dicitur ex æterno, quæ in tempore futura ſunt, quorum efficiens voluntatis actio ex æterno in Deo extitit, ac eſt ipſa Dei ſubſtantia. Erit autem tunc quæque res, cum illa temporis pars aduenerit, quam idem illud imperium Dei eius ortui præſcripſerit.* Non quia Deus nouam voluntatem, quam non habuit, tunc habebit; ſed quia id, quod ex æternitate in eius immutabili præparatum eſt voluntate, tunc erit. *ait S. Auguſtinus lib. 22. de ciu. cap. 2.*

Ita vt relationes, quibus ad res creatas comparatur Deus, nullam Ipſi mutationem iniiciant. Numus, (*vt docet S. Auguſtinus lib. 5. de Trinitate cap. 15.*) cum dicitur pretium, relatiue dicitur, nec tamen mutatus eſt, cum eſſe cæpit pretium, neque cum dicitur pignus, & ſi qua ſunt ſimilia. Si ergo numus poteſt nulla ſui mutatione toties dici relatiue, vt neque cum incipit dici, neque cum deſinit, aliquid in eius natura, vel forma, qua numus eſt, mu-

tationis fiat, quanto facilius de illa incommutabili Dei ſubſtantia debemus accipere, vt ita relatiue dicatur aliquid ad creaturam, vt quamuis temporaliter incipiat dici, non tamen ipſi ſubſtantiæ Dei accidiſſe aliquid intelligatur, ſed illi creaturæ, ad quam dicitur?

Ac Boetius de toto genere relationis idipſum commemorat in libro de Trinitate. Non igitur dici poteſt, *inquit*, per prædicationem relatiuam quidquam rei, de qua dicitur, ſecundum ſe addere, vel minuere, vel mutare, quæ tota non in eo quod eſt eſſe conſiſtit; ſed in eo, quod eſt in comparatione aliquo modo ſe habere. Nec ſemper ad aliud, ſed aliquoties ad idem. Age enim ſtet quiſquam. Igitur ſi accedam dexter; ero ei ſiniſter. Ille ad me comparatus, erit dexter: non quod ita ſit per ſe dexter; velut longus, aut albus: ſed quod ego dexter acceſſerim. Rurſus ego ſiniſter accedo: idem erit ille dexter; non quod ille ſit per ſe dexter, velut albus, & longus; ſed quod me accedente ſit dexter, atque id quod eſt, à me, & ex me eſt, minime verò ex ſe.

ex se. Quare quoniam secundum rei alicuius, quæ in eo quod ipsa est, proprietatem nó faciunt prædicationem, nihil alternare, vel mutare queunt, nullamque omnino essentiam variare.

Simili comparatione vtitur author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 8. Quod dicitur, *inquit*, Deum esse propinquum homini, aut abesse ab eo, Psal. 34. vers. 19. *Propinquus est Dominus contritis corde.* & Prou. 15. v. 29. *Longinquus est Dominus ab impiis:* id scilicet prope esse, & abesse non est nisi ex parte hominis, quatenus accedit ad Deum, vel recedit à Deo: quemadmodum Magistri nostri f. m. exponunt illud *Deus, Deus, Ego sum*: Ego sum, inquiunt, ante peccatum hominis: & Ego sum post peccatum hominis. id est, Nullam esse in Deo benedicto mutationem; sed tantum in homine, qui antequam peccet, habet vnam relationem ad Deum: & postquam peccauit habet aliam relationem; quatenus nempe à Deo abest: sicut arbor aliquando propinqua est Rubeno: aliquando distat ab eo: aliquando est Rubeno ad ortum: aliquando est ei ad occasum; neque ta-

שנאמר שהשם קרוב אל האדם או רחוק ממנו אמר הכתוב קרוב יי״ לנשברי לב רחוק יי״ מרשעים שאין הקרבה והרוחק אלא מצד האדם שהוא מתקרב אל השם או מתרחק ממנו כמו שאמרו רז״ל יי״ יי״ אני הוא קודם שיחטא אדם ואני הוא לאחר שחטא כלומר שאין שנוי בו יתברך אלא באדם כי קודם שיחטא יש לו יחס אחד אל השם ואחר שחטא יש לו יחס אחר שהוא מתרחק ממנו כמו האילן שהוא קרוב לראובן פעם ורחוק ממנו פעם ולמזרח ראובן פעם ולמערבו פעם ואין

השטי באילן אלא בראובן

men vlla eſt in arbore mutatio, ſed in Rubeno.

Hinc rectè ſapere, ac fari diſcere poterat Vorſtius. Si non eum nouitas magis quam magnitudo rerum excitaſſet; ex eo quod in ſacris libris dicentem legiſſet Deum pœnitere ſe quod hominem creaſſet; hinc Deum priſtinam mutare ſententiam nunquam auſus eſſet aſſerere. Nam quæ maior eſſe poteſt impietas (*exclamat Philo Iudæus in lib. de immutabilitate Dei*) quam eum, qui mutari nequit, mutabilem putare: præſertim cum nonnulli ne homines quidem ſententias variare permittant.

τί γὰρ ἂν ἀσέβημα μεῖζον γένοιτο τοῦ ὑπολαμβάνειν τὸ ἄτρεπτον τρέπεσθαι, καί τοι τινῶν ἀξιούντων μηδὲ ὄντας ἀνθρώπους, ταῖς γνώμαις ἐπαμφοτερίζειν.

Quando placuit Deo benedicto quædam dare: (*inquit author libri de fundamentis lib. 3. cap. 13.*) non eſt fingendum illum deinde velle aliud, & mutari voluntatem eius in contrarium eorum, quæ alias antea voluerat. Quippe (*vt docet S. Auguſtinus*) quod in tempore nouum eſt, non eſt nouum apud eum, qui condidit tempora, & ſine tempore habet omnia, quæ ſuis quibuſque temporibus pro eorum varietate diſtribuit. Iam hæc erant fixa, & ſtatuta in ipſa ſapientia Dei, quam

כי הדברים הנרצים· אצל השם יתברך שהוא הנותן לא יצוייר שירצה פעם דבר אחר וישתנה רצונו אל שיהיה הפכו רצוי לפניו פעם אחרת

immutabilem in maioribus etiam rerum mutationibus scriptura celebrat Psal. 101. *Mutabis ea, & mutabuntur. Tu autem idem ipse es.* Ita vt quum noua constituuntur, subito priora non displiceant velut mutabili voluntate; sed quod recte aliquando constitutum est, itidem alio tempore potest mutari, mutantis opere, non dispositione mutata, quam diuinæ prouidentiæ ratio, qua fit vt ista mutentur, continet; vbi sine tempore simul sunt, quę in temporibus simul fieri non possunt, quia tempora non simul currunt.

Egregie author libri de fundam. lib. 3. cap. 13. vna, aut altera similitudine doctrinam hanc explicat. Etsi, *inquit*, non mutentur cognitiones in se, neque ille qui dat, mutatio tamen interuenire potest habita ratione subiecti; debet enim omne agens opus suum perficere secundum dispositionem subiecti, cuius dispositio prout mutatur, mutatur etiam sine dubio opus agentis, sine vlla nihilominus mutatione agentis: quemadmodum medicus diætam præscribit ægroto vsque ad tempus sibi cognitum, quod tamen ægroto

כי אף אם לא ישתנה הדעות בעצמן ולא הנותן ככר אפשר שיפול בו שנוי מצד המקבל לפי שמשלמות כל פועל שיפעל פעולתו כפו הכנת המקבלים ולפי השתנות הכנת המקבל תשתנה פעולת הפועל בלי ספק וזה לא יחייב שנוי בחק הפועל כי כמו שהרופא יתן הנהגה אל החולה על זמן משוער אצלו שלא יגלהו אל החולה

וכשיגיע הזמן ההוא שנתחזק כבר החולה מהולייר ישנה הרופא הנהגתו ויתיר מה שאסר ויאסור מה שהתיר ואין לחולה להפלא מזה כי אין זה מכח שיחייב שנוי בחק הרופא

non indicat. Quando autem extiterit tempus illud, quo iam ægrotus ex morbo suo conualescet, mutabit medicus diætam, & permittet quod prohibuerat: & prohibebit, quod licitum fecerat. Idque ægroto mirum videri non debet; Hinc enim nullo modo mutatur decretum medici.

כמו שיעשה המלמד עם התלמיד שירגילהו בתחילה בדבר קל ההבנה עד שיורגל בלמוד מעט ואחר יעתיק אותו למדרגה חזקה ועמוקה שלא היה ראוי אליה בתחילת למודו וקודם שהורגל

Et paulo post : Quemadmodum se gerit magister erga discipulum, quem initio quidem imbuit doctrina leui, & facili, donec sensim *discipli-næ* assuescat: postea eum ad solidiorem, altioremque gradum deducit, ad quem initio studij sui, nondumque assuetus, habilis & aptus non erat.

Iisdem exemplis vtitur S. Augustinus ad Marcellinum epist. 5. Aliud, *inquit*, magister adolescenti, quam puero solebat, imposuit: doctrina igitur constans mutato præcepto non mutat instructionem. Nam magnus ille nostrorum temporum medicus Vindicianus consultus à quodam, dolori eius adhiberi iussit quod in tempore congruere videbatur: adhibitum sanitas consecuta est. Deinde

post annos aliquot eadem rursus corporis causa commota, hoc idem ille putauit adhibendum: adhibitum vertit in peius. Miratus recurrit ad medicum: indicat factum. At ille, vt erat acerrimus, ita respondit: ideo male acceptus es, quia non ego iussi; vt omnes qui audissent, parumque hominem nossent, non eum arte medicinali fidere, sed nescio qua illicita potentia putarent. Vnde cum esset à quibusdam postea stupentibus interrogatus, aperuit quod non intellexerant: videlicet illi ætati iam non hoc se fuisse iussurum. Tantum igitur valet ratione, atque artibus non mutatis, quid secundum eas sit pro temporum varietate mutandum. Vt ars medicinæ cum eadem maneat, neque vllo pacto ipsa mutetur, mutat tamen præcepta languentibus, quia mutabilis est nostra valetudo. Ita diuina prouidentia cum sit ipsa omnino immutabilis, mutabili tamen creaturæ varie subuenit, & pro diuersitate morborum aliis alia iubet, aut vetat, vt à vitio, vnde mors incipit, & ab ipsa morte ad naturam suam, & essentiam ea quæ deficiunt, id est ad ni-

hilum tendunt, reducat, & firmet? Nouit Deus multo magis quam homo quid cuique tempori accommodate adhibeatur, quid quando impertiat, addat, auferat, detrahat, augeat, minuatve immutabilis mutabilium, sicut creator, ita moderator: donec vniuersi sæculi pulchritudo, cuius particulæ sunt quæ suis quibusque temporibus apta sunt, velut magnum carmen cuiusdam ineffabilis modulatoris excurrat.

Si diuinæ huiusce immutabilitatis rationem mentis humanæ mutabilitas non capit; cogitet altiora esse diuina, quam vt nos humi strati perspicere possimus: Quia sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris, *ait Dominus apud Esaiam Prophetam cap. 55. v. 9. Ad quæ verba eleganter notat author libri de fundamentis lib. 2. cap. 3.* Quia, *inquit*, hoc dubium statim occurrit animo, liberum nempe agens mutari de non volente, vt fiat volens; inuenies solutionem eius apud Prophetas, qualem retulimus. Esa. cap. 55. *Quærite Dominum,*

ולהיות הספק הזה
נופל בתחלת המחשבת
רל׳׳ היות בעל הרצון
משתנה מלא רוצה
אל רוצה תמצא
הנביאים מתירים
זה הספק על הדרך
שכתבנו אמר
ישעיה דרשו ה׳

dum inueniri poteſt : inuocate eum dum prope eſt. Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquus cogitationes ſuas, & reuertatur ad Dominum, & miſerebitur eius, & ad Deum noſtrum ; quoniam multus eſt ad ignoſcendum moxque ſequitur. Non enim cogitationes meæ cogitationes veſtræ: neque viæ veſtræ viæ meæ, dicit Dominus. Quia ſicut exaltantur cæli à terra, ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à viis veſtris, & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris. Id eſt quum de hoc dubitarent viri ætatis illius, & dicerent fieri non poſſe, vt lata ſemel in impium ſententia mortis, irritum fieret decretum illud, quamuis pœnitentiam ageret peccator ; ſic enim, aiebant, mutaretur voluntas Dei : mutari autem non poteſt Deus ; vt quum vellet punire impium, poſtea nolit punire : ideoque non curabant bene agere, putantes pœnitentiam nihil prodeſſe impio. Propheta ſoluit hoc dubium his verbis. *Non enim cogitationes meæ, ſunt cogitationes veſtræ,* &c.

Similiter S. Auguſtinus lib. 12. de ciuitate Dei cap. 17. Gentiles Philoſophos

בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה׳ וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח וסמך לזה כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאם ה׳ כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם וביארו כי לפי שהיו מספקים עליו בני דורו ואומרים איך אפשר שאם נגזר על הרשע שימות שאם יעשה תשובה שתתבטל גזרתו אם כן יהיה האל משתנה מרוצה אל לא רוצה ואי אפשר שישתנה השם מן היותו רוצה להעניש את הרשע אל היותו שלא רוצה שלא להענישו ובעבור זה היו מחלישים המשפט ואומרים שאין התשובה מועילה אל הרשע והתיר הספק הזה בשאמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגומר

explodit verentes ne mutabilis Deus sit, si in tempore procreare aliquid cœperit. Errare eos docet: Quod mentem diuinam omnino immutabilem cuiuslibet infinitatis capacem, & innumera omnia sine cogitationis alternatione numerante, de sua humana, mutabili, angustaque metiuntur, & fit illis quod ait Apostolus, 2. *Cor.* 10. *Comparantes enim semetipsos sibimet ipsis, semetipsos non intelligunt.* Nam quia illis quidquid noui faciendum venit in mentem, nouo consilio faciunt, mutabiles quippe mentes gerunt: Profectò non Deum, quem cogitare non possunt, sed semetipsos pro illo cogitantes, non illum, sed se ipsos, nec illi, sed sibi comparant.

In Omnipotente, & omnia præsciente neque mutatio consilij, neque pœnitentia esse potest. Quapropter cum legimus etiam Dominum dicentem, pœnitet me; Consideremus, (*inquit S. Augustinus lib.* 2. *ad Simplic. qu.* 2.) quid id esse soleat. In hominibus opus pœnitendi est, cum procul dubio reperitur voluntas mutandi. Sed in homine cum dolore animi est: reprehendit enim

enim in se quod temere fecit. Auferamus ergo ista, quæ de humana infirmitate, atque ignorantia veniunt; & remaneat solum velle, vt non ita sit aliquid quemadmodum erat.

Voluntas Dei, (*ait Author lib. de fundamentis, lib. 2. cap. 3.*) sequitur sapientiam eius, & potentiam eius. Quemadmodum autem sapientia eius, & potentia eius sunt infinitæ, neque sunt eiusdem speciei cum sapientia, & potentia nostra; sic neque voluntas Dei eiusdem est speciei cum voluntate nostra, *&c.*

רצונו נמשך אחר
חכמתו ויכלתו וכמו
שחכמתו ויכלתו הם
בלתי בעל תכלית
ואינם ממין חכמתנו
ויכלתנו כן רצונו אינו
ממין רצוננו.

Deinde paulo post. Et quemadmodum sapientia Dei est ipsamet Dei essentia, nec est aliquid aduentitium essentiæ: estq; perfecte occulta; sic scientia, voluntas, & potentia Dei, quæ sequuntur sapientiam eius perfecte latent: ita vt hoc solum intelligamus, Deum operari, quomodo operatur agens præstantissimum. Quum autem compertum habeamus agens præstantissimum operari cum potentia, & libertate; dicimus Deum benedictum operari libere; etiamsi non possimus comprehendere quomodo se habeat

וכמו שחכמתו היא עין
עצמותו ואיננה דבר
נוסף על העצמות והיא
בעלמות תכלית העלם
כן ידיעתו ורצונו ויכלתו
שהם נמשכים אחר
חכמתו נעלמים תכלית
ההעלם ולא נבין מהם
אלא שהוא פועל
פעלתו כמו שיפעל
אותה הפועל היותר
נבחר ואחר שאנחנו
נמצא שהפועל היותר
משובח הוא הפועל
ביכולת וכוונה ורצון
נאמר בו יתברך שהוא
פועל בכוונה ורצון ואם
אין בנו כח להשיג
הכוונה והרצון
ההם ביצד הם:

אבל נדע שהרצון החוא
אינו מחדש בו שנוי
אחר שנדע שהשנוי
היה חסרון בחקו

libera illa Dei voluntas. Hoc ſcimus, libertatem eiuſmodi non inferre Deo mutationem: intelligimus enim mutationem eſſe defectum, qui in Deum cadere non poteſt.

Voluntas humana quum ſit diſtincta ab eſſentia hominis, quoties de nouo vult aliquid, nouum producat actum neceſſe eſt: & quia finitam ſequitur cognitionem, atque potentiam, hinc fit vt non ſemper ſuum ſortiatur effectum: quam multa enim volunt homines, quæ non poſſunt: hinc etiam fit, vt, quum omnes euentus non præuideant homines, ſæpe quæ facta ſunt, infecta velint. At voluntas diuina quum ſit ipſa Dei eſſentia, ſempiterna eſt, & eadem ſemper: & quia infinitam complectitur potentiam, vt diximus, quæcumque vult, poteſt: nec enim voluntate cuiuſpiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus, (vt ait S. Auguſtinus in Enchirid. ad Laurent. cap. 96.)

כי אף אם הרצון אשר
בנו יחייב שנוי אלינו
הנה רצונו יתברך לא
יחייב שנוי אליו ולזה
המשיך אל זה ואמר
כי כאשר

Etſi voluntas noſtra mutationem nobis inferat, (*inquit Author libri de fundamentis, lib. 2. cap. 3.*) voluntas tamen diuina Deo mutationem nullam parit, iuxta illud quod apud Eſaiam ſequitur cap. 55. v. 10. & 11. *Quomodo de-*

scendit imber, & nix de cælo, & illuc vltra non reuertitur; sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti; sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo: non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illud: id est, voluntas Dei non est similis voluntati humanæ, quæ suum aliquando effectum non sortitur: voluntas enim diuina semper suum sortitur effectum, neque ab vllo impediri potest quominus impleatur.

ירד הגשם והשלג וגומר כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי כלומר שהחפץ האלהי אינו דומה אל החפץ האנושי שלפעמים לא יצא אל הפועל כי החפץ האלהי יצא אל הפועל על כל פנים ואין מעכב בידו מעשות רצונו

Denique quia voluntas diuina sequitur infinitam cognitionem; etiam post rei completionem, sicut ante, in eodem proposito dispositionis consistit: vt ita id velit completum, sicut ante voluerat complendum.

Si quæras, (*inquit Iudæus ille loco supra citato*) quomodo fiat vt Deus quod nolebat, velit; quæremus etiam à te quomodo fiat vt Deus qui cognoscebat hominem antequam esset; cognoscat eum quando creatur.

ואם תשאל ותאמר היאך ישתנה מלא רוצה אל רוצה נשיבך והיאך ישתנה מהיותו יודע את האדם קודם היותו אל היותו יודע אותו בעת היותו

Rationem exponit lib. 4. cap. 3. Scientia, *inquit*, Dei quum sit infinita potest comprehendere quod est infinitum; & comprehendit quod non existit si-

ידיעתו יתברך להיותה בלתי בעלת תכלית תוכל להקיף במה שאין לו תכלית והקיף במה שאינו נמצא

מבלתי שיחייב אז שנוי בחקו יתברך

ne vlla Dei mutatione.

Poteſt (Deus) ad opus nouum non nouum, ſed ſempiternum adhibere conſilium; (*ait S. Auguſtinus lib. 12. de Ciuit. Dei, cap. 17.*) nec pœnitendo, quia prius ceſſauerat, cœpit facere quod non fecerat. Sed etſi prius ceſſauit, & poſterius operatus eſt (quod neſcio quemadmodum ab homine poſſit intelligi) hoc proculdubio quod dicitur prius, & poſterius, in rebus prius non exiſtentibus, & poſterius exiſtentibus fuit. In illo autem non alteram præcedentem altera ſubſequens mutauit, aut abſtulit voluntatem; ſed vna, eademque ſempiterna, & immutabili voluntate res, quas condidit, & vt prius non eſſent egit, quamdiu non fuerunt: & vt poſterius eſſent, quando eſſe cœperunt.

Et lib. 2. ad Simplic. qu. 2. Sic poteſt aliquantulum intimari menti noſtræ qua regula intelligatur quod pœnitet Deum. Cum enim pœnitere dicitur, vult non eſſe aliquid, ſicut fecerat vt eſſet. Sed tamen & cum ita eſſet, ita debebat: & cum ita eſſe iam non ſinitur, iam non debet ita eſſe, perpe-

tuo quodam, & tranquillo æquitatis iudicio, quo Deus cuncta mutabilia incommutabili voluntate disponit.

Sed de ſcientia, & voluntate Dei poſtea ſuo loco agemus. Hunc interim fructum ex iſta Dei, attributorumque eius conſideratione colligamus: vt ſummi boni cognitio incitatio nobis ſit, qua ad illius amorem inflammetur animus.

Bonum tuum quære, ô anima. Eſt enim bonum aliud alteri, & omnes creaturæ habent quoddam bonum ſuum integritatis ſuæ, & perfectionis naturæ ſuæ. Intereſt quid cuique rei imperfectæ neceſſarium ſit, vt perficiatur: quære tuum bonum. Nemo bonus niſi vnus Deus. Summum bonum hoc eſt tuum bonum. Quid deeſt cui ſummum bonum, bonum eſt? *D. Aug. in Pſal. 102.*

Laus Deo, Beatiſſimæque Virgini,

IESVS, MARIA, IOSEPH.

ERRATA.

Pag.7.lin.7. *pro* δημιεργόν, *lege* δημιουργὸν. pag.38.lin.11.pro *Pagninus vertit, lege* Arias Montanus vertit in editione interpretationis Pagnini. pag.27. lin.3. pro *citur*, *lege* dicitur. pag.282. lin. 29. pro חמשקל *lege* הסכל pag.310. pro *apud Esaiam*, *lege* apud Malachiam.

INDEX LOCORVM SACRÆ SCRIPTVRÆ:

Quæ in hoc primo Theologiæ Iudæorum, Tomo citantur.

GENES.

EXOD.

33. v. 11.

NEEM.

9. *v.6.* TV ipſe Domine ſolus, Tu feciſti cœlum, & cœlum cœlorum, *&c.* 262

IOB.

9. *v.* 12. SI rapuerit, quis reſtituere faciet eum? Quis dicet ad eum, quid facis? 68
11. *v.* 7. Num inueſtigatione Deum inuenies? Num vſque ad perfectionem omnipotentem inuenies? 7. *&* 215
12. *v.*9. Manus Dei facit omnia. 211
38. *v.*35. Numquid emittes fulgura, & ibunt; & dicent tibi: Ecce adſumus. 263
41. *v.* 2. Quis præuenit me, & ego retribuam? 277

ESTHER.

8. *v.*16. IVdæis fuit lux, & lætitia. 211

PSAL.

2. *v.* 3. DIrumpamus vincula eorum, *&c.* 245
ibid. *v* 4. Qui habitat in cœlis irridebit eos, *&c.* 245. *&* 246
ibid. *v.*6. Ego autem conſtitui regem meum, *&c.* 47
ibid. *v.*7. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. 47
6. Domine ne in furore tuo, *&c.* 59, *&* 247
8. *v.*4. Quoniam videbo cœlos tuos opera digitorum tuorum. 212
ibid. *v.* 7. Et conſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum. 214
15. *v.*11. Saturitas lætitiarum eſt cum vultu tuo: delectationes in dextera tua ſunt infinitæ. 287, *&* 301
23. *v.*7. Et introibit Rex gloriæ. 130
28. *v.* 9. Vox Domini parturire faciet ceruas, & deteget ſyluas, & in templo eius, ipſe totus dicit gloriam. 130
ibid. *v.*10. Dominus in diluuio ſedit, & ſedet Dominus Rex in ſæculum. 131
33. *v.*19. Propinquus eſt Dominus contritis corde. 321
35. *v.* 9. Inebriabuntur pinguedine domus tuæ: & torrente

E Z E C H.

D A N.

O S E E.

H A B A C.

ACT.

AD ROM.

AD CORINTH. I.

AD CORINTH. II.

AD EPHES.

AD PHILIPP.

AD COLOSS.

AD TIMOTH. I.

AD HEBR.

13. v.11. QVorum enim animalium infertur ſanguis pro peccatis in ſancta per Pontificem ; horum corpora cremantur extra caſtra. Propter quod & Ieſus vt ſanctificaret per ſuum Sanguinem populum, extra portam paſſus eſt. Exeamus igitur ad eum extra caſtra improperium eius portantes.

APOCAL.

8. v.4. AScendit fumus incenſorum de orationibus Sanctorum, de manu Angeli coram Deo. 71

INDEX CAPITVM
LIBRI IKKARIM:
SIVE DE FVNDAMENTIS:

Vt sciant Iudæi quo in loco huiusce Operis nostri singula Magistri sui capita explicentur.

LIB. I.

LIB. II.

Xx ij

Index Capitum, lib. Ikka.

INDEX LOCORVM
QVÆ EX VARIIS
IVDÆORVM LIBRIS
IN HOC OPERE RECENSENTVR.

quæ in hoc Opere recensentur.

INDEX RERVM.

A.

274.

Æternitatis

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

V.

FINIS.

Extraict du Priuilege du Roy.

PAr grace & Priuilege du Roy, donné à Paris le 18. iour de Iuin 1646. il est permis au sieur DE VOISIN de faire imprimer par tel Imprimeur qu'il voudra choisir, vn Liure intitulé *Theologia Iudæorum, &c.* & ce en tel volume, & charactere que bon luy semblera, & autant de fois qu'il voudra, en vne ou plusieurs parties, durant le temps & espace de dix ans, à compter du iour qu'elles seront acheuées d'imprimer; auec deffenses à tous Libraires & Imprimeurs de contrefaire lesdits Liures, ny d'en vendre de contrefaits, à peine de mil liures d'amende, & confiscation des exemplaires, & de tous despens, dommages & interets; ainsi qu'il est plus au long porté dans lesdites lettres.

Et ledit sieur DE VOISIN *a cedé & transporté le Priuilege cy dessus à* MATHVRIN & IEAN HENAVLT *pour le premier tome dudit Liure, qui est* De Deo, & proprietatibus eius.

Acheué d'imprimer pour la premiere fois, le 25. Nouembre 1646.

Les Exemplaires ont esté fournis.

